

ეკონომიკისტი EKONOMISTI

საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი
International Scientific-Analytical Journal

4
2018

ტომი – VOLUME

XIV

UDC33

ე-49

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Paata Gugushvili Institute of Economics

ეკონომისტი

EKONOMISTI

2018

4

ტომი-VOLUME

XIV

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

საერთაშორისო რეცენზირებადი სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი

**Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of
Economics
International Reviewed Scientific-Analytical Journal**

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

გამოდის 2009 წლის იანვრიდან ორ თვეში ერთხელ,
2016 წლიდან – კვარტალში ერთხელ

**Published since January 2009 once in two months,
Since 2016 - Quarterly**

რედაქციის მისამართი: თბილისი, 0105, გ. კიკოდის ქ. 14;
ტელ.: 293 34 44; 599 970103.

**Address: Tbilisi, 0105, Kikodze street,
tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103.**

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭო

პროფესორები:

რამაზ აბესაძე (მთავარი რედაქტორი), იური ანანიაშვილი, როზეტა ასათიანი, გივი ბედიანაშვილი, თეიმურაზ ბერიძე, გიორგი ბერუღავა, ვახტანგ ბურდული, რევაზ გველესიანი, რევაზ გოგოხია, რევაზ კაკულია, თემურ კანდელაკი, მურმან კვარაცხელია, პაატა კოლუაშვილი, ალფრედ კურატაშვილი, ელგუჯა მექვაბიშვილი, სოლომონ პავლიაშვილი, ვლადიმერ პაპავა (აკადემიკოსი), უშანგი სამადაშვილი, ავთანდილ სილაგაძე (აკადემიკოსი), ავთანდილ სულაბერიძე, თეიმურაზ შენგელია, თინა ჩხეიძე, ნოდარ ჭითანავა, ნოდარ ხაღური, ეთერ ხარაიშვილი, მიხეილ ჯიბუტი.

მთავარი რედაქტორის თანაშემწე – ეკონომიკის დოქტორი **მამუკა ხუსკივაძე**
პასუხისმგებელი მდივანი – ეკონომიკის დოქტორი **თეა ლაზარაშვილი**

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭოს უცხოელი წევრები

ფრენკ არაუჰო (პროფესორი, ფილოსოფიის დოქტორი, კალიფორნიის უნივერსიტეტი ბერკლი, კალიფორნიის უნივერსიტეტი დევისი, (კალიფორნია, აშშ), ლარისა ბელინსკაია (ვილნიუსის უნივერსიტეტი), რუსლან გრინბერგი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი), სიმონე გუერჩინი (ფლორენციის უნივერსიტეტი), ბარნი ერედია (პროფესორი, საგანმანათლებლო კონსორციუმ ინსტიტუტის პრეზიდენტი (ქ. აპტოსი, კალიფორნია, აშშ), ვოლფგანგ ვენგი (ბერლინის ტექნიკური უნივერსიტეტი), ტომას დ. ვილეტი (კლერმონტის უნივერსიტეტი), ელდარ ისმაილოვი (ბაქოს სოციალური მართვისა და პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი), გინდრა კასნაუსკიენე (ვილნიუსის უნივერსიტეტის საერთაშორისო ბიზნესის სკოლა), სტივენ კოენი (კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორი, მდგრადი მენეჯმენტის სკოლის დირექტორი (ქ. ნიუ იორკი, აშშ), სლავომირ პარტიცკი (იოანე პავლე II-ს სახელობის ლუბლიანას კათოლიკური უნივერსიტეტი), გალინა სავინა (ხარკოვის ტექნიკური უნივერსიტეტი), ჯეფრი საქსი (კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორი, გაეროს მთავარი მრჩეველი (ქ. ნიუ იორკი, აშშ)), დიმიტრი სოროკინი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი), დაროლ ჯ. სტეინლი (პეპერდაინის უნივერსიტეტი), ალექს სტუპნიცკი (ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ეროვნული უნივერსიტეტი), ადამ ნიუმენ ტიორნერი (მენეჯმენტის პროფესორი, ლესტერის უნივერსიტეტი (ლესტერი, დიდი ბრიტანეთი)).

SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Professors:

Ramaz Abesadze (Editor-in-chief), Yuri Ananiashvili, Rosetta Asatiani, Givi Bedianashvili, Teimuraz Beridze, Giorgi Berulava, Vakhtang Burduli, Nodar Chitanava, Tina Chkheidze, Revaz Gogokhia, Revaz Gvelesiani, Mikheil Jibuti, Revaz Kakulia, Nodar Khaduri, Eter Kharashvili, Paata Koghuashvili, Alfred Kuratashvili, Murman Kvaratskhelia, Temur Kandelaki, Elguja Mekvabishvili, Vladimer Papava (academician), Solomon Pavliashvili, Ushang Samadashvili, Teimuraz Shengelia, Avtandil Silagadze (academician), Avtandil Sulaberidze.

Assistant Editor-in-chief – Doctors of economics **Mamuka Khuskivadze**

Executive Secretary – Doctors of economics **Tea Iazarashvili**

FOREIGN MEMBERS OF THE SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Frank P. Araujo (Professor, PhD at University California at Berkeley, University California at Davis), Larisa Belinskaia (Vilnius University), Steven Cohen (Professor at Columbia University, Director of the Master of Science in Sustainability Management (New York, USA)), Barney Eredia (Professor, President at Educational Consortium Institute at Aptos (CA, USA)), Ruslan Grinberg (Institute of Economics of RAS), Simone Guercini (University of Florence), Eldar Ismailov (Baku Institute of Social Management and Political Science), Gindra Kasnauskiene (International Business School of Vilnius University), Slavomir Partycki (The John Paul II Catholic University of Lublin), Jeffrey D. Sachs (Professor at Columbia University, Senior UN advisor (New York, USA)), Galina Savina (Kharkiv Technical University), Dmitri Sorokin (Institute of Economics of RAS), Darrol J. Stanley (University of Pepperdine), Oleksiy Stupnitsky (Taras Shevchenko National University of Kyiv), Adam Newman Turner (Professor of Management at Leicester University, The United Kingdom (UK)), Wolfgang Weng (Technical University of Berlin), Thomas D. Willett (Claremont Graduate University).

ს ა რ ჩ ე შ ი - C O N T E N T S

გლობალიზაცია - GLOBALIZACION

Ramaz Abesadze – Globalization and its influence on national economy and unemployment 7

რამაზ აბესაძე – გლობალიზაცია და მისი გავლენა ეროვნულ ეკონომიკასა და უმუშევრობაზე 12

ბანათლების ეკონომიკა - EDUCATION ECONOMICS

Dahl Martin, Gwo dziewicz Sylwia – education system in poland – regulation and implementation of integrated qualification system 19

დალ მარტინი, სილვია გვოზდიევიჩ – პოლონეთის საგანმანათლებლო სისტემა – ინტეგრირებული საკვალიფიკაციო სისტემის რეგულირება და დანერგვა 24

ბიზნესი –BUSINESS

მურმან ცარციძე, ნათელა ლაცაბიძე, გიორგი ხმალაძე, ნიკოლოზ ხმალაძე – არამატერიალური აქტივებისა და ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტების შეფასების სამართლებრივი, ორგანიზაციული და მეთოდოლოგიური საკითხები საქართველოში 25

Murman Tsartsidze, Natela Latsabidze, Giorgi Khmaladze, Nikoloz Khmaladze – legal, organizational and methodological issues of intangible assets and intellectual property objects in georgia (Expanded Summary) 37

მაკროეკონომიკა –MACROECONOMICS

მალხაზ ჩიქობავა – კეინზიანური და მონეტარისტული თეორიების შედარებითი ანალიზი 40

Malkhaz Chikobava – Comparative analysis of Keynesian and monetarist theories 52

Lali Khikhadze – Modern Trends of Development of Economic and Cultural Globalism and Main Perspectives of Georgian Economy 56

ლალი ხიხაძე – ეკონომიკური და კულტურული გლობალიზმის განვითარების თანამედროვე ტენდენციები და საქართველოს ეკონომიკის განვითარების ძირითადი პრიორიტეტები (გაფართოებული რეზიუმე) 59

Nikoloz Chikhladze, Nana Rusadze – On The Issue of Determining the Relationship Between The Government Size and Economic Growth 61

ნიკოლოზ ჩიხლაძე, ნანა რუსაძე – მთავრობის ზომისა და ეკონომიკური ზრდის დამოკიდებულების განსაზღვრის საკითხისათვის 70

მწვანე ეკონომიკა – GREEN ECONOMY

Tarasenko Denys, Anna Alexandrovna Chechel – main trends and socio-economic consequences of the "green economy" development in the european union countries 80

დენის ტარასენკო, ანა ჩეჩელი – ევროკავშირის ქვეყნებში “მწვანე ეკონომიკის” განვითარების ტენდენციები და სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები 86

ინოვაციური ეკონომიკა – INNOVATIVE ECONOMICS

მურმან კვარაცხელია – მსოფლიო ინოვაციური პოლიტიკა და საქართველო 87

Murman Kvaratskeli – World innovative policy and Georgia 93

სოფლის მეურნეობა – AGRICULTURE

თენგიზ ქავთარაძე – კლასტერების ფუნქციონირების გამოცდილება აშშ სოფლის მეურნეობაში და მისი განზოგადება საქართველოში 96

<i>Tengiz Kavtaradze</i> – Experience in clusters in US agriculture and its generalization in Georgia (Expanded Summary)	103
--	-----

სექტორული ეკონომიკა – SECTORAL ECONOMY

<i>ბორის გითოლენდია</i> – საქართველოს სარკინიგზო ტრანსპორტის ევროპულ სისტემებთან ურთიერთდაკავშირების და ინტერმოდალურობის პრობლემის ანალიზი	105
--	-----

<i>Boris Gitolendia</i> – Case Analysis of the Georgian Railway Transport Sector Interoperability and Intermodality with the European Systems	112
---	-----

**მაგისტრანტიზისა და დოქტორანტიზის სამეცნიერო ნაშრომები
SCIENTIFIC WORKS OF UNDERGRADUATES AND DOCTORAL STUDENTS**

<i>გიორგი მიქელაძე</i> – ეკონომიკის ბუნებრივი დონიდან გადახრის დამახასიათებელი ინვესტიციების მულტიპლიკატიური მოდელი და მისი ემპირიული რეალიზაცია საქართველოს მაგალითზე	117
--	-----

<i>Mikeladze George</i> – The multiplicative model of investment characterizing the deviations of the economy from the natural level and its empirical realization on the example of Georgian Economy (Expanded summary)	130
--	-----

<i>Tsotne Zhghenti</i> – Institutional development versus Economic development in Georgia	133
---	-----

<i>ცოტნე ჯღენტი</i> – ინსტიტუციური და ეკონომიკური განვითარების დონეების შედარება საქართველოში (გაფართოებული რეზიუმე)	138
--	-----

<i>ირაკლი გაბრიაძე</i> – ინსტიტუციები და განვითარება: პოსტ-საბჭოთა სივრცის გამოცდილება	140
--	-----

<i>Irakli Gabriadze</i> – Institutions and Development: The Experience of Pos-Soviet Union (Expanded summary)	151
---	-----

<i>Vakhtang Chkareuli</i> – Government Action and Economic Freedom	154
--	-----

<i>ვახტანგ ჩქარეული</i> – სახელმწიფოს მოქმედება და ეკონომიკური თავისუფლება (გაფართოებული რეზიუმე)	162
---	-----

<i>Erekle Zarandia</i> – Development of potential revenues of Local Self-Government in Georgia (Case of Samegrelo and Upper Svaneti Region, Georgia)	165
--	-----

<i>ერეკლე ზარანდია</i> – ადგილობრივი თვითმმართველობის პოტენციური შემოსავლების განვითარება საქართველოში, სამეგრელო-ზემო სვანეთის რეგიონის მაგალითზე (გაფართოებული რეზიუმე)	172
---	-----

<i>თათია უდესიანი</i> – შიდა კონტროლის სისტემის როლი სახელმწიფო შესყიდვების მართვაში	174
--	-----

<i>Tatia Udesiani</i> – The role of internal control system in the management of state procurement (Expanded summary)	179
---	-----

<i>გიორგი მორჩილაძე</i> – ინოვაციური პროცესების მოდელის დახასიათება და ევოლუცია	181
---	-----

<i>Giorgi Morchiladze</i> – Characteristics and Evolution of Innovative Process Models (Expanded summary)	186
---	-----

<i>ლუკა ლაზვიაშვილი</i> – საქართველოში შემოსავლების განაწილების ანალიზი საიმონ კუზნეცის მეთოდოლოგიაზე დაყრდნობით	188
--	-----

<i>Luka Lazviashvili</i> – The Analysis of Income Distribution in Georgia Based on Simon Kuznets Methodology (Expanded summary)	201
---	-----

<i>ხსოვნა</i>	207
---------------	-----

MEMORY

გლობალიზაცია - GLOBALIZACION

Ramaz Abesadze
Doctor of Economy, Professor

**GLOBALIZATION AND ITS INFLUENCE ON NATIONAL
ECONOMY AND UNEMPLOYMENT**

Summary. *The article deals with modern issues of globalization and its impact on the national economy.*

Globalization has objective as well as subjective features. That's why the globalization includes unprecedented possibilities for development of human society as so as it threats of its existence. The positive results have been achieved only when any exposures of abuse are excluded and all decisions are received as a result of common consensus. The other trends of globalization might end with disaster.

Globalization influences all sectors of national economy, including unemployment. In the article into detailed form are discussed the positive and negative sides of influence that globalization has on the national state and economy.

The influence of globalization that affects to the unemployment depends on the circumstances that have been existing in the world and in national economies. The article analyzes the influence of globalization on unemployment in developed, developing and post-communist countries as so as its influence on the international labor market at the current stage.

Key words: *Globalization, national economy, unemployment, international labor market*

Introduction

The term globalization isn't just linked with economy, but with nearly all the realms: science, culture, health protection, sports, social realms, politics and so on.

Modern advanced technologies give us the opportunity to make our planet a united global organism. The international economic integration process strengthens. The transnationalization of national economy occurs rapidly. The creation of international product dominates within the international economic relations and not the trade between states. The formation of global financial markets and their unseen diversification is implemented. The unification process of technology occurs in technological, economic, educational and in a plethora of other realms. The diversifying of communication web also happens. Powerful international economic organizations are formed etc.

****

The term Globalization comes from the word “**globe**” (the earth) and is the formation process of the world as an economic, technological, political and cultural entity in the conditions of maintaining the statehood and national identity of separate countries. Globalization has a planetary attitude.

Globalization is a real subjective process, the reasons for its creation are: 1. The urge of the society to acquire the highest well-being level possible, and every state is interested in this too; 2. The motivation of business to get as much profit as possible; 3. The problems within the world that single states can't solve alone [. . . 2001]. It's worth noting that the funds used to solve global issues are equal to 2.5% of world's GDP [. . . 2007].

The quickening of globalization process was promoted by: 1. The development of international economic relations, which by itself was conditioned by the formation of market relationships, large geographic discoveries and the development of machinery creation, transport and communications. 2. The formation of goods, services, capital and workforce in world market. 3. The entry of developed states in postindustrial society and the forming of innovative economy that was followed with the utilization of modern, highly advanced technologies that gave a nudge to the formation of the planet as a united global organism. 4. The acceleration of regionalization process and with its base the economic international integration process strengthens. 5. The formation of world financial markets and their unseen diversification. 6. The strengthening of technology, ecology, statistical accounting, education, culture and the strengthening of other unification tendency realms.

Globalization has a multitude of influences on national government, of course, developed countries have an upper hand in this case, since they have great quality and huge amount of production factors, they create high quality of products, and a lot of them. This position predisposes that developed states worldwide: 1. Utilize much cheaper workforce and resources. 2. Attract high rank workforce. 3. Often times they export low quality goods to other states. 4. They sell and export out of date production to other countries. 5. They have good conditions for acceleration of science-technological development, on the bases of export of resources.

On the other hand, in times of globalization the remaining states: 1. Use the great experience of other states to achieve progress. 2. Get large amounts of financing. 3. Solve a plethora of problems.

From negative and positive influencing tendencies of globalization we can differ: 1. More and more national governments get enticed into the globalization process. 2. The transnationalization and internationalization of national economy occurs in dazzling tempo and transnational corporations represent its main power. Their activity transforms global enterprises into a united market of goods, services, capital, workforce and knowledge. 3. Powerful international economic organizations are created in whole world that instill macroeconomic policy, united criteria and gradually form institutional globalization. 4. Globalization intruded domestic realms and it gradually became one of the defining factors whose power overshadows the capabilities of the government; 5. International competition gains strength in subjects and businesses that have no defined origin, they compete with national companies and eliminate them from their own market; 6. The appropriate common habits of global civilization are developed like: taste, viewpoints, mentality and so on. 7. It greatly contributed the formation of political system that is based on economic mechanism and democratic system in nearly every country. It forces single state governments to ban voluntarism and corruption and to form socially oriented economics. 8. In the process of globalization new technologies are spread at the same pace as the capital. 9. It conditions the rational distribution of resources worldwide. The functioning of largest companies in world arena makes it possible to achieve maximum number of scale economy. 10. In conditions of globalization competition strengthens and with united powers largest science-technological projects are implemented that make technological perfection and innovation spreading process much faster, that's first of all good for the customer. 11. The solving of global economic, social and ecological problems become much easier with the power of partnership of the states and the coordination of actions. 12. Nowadays, in the conditions of globalization the difference between developing and developed countries in case of well-being increases [. 2003]. Equality demands that in these conditions the difference decreases as fast as possible, otherwise it'll be one of the greatest resistance in the path of globalization. 13. On the global scale, when creating negative event there is a possibility of spreading it throughout every country. 14. Contradictions between globalization and state's national sovereignty might occur. 15. Globalization weakened state's regulation realm and also its substituting international body hasn't been created. 16. In the conditions of globalization the drug business spreading and illegal trade of weapons increase. 17. The migration of people to developed

countries instead of developing ones increase. 18. Whole planetary potential of science-technological advancement is located only in a few countries. 19. The risk of global conflicts increase when the different processes are created incorrectly that can end with catastrophic consequences and so on. 20. National economies not only become inspectors of globalization, but also its organizers and life conductors. 21. The rational sector is getting narrow. Privatization also touched realms that were at a strict regulation (energetics, transport, communications and so on). 22. Social politics become the priority of national regulation because of the economic functions lowering that liberated financial resources that are used in social realm. 23. The influence of international economic institutions increases in power, and a plethora of national economy functions with their regulations. These organizations are The General Agreement of Tariff and Trade (GATT), World Trade Organization (WTO), International Monetary Fund (IMF), World Bank (WB). 24. The new stage of work division occurs, where other countries play great role in creating state's wealth and their participation rate gradually increases. 25. The influence of exogenic factors in national economy increase. 26. The globalization level of world financing-crediterysystem, has a great influence on the functioning of national economics and so on.

From negative influences of globalization we can separately distinguish its influence on the exchange rate. The existence of fluctuating exchange rate has a great influence on export capacity. If we want for exchange rate to perform the role of the price, it should be determined in the international market of goods and services on the basis of demand-delivery. In reality, capital market also influences it that can put some states into favored condition. Speculations in exchange market have serious negative results. That's why it's important to regulate exchange rate internationally that is only possible with the existence of appropriate bodies. We can't neglect protectionist policy and open doors to every wind that is created by globalization processes. Preferences measures are needed for a state, which grant the country some kind of economic advantage.

The fact that in conditions of globalization goods and services and also production factors are exported from developed countries towards developing states proves that the majority of transnational corporation's parent companies are based in developed countries. With that being said, transnational corporations give preference to direct investments because they receive free access to natural and laboring resources of other states and they merge them with their capital, knowledge, technologic and entrepreneurial abilities.

Globalization influences every realm of economy and therefore the unemployment as well. The characteristics of globalization towards unemployment depends on the condition of world and national economies. If the global economy functions well, then favorable conditions are created for national economies and vice versa. But, the conditions in single economy may not correlate with ones of the world economy. This first of all depends on the degree of engagement of the single state in globalization process, also the resource provision, technological advancement level and economical state efficiency of it. The influence of globalization on developed, developing and post-communist states greatly differ. Low unemployment rate is a characteristic of developed states, although globalization still has a great influence towards it. We can divide two processes of globalization that have influence on the growth of unemployment in developed countries: firstly, the large-scale destruction of advanced technology that requires less labor on every new production, which gradually kicks out employees with low qualification that assists the unemployment rate growth. Secondly, in conditions of globalization developed states aspire to take their production abroad because of the cheap workforce and natural resources. In the end these processes cause the decrease of labor within the state, especially in recycling enterprises. That's why work places are reduced in realms that are oriented in outer world and increases in ones that are oriented in domestic utilization. There is a possibility for these two realms to have a misbalance in the direction of work and can cause large rates of unemployment. At the same time, this process is followed by the hardship of finding jobs for

low-qualification workers, all their jobs are taken abroad. There are two factors that are capable of keeping the unemployment rate within the developed state low. The first one is that with innovations new places for employment should be created within the realm of service. There is a great difference in the group of developing states. They get large sums of money from oil trade. The oil exporting states were able to modernize the economy and grow life and education level. With globalization oil exporting states were able to achieve high levels of economic growth, that's why they get closer to wealthy countries [. . . 2007]. Transnational corporations create large amounts of workplaces there, because of cheap workforce and wealth within natural resources. Therefore, the unemployment rate here is lower. Less developed states are characterized with the lowest life level in the world. The leading realms there are the archaic forms of agriculture. Industry is the least developed there. Traditional products are mostly exported from less developed states. These countries are weakly involved in the process of globalization and that's why it doesn't have a great influence on them. These states have a large percentage of inequality in the realm of unemployment and salaries. In the majority of developing states the main direction of economic development is the advancement of agriculture and the creation of industrial community. For this the activation of inner as well as outer reserves is essential. With that being said, foreign investments represent the most important component of their development strategy. In post-communist states, the first stage of moving towards market economy, the forced unemployment level had been very high. Then it was gradually lowered with more or less success and in that process globalization played a great role in international materialistic and methodological support, as well as in innovative quotation [Abesadze R... 2012].

As we can see, globalization includes the development of society as well as the dangers of its existence. Therefore, the correct utilization of globalization process becomes vital. Developed states have the greatest role in this process. The existence of globalization depends on them.

It's noted that globalization is a real process, and no single state can decline it. This is a competition as well as a mutual process between world market subjects and the government. That's why we shouldn't neglect this process but vice versa, every state should have an aspiration to acquire this process within itself, but should keep other country's interests in mind. Every country should fight for winning the competition "war" but of course, not with power, but knowledge, scientific development, creating highest technology, cultural perfection and etc. With globalization every country should have means to utilize other state's goods. But with that being said national originality should be kept.

Globalization of course affects national government, its economy, economic state's regulatory forms, methods and instruments. According to some opinions, in conditions of globalization, government stops existing because its functions are lost. But this point of view is false. It's true, that in conditions of globalization the country loses some functions, but it acquires greater, international function that should be directed towards neutralizing the negative influence of globalization, efficient use of support, the growth of competition, keeping best national traditions and their perfection.

References

1. Abesadze R. Economic Development and Unemployment. 2017. "Ekonomisti", 2.
2. Abesadze R., Burduli V. 2009. [Innovative activities and their coordination under advancing globalization](#). Central Asia & Central Caucasus, volume 4, issue 4
3. Abesadze R., Bibilashvili N. 2012. The Impact of Globalization on Unemployment. Collection of scientific works of the Institute of Economics named after Paata Gugushvili Volume 5, Tb., "Publishing House of the Institute of Economics of the Tomsk State University Paata Gugushvili", (in Georgian)

4. Hirst P., Thompson G. 1995. Globalization and the Future of the Nation State // Economy and Society. Vol. 24. 3.
5. Mekvabishvili E., Atanelishvili T. 2017. Globalization: Emigration and transactions
6. Papava V. 2016. Global problems and rational choice of Georgia. Globalization and Business, No. 2,
7. Silagadze A., Atanelishvili T., 2010. Silagadze N. **Economic Doctrines**. Georgian National Academy of Sciences, "Innovation"
8. Spence M. 2011. Globalization and Unemployment // Foreign affairs. N.Y., Vol. 90, N 4.
[//http://www.foreignaffairs.com/articles/67874/michaelspence/globalization-and-unemployment](http://www.foreignaffairs.com/articles/67874/michaelspence/globalization-and-unemployment)
9. . 2003. : □ □ -
10. ” . 2015.
11. . «Social economy», 6, -
12. . . 2007. : 3.
13. . 1990. ? . 3.

რამაზ აბესაძე

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

გლობალიზაცია და მისი გავლენა ეროვნულ ეკონომიკასა და უმუშევრობაზე

რეზიუმე. სტატიაში განხილულია გლობალიზაციის თანამედროვე აქტუალური საკითხები და მისი გავლენა ეროვნულ ეკონომიკაზე. გლობალიზაციას აქვს როგორც ობიექტური, ისე სუბიექტური ხასიათი. ამიტომ გლობალიზაცია მოიცავს როგორც ადამიანთა საზოგადოების განვითარების, ისე მისი არსებობის საფრთხის არნახულ შესაძლებლობებს. დადებითი შედეგები მიღწეული იქნება მხოლოდ მაშინ, როდესაც საერთო გადაწყვეტილებები მიიღება კონსენსუსის შედეგად. გლობალიზაცია სხვა ტენდენციები შესაძლოა კატასტროფით დასრულდეს.

გლობალიზაცია გავლენას ახდენს ეროვნული ეკონომიკის ყველა სფეროზე, მათ შორის, უმუშევრობაზე. სტატიაში დეტალურადაა განხილული ამ გავლენის პოზიტიური და უარყოფითი მხარეები. გლობალიზაციის გავლენა უმუშევრობაზე, დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ვითარებაა მსოფლიოსა და ეროვნულ ეკონომიკაში. სტატიაში გაანალიზებულია უმუშევრობაზე გლობალიზაციის გავლენა განვითარებულ, განვითარებად და პოსტ-კომუნისტურ ქვეყნებში.

საკვანძო სიტყვები: გლობალიზაცია, ეროვნული ეკონომიკა, უმუშევრობა, საერთაშორისო შრომის ბაზარი.

შესავალი

გლობალიზაცია დაკავშირებულია არა მხოლოდ ეკონომიკასთან, არამედ მეცნიერებასთან, კულტურასთან, ჯანმრთელობის დაცვასთან, სპორტთან, სოციალურ სფეროსთან, პოლიტიკასთან და ასე შემდეგ.

თანამედროვე მოწინავე ტექნოლოგიები გვაძლევს შესაძლებლობას, რომ ჩვენი პლანეტა გახდეს ერთიანი გლობალური ორგანიზმი. თავბრუდამხვევი ტემპებით მიმდინარეობს ეროვნული ეკონომიკის ტრანსნაციონალიზაცია. ტრანსეროვნული კორპორაციები წარმოადგენენ მთავარ ძალას მსოფლიო ეკონომიკაში ინტერნაციონალიზაციის პროცესების დასაჩქარებლად. სწორედ მათი საქმიანობა გარდაქმნის მსოფლიო მეურნეობას საქონლის, მომსახურების, კაპიტალის, სამუშაო ძალის და ცოდნის ერთიან ბაზრად; საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში დომინირებს არა საერთაშორისო ვაჭრობა, არამედ წარმოების და გასაღების ორგანიზება უშუალოდ საზღვარგარეთ; ხორციელდება მსოფლიო საფინანსო ბაზრების ფორმირება და მათი არნახული დივერსიფიკაცია. ძლიერდება უნიფიკაციის ტენდენცია ტექნოლოგიის, ეკოლოგიის, საბუღალტრო და სტატისტიკური აღრიცხვის, განათლების, კულტურისა და სხვა სფეროებში; ახალი საინფორმაციო ტექნოლოგიების, ელექტრონული სისტემების დანერგვის მეშვეობით ხორციელდება მსოფლიო საკომუნიკაციო ქსელის დივერსიფიკაცია; ყალიბდება მძლავრი საერთაშორისო ეკონომიკური ორგანიზაციები, რომლებიც მთელ მსოფლიოში ნერგავენ მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ერთიან კრიტერიუმებს და თანდათან ახდენენ გლობალიზაციის ინსტიტუციურ გაფორმებას.

****

ტერმინი „გლობალიზაცია“ წარმოსდგება სიტყვისგან “გლობე” (დედამიწა) და, მაშასადამე, წარმოადგენს საბოლოოდ დედამიწის ერთიან ეკონომიკურ, ტექნოლოგიურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ერთობად ჩამოყალიბების პროცესს, ცალკეული ქვეყნების სახელმწიფოებრიობისა და ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნების პირობებში. გლობალიზაციას აქვს საერთოპლანეტარული ხასიათი.

გლობალიზაცია არის რეალური ობიექტური პროცესი, მისი წარმოშობის მიზეზებია: 1. ცალკეულ სახელმწიფოთა ეკონომიკური განვითარების შინაგანი მოთხოვნები, ამდღედ მოსახლეობის ცხოვრების რეალური დონე; 2. ბიზნესის მოტივაცია, მიიღოს რაც შეიძლება მეტი მოგება; 3. მსოფლიოში გადაუჭრელი გლობალური (ენერგეტიკული, სასურსათო, უსაფრთხოების, მშვიდობის, სიღარიბის დაძლევის, ჭარბმოსახლეობის, ავადმყოფობის, ეკოლოგიური, სანედლეულო, ოკეანისა და კოსმოსის ათვისებისა და სხვ.) პრობლემების არსებობა, რომელთა გადაწყვეტაც ცალკეულ ქვეყნებს არ შეუძლიათ და რომლებიც მოითხოვენ სასწრაფო გადაჭრას [. . . 2001]. აღსანიშნავია, რომ დანახარჯები გლობალურ პრობლემათა გადასაჭრელად ყოველწლიურად შეადგენს მსოფლიო მთლიანი შიგა პროდუქტის (გაანგარიშებულს მსყიდველობითი პარიტეტის მიხედვით) 2,5 პროცენტს [. . . 2007].

გლობალიზაციის დაჩქარებას ხელი შეუწყო: 1. საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების (საერთაშორისო ვაჭრობა საქონლითა და მომსახურებით; კაპიტალის საერთაშორისო მიგრაცია; სამუშაო ძალის საერთაშორისო მიგრაცია; ცოდნისა და ტექნოლოგიების საერთაშორისო გადაცემა; საერთაშორისო სავალუტო-საანგარიშო ურთიერთობები) განვითარებამ, რაც თავისთავად განაპირობა საბაზრო ურთიერთობათა ჩამოყალიბებამ, დიდმა გეოგრაფიულმა აღმოჩენებმა, მანქანური წარმოების, ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის საშუალებათა განვითარებამ; 3. საქონლის, მომსახურების, კაპიტალისა და სამუშაო ძალის მსოფლიო ბაზარის ჩამოყალიბებამ; 4. განვითარებული ქვეყნების შესვლამ პოსტინდუსტრიულ საზოგადოებაში და ინოვაციური ეკონომიკის ჩამოყალიბებამ, რასაც მოყვა თანამედროვე მაღალი ტექნოლოგიების გამოყენება (ახალი საინფორმაციო და ტელესაკომუნიკაციო ტექნოლოგიები, ელექტრონული სისტემები, ინტერნეტი, თანამგზავრული ტელევიზია, სატრანსპორტო და კავშირგაბმულობის საშუალებები და ა. შ.) და რამაც ახალი ბიძგო მისცა დედამიწის ერთიან გლობალურ ორგანიზმად ჩამოყალიბებას; 5. რეგიონალიზაციის პროცესების დაჩქარებამ, რის საფუძველზეც ძლიერდება საერთაშორისო ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესი; 6. მსოფლიო საფინანსო ბაზრების ფორმირებამ და მათმა არნახულმა დივერსიფიკაციამ; 7. ტექნოლოგიის, ეკოლოგიის, საბუღალტრო და სტატისტიკური აღრიცხვის, განათლების, კულტურისა და სხვა სფეროების უნიფიკაციის ტენდენციის გაძლიერებამ.

გლობალიზაცია არაერთგვაროვან გავლენას ახდენს ეროვნულ სახელმწიფოებზე. გლობალიზაციის პროსში მთავარ როლს განვითარებული ქვეყნები თამაშობენ, ვინაიდან სწორედ ისინი ფლობენ ჭარბი რაოდენობისა და შესაბამისი ხარისხის წარმოების ფაქტორებს, ისინი აწარმოებენ მეტი რაოდენობისა და მაღალი ხარისხის პროდუქციას. ასეთი მდგომარეობა განაპირობებს იმას, რომ განვითარებული ქვეყნები მსოფლიო მასშტაბით: 1. იყენებენ გაცილებით იაფ სამუშაო ძალასა და რესურსებს 2. იზიდავენ მაღალი კვალიფიკაციის სამუშაო ძალას 3. ხშირ შემთხვევაში სხვა ქვეყნებში გააქვთ დაბალი ხარისხის პროდუქცია 4. აწარმოებენ ფიზიკურად და მორალურად მოძველებული ტექნიკის გატანას 5. ექმნებათ ხელსაყრელი პირობები მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დასაჩქარებლად, ამისათვის საჭირო უზარმაზარი რესურსების მოზიდვის საფუძველზე მსოფლიო მასშტაბით.

სხვა ქვეყნები გლობალიზაციის პროცესში: 1. იყენებენ მსოფლიოში დაგროვებულ დიდ გამოცდილებასა და მეცნიერულ ტექნიკური პროგრესის უახლოეს მიღწევებს. 2. იღებენ დიდ ფინანსურ დახმარებებს 3. წყვეტენ მრავალ (სიღარიბის, ეკოლოგიურ, სამედიცინო და სხვ.) პრობლემას.

გლობალიზაციის განვითარების, მისი ეროვნულ სახელმწიფოებზე და ეკონომიკაზე დადებითი და უარყოფითი გავლენის ტენდენციებიდან შეილება გამოიყოს: 1. სულ უფრო და უფრო მეტი ეროვნული სახელმწიფო ებმება გლობალიზაციის პროცესებში; 2. თავბრუდამხვევი ტემპებით მიმდინარეობს ეროვნული ეკონომიკის ტრანსნაციონალიზაციისა და ინტერნაციონალიზაციის პროცესები, რის მთავარ ძალას ტრანსეროვნული კორპორაციები წარმოადგენენ. სწორედ მათი საქმიანობა გარდაქმნის მსოფლიო მეურნეობას საქონლის, მომსახურების, კაპიტალის, სამუშაო ძალისა და ცოდნის ერთიან ბაზრად; 3. ყალიბდება მძლავრი საერთაშორისო ეკონომიკური ორგანიზაციები, რომლებიც მთელ მსოფლიოში ნერგავენ მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ერთიან კრიტერიუმებს და თანდათან ახდენენ გლობალიზაციის ინსტიტუციურ გაფორმებას. მათი გადაწყვეტილებები სულ უფრო ხშირად ხდება იურიდიულად აუცილებელი ნომინალურად სუვერენული სახელმწიფოებისათვის; 4. გლობალიზაცია შეიჭრა შიგნით სახელმწიფოებრივ სფეროშიც და თანდათან ხდება შიგნით ცხოვრების ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ფაქტორი, რომლის სიძლიერე ბევრად აჭარბებს ეროვნული სახელმწიფოს შესაძლებლობებს; 5. ძლიერდება საერთაშორისო კონკურენცია ისეთ სუბიექტებს შორის, რომელთაც არ აქვთ განსაზღვრული სახელმწიფოებრივი წარმოშობა და რომლებიც კონკურენციას უწევენ ეროვნულ კომპანიებს, დევნიან რა მათ საკუთარი ბაზრებიდან; 6. ყალიბდება გლობალური ცივილიზაციის შესაბამისი საერთო ჩვევები, გემოვნებები, ფასეულობები, შეხედულებები, აზროვნება და ა.შ.; 7. მან მნიშვნელოვნად განაპირობა საბაზრო მექანიზმზე დამყარებული ეკონომიკური და მეტნაკლებად დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის ჩამოყალიბება მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანაში. იგი აიძულებს ცალკეული ქვეყნების მთავრობებს აღმოფხვრან ვოლუნტარიზმი და კორუფცია, ჩამოაყალიბონ სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკა; 8. ახალი ტექნოლოგიები ვრცელდება ისევე სწრაფად, როგორც კაპიტალი; 9. იგი განაპირობებს მსოფლიო რესურსების უფრო რაციონალურ განაწილებას; მსოფლიო არენაზე უმსხვილესი კორპორაციების ფუნქციონირება შესაძლებელს ხდის მიღწეულ იქნეს მასშტაბის ეკონომიის მაქსიმალური ნიშნული; 10. გლობალიზაციის პირობებში კონკურენციის გაძლიერება და ერთობლივი ძალეობით უმსხვილესი სამეცნიერო-ტექნიკური პროექტების განხორციელება, რაც აჩქარებს ტექნოლოგიის სრულყოფასა და ინოვაციების გავრცელებას მსოფლიო მასშტაბით და რაც, უპირველეს ყოვლისა, სასარგებლოა მომხმარებლებისათვის; 11. იგი შესაძლებელს ხდის გლობალური ეკონომიკური, სოციალური და ეკოლოგიური პრობლემები გადაჭრას მსოფლიო თანამეგობრობის ძალისხმევით გაერთიანების შედეგად, რესურსების მობილიზაციისა და მოქმედებათა კოორდინაციის საფუძველზე; 12. დღეისათვის გლობალიზაციის პირობებში თანდათან იზრდება განსხვავება განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებს შორის ცხოვრების დონის მიხედვით [. 2003]. სამართლიანობა მოითხოვს, რომ გლობალიზაციის პირობებში ეს განსხვავება უნდა მცირდებოდეს და რაც შეიძლება სწრაფად. სხვა შემთხვევაში ეს იქნება ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობა გლობალიზაციის გზაზე; 13. იგი ხელს უწყობს ერთ რომელიმე რეგიონში წარმოშობილი ნეგატიური პროცესების (მათ შორის კრიზისების) გავრცელებას მსოფლიოს მასშტაბით; 14. შესაძლებელია წარმოიშვას წინააღმდეგობა გლობალიზაციასა და ეროვნული სახელმწიფოს სუვერენიტეტს შორის; 15. გლობალიზაციამ შეასუსტა რა სახელმწიფო რეგულირების სფერო, ამასთანავე არ ჩამოყალიბებულა მისი შემცველი საერთაშორისო რეგულირების ქმედითი ორგანოები; 16. გლობალიზაციის პირობებში ძლიერდება ნარკობიზნესის გავრცელება და იარაღით არაღებულ ვაჭრობა; 17. ადგილი აქვს მოსახლეობის მიგრაციის ზრდას განვითარებულ ქვეყნებში, განვითარ-

რებადი ქვეყნების საზიანოდ; 18. ხდება პლანეტის მთელი სამეცნიერო-ინტელექტუალური პოტენციალის თავმოყრა რამოდენიმე ქვეყანაში; 19. რეალური ხდება, პროცესის არასწორად წარმართვის შემთხვევაში, გლობალური კონფლიქტის წარმოშობის საფრთხე, რაც საზოგადოებას კატასტროფით ემუქრება; 20. ეროვნული ეკონომიკები ხდებიან არა მხოლოდ გლობალიზაციის უბრალო მაჩურებლები, არამედ მისი ორგანიზატორები და ცხოვრებაში გამტარებლები; 21. ხორციელდება სახელმწიფო სექტორის კიდევ უფრო შეკვეცა. პრივატიზება შეეხო ისეთ დარგებსაც კი, რომლებიც ადრე მკაცრი რეგულაციის დარგებად ითვლებოდა (ენერგეტიკა, კავშირგაბმულობა, ტრანსპორტი და სხვ.); 22. სახელმწიფო რეგულირების პრიორიტეტი ხდება სოციალური პოლიტიკა. სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციების შემცირების გამო გამოთავისუფლებული ფინანსური რესურსები სოციალურ სფეროში გამოიყენება; 23. ძლიერდება საერთაშორისო ეკონომიკური ინსტიტუტების გავლენა, რომელთა წესების შესაბამისად ფუნქციონირებს ეროვნული ეკონომიკის დიდი ნაწილი. ეს ორგანიზაციებია, უპირველეს ყოვლისა, გენერალური შეთანხმება ტარიფისა და ვაჭრობის შესახებ (GATT), მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია (WTO), საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (IMF), მსოფლიო ბანკი (WB); 24. მიმდინარეობს შრომის დანაწილების ახალი ეტაპი, რომლის დროსაც ეროვნული სიმდიდრის შექმნაში სულ უფრო დიდ როლს ასრულებენ სხვა ქვეყნები; 25. ხდება ეროვნულ ეკონომიკაზე ეგზოგენური ფაქტორების გავლენის ზრდა; 26. მსოფლიო საფინანსო-საკრედიტო სისტემა, რომლის გლობალიზაციის დონემ წინ გაუსწრო რეალურ სექტორში გლობალიზაციის დონეს, დიდ გავლენას ახდენს ეროვნული ეკონომიკების ფუნქციონირებაზე და სხვ.

გლობალიზაციის უარყოფითი მხარეებიდან ცალკე შეიძლება გამოიყოს მისი გავლენა სავალუტო კურსზე. მცოცავი სავალუტო კურსის არსებობა მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ექსპორტის მოცულობაზე. სავალუტო კურსმა რომ ფასის როლი შეასრულოს, იგი უნდა დგინდებოდეს საქონლისა და მომსახურების საერთაშორისო ბაზარზე მოთხოვნა-მიწოდების საფუძველზე. სინამდვილეში მასზე ასევე გავლენას ახდენს კაპიტალის ბაზარიც, რამაც, შესაძლებელია, ზოგიერთი ქვეყანა უპირატეს მდგომარეობაში ჩააყენოს. ასევე სერიოზული ნეგატიური შედეგები მოსდევს სპეკულაციებს სავალუტო ბაზარზე. ამიტომ აუცილებელი ხდება სავალუტო კურსის საერთაშორისო რეგულირების განხორციელება, რაც მხოლოდ შესაბამისი ორგანოების არსებობით იქნება შესაძლებელი. არ შეიძლება უარი ვთქვათ პროტექციონისტურ პოლიტიკაზე და კარი გაუდლოთ ნებისმიერ მოვარდნილ ქარს, გამოწვეულს გლობალიზაციის პროცესებით. ქვეყნისათვის საჭიროა პრეფერენციები, ზომები, რომელიც ქვეყანას ანიჭებს გარკვეულ ეკონომიკურ უპირატესობას [2].

იმ ფაქტს, რომ გლობალიზაციის პირობებში, როგორც საქონლისა და მომსახურების, ასევე წარმოების ფაქტორთა გატანას ძირითადად ადგილი აქვს განვითარებული ქვეყნებიდან განვითარებად ქვეყნებში, ადასტურებს ის, რომ ტრანსნაციონალური კორპორაციების მშობელი კომპანიების უდიდესი ნაწილი სწორედ განვითარებულ ქვეყნებშია განლაგებული. ამასთან, ტრანსნაციონალური კორპორაციები უპირატესობას ანიჭებენ პირდაპირ ინვესტიციებს, ვინაიდან ისინი დებულობენ თავისუფალ დაშვებას სხვა ქვეყნების ბუნებრივ და შრომით რესურსებზე, უერთებენ რა მათ თავიანთ საკუთარ რესურსებს – კაპიტალს, ცოდნას, ტექნოლოგიასა და მეწარმეობრივ უნარს.

გლობალიზაცია გავლენას ახდენს ეროვნული ეკონომიკის ყველა სფეროზე და, მაშასადამე, უმუშევრობაზეც. უმუშევრობაზე გლობალიზაციის გავლენის თავისებურებები დამოკიდებულია მსოფლიო და ეროვნულ ეკონომიკებში არსებულ

მდგომარეობაზე. თუ მსოფლიო ეკონომიკა გამართულად ფუნქციონირებს, მაშინ ეროვნული ეკონომიკებისათვისაც ხელსაყრელი გლობალური პირობები იქმნება და პირიქით. თუმცა, ცალკეულ ეკონომიკაში არსებული მდგომარეობა, შესაძლებელია, არ შეესაბამებოდეს მსოფლიო ეკონომიკაში არსებულ პირობებს. ეს, უპირველეს ყოვლისა, დამოკიდებულია ცალკეული ქვეყნის ჩართულობის ხარისხზე გლობალიზაციის პროცესებში, ასევე მოცემული ქვეყნის რესურსებით უზრუნველყოფისა და ტექნოლოგიური განვითარების დონეზე, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ეფექტიანობაზე. უმუშევრობაზე გლობალიზაციის გავლენა განვითარებულ, განვითარებად და პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება. განვითარებული ქვეყნებისათვის დამახასიათებელია უმუშევრობის დაბალი დონე, მაგრამ გლობალიზაცია მაინც დიდ გავლენას ახდენს მასზე. შეიძლება გამოიყოს გლობალიზაციის ორი დიდი პროცესი, რომელიც გავლენას ახდენს უმუშევრობის ზრდაზე განვითარებულ ქვეყნებში: პირველი, მაღალი ტექნოლოგიების (უპირველეს ყოვლისა, საინფორმაციო ტექნოლოგიების) ფართომასშტაბიანი დანერგვა, რომელიც სულ უფრო და უფრო ნაკლებ შრომას მოითხოვს ყოველ შექმნილ ახალ პროდუქტზე, რაც თანდათან წარმოებიდან დენის დაბალკვალიფიციურ მუშახელს და რაც მოქმედებს უმუშევრობის დონის ზრდის მიმართულებით. მეორე, გლობალიზაციის პირობებში განვითარებული ქვეყნები მიისწრაფიან თავიანთი წარმოება გაიტანონ საზღვარგარეთ იქ არსებული იაფი სამუშაო ძალისა და ბუნებრივი რესურსების გამო. შედეგად, ბუნებრივია, ეს პროცესი იწვევს დასაქმების შემცირებას ქვეყნის შიგნით, განსაკუთრებით, გადაამუშავებელ მრეწველობაში. ამიტომ, სამუშაო ადგილები მცირდება იმ სფეროებში, რომელიც ორიენტირებულია გარე სამყაროზე და იზრდება იმ სფეროებში, რომელიც ორიენტირებულია შიგა მოხმარებაზე. შესაძლებელია ეკონომიკის ამ ორ სფეროს შორის დასაქმების მიმართულებით ბალანსი დაირღვეს და დიდი უმუშევრობა გამოიწვიოს. ამ პროცესს, ამავე დროს, მოსდევს სამუშაოს პოვნის გაძნელება დაბალი კვალიფიკაციის მქონე უმუშევრებისათვის, ვინაიდან, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ მათი შესაბამისი სამუშაო ადგილების გატანა ხდება საზღვარგარეთ. განვითარებულ ქვეყნებში უმუშევრობის დაბალი დონის შესანარჩუნებლად, ანუ უმუშევრობის ზრდის ზემოთ მოყვანილი ორი ფაქტორის კომპენსაციისათვის, უპირველეს ყოვლისა, ინოვაციების მეშვეობით უნდა მოხდეს ახალი ადგილების წარმოქმნა უმთავრესად მომსახურების სფეროში. განვითარებად ქვეყნების ჯგუფში შემაჯავლ სახელმწიფოებს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავებაა. დებულებენ რა უზარმაზარ შემოსავლებს ნავთობის რეალიზაციის შედეგად, ნავთობის ექსპორტიორმა ქვეყნებმა შეძლეს ეკონომიკის მოდერნიზაცია, ცხოვრებისა და განათლების დონის ამაღლება. გლობალიზაციის მეშვეობით ნავთობის ექსპორტიორმა ქვეყნებმა ეკონომიკური ზრდის საკმაოდ მაღალ ტემპებს მიაღწიეს, ამიტომ ისინი სულ უფრო უახლოვდებიან მდიდარ ქვეყნებს [. . . 2007]. დიდი რაოდენობის სამუშაო ადგილები იქმნება აქ ტრანსნაციონალური კორპორაციების მიერ, იაფი მუშახელისა და ბუნებრივი მდიდარი ბუნებრივი რესურსების არსებობის გამო. ამდენად, ამ ქვეყნებში უმუშევრობის დონე შედარებით დაბალია. ნაკლებად განვითარებული ქვეყნებისათვის დამახასიათებელია მსოფლიოში ცხოვრების ყველაზე დაბალი დონე (შემოსავლების უკიდურესი სიმცირე, სიღარიბე, ძლიერ ცუდი საყოფაცხოვრებო პირობები, არადაამაკმაყოფილებელი ჯანმრთელობა, არასაკმაო განათლება ან მთლიანად უქონლობა, დაბალ ასაკში სიკვდილიანობის მაღალი დონე, სიცოცხლის ხანგრძლივობის ცუდი მაჩვენებლები და ა.შ.). ეკონომიკაში წამყვანი მდგომარეობა უჭირავს მიწათმოქმედების ჩამორჩენილ, მათ შორის, არქაულ ფორმებს. მრეწველობა ძალზე მცირედაა განვითარებული. ამ

ქვეყნების ექსპორტში ძირითადად ფიგურირებს ტრადიციული პროდუქცია. ნაკლებად განვითარებული ქვეყნები სუსტად არიან ჩართული გლობალიზაციის პროცესებში და მათზე გლობალიზაცია მნიშვნელოვან გავლენას ვერ ახდენს. ამიტომაც უმუშევრობისა და შემოსავლების უთანაბრობის დონე მაღალია. განვითარებადი ქვეყნების უმრავლესობაში ეკონომიკური განვითარების ძირითად მიმართულებას წარმოადგენს მრეწველობის განვითარება, ინდუსტრიული საზოგადოების აშენება. ამისათვის აუცილებელია როგორც შიგა, ისე გარე რეზერვების ამოქმედება. ამასთან, სწორედ უცხოური ინვესტიციები წარმოადგენს მათი განვითარების სტრატეგიის უმნიშვნელოვანეს კომპონენტს. პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში მათი საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პირველ ეტაპზე იძულებითი უმუშევრობის დონე ძლიერ მაღალი იყო, შემდეგ თანდათან შემცირდა მეტნაკლები წაქეზებით, რაშიდაც გლობალიზაციამ დიდი როლი ითამაშა როგორც საერთაშორისო მატერიალური და მეთოდოლოგიური დახმარებების, ისე ინოვაციების გადაცემის გზით [აბესაძე რ. . . 2012].

როგორც ჩანს, გლობალიზაცია მოიცავს როგორც ადამიანთა საზოგადოების განვითარების, ისე მისი არსებობის საფრთხის არნახულ შესაძლებლობებს. ამდენად, აუცილებელი ხდება გლობალიზაციის პროცესის სწორად წარმართვა, ანუ სამართლიანი გლობალიზაციის განხორციელება. ამაში უდიდესი წვლილი ეკუთვნის ლიდერ (დიდ) სახელმწიფოებს. სწორედ მათ გადაწყვეტილებებზეა დამოკიდებული გლობალიზაციის ბედი.

გასათვალისწინებელია, რომ გლობალიზაცია რეალური პროცესია, რომლის გაუქმებაც არც ერთ ცალკე ადვოკატს ქვეყანას არ შეუძლია. გლობალიზაციის პროცესი არის მსოფლიო ბაზრის სუბიექტებს და სახელმწიფოებს შორის დიდი კონკურენციის, მაგრამ ამავე დროს დიდი ურთიერთდახმარების პროცესი. ამიტომ საჭიროა არა გლობალიზაციის უარყოფა, არამედ თითოეული სახელმწიფოს მისწრაფება, რათა ეს პროცესი წარმართოს თავისი ქვეყნის ინტერესების გათვალისწინებით. თითოეულმა ქვეყანამ უნდა იბრძოდეს გამარჯვებისათვის დიდ კონკურენციულ ბრძოლაში, მაგრამ, რასაკვირველია, არა ძალით, არამედ ცოდნით, მეცნიერების განვითარებით, უმაღლესი ტექნოლოგიების შექმნით, კულტურის სრულყოფით, ინტელექტის ამაღლებით და ა.შ. გლობალიზაციის შედეგად ყველა ქვეყანას უნდა ჰქონდეს საშუალება ისარგებლოს სხვა ქვეყნის სიკეთით. ამავე დროს შენარჩუნებული იქნეს ეროვნული თვითმყოფადობა (ენა, ტრადიციები, სარწმუნოება, ტერიტორია და ა. შ.).

გლობალიზაცია, ბუნებრივია, გავლენას ახდენს ეროვნულ სახელმწიფოზე. მის ეკონომიკაზე, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ფორმებზე, მეთოდებსა და ინსტრუმენტებზე. ზოგიერთი მოსაზრების თანახმად, გლობალიზაციის პირობებში სახელმწიფო შეწყვეტს არსებობას, ვინაიდან მისი ფუნქციები დაიკარგება. მაგრამ ეს შეხედულება მცდარია. მართალია, გლობალიზაციის პირობებში სახელმწიფოს ზოგიერთი ფუნქცია იზღუდება, მაგრამ იგი იძენს უფრო დიდ, საერთაშორისო ფუნქციას, რომელიც მიმართული უნდა იყოს გლობალიზაციის ნეგატიური ზემოქმედების განეიტრალების, დახმარებების ეფექტიანი გამოყენების, კონკურენტუნარიანობის ამაღლების, საუკეთესო ეროვნული ტრადიციების შენარჩუნებისა და მისი შემდგომი სრულყოფისაკენ.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ., ბიბილაშვილი ნ. 2012. გლობალიზაციის გავლენა უმუშევრობაზე. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომათა კრებული. ტ.5, თბ., "თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა".
2. Abesadze R. Economic Development and Unemployment. 2017. "Ekonomisti", 2.
3. Abesadze R., Burduli V. 2009. Innovative activities and their coordination under advancing globalization. Central Asia & Central Caucasus, volume 4, issue 4
4. Hirst P., Thompson G. 1995. Globalization and the Future of the Nation State // Economy and Society. Vol. 24. 3.
5. Mekvabishvili E., Atanelishvili T. 2017. Globalization: Emigration and transactions
6. Papava V. 2016. Global problems and rational choice of Georgia. Globalization and Business, No. 2,
7. Silagadze A., Atanelishvili T., 2010. Silagadze N. Economic Doctrines. Georgian National Academy of Sciences, "Innovation"
8. Spence M. 2011. Globalization and Unemployment // Foreign affairs. N.Y., Vol. 90, N 4.
[//http://www.foreignaffairs.com/articles/67874/michaelspence/globalization-and-unemployment](http://www.foreignaffairs.com/articles/67874/michaelspence/globalization-and-unemployment)
9. . 2003. :
10. . . . .
11. . 2015. . . . .
12. . . . . 2001. . . . . «Social economy», 6, ...
13. . . . . 2007. . . . . : . . . . . 3.
14. . . . . 1990. . . . . ? . . . . . 3.

ბანკოეკონომიკის ეკონომიკა - EDUCATION ECONOMICS

Dahl Martin

*Assistant Professor at the Department of International Political Relations
Lazarski University, Warsaw, Poland*

Gwo dziewczicz Sylwia

*Assistant Professor at the Department of Management and Marketing
Lazarski University, Warsaw, Poland*

**EDUCATION SYSTEM IN POLAND – REGULATION AND IMPLEMENTATION
OF INTEGRATED QUALIFICATION SYSTEM**

Summary. *The development of education is an important goal of the policy of Poland and the European Union as a whole. Ever since the crucial character of this phenomenon was realized, many actions have been taken to improve the quality of education and increase innovation. The Act on Integrated Qualification System (ZSK) introduced a different order than hitherto - it did not create new institutions, but defined basic principles and standards of conduct. The Act defines roles and tasks of entities operating in the area of qualifications as well as mutual relations between them. The essence of the regulations included in the Act on ZSK is the introduction of a set of coherent system solutions regarding qualifications granted outside the education system and higher education system as well as greater integration of various areas in which qualifications are given. Therefore, the main purpose of this study is to present the implementation of the ZSK in the education system in Poland.*

Keywords: *Education system in Poland, Integrated Qualification System (ZSK), implementation of legal regulations, development of education, policy of Poland and the EU*

Introduction

Education is an important and complex socio-economic factor of every country. Countries whose education can quickly adapt their offer to the requirements of the continuously changing labor market and the challenges of the modern world, are countries with the fastest and most dynamically developing global economies. Differences between countries in the potential of human assets make a different level of the economies of these countries. Education in Poland, but also in the world, is currently facing the fundamental problem of adjusting its structure and offer to the challenges arising from the globalizing world, unfavorable economic trends and deepening demographic problems [1, p. 300]. EU policy, focused on equalizing opportunities between all EU countries, creates conditions conducive to the development of education, delegating to the countries appropriate financial and intellectual resources. It supports educational mobility, creates support programs whose implementation is aimed at improving the quality of educational services provided in all EU countries [1, p. 275]. At the end of 2015, the Sejm of the Republic of Poland adopted the Act on the Integrated Qualification System (ZSK) [8]. From that moment, a new stage in the development of the national qualifications system has started. The Act introduces uniform terminology, as well as common rules for giving qualifications and ensuring their quality outside of education and higher education systems (analogous solutions were introduced earlier). The adopted regulations should in principle contribute to increasing the credibility and ensuring comparability of qualifications granted both in Poland and abroad [10, p. 8]. The introduction of ZSK and the Polish Qualifications Framework (PRK) is to enable the comparison of qualifications from various fields in the country and more importantly in the international dimension.

Education system in Poland

Along with the reform of education carried out by the government of Jerzy Buzek in 1999, the period of primary school education was reduced to 6 years, moreover, three years gymnasiums were created, after which students could decide where to continue their education and how (if there was a will) to prepare for the secondary school-leaving examination necessary to be admitted to university. It is also worth mentioning that the three-tier system of education initiated the 12-15 year study cycle. The previous two-tier system of education initiated in 1968 assumed eight-year primary schools and four-year secondary schools (high schools), two- or three-year vocational schools and five-year vocational secondary schools. A two-tier system of education, depending on the choice of the student, guaranteed from 10 to 13 years of study. The old education system also included two-year vocational schools and agricultural vocational schools [2]. Along with the introduction of new reform of education in Poland on 1 September 2017, an eight-year primary school and a four-year secondary school (high school) were restored. At the same time, the Integrated Qualification System was launched.

Compulsory education in Poland begins in kindergartens. Children at the age of 6 are obligated to attend a pre-school. Younger children are not obligated to attend a pre-school, however, all children from the age of four have the right to attend kindergartens and local governments in Poland are obliged to provide adequate number of places. In addition to kindergartens, there are also kindergarten classes in primary schools as well as pre-school points and pre-school education groups. These units are intended mainly for small groups of children and for those whose towns are far away from kindergartens and primary schools. In this way, children have a chance not to skip the first stage of education and are not excluded, which causes equal opportunities for everyone from the beginning. The main educational tasks in kindergarten are: shaping social skills, shaping children's physical abilities, supporting intellectual development and preparation for learning to write and read [3].

The next stage of education is obligatory primary school. Education in a primary school is divided into two stages: from the first to the third grade and from the fourth to the eighth grade. The child starts school at the age of seven. The first stage lasts until the age of 10. It is worth noting that at the request of parents or legal guardians, a six-year-old child can be admitted to primary school. Early childhood education at the first stage of primary school focuses mainly on elementary knowledge acquisition. Education takes place without division into subjects and is run by one teacher who also acts as a class supervisor teacher. Subjects such as art, music, English, physical education and computer classes are often assigned to a specialist teacher in the field. Children may also attend religion or ethics classes, subject to parental or legal guardian consent to such participation. An important element in the first stage of the education is that students are not scored with points. The grade on the certificate after the completion of each class is descriptive.

The second stage of elementary school is the fourth to eighth grade, designed for children aged ten to fifteen. Classes are taught by teachers specializing in particular subjects. Among the teachers teaching one of them plays the role of class supervisor teacher. It is worth noting that class supervisor teacher must have pedagogical background in the area of education and care. Primary school education is free of tuition fee and ends with an exam after completing the 8th grade [4].

After completing primary school, students continue their education in secondary schools. The secondary education includes: a 4-year general secondary school (high school), a 5-year vocational secondary school, an industry-oriented school of 1st and 2nd level (the current three-year vocational school will be transformed into a three-year industry-oriented school, second-level industry-oriented school will last for two years) [5] [6]. Completing the industry-oriented first-level school enables student to obtain a diploma confirming student's professional qualifications, obtain a basic vocational education and to enable student to take up a second-

level industry school. Graduates of a secondary school (high school), vocational secondary school and a industry-oriented second-level school receive a secondary school-leaving certificate, and the condition for obtaining it is passing the secondary school-leaving examination in three compulsory subjects (Polish, maths, foreign language). In the case of secondary school (high school) and vocational secondary school, the student must also take the exam in the subject of his choice at an advanced level. The secondary school-leaving examination after the second-level industry-oriented school includes, in addition to 3 obligatory subjects, an exam confirming the graduate's professional qualifications. A student who graduated from the second level industry-oriented school will be able to continue education in a chosen field of study.

The system of higher education in Poland is based in accordance with the Bologna process on a three-tier structure of studies. Higher education is a first-cycle program, a second-cycle program or a unified master's program run by a university authorized to conduct such studies. However, third-cycle program, or doctoral studies, may be run not only by the university, but also by the scientific institute of the Polish Academy of Sciences, a research institute or an international scientific institute operating on the territory of the Republic of Poland. Similarly, postgraduate studies (this form of education can be conducted both at universities and at scientific institutes of the Polish Academy of Sciences, research institutes or the Medical Center of Postgraduate Education). Higher education institutions offer full-time studies (at least half of the curriculum is implemented in the form of didactic classes requiring direct participation of academic teachers and students) and part-time studies [7].

Implementation of the Integrated Qualification System in Poland

ZSK cover general, higher and vocational education, including not everything what can be learned at school or university, but also at courses, training, work, home and in any other way. The new solution allow to compare the certificates and diplomas, and thus better plan the improvement of qualifications, and facilitate the proper selection of qualified personnel. Ustawa o ZSK obowi zuje od 15 stycznia 2016 roku. 15 lipca 2016 roku uruchomiony został portal ZSK oraz Zintegrowany Rejestr Kwalifikacji (ZRK). The Act on ZSK is effective from January 15, 2016. On 15 July 2016, the ZSK portal and the Integrated Register of Qualifications (ZRK) were launched. The register include education and higher education qualification list determined by the Act. In addition, the register will include other qualifications, included based on decisions of competent ministers. This means that interested organizations can already apply for the inclusion of their qualifications to ZSK. ZSK is a set of rules, standards, new functions and roles as well as procedures regulating the manner of operation of various entities related to granting qualifications and ensuring their quality [8]. It is worth noting that the Act on ZSK does not create any new institutions, and the terms such as "certifying authority" or "external quality assurance entity" appearing in the text are names that denote specific functions [9, p. 1]. ZSK is a basic part of the National Qualifications System (KSK). ZSK consists of those elements that already exist in Polish social and economic life, and also currently prepared instruments for effective integration of the entire system - the Polish Qualifications Framework (PRK) and the Integrated Register of Qualifications (ZRK), common terminology and general rules for quality assurance. ZSK is an important tool for lifelong learning policy. Its effectiveness depends not only on the establishment of good legal and organizational regulations or the involvement of institutions and organizations operating within its framework, but also on the understanding of these solutions in society. Knowledge about KSK, new opportunities and opportunities that arise as a result of its modernization, in the long-term perspective may turn out to be the most important factor determining achievement of the objectives for which these measures were taken. Therefore, important tasks will be to promote and disseminate knowledge about these issues, including preparing and publishing periodic reports about Polish qualifications. ZSK should cover all aspects of actions taken in Poland related to the

confirmation of learning results. It should be a tool for implementing state policy lifelong learning policy based on partnership of government, local government, employers, employees and society. The scheme of the system solution in the Integrated Qualification System is as follows [9, p. 1]:

- J All qualifications included in ZSK are entered into the Integrated Qualifications Register (ZRK),
- J Each qualification included in the ZSK must be described in a specific manner and be assigned the level of the Polish Qualifications Framework (PRK),
- J The PRK level results from the comparison of the qualification requirements with the level characteristics in PRK,
- J Qualification included in ZSK can be given only on the basis of a positive validation result (checking whether the required learning outcomes are achieved),
- J Qualifications included in ZSK may be granted only by institutions authorized by the relevant minister, or law,
- J Each institution that assigns qualifications included in the ZSK (certifying authority) is subject to internal and external quality assurance - the quality assurance rules are specified in the Act on ZSK,
- J The function of an external quality assurance entity is entrusted by the minister competent for specific qualification
- J The competent ministers supervise the quality of qualifications awarded to their government administration departments (the law gives ministers effective supervision instruments),
- J The functioning of ZSK is coordinated by the Minister of National Education.

The Act contains a basic definition of qualifications. This definition clearly states that it is not essential how a person learns, but what a person applying for qualifications really knows (learning outcomes) and checking this outcomes by an authorized institution. Ording to the Act, the integrated system includes "full qualifications" given exclusively within the systems of education and higher education - after completing specific stages of education (eg secondary school-leaving examination certificate, bachelor's degree diploma, master's diploma), and "partial qualifications", i.e. all others (e.g. driving license, etc.). The system includes three types of qualifications. First, qualifications in education and in higher education - given on the basis of acts regulating the activities of the education system and the higher education system - these are full qualifications and partial qualifications. Second, "regulated" qualifications - given on the basis of other legal regulations (apart from formal education). These are only partial qualifications. The act imposed on ministers an obligation to review qualifications regulated in order to determine which of them should be included in ZSK and, thirdly, "market" qualifications - given without a legal basis based on the principles of freedom of economic activity; The possibility of incorporating market qualifications into ZSK on the request of the interested entity is provided, but qualifications have to meet the conditions set out in the Act on ZSK [11].

All qualifications included in ZSK are entered into the Integrated Qualifications Register. This is an open public register that covers all qualifications included in the ZSK. Qualifications data will be widely available via the online portal. ZRK is run by the Polish Agency for Enterprise Development. Qualifications will be entered into the register at the request of ministers responsible for specific branches of the economy or request of public or private entity.

Each qualification must be described and assigned a level of the Polish Qualifications Framework (PRK). It covers 8 levels of qualifications corresponding to the relevant levels of the European Qualifications Framework, which allow to compare qualifications from various domains in the country and internationally. The levels of qualifications will be placed on certificates, diplomas and certificates, therefore it will be necessary to correct the models of certificates and diplomas by adding the appropriate PRK level [11]. The PRK level results from the comparison of qualification requirements with level characteristics. This will be done by a

team of experts in accordance with the procedure described in the law. The recommendation of the team of experts will be binding. The most important element in determining the level of PRK for qualification will be to demonstrate the compliance of key learning outcomes with relevant fragments of PRK level characteristics.

The qualification can be given based on a positive result of the validation. The awarding of qualifications may only take place on the basis of a positive result of validation of learning outcomes required for a specific qualification (checking whether the required learning outcomes are achieved). Achievements validated in a different place and time can be the basis for awarding qualifications. According to the standard set out in the act, in the description of each qualification, the validation requirements applicable to all institutions assigning a qualification will be determined. This will ensure comparability of validation carried out by various institutions. Each certifying authority is covered by internal and external quality assurance. The internal quality assurance system affects the rules of conduct, procedures, methods and organizational solutions. Its purpose is to ensure correctness and to improve validation and certification. The functions of the external quality assurance entity will be entrusted to the minister competent for specific qualification. A list of entities entitled to external quality assurance will be established, which will be run by the minister coordinator of the Integrated Skills Management. Ministers inspect the quality of certification. The certifying authority every 2 years shall report about the validation and certification activities to the relevant minister. The external quality provider entities reports to ministers on the external quality assurance activities every three years. Ministers may conduct inspections in certifying institutions and in entities providing external quality assurance. There are also situations in which ministers may apply sanctions, with the withdrawal of the authority to certify and deletion from the list of external quality assurance providers [11].

Conclusions

It can be concluded that the implementation process of ZSK in Poland ran without any major reservations. Educational institutions, like higher education institutions, efficiently implemented solutions resulting from the provisions of the Act. The fact that the introduction of ZSK will make a real contribution to improving the quality of education in Poland can be controversial. Classic systems and forms of education do not fully follow the revolution in the socio-economic environment. Young people often have the right doubts whether the current contents of the curricula will be important in the near future, because the schools are preparing for efficient functioning, but in a society that is slowly going down in history. Improving the quality of education and thus adapting to the requirements of the modern labor market requires changes in the education system, introducing innovative teaching methods, raising the qualifications of teachers and academic lecturers, cooperation of education with business and shaping completely new competences and skills.

In the right opinion of Maria M. Grzelak and El bieta Roszko-Wójtowicz, "it is necessary to implement correctly defined (in the EU and Poland strategic documents) educational goals, which in an increasingly complex world is one of the main factors determining sustainable socio-economic development. Positive changes depend to mostly on the sense of responsibility of current and future politicians, people holding managerial positions in state administration, territorial self-governments, entrepreneurs, non-public associations and institutions"[1, p. 300]. Probably time will show whether the implementation of ZSK in Poland will improve the qualifications and competences of Polish society.

References

- [1] Grzelak M. M., Roszko-Wójtowicz E., *System edukacji w Polsce - wybrane problemy*, "My 1 Ekonomiczna i Polityczna" nr 2, 2017.
- [2] Zahorska M., *Sukcesy i pora ki reformy edukacji*, "Przeł d Socjologiczny" nr 3, 2009.

- [3] Rozporz dzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawno ci intelektualn w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla bran owej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiaj cej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2017 r. poz. 356).
- [4] Szkoła podstawowa – Dobra Szkoła – Reforma Systemu Edukacji, www.reformaedukacji.men.gov.pl (access: 02.11.2018).
- [5] Bran owa szkoła I i II stopnia – Dobra Szkoła – Reforma Systemu Edukacji, www.reformaedukacji.men.gov.pl (access: 02.11.2018)
- [6] Technikum – Dobra Szkoła – Reforma Systemu Edukacji, www.reformaedukacji.men.gov.pl (access: 02.11.2018).
- [7] Struktura studiów w Polsce, <http://www.go-poland.pl/pl/struktura-studi-w-w-polsce> (access: 4.11.2018)
- [8] Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 986 z p ó n zm).
- [9] Sławi ski S., *Omówienie zasadniczych rozwi za systemowych w ustawie o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji* http://www.kwalifikacje.gov.pl/download/Omowienie_zasadniczych_rozwiazan_w_ustawie_o_ZSK_o.pdf, (access: 1.11.2018)
- [10] Sławia ski S., *Słownik Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji*, Instytut Bada Edukacyjnych, 2017.
- [11] Skrzy ski D., *Zintegrowany System Kwalifikacji porz dkuje system kwalifikacji nadawanych poza o wiat* , www.portaloswiatowy.pl (access: 4.11.2018).

დალ მარტინი

*საერთაშორისო პოლიტიკური ურთიერთობების დეპარტამენტი
ასისტენტ-პროფესორი, ლაზარსკის უნივერსიტეტი, ვარშავა, პოლონეთი;
გეოზღვეიზ სიღვია
მენეჯმენტისა და მარკეტინგის დეპარტამენტი
ასისტენტ-პროფესორი, ლაზარსკის უნივერსიტეტი, ვარშავა, პოლონეთი;*

**პოლონეთის საგანმანათლელო სისტემა – ინტეგრირებული
საკვალიფიკაციო სისტემის რეგულირება და დანერგვა
რეზიუმე**

განათლების განვითარება წარმოადგენს პოლონეთისა და მთლიანად ევროკავშირის პოლიტიკის მნიშვნელოვან მიზანს. მას შემდეგ რაც ამ მოვლენის მთავარი მახასიათებელი რეალიზებულ იქნა, ბევრი ღონისძიება გატარდა განათლების ხარისხის გასაუმჯობესებლად და ინოვაციების რაოდენობის ზრდისათვის. ინტეგრირებული საკვალიფიკაციო სისტემის აქტი (ZSK) შემოვიდა სხვაგვარი წყობა - მან არ შექმნა ახალი ინსტიტუციები, მაგრამ განსაზღვრა ძირითადი პრინციპები და ქცევის სტანდარტები. აქტი განსაზღვრავს ომ ერთეულების როლსა და ამოცანებს, რომლებიც კვალიფიკაციის ამ არეში მოქმედებენ და აგრეთვე ურთიერთობებს მათ შორის. ZSK-ს რეგულირების არსი არის შეთანხმებული გადაწყვეტილებების მიღება კვალიფიკაციების გათვალისწინებით. ამ კვლევის ძირითადი მიზანი არის ZSK-ს განხორციელების წარმოდგენა პოლონეთის საგანმანათლელო სისტემაში.

ბიზნესი –BUSINESS

მურმან ცარციძე

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ნათელა ლაცაბიძე

აკადემიური დოქტორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
გიორგი ხმალაძე

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
საქართველოს დამოუკიდებელ ბუღალტერთა და აუდიტორთა საზოგადოება
ნიკოლოზ ხმალაძე

აკადემიური დოქტორი,
საქართველოს დამოუკიდებელ ბუღალტერთა და აუდიტორთა საზოგადოება

**არამატერიალური აქტივებისა და ინტელექტუალური საკუთრების
ობიექტების უზრუნველყოფის საბაზისური საკითხები, ორგანიზაციული და
მეთოდოლოგიური საკითხები**

რეზიუმე. სტატიაში შესწავლილია არამატერიალური აქტივებისა და ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებისა და მათზე არსებულ ქონებრივი უფლებების შეფასების სამართლებრივი, ორგანიზაციული და მეთოდოლოგიური საკითხები. გაანალიზებულია შეფასების პროცესის წარმოებისათვის აუცილებელი ნორმატიულ-საკანონმდებლო და მეთოდოლოგიური ბაზა, საერთაშორისო გამოცდილება და პრაქტიკა. ძირითადი ყურადღება ეთმობა შეფასების პროცედურების განხილვას, რომელიც ითვალისწინებს საშემფასებლო საქმიანობის სფეროში, პრაქტიკაში სამი ძირითადი მეთოდის (დანახარჯების, შემოსავლებისა და საბაზრო) გამოყენებას. დასაბუთებულია კონკრეტულ სიტუაციაში, შეფასების ობიექტზე დამოკიდებულებით, მათი გამოყენების მიზანშეწონილობა და შესაძლებლობები.
საკვანძო სიტყვები: არამატერიალური აქტივები, მეთოდოლოგია, უფლებები, შეფასება, ინტელექტუალური საკუთრება.

შესავალი

თანამედროვე გლობალიზაციის, ევროინტეგრაციისა და საგარეო-ეკონომიკური კავშირების განვითარების პირობებში, ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ბიზნესის, სამეწარმეო საქმიანობის გააქტიურებას, მის ხელშეწყობასა და ეფექტიანობის ამაღლებას. ამ მიზნით მნიშვნელოვანია მოქმედი კომპანიების კონკურენტუნარიანობის ამაღლება, მათი ფინანსური მდგრადობისა და სტაბილურობის უზრუნველყოფა. ეს უკანასკნელი პირდაპირაა დაკავშირებული კომპანიის აქტივებისა და ვალდებულებების სიდიდესა და მათ შორის არსებულ თანაფარდობაზე. აქტივების ლიკვიდობა და რენტაბელობა დამოკიდებულია მის შემადგენლობასა და სტრუქტურაზე, სადაც ხშირად მნიშვნელოვანი წილი არამატერიალურ აქტივებსა და ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებს (შემდეგში „აა და ისო“) და მათზე არსებულ უფლებებს განეკუთვნება. აღნიშნული აქტივების (ქონების) გამოყენება, ექსპლუატაციიდან მისაღები ეკონომიკური სარგებლის, ეფექტიანობის განსაზღვრა მოითხოვს მათ საფუძვლიან შეფასებას, ანუ საბაზრო ღირებულების განსაზღვრას, რაც განსა-

კუთრებით საჭიროა მაღალტექნოლოგიური დარგებისათვის. შეფასების საერთაშორისო სტანდარტების (შსს-IVშ 2017) შესაბამისად, საბაზრო ღირებულებაში იგულისხმება შეფასებითი (გაანგარიშებითი) თანხა, რომლითაც აქტივი ან ვალდებულება უნდა გაიცვალოს შეფასების თარიღისათვის, გარიგების მსურველ მყიდველსა და გამყიდველს შორის, სათანადო მარკეტინგული ღონისძიებების შემდეგ, „გაშლილი ხელის მანძილის პრინციპით“ დადებულ გარიგებაში, როდესაც თითოეული მხარე იმოქმედებდა შეგნებულად, წინდახედულად და ძალდაუტანებლად [შსს-2017, გვ. 35]. საკითხის აქტუალობას განაპირობებს ისიც, რომ საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობა მოითხოვს არამატერიალური აქტივები გადაფასდეს რეგულარულად [ბასს-13, ბასს-38, <https://saras.gov.ge/ka/lfrs/Pdf/125>], რადგან საწყისი აღიარების შემდეგ მათი ღირებულება იცვლება სხვადასვა საბაზრო თუ არასაბაზრო ფაქტორების ზემოქმედებით. ამის შედეგად შესაძლებელია, რომ ბალანსის შედგენის თარიღისათვის მისი საბალანსო ღირებულება არსებითად განსხვავებული იყოს რეალური ღირებულებისაგან. შესაბამისად, ყოველი გადაფასებისას არამატერიალური აქტივის შეფასება უნდა განხორციელდეს რეალური ღირებულებით შეფასების თარიღისათვის და იგი უნდა ეფუძნებოდეს აქტიური ბაზრიდან მიღებულ ინფორმაციას. გადაფასების სიხშირე დამოკიდებულია რეალური ღირებულების ცვლილებაზე და შესაძლებელია საჭირო გახდეს ყოველწლიურადაც.

ზემოაღნიშნულიდან აშკარაა, რომ თანამედროვე კომპანიების მენეჯმენტის წინაშე საკმაოდ სერიოზული ამოცანები დგას, ზოგადად აქტივებისა და მათ შორის არამატერიალურ აქტივებსა და ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტების პერიოდულ შეფასებასთან დაკავშირებით. მხედველობაში უნდა მივიღოთ ისიც, რომ აა და ისო-ის შეფასების პროცესის ეფექტიანობა და ხარისხი მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ადეკვატური ნორმატიულ-საკანონმდებლო ბაზის, შესაბამისი მეთოდოლოგიური საფუძვლებისა და აქტივების ბაზარზე არსებული მდგომარეობის შესახებ სრულყოფილი ინფორმაციის არსებობაზე.

* * * *

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის შესაბამისად, „არამატერიალური ქონებრივი სიკეთე¹ არის ის მოთხოვნები და უფლებები, რომლებიც შეიძლება გადაეცეს სხვა პირებს, ან გამიზნულია საიმისოდ, რომ მათ მფლობელს შეექმნას მატერიალური სარგებელი, ანდა მიენიჭოს უფლება, მოსთხოვოს სხვა პირებს რაიმე“ [კანონი 786, 1997, გვ.35]. რაც შეეხება ინტელექტუალურ საკუთრებას, მასთან დაკავშირებული საავტორო ქონებრივი და პირადი არაქონებრივ უფლებების, აგრეთვე ზოგიერთი მათი მომიჯნავე უფლების დაცვა ხორციელდება „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის შესაბამისად [კანონი 2112, 1999, კანონი 786, 1997, გვ.35]. ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტები [ბასს-38, <https://saras.gov.ge/ka/lfrs/Pdf/125>] კი განსაზღვრავს საწარმოებში ისეთი არამატერიალური აქტივების აღრიცხვის, აღიარებისა და საბალანსო ღირებულებით შეფასების პროცედურებს, როგორცაა: სამეცნიერო ან ტექნიკური ცოდნა, ახალი პროცესები ან სისტემები, ლიცენზიები, ინტელექტუალური საკუთრება, ბაზრის შესწავლა და სავაჭრო ნიშნები. უფრო კონკრეტულად: პროგრამული უზრუნველყოფა, პატენტები, საავტორო უფლებები, ფილმები, მომხმარებელთა სია, იპოთეკური მომსახურების უფლებები, თევზჭერის ლიცენ-

¹ზოგადად ქონებაში იგულისხმება ყველა ნივთი და არამატერიალური სიკეთე, რომელთა ფლობაც, სარგებლობა და განკარგვა შეუძლიათ ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს და რომელთა შექმნაც შეიძლება შეუზღუდავად, თუკი ეს აკრძალული არ არის კანონით ან არ ეწინააღმდეგება ზნეობრივ ნორმებს.

ზიები, კვოტები იმპორტზე, ფრანშიზა, მომხმარებლებთან ან მომწოდებლებთან ურთიერთობები, ბაზრის წილი და მარკეტინგის უფლებები. ასეთი არამატერიალური აქტივები, აღრიცხვისა და შეფასების მიზნით, აუცილებელია რომ აკმაყოფილებდნენ აქტივად აღიარების ყველა კრიტერიუმს (იდენტიფიცირებადობა, რესურსების კონტროლის და მომავალი ეკონომიკური სარგებლის მოტანა) და შესაძლებელი უნდა იყოს მათი საიმედოდ შეფასება. არამატერიალური აქტივების საწყისი შეფასება ხორციელდება თვითღირებულებით. ხოლო საწარმოთა გაერთიანებების დროს შეძენილი არამატერიალური აქტივები ფასდება რეალური ღირებულებით [ბაას-13, <https://saras.gov.ge/ka/lfrs/Pdf/125>]. შესაბამისად ქონების შეფასების საერთაშორისო სტანდარტები [შსს-IVS 2017, გვ. 120] კონკრეტული არამატერიალური აქტივის² შეფასებისას, მის იდენტიფიკაციას ახდენს შემდეგი მახასიათებლების გათვალისწინებით: საკუთრების უფლება, ფუნქცია, მისი ბაზრის მდგომარეობა და იმიჯი. კონკრეტული შეფასების ობიექტს წარმოადგენს გუდვილი და არამატერიალური აქტივების ისეთი კატეგორიები როგორიცაა:

- ✓ **მარკეტინგთან დაკავშირებული** (მაგალითად, სავაჭრო ნიშნები, სასაქონლო ნიშნები, საფირმო სახელწოდებები, ვაჭრობის უნიკალური მოდელი და დომენური სახელწოდება ინტერნეტში);
- ✓ **მომხმარებლებთან დაკავშირებული** (მომხმარებელთა სიები, მომხმარებლებთან გაფორმებული ხელშეკრულებები და სახელშეკრულებო და არასახელშეკრულებო ურთიერთობები);
- ✓ **ხელფინანსთან დაკავშირებული** (მაგალითად, დრამატული ნაწარმოებები (სპექტაკლები), ლიტერატურული ნაწარმოებები, ფილმები და მუსიკა, ასევე ისეთი ნაწარმოებიდან სარგებლის მიღების უფლება, რომელიც დაცული არ არის საავტორო უფლებებით);
- ✓ **ხელშეკრულებებთან დაკავშირებული** (მაგალითად, სალიცენზიო, ან როიალტის ხელშეკრულებები, მომსახურების ან მიწოდების ხელშეკრულებები, იჯარის ხელშეკრულებები, ნებართვები, ტრანსლაციის/მაუწყებლობის უფლებები, შრომითი ხელშეკრულებები, ხელშეკრულებები კონკურენციის შეზღუდვაზე და სასარგებლო წიაღისეულის მოპოვების უფლებები);
- ✓ **ტექნოლოგიებთან დაკავშირებული** (წარმოიქმნება დაპატენტებული ტექნოლოგიის, დაუპატენტებელი ტექნოლოგიის, მონაცემთა ბაზების, ფორმულის, მოდელის, პროგრამული უზრუნველყოფის, პროცესების ან რეცეპტების გამოყენების სახელშეკრულებო ან არასახელშეკრულებო უფლებებიდან).

რაც შეეხება ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებს (ისო), როგორც ერთიანი ქონებრივი კომპლექსის შემადგენელ ნაწილს, მათი კლასიფიკაცია საერთაშორისო პრაქტიკაში გაგრძელებული სქემის შესაბამისად შეიძლება წარმოვადგინოთ შემდეგი სახით (**იხ. სქემა-1**). თუმცა აღსანიშნავია, რომ ინტელექტუალური საკუთრების მსოფლიო ორგანიზაციის (ისმო) მიერ მიღებული კლასიფიკაცია გარკვეულწილად განსხვავებულია იმ სტანდარტული კლასიფიკაციის სქემისაგან, რომელსაც დამოუკიდებელი შემფასებლები იყენებენ შეფასების საერთაშორისო სტანდარტებისა (შსს) და ფინანსური აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების (ფასს) შესაბამისად. ეს განსხვავება უშუალოდ უკავშირდება ინტელექტუალური

²შსს 210-„არამატერიალური აქტივი“-ს შესაბამისად **არამატერიალური აქტივი** არის არაფულადი აქტივი, რომლის არსებობაც ვლინდება მხოლოდ მისი ეკონომიკური მახასიათებლებით. მას არა აქვს ფიზიკური ფორმა, მაგრამ მფლობელს ანიჭებს გარკვეულ უფლებებსა და/ან ეკონომიკურ პრივილეგიებს. ხოლო **გუდვილი** არის მომავალი ეკონომიკური სარგებელი, რომელიც წარმოიქმნება სამეურნეო სუბიექტიდან, სამეურნეო სუბიექტში არსებული ინტერესიდან (წილიდან), ან ისეთი აქტივების ჯგუფის გამოყენებიდან, რომლებიც არ იყო ცალ-ცალკე აღიარებული.

საკუთრების ობიექტებზე ქონებრივი უფლებების დაყოფას, რომელიც სორციელდება პირადი ქონებრივი და არაქონებრივი უფლებების სახით. კერძოდ, საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ შეფასებას ექვემდებარება მხოლოდ ქონებრივი უფლებები. მაგალითად, ქონების შეფასების საერთაშორისო სტანდარტებში (შსს) არ გვხვდება ისეთი კატეგორია როგორცაა „მეცნიერული აღმოჩენები“, რადგან პირადი არაქონებრივი უფლებებისაგან განსხვავებით, მასზე განკერძოებული ქონებრივი უფლებები არ წარმოიშობა. იგი ითვლება მთელი საზოგადოების მიღწევად და კუთვნილებად. ამიტომ, მის ავტორს უფლება აქვს მიანიჭოს მეცნიერულ აღმოჩენას თავისი სახელი, ან სპეციალური დასახელება. თავის მხრივ, სახელწოდების მინიჭების უფლებაც წარმოადგენს ინტელექტუალური საკუთრების უფლებას, თუმცა მასზე ქონებრივი უფლებების არარსებობა განაპირობებს ამოღებას ისო-ის და შესაბამისად, შესაფასებელი ობიექტების ნუსხიდან.

სქემა-1.

ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტები (ისო) და მათი კლასიფიკაცია

ისო-ის საყოველთაოდ მიღებული კლასიფიკაცია	ინტელექტუალური საკუთრების მსოფლიო ორგანიზაციის (ისმო) მიერ დამტკიცებული კლასიფიკაციის შესაბამისად
<p>სამრეწველო საკუთრების ობიექტები:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ გამოგონება; ✓ სასარგებლო მოდელები; ✓ სამრეწველო ნიმუშები; ✓ საფირმო სახელწოდება; ✓ სასაქონლო ნიშნები; ✓ საქონლის წარმოების ადგილის დასახელება 	<p>საკუთრების უფლება:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ ლიტერატურულ, მხატვრულ, სამეცნიერო ნაწარმოებებზე; ✓ ტელერადიო გადაცემებზე, ხმის ჩაწერაზე, სამსახიობო საქმიანობაზე; ✓ გამომგონებლობაზე საქმიანობის ყველა სფეროში; ✓ სამეცნიერო აღმოჩენებზე; ✓ სამრეწველო ნიმუშებზე; ✓ სასაქონლო და მომსახურების ნიშნებზე; ✓ საფირმო სახელწოდებასა და კომერციულ ნიშნულებზე; ✓ არაკეთილსინდისიერი კონკურენციის დაცვაზე; <p>ასევე ყველა უფლება, რომელიც დაკავშირებულია ინტელექტუალური საქმიანობის საწარმოო, სამეცნიერო, მხატვრულ და ლიტერატურულ სფეროებზე.</p>

არამატერიალური აქტივებისა და ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტების (აა და ისო) აღნიშნული კლასიფიკაცია აუცილებელია შეფასების პროცესის სრულყოფილად წარმართვისათვის, შეფასების მიზნებისა და შეფასების პროცესში გამოყენებული სტანდარტების შესაბამისად. არამატერიალური აქტივების შეფასებისას გამოყენებული მეთოდებისა და ღირებულების საფუძვლის შერჩევა კი პირდაპირაა დამოკიდებული შეფასების მიზანზე. საერთაშორისო პრაქტიკაში არამატერიალური აქტივის შეფასების ყველაზე მეტად გავრცელებული მომენტები, შემთხვევებია:

- ✓ აა და ისო-ის ექსპლუატაციაში შესვლა, ბალანსზე აყვანა და ინვენტარიზაცია;
- ✓ ცვლილებები ფინანსურ ანგარიშგებაში (გადაფასება, საგადასახადო ბაზის განსაზღვრა და სხვა);
- ✓ აა და ისო-ის საწესდებო კაპიტალში შეტანა;
- ✓ ყიდვა-გაყიდვა და აა და ისო-ზე საკუთრების უფლების გადაცემა;

- ✓ აა და ისო-ის ჩუქება, მემკვიდრეობით გადაცემა, ანუ უსასყიდლოდ გადაცემა;
- ✓ ისო-ის გამოყენების უფლებაზე მოსალოდნელი სალიცენზიო ხელშეკრულების დადებისას და მისი გამოყენებისათვის აუცილებელი ანგარისშვორების დასაბუთებისას;
- ✓ კომპანიის პრივატიზაციის, ლიკვიდაციის, რესტრუქტურისაციის და გაკორტრების მომენტში;
- ✓ აა და ისო-ის შეფასება გირავნობის მიზნებისათვის;
- ✓ ისო-ის, როგორც ფრანჩაიზინგის შემადგენელი ნაწილის გამოყენებისას;
- ✓ საწარმოების შერწყმა ან გაერთიანება;
- ✓ საინვესტიციო პროექტის შეფასებისას, სადაც მოსალოდნელი აა და ისო-ის გამოყენება;
- ✓ აა და ისო-ის ობიექტებზე საკუთრების უფლების დარღვევის შემთხვევაში მიყენებული ზიანის შეფასებისას;
- ✓ აა და ისო-ის დაზღვევის შემთხვევაში;
- ✓ აა და ისო-ის როგორც ბიზნესის შემადგენელი ნაწილის შეფასება;
- ✓ საკუთარ წარმოებაში აა და ისო-ის გამოყენებისას მიღებული ეკონომიკური ეფექტიანობის გაანგარიშება;
- ✓ ისო-ზე ავტორების გასამრჯელოს, ჰონორარის გაანგარიშება;
- ✓ ისო-ის იჯარით გაცემა.

აა და ისო-ის შეფასებისათვის საჭიროა შემფასებელმა სრულად განახორციელოს მათი ექსპერტიზა, განსაზღვროს ეკონომიკური და იურიდიული მომსახურების პერიოდი. ამასთან ექსპერტიზის პროცესში გასათვალისწინებელია, რომ არამატერიალური აქტივები წარმოადგენს არამატერიალური საკუთრების ამა თუ იმ ობიექტზე განსაზღვრულ უფლებას და არა თვით ამ ობიექტის სრული საკუთრების უფლებას, რაც დადასტურებული უნდა იყოს შესაბამისი დამცავი დოკუმენტების (პატენტი, მოწმობა, ან ხელშეკრულება) საფუძველზე. არამატერიალურ აქტივებს განეკუთვნება მხოლოდ ისეთი უფლებები, რომლის იურიდიული მომსახურების ვადა არაა გასული მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად დამცავი დოკუმენტების მიხედვით. აღნიშნულიდან გამომდინარე, შემფასებელმა სრულად უნდა მოიპოვოს შემდეგი ინფორმაცია: აა და ისო-ის დასახელება და სრული აღწერილობა; საკუთრების დამადასტურებელი დოკუმენტები (პატენტზე, ლიცენზიაზე, სასაქონლო ნიშნებზე და სხვა); სალიცენზიო ხელშეკრულება ლიცენზიის გამოყენებაზე; აა და ისო-ის გამოყენებით გამოსაშვები პროდუქციის გეგმა (პროდუქციის ნომეკლატურა, ფასი თვითღირებულება, გამოშვების მოცულობა სახეობებისა და პერიოდის მიხედვით უახლესი 5 წლის განმავლობაში); აა და ისო-ის გამოყენების პირობებში მიმდინარე მოსალოდნელი შემოსავლების პროგნოზი და გეგმიური ხარჯები, საგადასახადო ხარჯები და სხვა; ხელშეკრულება იმ სამუშაოების შესრულებაზე, რომლის საფუძველზეც იქმნება არამატერიალური აქტივები; სამეცნიერო-კვლევით და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოების შესრულებისათვის საჭირო დანახარჯების შესახებ; საავტორო ჰონორარის, გასამრჯელოს შესახებ; წარმოების მომზადებასა და დანერგვაზე დანახარჯების შესახებ; რეკლამასა და მარკეტინგულ კვლევებზე დანახარჯების შესახებ; შეფასების თარიღისათვის ისო-ის ფაქტიური საექსპლუატაციო ვადის, სასარგებლო მომსახურების პერიოდის შესახებ; ამორტიზაციის პერიოდის, ნარჩენი საბალანსო ღირებულების შესახებ.

აღნიშნული ფაქტორების გათვალისწინებით, მთლიანობაში საშემფასებლო საქმიანობის ორგანიზაცია უნდა განხორციელდეს შემდეგი თანამიმდევრობით:

1. პირველ ეტაპზე ზოგადად სტანდარტების გათვალისწინებით, კერძოდ კი შსს 101 სამუშაოს მასშტაბების შესაბამისად შემფასებელი ვალდებულია დეტალურად აღწეროს შეფასების დავალების ძირითადი პირობები: კერძოდ:

- ✓ შესაფასებელი აქტივი ან აქტივების ჯგუფი, განახორციელოს მათი დეტალური დახასიათება ყველა პარამეტრისა და მახასიათებლების შესაბამისად, ექსპლუატაციის პირობებისა და ფუნქციონირების თავისებურებების გათვალისწინებით;
- ✓ გამოკვეთოს შეფასების კონკრეტული მიზანი და ამოცანები;
- ✓ შსს 104-ის შესაბამისად გამოყენებული ღირებულების საფუძვლები;
- ✓ შეფასების პროცესთან დაკავშირებული მხარეების ვალდებულებები;
- ✓ შესასრულებელი სამუშაოს მოცულობა, მასშტაბები, მისი შესრულების პროცესში მოსალოდნელი შეზღუდვები და ყველა სახის მნიშვნელოვანი დაშვებები;
- ✓ იმ იმფორმაციის ხასიათი და წყაროები, რომელსაც იგი უნდა დაეყრდნოს შეფასების პროცესში;
- ✓ მოსამზადებელი ანგარიშის ტიპი, მისი ძირითადი ფორმატის აღწერა;
- ✓ გააცნოს დამკვეთს დავალების სამუშაოს მასშტაბების დოკუმენტი, რაც აუცილებელია იმისათვის, რომ მას შეექმნას სრული წარმოდგენა, მისაღები ინფორმაციისა და არსებული შეზღუდვების შესახებ და სხვა.

2. მეორე ეტაპზე, შეფასების დავალების შსს-სთან შესაბამისობის უზრუნველყოფის დასაბუთების მიზნით, უნდა განახორციელოს გამოკვლევა და სათანადო მტკიცებულებების მოპოვება, რათა არსებობდეს ზუსტი გარანტია იმისა, რომ შეფასების პროცესი განხორციელდება შეფასების მიზნისა და ღირებულების საფუძვლების³ შესაბამისად და შეფასების დასკვნა იქნება სრულყოფილი, საიმედო, ობიექტური შსს-ის ყველა მოთხოვნის დაცვით. ამიტომ განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ღირებულების საფუძვლების სწორად შერჩევას. იგი სრულად უნდა შეესაბამებოდეს შეფასების დავალების პირობებსა და მიზანს და დაცული უნდა იქნას მასთან დაკავშირებული ყველა მოთხოვნები. შემფასებელმა უნდა გაითვალისწინოს ისიც, რომ შესაძლებელია საჭირო გახდეს ღირებულების სხვა საფუძვლების გამოყენებაც, რომელიც დადგენილია სხვა ორგანიზაციების მიერ. ასეთ შემთხვევაში საჭიროა შესაბამისი საკანონმდებლო აქტების ცოდნა და მათ მოთხოვნებში კარგად გარკვევა;

3. შემდეგ ეტაპზე შემფასებელმა უნდა განიხილოს შეფასების წინაპირობა, ანუ აქტივის სავარაუდო გამოყენება, რომელთაგან უნდა გამოეყოთ: ა) საუკეთესო და ეფექტიანი გამოყენება; ბ) მიმდინარე/არსებული გამოყენება; გ) ორგანიზებული ნებაყოფლობითი ლიკვიდაცია და დიშულებითი გაყიდვა [შსს-IV³ 2017, გვ.32-47]. ანალიზის შედეგად გაკეთდეს მკაფიო დასკვნა იმის თაობაზე, თუ შეფასების თვალსაზრისით აქტივის გამოყენების რომელი ვარიანტია უფრო საუკეთესო, ეფექტიანი, რადგან სწორედ ეს ფაქტორია გადაწყვეტი საბოლოო საბაზრო ღირებულების სიდიდის გაანგარიშებისას.

4. შემდეგ საფეხურზე შემფასებელი ირჩევს შეფასების მეთოდს, ან მეთოდებს და სათანადო ინფორმაციის გამოყენებით, დამაჯერებლად ასაბუთებს შერჩეულ ვარიანტს. არამატერიალური აქტივების შეფასებისას შესაძლებელია საერთაშორისო პრაქტიკაში არსებული სამივე მეთოდის (საბაზრო, შემოსავლებისა და

³ შეფასების საერთაშორისო სტანდარტების (IVS-2017) შესაბამისად განსაზღვრულია ღირებულების შემდეგი საფუძვლები: საბაზრო ღირებულება; საბაზრო საიჯარო ქირა; თანასწორუფლებიანობაზე დამყარებული ღირებულება; საინვესტიციო ღირებულება; სინერგიული ღირებულება; და სალიკვიდაციო ღირებულება. ღირებულების სხვა საფუძვლები: რეალური ღირებულება (ფინანსური ანგარიშგების საერთაშორისო სტანდარტები); სამართლიანი საბაზრო ღირებულება (ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია (OECD); სამართლიანი საბაზრო ღირებულება (აშშ-ის შიდა შემოსავლების სამსახური); სამართლიანი ღირებულება და სხვა.

დანახარჯების) გამოყენება (იხ. სქემა-2), შსს-105 „შეფასების მიდგომები და მეთოდები“-სა და სტანდარტების სხვა მოთხოვნების სრული დაცვით. ასე მაგალითად, როგორც სქემიდან ჩანს, საბაზრო მეთოდის გამოყენებისას არამატერიალური აქტივების ღირებულება განისაზღვრება საბაზრო ოპერაციების (მაგალითად, იდენტური ან ანალოგიური აქტივებით განხორციელებული ოპერაციების/გარიგებების) მიხედვით და შესაბამისად, შემფასებელს შეუძლია ამ მეთოდის გამოყენება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ დაკმაყოფილდება შეფასების შემდეგი ორი კრიტერიუმი: ა) იდენტური ან ანალოგიური არამატერიალური აქტივებით შეფასების თარიღისთვის ან მის მახლობელ პერიოდში “გაშლილი ხელის მანძილის“ პრინციპით განხორციელებული გარიგებების შესახებ ინფორმაციის არსებობა და ბ) საკმარისი ინფორმაციის არსებობა, რომელიც შემფასებელს საშუალებას აძლევს, გააკორექტიროს განსახილველ არამატერიალურ აქტივსა და საბაზრო გარიგებების ობიექტ არამატერიალურ აქტივებს შორის არსებული ყველა მნიშვნელოვანი განსხვავება. თუმცა „არამატერიალური აქტივების არაერთგვაროვანი ბუნება და ის ფაქტი, რომ იშვიათად ხორციელდება გარიგებები მხოლოდ არამატერიალური აქტივებით, სხვა აქტივებისაგან

სქემა-2

შეფასების საერთაშორისო სტანდარტებით (IV შ 2017) განსაზღვრული არამატერიალური აქტივებისა და ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტების (აა ისო) საბაზრო ღირებულებით შეფასების მეთოდები და მიდგომები

დანახარჯების მეთოდი	საბაზრო მეთოდი	შემოსავლების მეთოდი
ანალოგიური აქტივის, ან ანალოგიური მომსახურების პოტენციალის ან სარგებლიანობის მქონე აქტივის ჩანაცვლების ღირებულების საფუძველზე	საბაზრო ოპერაციების (მაგალითად, იდენტური ან ანალოგიური აქტივებით განხორციელებული ოპერაციების/გარიგებების) მიხედვით. შეფასების კრიტერიუმები: ა) იდენტური ან ანალოგიური არამატერიალური აქტივებით შეფასების თარიღისთვის ან მის მახლობელ პერიოდში "გაშლილი ხელის მანძილის" პრინციპით განხორციელებული გარიგებების შესახებ ინ ფორმაციის არსებობა;	არამატერიალურ აქტივზე მთელი მისი ეკონომიკური მომსახურების ვადის განმავლობაში მისაკუთვნებელი შემოსავლის, ფულადი ნაკადების ან დანახარჯების ეკონომიის მიმდინარე დისკონტირებული ღირებულების მიხედვით
1. არამატერიალური აქტივების ჩანაცვლების დანახარჯების განსაზღვრის მეთოდი; 2. არამატერიალური აქტივების ხელახლა შექმნის დანახარჯების განსაზღვრის მეთოდი.	ბ) არსებობს საკმარისი ინფორმაცია, რომელიც შემფასებელს საშუალებას აძლევს, გააკორექტიროს განსახილველ არამატერიალურ აქტივსა და საბაზრო გარიგებების ობიექტ არამატერიალურ აქტივებს შორის არსებული ყველა მნიშვნელოვანი განსხვავება.	1. როიალტისაგან განთავისუფლების, ანუ როიალტის გარეშე მეთოდი; 2. ნამეტო შემოსავლების მეთოდი; 3. დამატებითი მოგების მეთოდი; 4. ნულოვანი მეთოდი; 5. დისტრიბუტორის მეთოდი.

განცალკევებით, იმას ნიშნავს, რომ იშვიათად არის შესაძლებელი იდენტური აქტივების გარიგებების საბაზრო მტკიცებულებების პოვნა“ [შსს-IV შ 2017, გვ.125]. შსს-210-ის შესაბამისად, საბაზრო მეთოდის გამოყენებით არამატერიალური აქტივების შეფასების მაგალითებია: ტელერადიომაუწყებლობის სისშირეების ღიაპაზონის, ინტერნეტში დომენური სახელწოდებებისა და ტაქსებით მომსახურებაზე ლიცენზიის შეფასება.

პრაქტიკაში არსებობს ისეთი აქტივებიც, რომლის შეფასებისას გამოსაყენებელი მეთოდების არჩევანი შეზღუდულია. მაგალითად, უნიკალური სახის⁴ არამატერიალური აქტივებისა და ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტების (აა და ისო) საბაზრო ღირებულებით შეფასებისას გამოიყენება მხოლოდ დანახარჯების მეთოდი. შსს-210-ის შეაბამისად დანახარჯების მეთოდის გამოყენებით აა და ისოს საბაზრო ღირებულება განისაზღვრება ანალოგიური აქტივის, ან ანალოგიური მომსახურების პოტენციალის ან სარგებლიანობის მქონე აქტივის ჩანაცვლების ღირებულების (ჩანაცვლების დანახარჯების განსაზღვრის) საფუძველზე, თუმცა არსებობს მათი შეფასების მეორე მეთოდიც-არამატერიალური აქტივების ხელახლა შექმნის დანახარჯების განსაზღვრის მეთოდი. მათგან უფრო ხშირად გამოიყენება პირველი (ჩანაცვლების დანახარჯების) მეთოდი, რომელიც გულისხმობს, რომ მონაწილე აქტივის შესაძენად არ გადაიხდის იმაზე მეტს, რამდენი დანახარჯების გაწევაც მოუწევდა მოცემული აქტივის ჩანაცვლებლად შესადარისი სარგებლიანობის ან ფუნქციური შესაძლებლობების მქონე შემცველი აქტივით.

როგორც განვითარებული ქვეყნების გამოცდილება და პრაქტიკა გვჩვენებს [http://www.cann.pl/en/services/valuation-of-intangible-assets], არამატერიალური აქტივებისა და ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტების შეფასების პროცესში ყველაზე მეტად გავრცელებულია შემოსავლის მიდგომა⁵, რომელიც უპირატესად გამოიყენება ისეთ ობიექტებთან მიმართებაში, როგორცაა: ტექნოლოგია; მომხმარებლებთან დაკავშირებული არამატერიალური აქტივები; საფირმო სახელწოდებები/საგაჭრო ნიშნები/სასაქონლო ნიშნები; საქმიანობის ლიცენზიები; ხელშეკრულებები კონკურენციის შეზღუდვაზე და სხვა. შემოსავლების მიდგომით შეფასების პროცესში გამოიყენება ხუთი ძირითადი მიდგომა:

- ✓ ნამეტი შემოსავლის მეთოდი;
- ✓ როიალტის გარეშე არამატერიალური აქტივების შეფასების მეთოდი, ანუ როიალტისაგან განთავისუფლების მეთოდი;
- ✓ დამატებითი მოგების მეთოდი;
- ✓ ნულოვანი მეთოდი;
- ✓ დისტრიბუტორის მეთოდი.

მაგალითისათვის განვიხილოთ როიალტის გარეშე არამატერიალური აქტივების შეფასების მეთოდი, ანუ როიალტისაგან განთავისუფლების მეთოდი. აღნიშნული მეთოდის მიხედვით, არამატერიალური აქტივის ღირებულება განისაზღვრება გადასახდელი ჰიპოთეზური როიალტის ღირებულების მიხედვით. იგი ფაქტობრივად წარმოადგენს დისკონტირებული ფულადი ნაკადების მეთოდს, რომელიც გამოიყენება იმ ფულად ნაკადებთან მიმართებით, რომლის მიღებასაც შეძლებს არამატერიალური აქტივის მესაკუთრე მესამე მხარეზე მისი ლიცენზიით გადა-

⁴გულისხმება ისეთი აქტივები, რომლებიც გამოიყენება არაკომერციული მიზნებისათვის, ანუ მოგების მისაღებად, არამედ უპირატესად ეკოლოგიური, სოციალური, სამეცნიერო თუ საგანმანათლებლო მიზნებისათვის.

⁵შსს-ის შესაბამისად შემოსავლის მიდგომის დროს არამატერიალური აქტივის ღირებულება განისაზღვრება არამატერიალურ აქტივზე მთელი მისი ეკონომიკური მომსახურების ვადის განმავლობაში მისაკუთრებული შემოსავლის, ფულადი ნაკადების ან დანახარჯების ეკონომიის მიმდინარე დისკონტირებული ღირებულების მიხედვით.

ცემის შემთხვევაში. მეთოდის გამოყენების შემთხვევაში შეფასების პროცედურები ხორციელდება შემდეგი ეტაპების მიხედვით:

1. განისაზღვრება აქტივის სასარგებლო მომსახურების პერიოდში მისაღები საპროგნოზო შემოსავალი-როიალტი, რომელიც დგინდება ამონაგებიდან დადგენილი საპროცენტო განაკვეთის, ან პროდუქციის ერთეულზე განსაზღვრული ნორმის შესაბამისად;

2. დგინდება როალტის განაკვეთი, რომელიც საერთაშორისო პრაქტიკაში ხორციელდება ორი მეთოდის გამოყენებით:

✓ შესაღარისი ან ანალოგიური გარიგებების როიალტის საბაზრო განაკვეთების მიხედვით;

✓ მოგების იმ ნაწილის გამოცალკევების მიხედვით, რომელიც საბაზრო პირობებისა და გარიგების შესაბამისად ჰიპოთეზურად გადასახდელი ექნებოდა არამატერიალური აქტივის გამოყენების უფლების, ანუ ლიცენზიის მოპოვებით დაინტერესებულ მხარეს;

3. დადგენილი როიალტის განაკვეთის შესაბამისად ხორციელდება გადასახდელი როიალტის ოდენობის გაანგარიშება შესაბამისი პერიოდისათვის;

4. დამატებითი ხარჯების შეფასება, რომელზეც პასუხისმგებელია მხარეები. მაგალითად: წინასწარ გადასახდელი ერთჯერადი თანხა, რომლის გადახდასაც მოითხოვს ზოგიერთი ლიცენზიის გამცემი. საექსპლუატაციო, მარკეტინგისა და რეკლამის ხარჯები, რომლის გაწევაზეც პასუხისმგებელი იქნება ლიცენზიის გამცემი, ან მფლობელი.

5. დისკონტირების განაკვეთის განსაზღვრა განსახილველი არამატერიალური აქტივისთვის. შესაბამისად, შემფასებელმა უნდა განიხილოს შემდეგი ფაქტორები: კონკურენციული გარემო; განსახილველი არამატერიალური აქტივის მნიშვნელობა მესაკუთრისთვის; განსახილველი არამატერიალური აქტივის მოსალოდნელი ეკონომიკური მომსახურების ვადა და მოსალოდნელ მოძველებასთან (მორალურ ცვეთასთან) დაკავშირებული რისკები.

6. არამატერიალური აქტივის სარგებლობისათვის გადასახდელი ჰიპოთეზური როიალტის თანხა კორექტირდება შესაბამისი გადასახადის თანხით;

7. არამატერიალური აქტივის საბაზრო ღირებულების განსაზღვრის მიზნით, გადასახდელი ჰიპოთეზური როიალტის კორექტირებული თანხა, მთელი სასარგებლო მომსახურების ვადის განმავლობაში, დისკონტირდება აქტივის მიმდინარე ღირებულებამდე შეფასების თარიღისათვის.

მაგალითი. განვსაზღვროთ სამწლიანი ლიცენზიის ღირებულება ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებაზე როიალტის გარეშე მეთოდის გამოყენებით, თუ დისკონტის განაკვეთი 18%-ია, ხოლო როიალტის სტანდარტული განაკვეთი მოცემული დარგისათვის 3,8%-ს შეადგენს. პროდუქციის მოცულობის გადიდებისა და მწარმოებელის სტიმულირების მიზნით როიალტის განაკვეთი მეორე და მესამე წლის ლიცენზიისათვის შემცირებულია 3,2%-მდე. გაანგარიშები-სათვის საჭირო სხვა ინფორმაცია მოცემულია ცხრილში **(იხ. ცხრილი-1)**. გაანგარიშების საბოლოო შედეგების მიხედვით, სამწლიანი ლიცენზიის ღირებულება ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებაზე როიალტის გარეშე მეთოდის გამოყენებით შეადგენს **47 702.5** აშშ დოლარს.

ცხრილი-1

ლიცენზიის ღირებულების განსაზღვრა როიალტის გარეშე მეთოდის გამოყენებით

მაჩვენებლები	წელი		
	I	II	III
გაყიდვების მოცულობა, ათასი აშშ დოლარი	520.0	650.0	720.0
როიალტის განაკვეთი, %	3.8%	3.2%	3.2%

როიალტის მიხედვით მოსალოდნელი გადასახადი, ათასი აშშ დოლარი	19.76	20,8	23.04
დისკონტირების კოეფიციენტი (18.0%)	0.847	0.718	0.609
როიალტის მიხედვით მოსალოდნელი გადასახადის მიმდინარე, დისკონტირებული ღირებულება, აშშ დოლარი	16736.72	14934,4	14031,4
სულ ლიცენზიის ღირებულება სამ წელზე, აშშ დოლარი	47 702.52		

არამატერიალური აქტივებისა და ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებზე უფლებების საბაზრო ღირებულებით შეფასებისას საერთაშორისო პრაქტიკაში უფრო მოხერხებულია როიალტის გარეშე არამატერიალური აქტივების შეფასება მოდიფიცირებული სახით შემდეგი მიდგომების გამოყენებით:

ა) არამატერიალური აქტივების საბაზრო ღირებულებით შეფასება როიალტის გარეშე საბალანსო მოგების (მოგება დაბეგვრამდე) პირდაპირი კაპიტალიზაციით;

ბ) არამატერიალური აქტივების საბაზრო ღირებულებით შეფასება როიალტის გარეშე მოსალოდნელი საბალანსო მოგების დისკონტირებით.

არამატერიალური აქტივების შეფასებას საფუძვლად უდევს აქტივების ლიკვიდობის რისკსა და მის შემოსავლიანობას შორის ურთიერთშესაბამისობის კონცეფცია. საერთაშორისო გამოცდილებით, პრაქტიკულად დასაბუთებულია, რომ არამატერიალურ აქტივებში ინვესტიციების დაბანდუბასთან დაკავშირებული რისკი გაცილებით აღემატება მატერიალურ და ფინანსურ აქტივებში დაბანდუბულ ინვესტიციებასთან დაკავშირებულ რისკებს. თანამედროვე კომპანიები პერიოდულად ახორციელებდნენ თავისი აქტივების სტრუქტურის ანალიზს და აფასებენ თითოეული ჯგუფის მონაწილებას შემოსავლის, მოგების მოტანის თვალსაზრისით. შესაბამისად არამატერიალური აქტივების შეფასებისას საჭიროა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ კომპანიის აქტივებს განასხვავებთ არა მარტო წარმოების სფეროში მონაწილეობის დონე და ფუნქციონირების ხარისხი, არამედ საშემოსავლო პოტენციალიც (მოთხოვნილი შემოსავლის დონე).

დასკვნა

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ბიზნესის, სამეწარმეო საქმიანობის გააქტიურებას, კომპანიების კონკურენტუნარიანობის ამაღლებასა და მათი ფინანსური მდგრალობის, სტაბილურობის უზრუნველყოფას. ეს უკანასკნელი პირდაპირაა დამოკიდებული საწარმოს აქტივების შემადგენლობასა და სტრუქტურაზე, სადაც მნიშვნელოვანი წილი არამატერიალურ აქტივებსა და ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებსა და მათზე არსებულ უფლებებს განეკუთვნება. აღნიშნული აქტივების (ქონების) გამოყენებით მისაღები ეკონომიკური სარგებლის, ეფექტიანობის განსაზღვრა მოითხოვს მათი რეალური საბაზრო ღირებულებით შეფასებას, რაც ასევე საგაღდებულოა ქვეყანაში მოქმედი კანონმდებლობის, კერძოდ, შეფასების საერთაშორისო სტანდარტებისა (შსს-IVშ 2017) და ფინანსური აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების (ფასს-2017) მოთხოვნების შესაბამისად. შეფასების ობიექტს წარმოადგენს გუდვილი და არამატერიალური აქტივების ისეთი კატეგორიები, როგორცაა: მარკეტინგთან დაკავშირებული; მომხმარებლებთან დაკავშირებული; ხელოვნებასთან დაკავშირებული; ხელშეკრულებებთან დაკავშირებული; ტექნოლოგიებთან დაკავშირებული. რაც შეეხება ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებს (ისო), როგორც ერთიანი ქონებრივი კომპლექსის შემადგენელ ნაწილს, მათი შეფასება ხდება ინტელექტუალური საკუთრების მსოფლიო ორგანიზაციისა (ისმო) და დამოუკიდებელი შემფა-

სებლების მიერ გამოყენებული სტანდარტული კლასიფიკაციის სქემის მიხედვით. არამატერიალური აქტივების შეფასებისას გამოყენებული მეთოდებისა და ღირებულების საფუძვლის შერჩევა კი პირდაპირაა დამოკიდებული შეფასების მიზანზე. შესაბამისად, აა და ისო-ის შეფასებისათვის საჭიროა შემფასებელმა განახორციელოს მათი ექსპერტიზა, განსაზღვროს ეკონომიკური და იურიდიული მომსახურების ვადები და ოპერატიულად მოიპოვოს შემდეგი ინფორმაცია: აა ისო-ის დასახელება და სრული აღწერილობა; საკუთრების დამადასტურებელი დოკუმენტები (პატენტზე, ლიცენზიაზე, სასაქონლო ნიშნებზე და სხვა); სალიცენზიო ხელშეკრულება ლიცენზიის გამოყენებაზე; აა და ისო-ის გამოყენებით გამოსაშვები პროდუქციის გეგმა (პროდუქციის ნომეკლატურა, ფასი თვითღირებულება, გამოშვების მოცულობა სახეობებისა და პერიოდის მიხედვით უახლესი 5 წლის განმავლობაში); აა ისო-ის გამოყენების პირობებში მიმდინარე მოსალოდნელი შემოსავლების პროგნოზი და გეგმიური ხარჯები, საგადასახადო ხარჯები და სხვა; ხელშეკრულება იმ სამუშაოების შესრულებაზე, რომლის საფუძველზეც იქმნება არამატერიალური აქტივები; სამეცნიერო-კვლევითი და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოების შესრულებისათვის საჭირო დანახარჯების შესახებ; საავტორო ჰონორარის, გასამრჯელოს შესახებ; წარმოების მომზადებასა და დანერგვაზე დანახარჯების შესახებ; რეკლამასა და მარკეტინგულ კვლევებზე დანახარჯების შესახებ; შეფასების თარიღისათვის ისო-ის ფაქტიური საქსპლუატაციო ვადის, სასარგებლო მომსახურების პერიოდის შესახებ; ამორტიზაციის პერიოდის, ნარჩენი საბაღანსო ღირებულების შესახებ. აღნიშნული ფაქტორების გათვალისწინებით, საშემფასებლო საქმიანობის ორგანიზაცია უნდა განხორციელებდეს შემდეგი თანამიმდევრობით:

1. ზოგადად, სტანდარტების გათვალისწინებით, კერძოდ კი შსს 101 „სამუშაოს მასშტაბები“ და შესაბამისად, შემფასებელი ვალდებულია დეტალურად აღწეროს შეფასების დავალების ძირითადი პირობები.

2. შეფასების დავალების შსსდსთან შესაბამისობის უზრუნველყოფის დასაბუთების მიზნით, შემფასებელმა უნდა განახორციელოს გამოკვლევა და სათანადო მტკიცებულებების მოპოვება, რათა არსებობდეს ზუსტი გარანტია იმისა, რომ შეფასების პროცესი განხორციელდება შეფასების მიზნისა და ღირებულების საფუძვლების შესაბამისად და შეფასების დასკვნა იქნება სრულყოფილი, საიმედო, ობიექტური შსსდის ყველა მოთხოვნის დაცვით. ამიტომ განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ღირებულების საფუძვლების სწორად შერჩევას. იგი სრულად უნდა შეესაბამებოდეს შეფასების დავალების პირობებსა და მიზანს, ასევე დაცული უნდა იქნას მასთან დაკავშირებული ყველა მოთხოვნები.

3. შემფასებელმა უნდა განიხილოს შეფასების წინაპირობა, ანუ აქტივის სავარაუდო გამოყენება, ამისათვის მან უნდა გაანალიზოს: ა) საუკეთესო და ეფექტიანი გამოყენება; ბ) მიმდინარე/არსებული გამოყენება. ანალიზის შედეგად მან უნდა გააკეთოს მკაფიო დასკვნა იმის თაობაზე, თუ შეფასების თვალსაზრისით აქტივის გამოყენების რომელი ვარიანტია უფრო საუკეთესო, ეფექტიანი, რადგან სწორედ ეს ფაქტორია გადამწყვეტი საბაზრო ღირებულების სიდიდის გაანგარიშებისას.

4. შემდეგ საფეხურზე შემფასებელი ირჩევს შეფასების მეთოდს, ან მეთოდებს და სათანადო ინფორმაციის გამოყენებით ასაბუთებს შერჩეულ ვარიანტს.

5. შეფასების შერჩეული მეთოდი/მეთოდების გამოყენებით ხორციელდება საბაზრო ღირებულების გაანგარიშება და მიღებული შედეგების შეჯერება.

6. დასკვნით ეტაპზე ხორციელდება შეფასების ანგარიშის მომზადება და წარდგენა შსსდის მიერ განსაზღვრული მოთხოვნების შესაბამისად.

როგორც განვითარებული ქვეყნების გამოცდილება და პრაქტიკა გვჩვენებს, არამატერიალური აქტივებისა და ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტების

შეფასების პროცესში ყველაზე მეტად გავრცელებულია შემოსავლის მეთოდი, რომელიც უპირატესად გამოიყენება ისეთ ობიექტებთან მიმართებაში, როგორიცაა: ტექნოლოგია; საფირმო სახელწოდებები; სავაჭრო ნიშნები; სასაქონლო ნიშნები; საქმიანობის ლიცენზიები; ხელშეკრულებები კონკურენციის შეზღუდვაზე და სხვა. შემოსავლების მიდგომით შეფასების პროცესში გამოიყენება ხუთი ძირითადი მიდგომა: ნამეტი შემოსავლის მეთოდი; როიალტისაგან განთავისუფლების მეთოდი; დამატებითი მოგების მეთოდი; ნულოვანი მეთოდი; დისტრიბუტორის მეთოდი.

არამატერიალური აქტივების შეფასებას საფუძვლად უდევს აქტივების ლიკვიდობის რისკსა და მის შემოსავლიანობას შორის ურთიერთშესაბამისობის კონცეფცია. საერთაშორისო გამოცდილებით პრაქტიკულად დასაბუთებულია, რომ არამატერიალურ აქტივებში ინვესტიციების დაბანდებსა და დაკავშირებული რისკი გაცილებით აღემატება მატერიალურ და ფინანსურ აქტივებში დაბანდებულ ინვესტიციებთან დაკავშირებულ რისკებს. თანამედროვე კომპანიები პერიოდულად ახორციელებდნენ თავისი აქტივების სტრუქტურის ანალიზს და აფასებენ თითოეული ჯგუფის მონაწილეობას შემოსავლის, მოგების მოტანის თვალსაზრისით. შესაბამისად, არამატერიალური აქტივების შეფასებისას საჭიროა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ კომპანიის აქტივებს განასხვავებთ არა მარტო წარმოების სფეროში მონაწილეობის დონე და ფუნქციონირების ხარისხი, არამედ საშემოსავლო პოტენციალიც (მოთხოვნილი შემოსავლის დონე).

გამოყენებული ლიტერატურა

1. **მ. ცარციძე.** ეკონომიკური განვითარების თავისებურებანი და მისი განმსაზღვრელი ფაქტორები საქართველოში. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომების კრებული, ტომი 12, თბილისი 2015;
2. შეფასების სართაშორისო სტანდარტები (IVშ 2017). საქართველოს ქონების შემფასებელ ექსპერტთა ინსტიტუტი (სქშეი). თბილისი 2017;
3. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი. საქართველოს პარლამენტი, კანონი 786, 1997 წლის 26 ივნისი .ქ. თბილისი;
4. საქართველოს კანონი 2112 „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“, საქართველოს პარლამენტი, თბილისი, 1999 წლის 22 ივნისი;
5. ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტი 38 „არამატერიალური აქტივები“. ბუღალტრული აღრიცხვის, ანგარიშგებისა და აუდიტის ზედამხედველობის სამსახური. ჰტტპს://სარას.გოვ.გე/კა/1ფრს/ დფ/125;
6. ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტი 13 „რეალური ღირებულება“. ბუღალტრული აღრიცხვის, ანგარიშგებისა და აუდიტის ზედამხედველობის სამსახური. <https://saras.gov.ge/ka/Ifrs/Pdf/125>;
7. **Aswath Damodaran.** The Value of Intangibles. <http://people.stern.nyu.edu/adamodar/pdfiles/ovhds/dam2ed/intangibles.pdf>;
8. **Damián Pastor, Jozef Glova, František Lipták, Viliam Ková .** (2016) Intangibles and methods for their valuation in financial terms: Literature review. <http://www.intangiblecapital.org/index.php/ic/article/view/752/627>;
9. **Manoj P. Dandekar,** Ph.D. Valuation of Intangible Assets and Intellectual Property. SDP Annual Conference September 11-12, 2017. <https://cdn.ymaws.com/www.depr.org/resource/resmgr/2017Conference/2017Presentations/MDandekarValuationIntangible.pdf>;
10. **Marilei Osinski,** Methods of evaluation of intangible assets and intellectual capital. <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/JIC-12-2016-0138>

Determining the effectiveness of the economic benefits, which are adequate to the use of these assets (property), are required to evaluate their real market value, which is also mandatory for the country's current legislation, namely, the international standards of assessment (IVS 2017) and the International Financial Reporting Standards (IFRS-2017). It is obvious that there are very serious tasks in the management of modern companies regarding general assets and intangible assets, including periodic assessment of intellectual property objects. It should also be taken into consideration that the efficiency and quality of the assessment process are essentially dependent on the adequate normative-legislative basis, the relevant methodological basis and the availability of comprehensive information on the market condition of these assets. In accordance with the International Standards of Assessment, in many cases, the objective assessment is the goodwill and the categories of intangible assets such as: Related to marketing; Related to customer; Related to art; Related to agreements; Related to technologies. As for the intellectual property objects as part of the united property complex, their assessment is made according to the standard classification scheme used by the World Intellectual Property Organization (WIPO) and Independent Appraisers. Selection of the methods and value used in assessing non-material assets is directly dependent on the purpose of assessment. Consequently, an evaluator should evaluate intangible assets, intellectual property objects, and carry out their expertise, determine the terms of the economic and juridical service and operatively obtain the following necessary information: Intangible assets, name of the intellectual property objects and full description; Property certificates (patents, licenses, trademarks, etc.); License agreement on usage of license; product production plan with using intangible assets, intellectual property objects (Product nomenclature, price, prime cost, release volume for the latest 5 years according to the species and period); Current expected revenue forecast and planned expenditures, tax expenses and more; Agreement on the performance of the works on which the intangible assets are created; expenses necessary for the implementation of scientific-research and experimental projects; copyright royalty, about the remuneration; about preparation of production and implementation of expenses; about Advertising and marketing surveys; For the assessment date, about actual effect of intangible assets and intellectual property objects, useful service periods; About amortization period, residual carrying value. By assessing these factors, the organization of the evaluation activities shall be carried out in the following sequence:

1. In accordance with the general standards, in particular, according to the MIA 101 "work scale" the assessor is obliged to describe the basic conditions of the evaluation assignment.
2. In order to ensure compliance of the assessment with International Standards of Assessment, the assessor must conduct the examination and obtain relevant evidence, so that he/she have an accurate guarantee that the assessment process will be carried out in accordance with the purpose and value of the assessment and the assessment report will be comprehensive, reliable, objective, in compliance with all requirements of the standard. That is why it is particularly important proper selection of the basic values. It should be fully consistent with the terms and conditions of the Assessment Order, as well as all requirements related to it.
3. An assessor must consider the prerequisite of the assessment, or the alleged use of the asset, in order to analyze: a) the best and most effective use; b) current/existing use. As a result of the analysis, he/she has to make a clear conclusion of the assessment of which option is to use the asset to be more efficient, because this is the factor in calculating the size of the decisive market value.
4. As the next step, the assessor selects the method/methods of evaluation and uses the appropriate information in the selection of the selected option.
5. Calculation of market value and compounding of results are carried out by using the method/methods selected by the assessor.

6. The final stage is to prepare and submit an assessment report in accordance with the requirements defined by the International Standards of Assessment.

Experience and practice of developed countries show that in the process of assessment of intangible assets and intellectual property objects, the method of income is most commonly applied to such objects as: Technology; Trade names; Trademarks; Digital signage; Activity licenses; Contracts on competition restrictions and more. Five main approaches are used in the assessment process of the income approach: Surplus income method Release method from royalties; Additional profit method; Zero method Distributor method.

The intangible asset assessment is based on the concept of mutual trust between the risks of liquidity of the assets and its revenue. International experience is practically justified that the risk of investing in investments in intangible assets exceeds the risks associated with investments in the material and financial assets. Modern companies periodically analyze the structure of their assets and assess the participation of each group in terms of income and profit. Therefore, in assessing intangible assets, it is important to note that the company's assets distinguish not only the level of participation in the industry and quality of functioning but also the income potential (the level of requested income).

მაკროეკონომიკა –MACROECONOMICS

მალხაზ ჩიქობავა

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
მაკროეკონომიკის კათედრის
ასოცირებული პროფესორი

კეინზიანური და მონეტარისტული თეორიების შედარებითი ანალიზი

რეზიუმე. სტატიაში გაანალიზებულია ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების კეინზიანური და მონეტარისტული პარადიგმები, მათი როლი კაპიტალიზმის ძირითადი წინააღმდეგობის დაძლევაში და თანამედროვე გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის გამოწვევების წინაშე მათი შესაძლებლობები.

ნაშრომში ხაზგასმულია მონეტარული რეგულირების კეინზიანური კონცეფციის ინფლაციური ხასიათი და გრძელვადიანი მაკროეკონომიკური წონასწორობის მიღწევის შეუძლებლობა.

ნაშრომში გაანალიზებულია აგრეთვე მონეტარისტული რეგულირების ძირითადი ასპექტები და ნახევრები, რომ ვერც ეს პარადიგმა უზრუნველყოფს ეკონომიკის შეუფერხებელ და არაინფლაციურ განვითარებას გრძელვადიანი პერიოდისათვის.

ნაშრომის დასკვნით, თანამედროვე გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის გამოწვევების წინაშე უძღური აღმოჩნდა ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების როგორც კეინზიანური, ისე მონეტარისტული თეორიები, რაც დღის წესრიგში აყენებს სრულიად ახალი პარადიგმების შექმნის აუცილებლობას.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური კრიზისი, ჭარბწარმოება, ნეოკლასიკური თეორია, მოხმარება, ინვესტიციები, დასაქმება, სახელმწიფო დანახარჯები, კაპიტალის ზღვრული მწარმოებლურობა, მულტიპლიკატორი, კაპიტალის წრებრუნვა, ფისკალური და მონეტარული რეგულირება, მონეტარისტული წესი.

შესავალი

ისტორიული გამოცდილება მოწმობს, რომ ძირითადი ეკონომიკური მიზნების – სრული დასაქმების, ფასების სტაბილურობისა და ეკონომიკური ზრდის ნორმალური ტემპების მიღწევა პრაქტიკულად შეუძლებელია ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების გარეშე. ამ მხრივ, განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკურ პოლიტიკას, ჯერ კიდევ, XX საუკუნის ოცდაათიანი წლების მეორე ნახევრიდან და შემდგომ, II მსოფლიო ომიდან მოყოლებული დღემდე საფუძვლად ედო რეგულირების კეინზიანური, მონეტარისტული და ბოლოს, ნეოკლასიკურ სინთესზე დაფუძნებული ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების პარადიგმები. აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის გამოწვევების წინაშე შემოადინებული პარადიგმები უძღური აღმოჩნდა, რომლის მიზეზებზეც ქვემოთ ვისაუბრებთ.

* * * * *

XX საუკუნის 30-იან წლებში დასავლეთის ქვეყნების ეკონომიკა ისტორიულად უპრეცედენტო, ყველაზე ღრმა ეკონომიკურმა კრიზისმა მოიცვა, რამაც წარმოშვა იმ საშუალებების მოძიების პრაქტიკული საჭიროება, რომელიც შესაძლებელს გახდიდა ღრმა რყევების გარეშე დინამიკურ საზოგადოებრივ კვლავწარმოებას. პირველმა, რომელმაც „რეგულირებადი კაპიტალიზმის“ თეორიის საფუძველზე სახელმწიფო რეგულირების პარადიგმა დაამუშავა, იყო ჯონ მეინარდ კეინზი.

ეკონომიკის განვითარების ძირითადი ფაქტორი, კეინზის მიხედვით, „ეფექტიანი მოთხოვნაა“, რაც შედგება პირადი და საწარმოო მოხმარებისგან. ფაქტორთა ასეთი არჩევანი, რაც გავლენას ახდენს ეკონომიკური განვითარების დინამიკაზე, შემთხვევითი არ ყოფილა. XX საუკუნის 30-იანი წლების შუა პერიოდში, დასავლეთის ქვეყნების ეკონომიკა ცდილობდა უმძიმეს კრიზისიდან თავის დაღწევას. როგორც ცნობილია, კაპიტალიზმის დროს ეკონომიკური კრიზისი საქონლის, კაპიტალისა და სამუშაო ძალის ჭარბწარმოების კრიზისია, ე.ი. ერთობლივი მიწოდების გადაამეტება ერთობლივ მოთხოვნაზე.

გააკრიტიკა რა კლასიკური სკოლის კონცეფცია, რომლის თანახმადაც მიწოდება ავტომატურად წარმოშობს მოთხოვნას (სეის კანონი), კეინზმა სრულიად ლოგიკურად ივარაუდა, რომ შემოსავლების გენერირების უზრუნველსაყოფად აუცილებელია მოთხოვნის სტიმულირება, იმ ფაქტორებზე ზემოქმედება, რომლებიც ახდენს ეფექტიანი მოთხოვნის ფორმირებას და განსაზღვრავს ეროვნული შემოსავლის ნაზრდს. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეფექტიანი მოთხოვნის ერთ-ერთი შემადგენელია პირადი მოხმარება. ეს უკანასკნელი, უპირველეს ყოვლისა, დამოკიდებულია დასაქმების დონეზე და ამიტომ, უმუშევრობა ის ერთ-ერთი ფაქტორია, რომელიც წინ ეღობება ეფექტიანი მოთხოვნის ფორმირებას.

კეინზმა უარყო ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორიის პოსტულატები, რომლის მიხედვით, დასაქმება დამოკიდებულია შრომის ზღვრულ მწარმოებლურობასა და რეალური ხელფასით გამოხატულ შრომის ზღვრულ სიმძიმეზე. მისი აზრით, დასაქმების დონე დამოკიდებულია მოხმარებასა და ინვესტიციებზე მოსალოდნელ დანახარჯებზე. მან აღნიშნა, რომ „შემოსავლების ზრდასთან ერთად მოხმარების დონე იზრდება, მაგრამ არა იმავე ზომით, როგორც შემოსავლებისა“ [. . . 1978, 83]. ეს უკავშირდება ე.წ. „ძირითად ფსიქოლოგიურ კანონს“, რომლის არსია ის, რომ ადამიანები მიდრეკილნი არიან გაზარდონ მოხმარება, მაგრამ არა იმ ზომით, რა ზომითაც იზრდება მათი შემოსავლები. ამით ვლინდება ადამიანთა ბუნებრივი მიდრეკილება დაზოგვისადმი.

უნდა აღინიშნოს, რომ კეინზმა თავისებურად განმარტა რეალურ სინამდვილეში არსებული კანონზომიერება. ეროვნული შემოსავლის ზრდის კვალობაზე მასში მოხმარების წილი შედარებით მცირდება. ეს ხდება, უპირატესად, ექსტენსიური ეკონომიკური ზრდისა და მრეწველობის საბაზისო დარგების ფორმირების პირობებში. ამასთან, კეინზის აზრით, რაც უფრო მდიდარია საზოგადოება, მით უფრო მაღალია დაზოგვისადმი მიდრეკილება და ნაკლებია მოხმარებისადმი ზღვრული მიდრეკილება, რასაც მივყავართ წარმოებული პროდუქციის მოცულობისა და დასაქმების მასშტაბების შეზღუდვამდე. ამგვარად, პრობლემის არსი გამოიხატება იმაში, თუ როგორ უნდა განხორციელდეს სრული დასაქმებისა და ეკონომიკური ზრდის ერთმანეთთან შეთავსება.

ამ კითხვაზე პასუხი ემყარება დასაქმებას, მოხმარებასა და ინვესტიციებს შორის ფუნქციონალური დამოკიდებულების განსაზღვრას. ჩათვალა რა, რომ დასაქმება წარმოადგენს მოხმარებისა და ინვესტიციების ფუნქციას, კეინზმა

ივარაუდა, რომ მოხმარების ფუნქცია მდგრადია და ამიტომ, სახელმწიფოს ყურადღება მიმართული უნდა იყოს ინვესტიციების სტიმულირებაზე.

ამგვარად, მოსახლეობის არასაკმარისი მოთხოვნა, რომელიც ჩამორჩება შემოსავლების ზრდას, კომპენსირებული უნდა იქნეს საინვესტიციო მოთხოვნის ზრდით. ინვესტიციების ნაზრდი დამოკიდებულია ორ ფაქტორზე – მოგების მოსალოდნელ ნორმასა და რეალურ საპროცენტო განაკვეთზე. აქედან გამომდინარეობს საინვესტიციო მოთხოვნის რეგულირების მონეტარული და ფისკალური ინსტრუმენტები. რა როლი აკისრია ამ ინსტრუმენტებს ინვესტიციებისა და დასაქმების ზრდის სტიმულირებაში?

მოგების ნორმისა და მოთხოვნის გადიდება შესაძლებელია ფულადი (ნომინალური) ხელფასის შემცირების ხარჯზე. ამ კონცეფციას ემხრობოდა კლასიკური თეორია. ხელფასის შემცირება იწვევს ფასების შემცირებას და რეალური შემოსავლების გადანაწილებას დაქირავებული მუშაკებიდან მეწარმეების და მეწარმეებიდან რანტიეების სასარგებლოდ. მთლიანობაში ეს გადანაწილება ამცირებს მოხმარებისადმი მიდრეკილებას. თუმცა, ეს ამაღლებს კაპიტალდაბანდების ზღვრულ ეფექტიანობას. გარდა ამისა, ფასებისა და ფულადი შემოსავლების შემცირება, თავის მხრივ, ამცირებს ნაღდ ფულზე მოთხოვნას, რაც იწვევს საპროცენტო განაკვეთის შემცირებას და ინვესტიციების წახალისებას.

ეს გზა, რომელიც მოქნილი ხელფასის პოლიტიკის სახელითაა ცნობილი, ფულადი ხელფასის ერთეულით გამოხატული ფულის რაოდენობის ცვლილების ხერხია. მისი პრაქტიკული რეალიზაცია დემოკრატიულ საზოგადოებაში ფრიად პრობლემურია. მხოლოდ ავტორიტარულ საზოგადოებაშია შესაძლებელი ხელფასის სიდიდის რეგლამენტირება. საბაზრო ეკონომიკურ სისტემაში ერთგვაროვანი რეგლამენტირება და, მით უფრო, ფულადი ხელფასის შემცირება შეუძლებელია. ხელფასის ეტაპობრივი შემცირება ცალკეული მეწარმეების მხრიდან აწყდება პროფკავშირებთან ბრძოლას. გარდა ამისა, მოქნილი ხელფასის პოლიტიკის შედეგი შეიძლება იყოს „ფასების უკიდურესი არამდგრადობა, შესაძლოა, იმდენად მნიშვნელოვანი არამდგრადობა, რომ ყოველგვარი საქმიანი გათვლები სრულიად უაზრო იქნება“ [. . . 1978, 339]. ეს კი, საბოლოოდ, უარყოფითად აისახება საინვესტიციო მოთხოვნაზე.

მოქნილი ხელფასის პოლიტიკის უარყოფითი შედეგები შეიძლება თავიდან იქნეს აცილებული მოქნილი მონეტარული პოლიტიკით. ფულის რაოდენობის ცვლილება ღია ბაზარზე ფულად-საკრედიტო ოპერაციების, სააღრიცხვო განაკვეთების რეგულირების, სავალდებულო რეზერვების ნორმის დახმარებით, კეინზის აზრით, სახელმწიფოს გამგებლობაშია. ფულის რაოდენობის ზრდა, რომელიც გამოხატულია ხელფასის ერთეულით, ამ უკანასკნელის შემცირების გარეშე, გამოიწვევს საპროცენტო განაკვეთის შემცირებას, ფასებისა და ინვესტიციების ზღვრული ეფექტიანობის ზრდას. ყველაფერი ეს სტიმულს მისცემს საინვესტიციო მოთხოვნას და დასაქმების ზრდას. გარდა ამისა, დეპოზიტებზე არსებული პროცენტების შემცირება ხელს შეუწყობს მოხმარების ზრდას, რადგანაც ბანკებში ფულადი ანაზრების არსებობა ნაკლებად მიმზიდველი იქნება.

თუმცა, ყველა ეს ღონისძიება შეიძლება არასაკმარისი იყოს ეფექტიანი მოთხოვნისა და სრული დასაქმების მისაღწევად. მოთხოვნისა და დასაქმების ზრდის მიზნით კეინზი გვთავაზობს აქტიური ფისკალური პოლიტიკის გატარებას.

აქტიური საინვესტიციო საქმიანობის რეალიზაცია მოითხოვს ეროვნული შემოსავლის გადანაწილებას სახელმწიფოს სასარგებლოდ საგადასახადო განაკვეთების ზრდით. ამ გზით ამოღებული ფულადი საშუალებები, რაც სხვა

შემთხვევაში გაზრდიდა ბანკებში არსებულ დეპოზიტებს, სახელმწიფომ საინვესტიციო მოთხოვნის გაფართოებასა და დასაქმების ზრდას უნდა მოახმაროს.

უშუალოდ სამეწარმეო საქმიანობის გარდა, კეინზი სახელმწიფოს რეკომენდაციას აძლევდა, განეხორციელებინა, აგრეთვე, მრეწველობის არარენტაბელური დარგების, კომუნალური მეურნეობის, შემწვობების გადახდის საბიუჯეტო დაფინანსება. ამასთან, სახელმწიფო ხარჯებს კეინზი არ ზღუდავდა სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლითი ნაწილის მასშტაბებით და უშვებდა დეფიციტური დაფინანსების შესაძლებლობასაც. მას ესმოდა, რომ ეს ინფლაციას გამოიწვევდა, მაგრამ თვლიდა, რომ ინფლაციის ტემპები დარეგულირდებოდა სახელმწიფოს მიერ, რადგანაც ის განსაზღვრავს ბიუჯეტის დეფიციტისა და ფულადი ემისიის ზომებს.

მოთხოვნის საბიუჯეტო გაფართოება უმუშევრობის შემცირების ერთ-ერთი გადამწყვეტი ფაქტორია და ეკონომიკური პრობლემების გადაჭრის გარდა, ხელს უწყობს სოციალური წინააღმდეგობების სიმწვავის მოხსნას. ამასთან, სახელმწიფო ხარჯების აუცილებლობისა და ეფექტიანობის დასასაბუთებლად წარმოების მოცულობაზე, შემოსავლებსა და დასაქმებაზე მისი ზემოქმედების თვალსაზრისით, კეინზმა შეიმუშავა „მულტიპლიკატორის“ თეორია.

კეინზის კონცეფცია საფუძვლად უდევს სახელმწიფო რეგულირების ხანგრძლივ პრაქტიკას, რომლის პარამეტრებსა და მიმართულებებს თავისებურებები გააჩნდა სხვადასხვა ქვეყანაში და საზოგადოებრივი განვითარების ობიექტური ტენდენციის ზემოქმედებით მოდიფიკაციას განიცდიდა.

რეგულირების კეინზიანური მოდელის ანალიზიდან გამომდინარე, აღვნიშნავთ, რომ მისი ძირითადი შტრიხებია:

- ეროვნული შემოსავლის მნიშვნელოვანი ნაწილის გადანაწილება სახელმწიფო ბიუჯეტის მეშვეობით;
- სახელმწიფო მეწარმეობის ფართო ზონის შექმნა სახელმწიფო და შერეული საწარმოების ფორმირების საფუძველზე;
- ფისკალური და მონეტარული რეგულატორების ფართოდ გამოყენება ეკონომიკური კონიუნქტურის სტაბილიზაციის მიზნით, ციკლური რყევების შთანთქმა, ზრდის მაღალი ტემპებისა და დასაქმების მაღალი დონის მხარდაჭერა.

ჩვენი აზრით, კეინზიანური მოდელი არ ითვალისწინებს მთავარ მიმენტს: კაპიტალიზმის პირობებში ერთობლივი მოთხოვნისა და ერთობლივი მიწოდების ტოლობის მიღწევის არა თუ პრაქტიკულ, არამედ თეორიულად შეუძლებლობასაც კი. ამის სადემონსტრაციოდ განვიხილოთ შემდეგი მაგალითი: დავუშვათ, ქვეყნის მთელი კაპიტალი გაერთიანებულია ერთ დიდ ფირმაში ერთობლივი კაპიტალის სახით, რომელიც აწარმოებს საბოლოო საქონელს. იმავე დროულად, აღნიშნული ფირმა აწარმოებს წარმოების საშუალებებს, ნედლეულს, ენერჯიას, მასალებს და მაკომპლექტებელ დეტალებს. საბოლოო საქონლის ფასი, რომელიც ამ ფირმის მიერაა გამოშვებული, განისაზღვრება ფორმულით: ფასი=ხელფასი+მოგება. მაშასადამე, ფირმა ყიდულობს მხოლოდ ერთ რესურსს - შრომას. დანარჩენს აწარმოებს მისი შიგა ქვედანაყოფები. ერთობლივი კაპიტალის ფირმისათვის არ არსებობს რენტა და პროცენტები. ყველაფერი იფარება მოცემული ფირმის შიგნით. დავუშვათ, ერთობლივი კაპიტალის ფირმა ყიდულობს შრომას, იხდის ხელფასს 10 მლრდ ლარის ოდენობით წელიწადში და გეგმავს 20%-იანი მოგების მიღებას. ერთობლივი კაპიტალის ფირმას საქონლისა და მომსახურების ბაზარზე გააქვს 12 მლრდ ლარის საქონელი და მომსახურება. ეს ერთობლივი მიწოდებაა.

მაგრამ მომხმარებლები შინამეურნეობებია. მათ შეუძლიათ მაქსიმუმ 10 მლრდ ლარის დახარჯვა, რაც მათ მიერ ხელფასის სახით მიღებული განკარგ-

ვადი შემოსავალია. ამგვარად, 2 მლრდ ლარის საბოლოო საქონლის რეალიზაცია ვერ მოხდება. კაპიტალის წრებრუნვაში წარმოიშობა „საცობი“ - მიწოდების სიჭარბე. პრობლემა კიდევ უფრო ღრმავდება იმით, რომ შინამეურნეობა მთლიანად არ ხარჯავს ხელფასს მიმდინარე მოხმარებაზე, არამედ მის ნაწილს ზოგავს. თუ ეს უკანასკნელი შემოსავლის 10%-ია, მაშინ „საცობის“ სიდიდე გაიზრდება 30 მლრდ ლარამდე.

მაშასადამე, 12 მლრდ ლარის ოდენობის ერთობლივი მიწოდების საერთო მოცულობიდან, 30 მლრდ ლარი არარეალიზებული რჩება – მიწოდება აჭარბებს მოთხოვნას 25%-ით. თუ ერთობლივი კაპიტალის ფირმა შეამცირებს გამოშვების მოცულობას და სამუშაო ადგილებს, ამით გადახდილი ხელფასების მოცულობა და შესაბამისად, ერთობლივი მოთხოვნაც შემცირდება, რაც ისედაც არასაკმარისია. ამგვარად, ჭარბწარმოების კრიზისი კიდევ უფრო გაღრმავდება.

კაპიტალის წრებრუნვაში აღნიშნული დისპროპორციის პრობლემა კეინზის მიხედვით შემდეგნაირად „წყდება“: პოტენციური ფულადი მოგება გადაეცემა დაქირავებულებს, მაგრამ მხოლოდ გაცვლის მეშვეობით. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, პოტენციური ფულადი მოგება იცვლება შრომაზე, რომელიც გამოიყენება ინვესტირების პროცესში, შრომაზე, რომელიც მოცემულ პერიოდში არ მონაწილეობს საბოლოო პროდუქტის მიმდინარე წარმოებაში. საამისოდ საჭირო ფინანსური რესურსიც არსებობს, ეს არის ის 1 მლრდ ლარი, რომელიც კონცენტრირებულია დანაზოგების სახით. გარდა ამისა, განსაკუთრებით საყურადღებოა ის, რომ დაქირავებული მუშაკი თავისი შრომით ყოველთვის ახდენს კაპიტალის ავანსირებას. ინვესტიციებში განხორციელებული შრომა არის ისეთი შრომა, რომელიც პოტენციური მოგების ფულად ფორმას გადააქცევს ნივთობრივ კაპიტალად, კერძოდ: შენობა-ნაგებობად, მოწყობილობებად, ნედლეულის ნატურალურ ნაზრდად, მასალებად, ენერჯიად. ერთობლივი კაპიტალის ფირმისთვის ინვესტიციებში განხორციელებული შრომა არ მონაწილეობს მოგების მიმდინარე წარმოებაში, რომელიც მოცემულ შემთხვევაში ისედაც ჭარბწარმოების პრობლემას განიცდის. ინვესტირებაში გაწეული შრომა არ იძლევა მოგებას არც კონკრეტული ფირმის კონკრეტული ინვესტორისათვის, რადგანაც ფირმა ფულს მხოლოდ მომავალში მოგების მიღების იმედით აბანდებს [ჩიქობავა მ. 2011, 92].

მაგრამ, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ინვესტიციებში გაწეული შრომა არ ქმნიდეს ზედმეტ პროდუქტს. ზედმეტი პროდუქტის მოგებად გარდაქმნა გაწეულია დროში, ვიდრე ახლადშექმნილი ნივთობრივი კაპიტალი მონაწილეობას არ მიიღებს საბოლოო პროდუქტის წარმოებაში. და აი, დროში ეს დაუმთხვეველობა ქმნის იმის ილუზიას, რომ თითქოს ერთობლივი მოთხოვნა უტოლდება ერთობლივ მიწოდებას და ჭარბწარმოების კრიზისიც დაძლეულია. მაგრამ, საქმე ისაა, რომ ახლადშექმნილი ნივთობრივი კაპიტალი როცა მონაწილეობას მიიღებს ახალი დამატებული ღირებულების, ანუ ახალი საბოლოო პროდუქტის შექმნაში, შეუსაბამობა ერთობლივ მიწოდებასა და ერთობლივ მოთხოვნას შორის კიდევ უფრო მასშტაბური იქნება. ამის შემდეგ ამ შეუსაბამობის „დაძლევა“ კვლავ ზემოთ აღწერილი სცენარით ხდება. თუმცა, როგორც ვნახეთ, ეს ჭარბწარმოების კრიზისის არათუ დაძლევა, არამედ მხოლოდ მისი გადავადებაა გარკვეული დროით, რაც მომავალში ამ კრიზისის გამწვავების მაპროვოცირებელია. აქედან გამომდინარე, ერთობლივ მიწოდებასა და ერთობლივ მოთხოვნას შორის შესაბამისობის დამყარება, კეინზის თეორიის მიხედვით, შეუძლებელია.

ამასთან, წარმოების პროცესში შექმნილი ერთობლივი ზედმეტი პროდუქტი მიემართება გაცვლის სფეროში, საბოლოო პროდუქტის წრებრუნვის სფეროში.

როში, სადაც ის გარდაიქმნება ერთობლივ მოგებად და უკვე აღნიშნული მოგების მითვისება ხდება ერთობლივი კაპიტალის ფირმის მიერ. მითვისებული მოგება მიემართება საერთო ქვაბში – ერთობლივი კაპიტალის ფირმის ქვედანაყოფის შიგნით წრებრუნვის სფეროში. ეს ქვედანაყოფები იყოფენ ერთობლივ მოგებას წარმოების ფასების მოგების საშუალო ნორმის ფორმირების კანონის საფუძველზე. საბოლოო პროდუქტის წრებრუნვის სფეროში მიმდინარეობს მოგების მითვისების პროცესი ერთობლივი კაპიტალის მიერ, ხოლო ამ უკანასკნელის შიგნით წრებრუნვის სფეროში ხდება მითვისებული მოგების განაწილება.

ინვესტირების დროს ზედმეტი ღირებულების წარმოების პერიოდის მოგებად გარდაქმნის პერიოდთან დაუმთხვევლობა, ზედმეტი ღირებულების მოგებად გარდაქმნის დროში ჩამორჩენა, ქმნის იმის შესაძლებლობას, რომ მოხდეს კაპიტალის წრებრუნვაში წარმოშობილი „თრომბული საცობის“ გაწოვება. პირველადი ინვესტიციების არსია ის, რომ ერთობლივი კაპიტალის ფირმა შინამეურნეობისგან სესხულობს დანაზოგებს, ამით იძენს მისი ფულის მართვის უფლებას და გადააქცევს კაპიტალის მატერიალურ ფორმად, ფაქტობრივად ითვისებს კაპიტალს.

ჩვენს მარტივ მაგალითში ერთობლივი კაპიტალის ფირმა შინამეურნეობისგან სესხულობს დანაზოგებს 1 მლრდ ლარის ოდენობით, მიმართავს მას პირველად ინვესტიციებზე და ხელახლა დაქირავებულ მუშაკებს უხდის ხელფასს 1 მლრდ ლარის ოდენობით. შინამეურნეობის შემოსავალი იზრდება 1 მლრდ-ით: 0,1 მლრდ ლარს ის კვლავ ზოგავს, ხოლო 0,9 მლრდ ლარს ხარჯავს მოხმარებაზე. ერთობლივი მოთხოვნა იზრდება 0,9 მლრდ ლარით და ამცირებს ერთობლივ მიწოდებასთან მის ჩამორჩენას იმავე ოდენობით. ერთობლივი კაპიტალის ფირმამ მიიღო პოტენციური მოგება, რომელიც ჩაიღო 0,9 მლრდ ლარის საქონელსა და მომსახურებაში. საბოლოოდ, პირველადი ინვესტიციების შედეგი ასე გამოიყურება: კაპიტალმა მითვისა 1,9 მლრდ ლარი: 1 მლრდ – სესხის მატერიალურ ფორმად გარდაქმნის სახით და 0,9 მლრდ – დამატებით რეალიზებული საქონლისა და მომსახურების შედეგად. ქვეყანაში იზრდება დასაქმება და შინამეურნეობის შემოსავალი. სახეზეა ღირებულებითი ნაზრდი საბოლოო პროდუქტის ბრუნვის სფეროში, ასევე ერთობლივი კაპიტალის ფირმის შიგნით ქვედანაყოფში ბრუნვის ნატურალური ნაზრდი. აღსანიშნავია საწარმოო სიმძლავრეების მატება, რომელსაც ძალუძს მომავალში მოგვცეს საბოლოო პროდუქტის ბრუნვის სფეროში ნატურალური ნაზრდი.

მაშასადამე, პირველადი ინვესტიცია არა მარტო გაიწოვს „საცობს“ კაპიტალის წრებრუნვაში, არამედ გამოიწვევს გამოშვების მოცულობის მულტიპლიკატორულ ნატურალურ ნაზრდს. მულტიპლიკატორის ეფექტის მოქმედება საშუალებას იძლევა ეფექტიანად დაიძლიოს მიწოდების სიჭარბე, რაც რეალურად უდევს საფუძველად ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებში დღემდე არსებული ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირებას.

პირველადი ინვესტიციები წარუმატებელიც რომ აღმოჩნდეს და გამოიწვიოს ინვესტორის გაკოტრება, საბოლოო პროდუქტის გამოშვების მოცულობა სხვა ფირმებში მაინც გაიზრდება მულტიპლიკატორის ეფექტით, რითაც უზრუნველყოფილი იქნება საქონელბრუნვის ნატურალური ნაზრდი. ამიტომ, გარდაუვალი ხდება უწყვეტი ინვესტირება. ბუნებრივია, ისმის კითხვა: როგორ შეიძლება ამის ორგანიზება? აკი ინვესტირებაზე გადაწყვეტილებას დებულობს კონკრეტული კერძო ფირმა. ამ ფირმას აღელვებს თავისი დაბანდებების ეფექტიანობა და არა ქვეყნის ჭარბწარმოების კრიზისი. ბუნებრივია, ის არ წავარისკზე სხვა ფირმების გასაღების პრობლემების გამო. ასეთ შემთხვევაში, ერთ-ერთი გამოსავალია საპროცენტო განაკვეთების შემცირება. კეინზის ამ

რეკომენდაციას პირდაპირ მისდევენ განვითარებულ ქვეყნებში. მაგალითად, აშშ-ში მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, თანამედროვე გლობალურ ეკონომიკურ კრიზისს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში (თუმცა, არც ამ პერიოდში ჰქონია ადგილი განსხვავებულ პოლიტიკას), ინფლაციის დონე სტაბილურად ნარჩუნდებოდა მეოთხედი საუკუნის განმავლობაში 3%-ის ფარგლებში, ე.წ. „სანაფთობო შოკების“ პერიოდების გამოკლებით, ხოლო 1992 წლიდან ისევ დაუბრუნდა იმავე 3%-იან ნიშნულს. აშშ ფედერალური სარეზერვო სისტემა დისკონტის განაკვეთს, როგორც წესი, ინარჩუნებდა ინფლაციის მიმდინარე დონესთან შედარებით 0,5%-ით მაღლა. ამგვარად, აშშ-ში ერთობლივი კერძო კაპიტალისთვის კრედიტები ხელმისაწვდომი იყო ძალიან დაბალი ფასით: სულ რაღაც წლიური 0,5%-ით [. . . . 2000. 504].

მაგრამ, თუ საბოლოო პროდუქტის ბაზრებზე სიტუაცია ისეთია, რომ კერძო ინვესტორებს არ სურთ რისკზე წასვლა, ხოლო ინვესტიციებზე ფაქტობრივი მოთხოვნა გაცილებით ნაკლებია, ვიდრე საჭიროა მიწოდების სიჭარბის სალიკვიდაციოდ ან თუ ინვესტიციებზე მოთხოვნა არსებობს, მაგრამ ფინანსურ ინსტიტუტებს არ სურთ გარისკონ თავიანთი ფულადი რესურსებით, მაშინ ინვესტირების რისკი საკუთარ თავზე უნდა აიღოს სახელმწიფომ ფისკალური ინსტრუმენტების დახმარებით. შინამეურნეობის შემოსავლის ნაწილი გადასახადებით უნდა იქნეს მობილიზებული ბიუჯეტში, ხოლო აქედან სახელმწიფო დაკვეთების მეშვეობით უნდა წარიმართოს ინვესტიციებში. კერძო ფირმას უნდა მიეცეს როგორც საკუთარი პროდუქციის გაყიდვის, ასევე მოგების მიღების გარანტია. მოხდეს ინვესტირების სტიმულირება. ასევე უნდა მოხდეს ამ ინვესტიციების ბიუჯეტიდან ავანსირება. კეინზი „ახალ კურსთან“ დაკავშირებით რეკომენდაციას აძლევდა პრეზიდენტ რუზველტს, რომ ბიუჯეტიდან დაფინანსებულიყო საზოგადოებრივი სამუშაოები. ენთუზიაზმით აღვსილი, ის თავაზობდა ხეოფსის პირამიდების აგებასაც კი. თუმცა, რეალური კაპიტალიზმი სხვა გზით წავიდა. კერძოდ, პირამიდების აგების ნაცვლად, არნახულად გაიზარდა სამხედრო ხარჯები [3]. აი, რას აცხადებენ ამასთან დაკავშირებით ამერიკელი ეკონომისტები:

„დანახარჯების მულტიპლიკატორის პრაქტიკაში მოქმედების ილუსტრაცია შეიძლება მოვახდინოთ აშშ ბიუჯეტში სამხედრო ხარჯების ცვლილებების ეკონომიკაზე გავლენის მაგალითზე. XX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისში პრეზიდენტ რეიგანის მთავრობამ მიიღო გადაწყვეტილება თავდაცვის სახელმწიფო ხარჯების მნიშვნელოვანი ზრდის შესახებ. 1979 წელს ეს ხარჯები 271 მლრდ დოლარს (უცვლელი ფასებით) შეადგენდა, ხოლო 1987 წელს - 409 მლრდ დოლარამდე გაიზარდა და მან აშშ-ის მშპ-ის 7,5% შეადგინა...

მულტიპლიკატორის თეორიის შესაბამისად, 80-იანი წლების დასაწყისში სამხედრო სექტორის გაფართოებას ძლიერი გავლენა უნდა მოეხდინა ეკონომიკაზე და ეს მართლაც მოხდა. სამხედრო საჭიროებებზე ხარჯების ზრდამ აშშ, ფაქტობრივად, გამოიყვანა 1981-1982 წლების ეკონომიკური კრიზისიდან და ხელი შეუწყო 80-იანი წლების შუა პერიოდში საქმიანი აქტივობის გამოცოცხლებას. ერთ-ერთ საგაზეთო სტატიაში აღინიშნა, რომ ყოველი კარგად ანაზღაურებადი სამუშაო ადგილი თავდაცვის სექტორში შესაძლებლობას იძლევა შეიქმნას სხვა სამუშაო ადგილები „საწარმოების მიერ, რომლებიც აწარმოებენ დაწყებული სპეციალური დანიშნულების ლითონის ნაკეთობებს, სპორტული კოსტიუმების ქიმწმენდით დამთავრებული და კომპანიების მიერ, რომლებიც ამზადებენ მუყაოს კოლოფებს ღვეზელებისთვის, რომლის შექმნაც შეუძლია ამა თუ იმ პირს საკუთარი ოფისისკენ მიმავალ გზაზე. „ცივი ომის“ დამთავრებისთანავე მულტიპლიკატორი ამუშავდა უკუმიმართულებით. ბიუჯეტის შემ-

ცირებამ თავისი წვლილი შეიტანა მორიგი ციკლური ვარდნის განვითარებაში 90-იანი წლების დასაწყისში“ [. . . . . 2000. 612-634].

ერთი სიტყვით, თუ კერძო სექტორი არ მიდის რისკზე, მაშინ ეს რისკი თავის თავზე უნდა აიღოს სახელმწიფომ. ამას ადასტურებს შემდეგი მონაცემები: 1950 წლისათვის აშშ სახელმწიფო ვალი 267 მლრდ დოლარს, 1997 წელს – 5370 მლრდ დოლარს, ხოლო 2010 წლისათვის მშპ-ის თითქმის ტოლ სიდიდეს შეადგენდა [4].

კეინზმა თავისი ნაშრომი - „დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორია“, როგორც აღენიშნეთ, გამოაქვეყნა 1936 წელს. ჩერჩილის მიერ „ცივი ომის“ გამოცხადებამდე ის წარმოადგენდა მხოლოდ აშშ-ის, გერმანიის, დიდი ბრიტანეთის პრაქტიკაში მიმდინარე ეკონომიკური პოლიტიკის თეორიული დასაბუთების საშუალებას. 1946 წელს, როდესაც მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებასთან ერთად გამწვავდა უმუშევრობის პრობლემა, აშშ-ში მიღებულ იქნა კანონი დასაქმების შესახებ, რომელიც პირდაპირ ავალდებულებს ფედერალურ მთავრობას ეკონომიკაში ჩარევას. სპეციალური ტერმინიც კი იქნა შემოღებული ეკონომიკურ თეორიაში – *დისკრეციული ფისკალური პოლიტიკა*, რომელიც სხვა არაფერია, თუ არა სახელმწიფოს მიერ გადასახადებითა და სახელმწიფო ხარჯებით შეგნებული მანიპულირება დასაქმების ზრდის, ინფლაციაზე კონტროლისა და ეკონომიკური ზრდის სტიმულირების მიზნით. სახელმწიფო რეგულირების კეინზის მიერ შემოთავაზებულმა მოდელმა შესაძლებელი გახადა შერბილებული ციკლური რყევები მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ორი ათწლეულის განმავლობაში. სახელმწიფო რეგულირების ინსტრუმენტები ომის შემდგომი სამეურნეო განვითარების ობიექტური ტენდენციის კალაპოტში ჯდებოდა, მაგრამ, XX საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისიდან, მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის მეორე ეტაპის დაწყების კვალობაზე, ადგილი ჰქონდა ამ ტენდენციების სერიოზულ ცვლილებებს და გამოვლინდა სახელმწიფო რეგულირების შესაძლებლობებსა და ობიექტურ ეკონომიკურ პირობებს შორის შეუსაბამობა. ამგვარად, ჭარბწარმოების ეკონომიკური კრიზისის დაძლევა კეინზის კონცეფციის ფარგლებში შეუძლებელი გახდა.

1979-1982 წლების კრიზისი, II მსოფლიო ომიდან 2008 წლამდე (თანამედროვე გლობალური ეკონომიკური კრიზისის დაწყებამდე), არსებული ციკლური განვითარების კრიზისებიდან არა მარტო ყველაზე ღრმა, არამედ სახელმწიფო რეგულირების კეინზიანური მოდელის კრიზისიც იყო. შედეგად, სახელმწიფო რეგულირების სისტემა კარდინალურად გარდაიქმნა და ჩამოყალიბდა სახელმწიფო რეგულირების ახალი, ნეოკონსერვატიული მოდელი, სადაც დომინანტური გახდა მონეტარიზმის იდეოლოგია, თუმცა, ვერც ამ მოდელმა გაართვა თავი კაპიტალიზმის ძირითადი წინააღმდეგობის დაძლევის ამოცანას, რასაც თანამედროვე მსოფლიოს განვითარების ტენდენციები ადასტურებს. რაში გამოიხატება მონეტარიზმის, როგორც კეინზიანური თეორიის ალტერნატივის არსი?

როგორც ცნობილია, თანამედროვე შერეული ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირება ძირითადად მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის ინსტრუმენტების გამოყენებითაა შესაძლებელი. მონეტარულ რეგულირებაში იგულისხმება ცენტრალური ბანკის მიერ მიმოქცევაში არსებული ფულის რაოდენობის რეგულირება, ეკონომიკურ აქტივობაზე ზემოქმედების მიზნით. ამისათვის ცენტრალური ბანკი ფულის ბაზარზე ჩამოყალიბებულ წონასწორობას მიზანდასახულად არღვევს იმ მიზნით, რომ ზემოქმედება მოახდინოს საპროცენტო განაკვეთის შემცირებაზე და წაახადისოს კერძო საინვესტიციო მოთხოვნა. თუმცა, გარკვეული პერიოდის შემდეგ, როდესაც საინვესტიციო მოთხოვნის ზრდა განაპირობებს წარმოების რეალური მოცულობისა და რეალური

შემოსავლების ზრდას, ეს უკანასკნელი ფულზე დამატებით მოთხოვნას წარმოშობს. საბოლოოდ, ფულზე მოთხოვნის ზრდა ფულის მიწოდების უცვლელობისას, იწვევს საპროცენტო განაკვეთის ზრდას და კერძო საინვესტიციო აქტივობის თანდათანობით შემცირებას. ამის შემდეგ ცენტრალურ ბანკს, რა თქმა უნდა, შეუძლია გააგრძელოს აღნიშნული პოლიტიკა, ანუ ფულის მიწოდების ზრდა (იაფი ფულის პოლიტიკა) საპროცენტო განაკვეთების შემცირებისა და კერძო საინვესტიციო მოთხოვნის წახალისების მიზნით, რომლის შედეგად მოვლენები ზემოთ აღწერილი სცენარი განმეორდება. თუმცა, ამ პოლიტიკას თავისი შეზღუდვები გააჩნია. საქმე ისაა, რომ წარმოების მოცულობის შემდგომი ზრდის კვალობაზე ზღვრული ხარჯების ზრდისა და კლებადი უკუგების კანონის მოქმედების გამო, ეკონომიკაში ინვესტიციების რენტაბელობის დონე სულ უფრო მცირდება, სულ უფრო იზღუდება დანაზოგების მომგებიანად გამოყენების სფეროები ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის დონის უცვლელობის შემთხვევაში. აქედან გამომდინარე, კერძო სექტორში ინვესტიციების მუდმივად წახალისება იაფი მონეტარული პოლიტიკით, შესაძლებელია მოთხოვნის ინფლაციაში გადაიზარდოს. ერთი სიტყვით, მიუხედავად იმისა, რომ განვითარებული ქვეყნების პრაქტიკაში ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების კეინზიანური მონეტარული პოლიტიკა ძირითად ინსტრუმენტად იქცა, მან პრაქტიკაში ფართოდ დანერგვიდან დაახლოებით 25-30 წლის შემდეგ თავისი ინფლაციური ხასიათი გამოავლინა. ეს კი გამოწვეული იყო შემდეგი მიზეზით: ცნობილია, რომ იაფი ფულის პოლიტიკის შედეგად მცირდება ნომინალური საპროცენტო განაკვეთი ფულის ბაზარზე, რაც ასტიმულირებს კერძო საინვესტიციო მოთხოვნას. საბოლოოდ, ინვესტიციების გადიდება უზრუნველყოფს წარმოების რეალური მოცულობის ზრდას, რაც ფულზე დამატებით მოთხოვნად გარდაიქმნება და წონასწორული საპროცენტო განაკვეთი უზრუნველავს ადრინდელ დონეს. უდავოა, რომ მოკლევადიან პერიოდში ეკონომიკური ზრდის სტიმულირებისათვის განხორციელებული მონეტარული პოლიტიკა უზრუნველყოფს კერძო საინვესტიციო ხარჯების ზრდას. ეს უკანასკნელი კი ნამდვილად ავლენს გარკვეულ ელასტიკურობას საპროცენტო განაკვეთის ცვლილების მიმართ.

საქმე ისაა, რომ იაფი მონეტარული პოლიტიკის შედეგად ინვესტიციების სტიმულირების ეფექტი თანდათანობით მცირდება, ანუ, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ინვესტიციები სულ უფრო ნაკლებად ელასტიკური ხდება საპროცენტო განაკვეთის მიმართ. ეკონომიკაში ფულადი მასის ზრდა, მართალია, იწვევს (თუმცა, სულ უფრო ნაკლებად შედეგიანად) საპროცენტო განაკვეთის შემცირებას, ინვესტიციებისა და წარმოების მოცულობის ზრდას, მაგრამ ამის მიღწევის მცდელობა სულ უფრო აჩქარებს ინფლაციას. მოკლევადიანი მონეტარული რეგულირება გულისხმობს რეალური ფულადი მარაგების მიწოდების ზრდას, რასაც, ცხადია, მოჰყვება ფულის ბაზარზე საპროცენტო განაკვეთის შემცირება. დაბალი საპროცენტო განაკვეთი ასტიმულირებს კერძო საინვესტიციო ხარჯებს, რაც განაპირობებს წარმოების რეალური მოცულობისა და რეალური შემოსავლების ზრდას. ეს უკანასკნელი გარდაისახება ფულზე დამატებით მოთხოვნად, რაც საპროცენტო განაკვეთის ზრდისკენ უბიძგებს. მაშასადამე, კეინზიანური მონეტარული პოლიტიკის გრძელვადიანი ეფექტით, საპროცენტო განაკვეთი ადრე არსებულ სიდიდეს უბრუნდება. თუ ცენტრალური ბანკი გააგრძელებს მასტიმულირებელ მონეტარულ პოლიტიკას და გაზრდის ფულის მიწოდებას, ის მოკლევადიან პერიოდში შეძლებს საპროცენტო განაკვეთის შემცირებას, თუმცა რეალური შემოსავლების ზრდის კვალობაზე საპროცენტო განაკვეთი საბოლოოდ მაინც დაუბრუნდება ადრე არსებულ წონასწორულ დონეს და რეალური ფულადი მარაგების ზრდა თანდათანობით დაკარგავს ელასტი-

კურობას საპროცენტო განაკვეთის მიმართ. ამრიგად, გრძელვადიანი პერიოდისათვის როგორც არ უნდა გაზარდოს ცენტრალურ ბანკმა ფულის მიწოდება, ის მხოლოდ დააჩქარებს ინფლაციურ პროცესებს, რადგანაც რეალურ ფულად მარაგზე მოთხოვნა სულ უფრო ნაკლებად ელასტიკური ხდება საპროცენტო განაკვეთის მიმართ, ეკონომიკური სუბიექტები კი ინფლაციის აჩქარების შემთხვევაში ამჯობინებენ ფულადი შემოსავლების არა დაზოგვას, არამედ ხარჯვას, რაც კიდევ უფრო აძლიერებს ინფლაციას. შედეგად, დანაზოგები და ფულზე მოთხოვნა მკვეთრად კლებულობს. გამოდის, რომ ცენტრალური ბანკი რაც უფრო დაჟინებით ცდილობს საპროცენტო განაკვეთის შემცირებას კერძო ინვესტიციების წახალისების მიზნით, მით უფრო ნაკლებ შედეგს აღწევს. უფრო მეტიც, ის ინფლაციის აჩქარების პროვოცირებას ახდენს.

ერთი სიტყვით, მონეტარული რეგულირების კეინზიანური მიდგომის ფართოდ გამოყენების შემთხვევაში თავი იჩინა ინფლაციის აჩქარების პრობლემამ. საბოლოოდ, დღის წესრიგში დადგა ეკონომიკის ხანგრძლივი არაინფლაციური განვითარების უზრუნველყოფი პირობების შექმნის აუცილებლობა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარეობს, რომ ფულის ბაზარი ორი რეჟიმით ფუნქციონირებს. პირველია მონეტარული პოლიტიკის მოკლევადიანი რეჟეები, რომელსაც ზემოთ გავეცანით. გრძელვადიანი წონასწორობის შემთხვევაში საპროცენტო განაკვეთი ნეიტრალური ხდება ფულის მიწოდების დინამიკის მიმართ.

ფულის ბაზარზე გრძელვადიანი წონასწორობის პირობას შემდეგნაირად გამოსახავენ:

$$M = Y + \pi^E,$$

სადაც M გვიჩვენებს ფულის მიწოდების ზრდის გრძელვადიან ტემპს, Y - რეალური მშპ-ს ზრდის გრძელვადიან ტემპს, ხოლო π^E - მოსალოდნელი ინფლაციის ტემპს (სახელმწიფოს მიერ ფასების ზრდის კონტროლირებად ტემპს) [5, 388].

აღნიშნულ განტოლებას მონეტარისტული, ანუ ფრიდმანის განტოლება ეწოდება. მონეტარისტები თვლიან, რომ ფულის ბაზრის გრძელვადიანი წონასწორობის პირობა გამოიხატება ძირითადი ფულადი კანონის დაცვაში, რომლის შესაბამისად მყარდება ფულის მიწოდებისა და წარმოების რეალური მოცულობის ზრდის გრძელვადიან ტემპებს შორის კავშირი.

გრძელვადიანი მონეტარული პოლიტიკის მიზანია ინფლაციის სტაბილიზაცია და მისი ისეთ პროცესად გარდაქმნა, როცა ის მთლიანად ექვემდებარება ზუსტ პროგნოზირებას. როგორც მონეტარისტები თვლიან, ეკონომიკური პოლიტიკა, რომელიც ორიენტირებულია ეკონომიკური კონიუნქტურის ცვლილებების გრძელვადიან ტენდენციაზე, ყველაზე უკეთ უზრუნველყოფს ეკონომიკური ზრდის ოპტიმალური ტემპების შენარჩუნებას.

ცხადია, ყველა ქვეყანა მიისწრაფვის სწრაფი ეკონომიკური ზრდის, სრული დასაქმებისა და ფასების სტაბილურობისაკენ. ამასთან დაკავშირებით ჩნდება კითხვა: რას ნიშნავს ფასების სტაბილურობა? როგორია ფასების ყველაზე სასურველი გრძელვადიანი ტენდენცია? ეკონომისტები მიუთითებენ შედარებით დაბალი და სტაბილური ინფლაციის უპირატესობაზე. სტაბილური ინფლაცია, რომლის წლიური მაჩვენებელი დაახლოებით 3%-ია [Blanchard O., 2007. 54], შეიმჩნეოდა აშშ-ში თითქმის ნახევარი საუკუნის განმავლობაში, კერძოდ, მე-2 მსოფლიო ომიდან დღემდე, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ გასული საუკუნის 70-იანი წლების სტაგფლაციისა და 2008 წლიდან დაწყებულ თანამედროვე გლობალური ეკონომიკური კრიზისის პერიოდებს.

აღსანიშნავია, რომ ეკონომისტთა ნაწილის აზრით, მაკროეკონომიკურმა პოლიტიკამ გაცილებით წინ უნდა გადადგას ნაბიჯი და უზრუნველყოს ფასე-

ბის აბსოლუტური სტაბილურობა, ანუ ნულოვანი ინფლაცია. სტენფორდის უნივერსიტეტის ეკონომისტი რობერტ ჰოლი და ფედერალური სარეზერვო სისტემის ყოფილი მმართველი ლიი ჰოსკინსი ხაზს უსვამენ ფასების წინასწარი განჭვრეტის, ანუ ზუსტი პროგნოზირების მნიშვნელობას, რათა ადამიანებმა უკეთ შეძლონ თავიანთი გადაწყვეტილებების მიღება ინვესტიციებთან მიმართებაში. კანონპროექტი, რომელიც გაერთიანებული ეკონომიკური კომიტეტის თავმჯდომარის, კონი მაკის მიერ იქნა წარდგენილი აშშ კონგრესის წინაშე, ფაქტობრივად წარმოადგენდა მოწოდებას ფედერალური სარეზერვო სისტემის მიმართ ფასების სტაბილურობის მისაღწევად, რადგანაც „სტაბილური ფასები უზრუნველყოფს მწარმოებლობის, რეალური შემოსავლების, ცხოვრების ხარისხის, დასაქმებისა და გლობალური კონკურენტუნარიანობის მაქსიმალურად შესაძლო დონეებს“ [. . . . 2000. 523].

თუმცა, მაკროეკონომისტთა მნიშვნელოვანი ნაწილი სხვა აზრისაა. ისინი მიუთითებენ იმაზე, რომ ნულოვანი ინფლაციის მიღწევას აზრი აქვს მხოლოდ იდეალური ეკონომიკის პირობებში. თანამედროვე ეკონომიკური ცხოვრება კი ნამდვილად არ გამოირჩევა სტაბილურობით. ამ ეკონომისტთა აზრით, ასეთი არასტაბილურობის ფაქტორია მომუშავეთა ბრძოლა თავიანთი ნომინალური ხელფასის შემცირების წინააღმდეგ. იმისათვის, რომ უზრუნველყოფილ იქნეს ხელფასის საშუალო დონის სტაბილურობა, ალბათ, საჭირო გახდებოდა მომუშავეთა ერთი კატეგორიისათვის ხელფასის მომატება და სხვებისთვის – შემცირება. მაგრამ, არცერთი კომპანია და მომუშავე კატეგორიულად არ დაეთანხმება საკუთარი ხელფასის შემცირებას.

მაკროეკონომიკის კანონების თანახმად, სტაბილური ფასები და ხელფასები უზრუნველყოფს უმუშევრობის უფრო მეტ მდგრად დონეს და გამოშვების მოცულობის შემცირებას, ვიდრე იმ შემთხვევაში, როცა ინფლაციის ზრდის ტემპი საშუალოდ დაახლოებით 2-4%. გამოკვლევებით დასტურდება, რომ სტაბილური ფასების მიღწევა აშშ-ს გამოშვებისა და დასაქმების დონის 1-3%-იან პერმანენტულ შემცირებად უჯდება ინფლაციის 3%-იან ზრდასთან შედარებით. გამოკვლევების ავტორები (ჯორჯ აკერლოფი, უილიამ დიკენსი, ჯორჯ პერი) ამტკიცებენ, რომ „ხელფასის შემცირების ტენდენცია ზოგიერთი კომპანიის შესაძლებლობას წინ ეღობება დაარეგულიროს რეალური ხელფასი, რასაც მიყვარათ დასაქმების არაეფექტიან შემცირებასთან. მთავარი შედეგი, რომელიც აუცილებლად უნდა გაითვალისწინონ იმ პირებმა, რომლებიც პასუხისმგებელი არიან მაკროეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელებაში, არის ის, რომ ნულოვანი ინფლაციისადმი სწრაფვა გამოიწვევს რესურსების არაეფექტიან განაწილებას, რაც გამოიხატება უმუშევრობის მდგრად დონეში, რომელიც შეიძლება დაუსაბუთებლად მაღალი იყოს“.

ამრიგად, მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომისტები ვერ თანხმდებიან ინფლაციის ოპტიმალური ტემპის სიდიდეზე, ისინი სოლიდარულნი არიან იმაში, რომ ფასების პროგნოზირებადი და ზომიერი ზრდა ყველაზე სასურველია ჯანსაღი ეკონომიკური ზრდისათვის.

ბოლო აბზაცი ნაკარნახევი თანამედროვე მონეტარისტების იდეოლოგიით, რომლის მთელი ფილოსოფია ფასების გრძელვადიანი სტაბილურობის პირობებთან დაკავშირებით ჩვენს მიერ ზემოთ მოყვანილი მ. ფრიდმანის მონეტარისტული წესით გამოისახება. მაშასადამე, იმისათვის, რომ ფასები იყოს სტაბილური (რაც არავითარ შემთხვევაში არ გულისხმობს ნულოვან ინფლაციას), ცენტრალურმა ბანკმა უნდა შეარჩიოს ფულის მიწოდების ისეთი საშუალო წლიური ზრდის ტემპი, რომელიც უზრუნველყოფს ზომიერი, ვთქვათ, 2-4%-იანი წლიური ინფლაციის ტემპის შენარჩუნებას. სწორედ ამ წესით ცდი-

ლობენ მონეტარისტები დაძლიონ კეინზიანური მონეტარული რეგულირების ინფლაციური ხასიათი.

არის თუ არა სინამდვილეში ეს შესაძლებელი მონეტარისტული (მ. ფრიდმანის) განტოლებით?

ამ კითხვაზე საპასუხოდ განვიხილოთ, თუ რა შედეგებამდე მიგვიყვანს ფრიდმანის განტოლება გრძელვადიანი პერიოდისათვის. ვთქვათ, ინფლაციის მიზნობრივი ტემპი მაქსიმუმ 4%-ია, ხოლო წარმოების რეალური მოცულობის საშუალო წლიური ზრდის ტემპი, რომელიც განპირობებულია ახალი ტექნოლოგიებითა და წარმოების ფაქტორებით - 3%. მაშინ, ცენტრალურ ბანკს ისლა დარჩენია, გრძელვადიანი პერიოდისათვის უზრუნველყოს ფულის მიწოდების მაქსიმუმ 7%-იანი საშუალო წლიური ზრდა. ასეთ შემთხვევაში შენარჩუნდება ინფლაციის ტემპზე კონტროლი. მაგრამ, თუ პრაქტიკაში ზუსტად მონეტარისტული წესით ხდება ფულის ბაზრის გრძელვადიანი რეგულირება, მაშინ, რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ ქვეყნის ეკონომიკა გარდაუვალი კრიზისის წინაშე დადგება, რაც ფიზიკურ ეკონომიკასთან შედარებით ფულადი მასის სულ უფრო აჩქარებული ზრდით იქნება განპირობებული. დროთა განმავლობაში, ეკონომიკაში სულ უფრო მეტად მოიყრის თავს დაუსაქონლებელი ფული, საიდანაც ინფლაციური აფეთქების გარდა სხვა გამოსავალი არ არსებობს.

თუ წარმოების რეალური მოცულობა, მაქსიმუმ, 3%-ით მატულობს ყოველწლიურად, რაც ზუსტად ასახავს განვითარებული ქვეყნების სინამდვილეს, მაშინ, დაახლოებით 23-24 წელიწადში მოხდება ამ მაჩვენებლის გაორმაგება. ახლა განვიხილოთ ფულადი მასის - M -ის ზრდა. მისი საშუალოდ ყოველწლიური 7%-იანი ზრდა უზრუნველყოფს მის გაორმაგებას დაახლოებით 10 წელიწადში, ხოლო 23-24 წლის შემდეგ, როდესაც წარმოების რეალური მოცულობა ორმაგდება, ფულადი მასა დაახლოებით 4,4-ჯერ გაიზრდება, ხოლო 50 წლის შემდეგ მისი ზრდის მაჩვენებელი წარმოების რეალური მოცულობის ზრდის მაჩვენებელს თითქმის 7-ჯერ გადააჭარბებს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ფულადი მასის ზრდა ექსპონენციალურად გაუსწრებს წარმოების რეალური მოცულობის ზრდას, ანუ ფრიდმანის განტოლება ვერ უზრუნველყოფს ეკონომიკის არაინფლაციურ განვითარებას ხანგრძლივი პერიოდისათვის. ამის შედეგად ეკონომიკაში თავს მოიყრის დაუსაქონლებელი ფულის სულ უფრო მზარდი მასა, რამაც შეუძლებელია არ გამოიწვიოს მძლავრი ეკონომიკური კრიზისი [ჩიქობავა მ., 2010. 125].

დასკვნა

ვფიქრობთ, ეს ჩვენი მცირედი შენიშვნა მონეტარისტულ განტოლებასთან მიმართებით, ნამდვილად არ არის საფუძველს მოკლებული. მართლაც, ანალიტიკოსთა შეფასებით, თანამედროვე გლობალური ეკონომიკური კრიზისის ერთ-ერთ მიზეზად აშშ-ის დოლარის ჭარბი ემისია სახელდება, რასაც, როგორც დავრწმუნდით, ნამდვილად შეიძლება ჰქონდეს ადგილი მონეტარული რეგულირების ფრიდმანისეული კონცეფციის პრაქტიკულად განხორციელების შემთხვევაში. საბოლოოდ, მიგვაჩნია, რომ მონეტარისტული წესის საფუძველზე გრძელვადიანი მონეტარული რეგულირება ვერ უზრუნველყოფს ეკონომიკის არაინფლაციურ განვითარებას. უფრო მეტიც, თანამედროვე გლობალურ კრიზისში სწორედ ამ იდეოლოგიას მიუძღვის, როგორც იტყვიან, ლომის წილი.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, თანამედროვე გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის გამოწვევების წინაშე უძღური აღმოჩნდა ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების როგორც კეინზიანური, ისე მონეტარ-

რისტული პარადიგმები, რაც დღის წესრიგში აყენებს სრულიად ახალი პარადიგმების შექმნის აუცილებლობას, რომლებიც უნარიანი იქნება დაძლიოს კაცობრიობის წინაშე არსებული სულ უფრო მზარდი სისტემური ეკონომიკური კრიზისი.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ჩიქობავა მ., ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების კეინზიანურ მოდელში კიდევ ერთხელ გარკვევის საკითხისათვის. ჟურნ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“ №3, თსუ გამომცემლობა – 2011 წ.
2. ჩიქობავა მ., მიღწონ ფრიდმანის მონეტარისტული წესის შესახებ. ჟურნ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“ №6, თსუ გამომცემლობა – 2010 წ.
3. . . . . , ... , 1978.
4. . . . . , ... , 2000.
5. www.gpoaccess.gov/eop/
6. www.census.gov/prod/www/statistical-abstract.html
7. . . . . , 2007.
8. Olivier Blanchard, Macroeconomics, 5th Edition, Pearson Prentice Hall, 2007.

Malkhaz Chikobava

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

PhD in Economics

*The associated professor of
department of macroeconomics*

COMPARATIVE ANALYSIS OF KEYNESIAN AND MONETARIST THEORIES

Expanded Summary

In the 30s of the 20th century, the economies of Western countries had a historically unprecedented, deepest economic crisis, which led to the practical need to find means that would allow dynamic economic reproduction without deep fluctuations. The first who developed a paradigm of state regulation based on the theory of “regulated capitalism” was John Maynard Keynes.

The main factor of economic development, according to Keynes, is “effective demand”, which consists of personal and industrial consumption. This choice of factors affecting the dynamics of economic development is not accidental. In the mid-thirties of the 20th century, Western economies tried to overcome the worst crisis. As is known, the economic crisis during capitalism is a crisis of overproduction of goods, capital and labor, that is, superiority of aggregate supply over aggregate demand.

Criticizing the concept of the classical school that supply automatically generates demand, Keynes suggested that it is necessary to generate income by stimulating demand in order to influence the factors that shape effective demand and determine the growth of national income. As noted above, one of the components of effective demand is personal consumption. The latter, first of all, depends on the level of employment, and therefore unemployment is one of the factors that impedes effective demand.

Keynes rejected the postulates of neoclassical economic theory, according to which employment depends on the marginal productivity of labor and the volume of labor expressed in

real wages. In his opinion, the level of employment depends on the expected level of consumption and investment. He noted that the level of consumption increases with increasing income, but not as fast as income. This is due to the so-called "Basic psychological law", the essence of which is that people tend to increase consumption, but not in such a size as their income increases. With these, a natural propensity to save is revealed.

It should be noted that Keynes explained reality in his own way. The share of consumption in national income decreases as national income grows. This occurs in the form of extensive economic growth and the formation of the main industry. In addition, according to Keynes, the richer the society, the higher the savings and the less propensity to consume. This leads to a decrease in production and employment. So the crux of the problem is how to combine full employment and economic growth.

The answer to this question is based on determining the functional relationship between employment, consumption and investment. Given that employment is a function of consumption and investment, Keynes suggested that consumption is stable, and therefore the focus of government should be to encourage investment.

Thus, insufficient demand of population, which lags behind the income must be compensated for the increase in investment demand. The amount of investment depends on two factors: the expected return and the real interest rate. This implies monetary and fiscal instruments for regulating investment demand. What is the role of these tools in stimulating growth and investment growth?

The rate of return and demand can be increased by lowering nominal wages. This concept was a classic theory. Reducing wages leads to lower prices and reallocation of real income in favor of the rentier. In general, this redistribution reduces the propensity to consume. However, this increases the marginal efficiency of capital investments. In addition, lower prices and cash income, in turn, reduces the demand for cash, which leads to lower interest rates and encourage investment.

This method, known as the flexible wage policy, is to change the amount of money expressed in nominal wages. Its practical implementation is very problematic in a democratic society. Only in an authoritarian society can the wage be regulated. Uniform regulation in a market economy system and, moreover, a reduction in money wages is impossible. The gradual reduction of wages by individual entrepreneurs is a struggle against trade unions. In addition, the result of flexible wage policies can be "extreme price uncertainty, perhaps the most significant volatility, after which any business calculations will be completely meaningless." Ultimately, this has a negative impact on investment demand.

A flexible monetary policy can be avoided by the negative results of a flexible wage policy. The change of money supply in the open market through monetary credit operations, regulation of discount rates and required reserves, according to Keynes, in public administration. Increasing the amount of money expressed by a unit of wages without reducing the latter will lead to a decrease in the interest rate and an increase in the marginal efficiency of investments. All this will stimulate investment demand and employment growth. In addition, lower interest rates on deposits will contribute to an increase in consumption, since deposits in banks are less attractive.

However, all these measures may not be sufficient to achieve effective demand and full employment. In order to increase demand and employment, Keynes proposes an active fiscal policy.

Budgetary expansion of demand is one of the decisive factors in reducing unemployment and, besides solving economic problems, contributes to the elimination of social resistance. Moreover, Keynes developed a theory of "multiplier" in terms of the efficiency of public expenditure towards Increasing production, income and employment.

The concept of Keynes laid the basis of many years of practice of state regulation, the parameters and directions of which have their own characteristics in different countries and were changed by the objective trend of social development.

In our opinion, the Keynesian model does not take into account one important point: under capitalism it is even theoretically impossible to achieve equality of aggregate supply and demand. Consider the following example: suppose that the entire capital of a country is combined into a large firm in the form of aggregate capital that produces final goods. At the same time, the company produces the means of production, raw materials, energy, materials and components. The price of final goods produced by this company is determined by the formula: price = wages + profit. Therefore, the company buys only one resource - labor. The rest creates its internal divisions. There is no rent and interests for the firm. In this company, everything is covered. Suppose a firm buys labor, pays a salary of 10 billion lari a year and plans to earn 20% of the profits. The company supplies goods and services in the amount of 12 billion lari. This is an aggregate supply.

But consumers are households. They can spend no more than 10 billion GEL, which is the disposable income they receive. Thus, real goods of 2 billion GEL cannot be realized. There is a “traffic jam” in the circulation of capital - an excess of supply. The problem is further exacerbated by the fact that households do not fully consume their wages from current consumption, but rather save part of it. If the latter is 10% of the income, then the value of the “traffic jam” will increase to 30 billion GEL.

Consequently, of the total gross supply of 12 billion lari, 30 billion lari remains unrealized - supply exceeds demand by 25%. If the joint capital company reduces the volume and employment of the company, the amount of wages paid will be reduced, and, consequently, the total demand will still be reduced. Thus, the crisis of overproduction becomes even stronger.

The problem of imbalance in the turnover of capital according to Keynes is as follows: potential money will be transferred to wage labor, but only through exchange. In other words, the potential cash income is changed to labor, which is used in the investment process and does not participate in current production. For this, there are also the necessary financial resources, that is, 1 billion lari, which is concentrated in savings. In addition, it should be noted that the hired worker always promotes capital with his own labor. Labor in investments is labor that turns potential cash flow into tangible capital, namely, building structures, equipment, materials, energy. Labor in the investment for the company is not involved in the current production of profits, which in this case suffers from the problem of overproduction. Employment in investments does not bring any profit to a particular investor of a company, as the company invests money only for the sake of profit in the future.

However, this does not mean that labor in investments does not create a surplus product. The transformation of the surplus product into profit is delayed while the new material capital will not participate in the production of the final product. And this discrepancy over time creates the illusion that aggregate demand is equal to aggregate supply and the overproduction crisis is being overcome. But the fact is that the newly created material capital will participate in the creation of a new value added, that is, the creation of a new product and the discrepancy between aggregate supply and demand will be even greater. After this, the “overcoming” of this discrepancy in time still continues with the scenario described above. However, as we have seen, this will not only overcome the crisis of overproduction, but only postpones this crisis for a certain period of time, which will aggravate this crisis in the future. Consequently, according to Keynesian theory, it is impossible to establish an equality between aggregate supply and demand.

With the widespread use of the monetary regulation of the Keynesian approach, the problem of accelerating inflation has appeared. Ultimately, the agenda raised the question of the need to create conditions for long-term non-inflationary economic development.

According to the monetarist theory, the long-term non-inflationary development of the economy can be achieved by observing the monetarist equation, which looks like this:

$$\dot{M} = \dot{Y} + \pi^E,$$

where $\dot{M}$ shows long-term growth of the money supply, $\dot{Y}$ - long-term growth of real GDP and π^E - the expected inflation rate. This equation is called the monetarist or Friedman's equation. Monetarists believe that the long-term equilibrium in the money market is reflected in compliance with the basic monetary law, in accordance with which a link is established between the growth rates of the real money supply and production volumes.

The goal of a long-term monetary policy is to stabilize inflation and turn it into a process when it is completely exposed to accurate forecasting. As monetarists consider, economic policy, which is aimed at the long-term trend of changes in the economic situation, is the best way to ensure optimal growth of economic growth.

Of course, all countries will strive for rapid economic growth, full employment and price stability. This raises the question: what does price stability mean? What is the most desirable long-term price trend? Economists point to a relatively low and stable advantage in the field of inflation. Stable inflation, the annual rate of which is about 3%, has been observed for almost half a century in the United States, in particular since the Second World War, if we do not take into account the stages of stagnation of the 70s of the last century and periods of global economic crisis starting from 2008.

It is noteworthy that economists say that macroeconomic policies should take a step forward and ensure absolute price stability or zero inflation. However, a significant part of macroeconomists holds a different opinion. They point out that zero inflation is just a matter of an ideal economy. Modern economic life is not characterized by stability. According to economists, such instability is the struggle of workers for lowering their nominal wages. To ensure the stability of the average wage level, it would probably be necessary to increase wages for one category of workers and lower them for others. However, no company or employee will agree to categorically reduce their wages.

In accordance with macroeconomic laws, stable prices and wages provide a more stable level of unemployment and lower output than when inflation rises by about 2–4%. Despite the fact that economists disagree about the optimal level of inflation, they are quite consistent that predictable and moderate price increases are most desirable for healthy economic growth.

The latter idea is dictated by the ideologists of monetarism, whose philosophy we have shown above from the point of view of the monetarist Friedmann's rule. Therefore, for prices to remain stable (which does not mean zero inflation), the Central Bank must choose the average annual growth rate of the money supply, which ensures a moderate, say, annual inflation rate of 2-4%. It is in this way that monetarists are trying to overcome the inflationary character of Keynesian monetary regulation.

Is this really possible with the help of a monetarist equation? In response to this question, we consider what the results of the Friedmann equation are for the long term. Suppose that the inflation target is at most 4%, and the average annual growth rate of production is due to new technologies and production factors - 3%. Then the central bank can only do everything to ensure a maximum of 7% of the annual money supply. In this case, the inflation rate will be saved. But in practice, if the long-term regulation of the money market is actually monetarist in practice, then the country's economy will face an inevitable crisis after decades, due to the accelerated growth of the money masses compared to the physical economy. Over time, the growing amount of money in the economy will accumulate more and more, from which there will be no other way out other than the explosion of inflation.

We believe that this small note is not without reason regarding the monetarist equation. Indeed, analysts believe that one of the causes of the global economic crisis is the excessive emission of the US dollar, which, as we have argued, may indeed occur in the practical imple-

mentation of Friedman’s monetarist regulation concept. Finally, we believe that the long-term monetarist approach does not ensure non-inflationary economic development. Moreover, this ideology in the current global crisis, as they say, has the lion’s share.

Based on the above, it can be said that during the current global financial and economic crisis, both Keynesian and monetarist paradigms turned out to be untenable and the question of the need to create a new paradigm that will be able to overcome the current systemic economic crisis is put on the agenda.

Lali Khikhadze
Academic Doctor in Economics
Tbilisi State University

MODERN TRENDS OF DEVELOPMENT OF ECONOMIC AND CULTURAL GLOBALISM AND MAIN PERSPECTIVES OF GEORGIAN ECONOMY

Summary. Future of development of national economy and business sector of any country in the modern world is connected with irreversible processes of globalization. Internationalization, transnationalization and integration processes of economic life, liberalization of foreign trade policy have become essential factors determining current status of globalization. Along with this, globalization processes are mostly contradictory and positive outcomes of such processes are mainly felt by a group of postindustrial countries. They account for the largest part that is 70-80% of the use of the global resources of raw materials and energy sources while developing countries and countries in transition mostly represent just markets for sale of products (consuming countries) and cheap labor resources. Attitude of developed states towards the developing world should be construed only on principles of equal and mutually beneficial cooperation.

Globalization as a multidimensional phenomenon is regarded as a process of the world economic, political, social and cultural integration out of which economic and cultural globalization is the most notable and clear-cut which is built through exchange of goods, services, capital, scientific-technical expertise, professional and cultural values between the countries.

Key words: economic and cultural globalization, global business, postindustrial, countries in transition and developing countries, modern trends of globalization, integration processes, liberalization of international business, transit corridor, export potential of Georgia, cultural heritage, global organizations.

Introduction

In the beginning of XXI Georgia is on the verge of various political, economic, cultural areas and faces necessity to get effectively involved in the global world. Global problems cannot be solved only with your own experience and it is required to examine the processes ongoing in the world, to investigate experience and apply it with consideration of economic and cultural peculiarities of our country. We consider that Georgia is actively engaged in globalization processes, under bilateral and multilateral agreements is associated with the grand representative of the world economy – the European Union, the United States, China, Global Triad – the International Monetary Fund, the World Bank, the World Trade Organization and other international organizations. Therefore, objective necessity is that Georgia receives the best benefit, perspective of preserving economic progress and cultural heritage. Country’s national policy, business and cultural relationships with the civilized world need to be purposeful, rational and economically justified.

General Analysis

In the 20-ies of XXI century, the mankind is facing numerous global problems and challenges but a special attention should be drawn to economic and cultural globalization and

to its research and evaluation as cultural globalism aims at depletion of religious, ethnic, national and cultural values and formation of uniform global culture. And global culture and cosmopolitan approaches are incompatible with and contradict the state national policy, national culture of any country is distinguished by its indigenous nature, historical traditions, cultural heritage which to a certain extent delay growing process of the so-called cultural globalism but there are cases to the contrary when cultural identities of the states are restricted and global culture suffers from degeneration and changes. Despite such impact, the country's national culture still preserves cultural values as it has certain self-protection mechanisms from negative processes of globalization.

The whole mankind and respectively, all cultures have many common values, beliefs and behavior but also there are many private and specific aspects distinguishing one culture from another. Culture of various countries are rather individualized, therefore, it is necessary to study multi-shaped cultural phenomena so that business and cultural cooperation between the states bring about more efficiency. Essential processes of negotiations, business or cultural relationships will become efficient to the maximum extent if we study cultural challenges and cultural stereotypes characteristic to countries. Examination and research of cultural peculiarities are of utmost importance that is essential currently with consideration of the world globalization processes. Preservation of cultural originality and its characteristics depends on how mighty a country, nation, population is in view of nationality, how strongly it is nationally bonded and united, how powerful and comprehensive is their cultural characteristics, historical roots and to what extent are these traditions valuable and accept global transformations entered from outside. Although a nation's role and its designation has significantly diminished on the way of such transformations, it still exists and closes a way and hinders global cultural changes and innovations unacceptable for their national, indigenous culture. A wave of cosmopolitan culture in all countries reaches various levels and develops differently because culture and ideology of every country varies from the cultural consciousness of another nation, country. National traditions and cultural values are often ignored and merged into mass global processes that deprives a nation of cultural individualism and awareness distinct to this country only. New global culture becomes increasingly hybrid and multi-shaped because correlation of international process in the world is based on a super giant system of telecommunications and information technologies. Globalization of economy creates a single action area and helps the most remote regions to get closer and reduce territorial boundaries. Besides, development of global processes is strongly related to intensification of competition on the world market, globalization of financial system, liberalization and unification of international business demonstrated in application of harmonized, unified standards and regulations, formation of mega-economic policy.

Also a number of transnational companies is considerably increasing (number of head companies reaches 80 000 and their affiliates – daughter companies, branches and associations exceed 900 000 in various countries of the world) which indicates that processes of globalization lead us to trans-national and mega-economic world; economic internationalization, transnationalization, integration processes and liberalization are fundamental for development of globalization. Free trade in goods and services, international movement of capital, international migration of labor resources, increasing tendencies of formations of strategic alliances and networks, information technologies, formation of ideas and knowledge-based economy are various dimensions of globalization processes. This means that each mentioned form of global business covers the whole world and their joint operation deepens integration of economies of the countries, mutual influence and dependence which we should regard as positive trend of economic globalism though globalization serves not only to progress and integration but to disintegration as well because application of latest technologies and equipment results in growth of unemployment, stagnation of national production (due to developing countries having a status of a consumer), also increases material inequality and social stratification. As a

result, globalization actually offers favorable opportunities for active involvement in community and cooperation though scientists and researchers assess economic globalization as not favorable and beneficial for all countries, some countries manage rapid integration into the global world and harmonic development while others are relatively slow in adaptation. It is notable that economic globalization does not promise countries that everyone will get effect and utmost benefit from business relationships but we should take a special care that in anticipation of expected high incomes and profit we bear in mind negative outcomes and trends globalization process may bring.

Modern trends of economic globalization affect sovereign countries, continents and the world in whole. Specifically, frequent global economic, financial, energy, ecological crisis and risks, terrorism, transnational crime, smuggling, illegal trade in arms, drug business, illegal migration of labor resources are the main problems for developing and transit economy countries, also large-scale growth of transnational companies and “dictate” over national states should be considered. Developing countries and countries in transit are more sensitive to international instabilities. In this view, impact of modern economic and cultural trends on development of Georgia’s economy and business sector is of utmost importance. Country needs to determine its place and business cooperation segment within the world community that is rather hard considering the influence of drastic global competition for the poor countries with transit economy undergoing transformation and reformation processes.

Economic globalization is characterized by positive tendencies as well, in particular, it is vitally important for Georgia to have close business cooperation with international markets and to share experience that is one of the basic factors for development of national industry and production of diverse Georgian products for export purposes. International competition provide for geographical diversification and expansion of sale markets. Searching and studying of ways in global business gives Georgian companies opportunity to gain innovative, management and technological experience. Accordingly, efforts should be intensified to find export markets in WHO and UN member countries though actual situation studied suggests that since 2012 up to date no export has been made to 60 countries in the world, including: Argentina, Morocco, Slovenia, Indonesia, Ireland, Finland, Egypt, Norway, Croatia, Taiwan, Zimbabwe, Ecuador, New Zealand, Hong-Kong, Malaysia, Thailand, etc. A significant volume of products with a cost of more than million GEL have been imported to Georgia from these countries the imported products not being strategically important for the country because import replacement policy, application of local resources may result in production of healthier, more high-quality and ecologically cleaner products at minimal costs. In order to further expand export potential and reduce a country’s balance of payments deficit, it is required to activate integrated marketing communications (PR technologies, promotional communications, international branding) to ensure entry of national production and its long-term existence at the international market.

At a modern stage not a single country can be left isolated (in an autarchic regime) and a proper methodology should be developed to address global problems. Any country should consider its role in these processes in compliance with reality and development of modern global trends. Georgia’s priority is being a transport corridor for a world economy because prospects of development of our country’s export potential (in view of perfection with regard to quantity and quality) are less promising in the upcoming years (over next 8-10 years) and in this view, development of tourism, banking, insurance and transit services is vital. Transit model on the territory of Georgia is affected by geopolitical factors. Prospects of developing Georgia’s transit potential is already a reality and strategic interests of donor countries and international organizations are clear that will bring a significant benefit in view of economy though we should not forget global hazards and risks discussed above.

Adaptation and harmonization with economic globalization processes requires international regulations. Demand for international agreements and conventions are increasing so that sovereign states are able to coordinate national and global businesses. More comprehensive

legal regulation and control of commercial banks and financial institutions, because currently global policy and legal order of the world community are fundamentally changing though this process does not weaken the national states at all, we need to revise national and global business, legislation, multilateral cooperation between the states and international organizations.

conclusion

Impact of positive and negative outcomes of economic and cultural globalism on the Georgian economy should become a ground for national security concept and inclusive development of economy while religion, traditions, historic and cultural heritage formed over many centuries, development of priority fields, production of high-quality, competitive and ecological goods and services – fundamental basis for development of Georgian economy because the country should employ irreversible processes of globalization in the modern world for economic growth, improvement of standard of living, poverty reduction, preservation of cultural heritage and people’s welfare.

Any country in the world including Georgia should reduce risks of developing political, economic, financial, energy, ecological crises and a poverty level. International global organizations – the World Trade Organization, the International Monetary Fund, the World Bank group and other regional finance institutions should support developing countries and countries in transition in view of ensuring their integration and harmonization with the world economy so that every country enjoys vast possibilities of economic growth and development as a result of irreversible global processes.

References:

1. L. Khikadze, T. Shotadze, 2014. Globalisation and Perspectives of Development of Georgian Transport Potential, Theory and Practice of Modern Management, International Scientific-Practical Conference, Batumi, p. 243-250, October 17-18.
2. L. Khikadze, 2018. Cross-cultural Challenges of Communication in Global Business, Journ. Economy and Business, Volume XI, N2, p. 194-206.
3. L. Khikadze, 2018. Negative and Positive trends of Globalization and its Impact on Economic Development of Georgia, TSU.
4. L. Khikadze, 2018. The world trading organization’s mission in the conditions of globalization and its influence on the transitional economical countries, World Economy and International Economic Relations, International Scientific Collection, Kiev, Tbilisi, Chisinau, p.46-51.

ლალი ხიხაძე

*ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი*

**ეკონომიკური და კულტურული გლობალიზაციის განვითარების
თანამედროვე ტენდენციები და საქართველოს ეკონომიკის განვითარების
ძირითადი პრიორიტეტები**

გაფართოებული რეზიუმე

თანამედროვე მსოფლიოს ნებისმიერი ქვეყნის ეროვნული ეკონომიკისა და ბიზნეს სექტორის განვითარების მომავალი გლობალიზაციის შეუქცევად პროცესებთანაა დაკავშირებული. სამეურნეო ცხოვრების ინტერნაციონალიზაცია, ტრანსნაციონალიზაცია, ინტეგრაციული პროცესები, სავაჭრო პოლიტიკის ლიბერალიზაცია გახდა ის მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელიც განსაზღვრავს გლობალიზაციის თანამედროვე მდგომარეობას.

XXI საუკუნის დასაწყისში საქართველო სხვადასხვა პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული სივრცეების მიჯნაზე იმყოფება და გლობალურ მსოფ-

ლიოში ვეფქტიანი ჩართვის აუცილებლობის წინაშე დგას. გლობალური პრობლემების მოგვარება მხოლოდ საკუთარი გამოცდილებით შეუძლებელია, საჭიროა ამ მიმართულებით მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებისა და გამოცდილების კვლევა და მათი გამოყენება ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკური და კულტურული თავისებურების გათვალისწინებით. მიგვაჩნია, რომ საქართველო აქტიურად ჩართულია გლობალიზაციის პროცესებში, ორმხრივი და მრავალმხრივი ხელშეკრულებებით დაკავშირებულია მსოფლიო ეკონომიკის გრანდებთან- ევროკავშირთან, ამერიკის შეერთებულ შტატებთან, ჩინეთთან, გლობალურ ტრიადასთან- საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან, მსოფლიო ბანკის ჯგუფთან, ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციასთან და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციებთან. ამდენად ობიექტური აუცილებლობაა საქართველოში მიდოს მაქსიმალური სარგებელი, ეკონომიკური პროგრესისა და კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნების პერსპექტივა. ქვეყნის ეროვნული პოლიტიკა, საქმიანი და კულტურული ურთიერთობები ცივილიზებულ მსოფლიოსთან უნდა იყოს მიზანდასახული, რაციონალური და ეკონომიკურად დასაბუთებული.

XXI საუკუნის 20-იან წლებში კაცობრიობის წინაშე დგას მრავალი გლობალური პრობლემა და გამოწვევა, მაგრამ განსაკუთრებულ ყურადღებას, კვლევასა და შეფასებას საჭიროებს ეკონომიკური და კულტურული გლობალიზაცია, რადგანაც კულტურული გლობალიზმი მიზნად ისახავს რელიგიური, ეთნიკური, ეროვნული და კულტურული ფასეულობების წაშლასა და ერთსახოვანი გლობალური კულტურის ფორმირებას. გლობალური კულტურა და კოსმოპოლიტური მიდგომები კი შეუთავსებადი და წინააღმდეგობაშია სახელმწიფოს ეროვნულ პოლიტიკასთან.

საქართველოსათვის მნიშვნელოვანია საერთაშორისო ბაზრებთან მჭიდრო საქმიანი თანამშრომლობა და გამოცდილების გაზიარება, რომელიც ეროვნული ინდუსტრიის განვითარებისა და მრავალფეროვანი ქართული საექსპორტო პროდუქციის წარმოების ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორია. საერთაშორისო კონკურენცია კი მნიშვნელოვნად განაპირობებს გეოგრაფიულ დივერსიფიკაციასა და გასაღების ბაზრების გაფართოებას. გლობალური ბიზნესში გზების ძიება და კვლევა აძლევს ქართულ კომპანიებს შანსს შეიძინონ ინოვაციური, მმართველობითი და ტექნოლოგიური გამოცდილება, ხოლო ინტეგრირებული მარკეტინგული კომუნიკაციები (PR ტექნოლოგიები, სარეკლამო კომუნიკაციები, ბრენდინგი) საერთაშორისო ბაზრებზე ეროვნული პროდუქციის შეღწევადობისა და გრძელვადიანი დამკვიდრების საფუძველი.

ეკონომიკური და კულტურული გლობალიზმის პოზიტიური და ნეგატიური შედეგების გავლენა საქართველოს ეკონომიკაზე ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფციისა და ეკონომიკის ინკლუზიური განვითარების საფუძველი უნდა გახდეს, ხოლო საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული რელიგია, ტრადიციები, ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობა, პრიორიტეტული დარგების განვითარება, მაღალხარისხიანი, კონკურენტუნარიანი და ეკოლოგიური საქონლისა და მომსახურების წარმოება საქართველოს ეკონომიკის განვითარების ფუნდამენტური საფუძველი, რადგანაც თანამედროვე მსოფლიოში გლობალიზაციის შეუქცევადი პროცესები ქვეყანამ ეკონომიკური აღმავლობის, ცხოვრების დონის გაუმჯობესების, სიღარიბის დაძლევის, კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნებისა და მოსახლეობის კეთილდღეობისათვის უნდა გამოიყენოს. მსოფლიოს ნებისმიერმა ქვეყანამ და მათ შორის საქართველომ უნდა შეამციროს პოლიტიკური. ეკონომიკური, ფინანსური, ენერგეტიკული, ეკოლოგიური კრიზისების წარმოშობის რისკები და სიღარიბის დონე. გლობალური საერთაშორისო ორგანიზაციები – ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაცია, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მსოფლიო ბანკის ჯგუფი და სხვა რეგიონული საფინანსო ინსტიტუტები უნდა დაეხმარონ განვითარებად და გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებს მსოფლიო ეკონომიკაში ინტეგრირ-

ციისა და ჰარმონიზაციისათვის, რათა გლობალური შეუქცევადი პროცესებისაგან ყველა ქვეყანამ მიიღოს ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების ფართო შესაძლებლობები.

Nikoloz Chikhladze
Doctor of Economics,
Nana Rusadze
PhD of public administration

ON THE ISSUE OF DETERMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN THE GOVERNMENT SIZE AND ECONOMIC GROWTH

Summary. *The paper dwells on studying the relationship between the government size and economic growth using the mathematical and statistical tools for the post-Soviet countries of a certain group, as well as for Georgia for the period of 2003-2017, based on the World Bank data. In both cases, there have been revealed the the variation in the share of state expenditure in the analyzed period, which is explained by GDP growth rates in the model presented herein.*

Keywords: *government size; effectiveness; correlation; GDP; expenditure.*

Introduction

Over the last half-century, the combined efforts of many governments have been focused on establishing an effective public service. Improvement of the system of public administration, as well as the use of the new management concepts and technologies were very much linked to the use of the effectiveness and performance indicators [Klishch N., 2007:35].

Of particular importance to effective public administration is to combine state management resources and methods with the existing opportunities and risks. Determining the need for public intervention into social and economic life, as well as government size represent one of the main indicators of effective public management.

To assess the effectiveness of public administration, it reasonable to use the well-tested indicator, such as Government Size.

In scientific literature, the following indicators are used for the analysis of “Government Size”:

- The ratio of the number of people employed in the public sector to total number employed people in an economy (%);
- The share of public assets in the country’s total assets (%);
- The share of public investment in total investment in the country (%);
- Public sector output;
- The ratio of public expenditure to Gross Domestic Product (GDP) (%);
- The share of budgetary revenue in GDP (%).

An overview of the various sources revealed that the share of state budget expenditure in GDP (%) is the most commonly used indicator addressing the “Government Size”. It shows what proportion of wealth created by society (“cake”) is spent by the State on delivery of goods and services for the satisfaction of social needs. In the present work, we have based on this method (it should be taken into account common pattern - non-economic expenditure (social costs, ecology, defense, security, etc.) can not be directly reflected in economic growth indicators in the short term).

Based on theoretical and empirical research, some researchers (Barro R.J., Armey R., etc.) have developed a curve that suggests that the increase in government expenditure to kind of a tipping point contributes to economic growth, but beyond this point, the economic growth

begins to decline. This seems like sensible, as in a Keynesian model, government expenditure stimulates economic growth by rising overall demand (especially in terms of education and infrastructure). However, if the "growth of the state" is permanent and exceeds the private sector, the return begins to decrease and slows economic growth.

In scientific literature, we encounter an ambiguous approach to the size of the relationship between the size of the government and GDP. One part of the scientific establishment believes that there is a negative correlation between them, but on the opinion of the second part, there is a positive correlation between these values.

Of particular importance is study focused on different countries (OSCE and other 60 countries) and covered a 37-year period (1960-1996). In these countries, there was observed the inverse relation between the share of government expenditure in GDP and GDP growth. The 10% growth of the share of government expenditure reduces the country's economic growth by 1% on average, and if the share of government expenditure exceeds 60%, economic growth decreases by 1.6%. [Gwartney ... 1998: 10]

Let us consider the aforementioned relationship in post-socialist countries. We have selected 10 countries (see Table 1). In general, public administration in post-socialist countries has undergone the radical transformations, and it has been built on such important principles as democracy, legitimacy and transparency. Aspiration of state governing bodies to achieve transparency and clarity for civil society when performing its own functions necessitates a shift of these bodies towards the public governance principles. This, in turn, necessitated the need for institutional transformation, which is taking place in such countries at a varying pace and in a different scenario. Accordingly, public spending and its share in GDP are also different in these countries.

Table 1

Growth of GDP and the share of expenditure in GDP in some post-Soviet countries in 2010-2015, %⁶

#	Country	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Lietuva	1.6	6	3.8	3.5	3.5	2
		42.3	42.5	36.1	35.5	34.6	34.9
2	Estonia	2.3	7.6	4.3	1.9	2.9	1.7
		40.5	37.4	39.3	38.5	38.4	40.2
3	Latvia	-3.9	6.4	4	2.4	1.9	3
		45.5	40.5	38	37.7	38.3	38.5
4	Russia	4.5	5.3	3.7	1.8	0.7	-2.8
		35.7	35.3	35	35.8	38.6	34.5
5	Tajikistan	6.5	7.4	7.5	7.4	6.7	6
		26.1	27	24.6	27.7	28.4	32
6	Belarus	7.8	5.5	1.7	1	1.7	-3.8
		42	34.5	38.8	41.9	39.5	42.6

⁶ Table was prepared on the basis of the following sources:

<http://databank.worldbank.org/data/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/Popular-Indicators>;

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00023&plugin=1>;

http://www.economywatch.com/economic-statistics/economic-indicators/General_Government_Total_Expenditure_Percentage_GDP/;

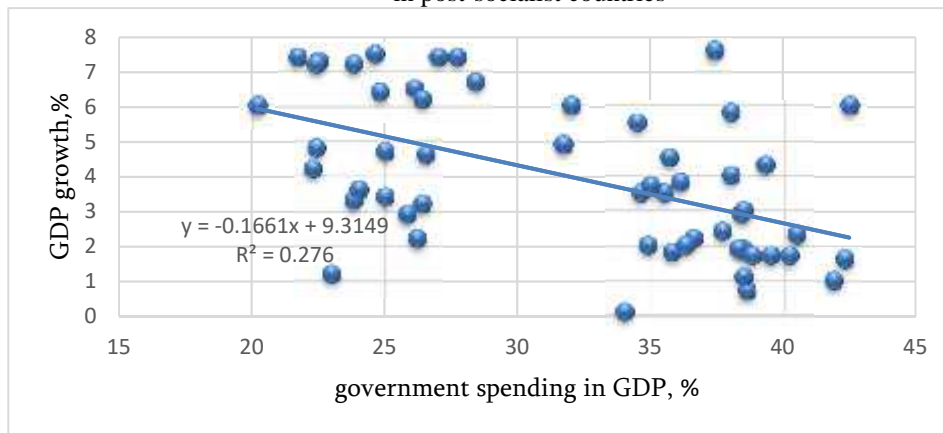
7	Kazakhstan	7.3	7.4	4.8	6	4.2	1.2
		22.5	21.7	22.4	20.2	22.3	23
8	Georgia	6.2	7.2	6.4	3.4	4.6	2.9
		26.4	23.8	24.8	25	26.5	25.8
9	Azerbaijan	4.9	0.1	2.2	5.8	2	1.1
		31.7	34	36.6	38	36.3	38.5
10	Armenia	2.2	4.7	7.2	3.3	3.6	3.2
		26.2	25	22.4	23.8	24	26.4

Among the listed countries, by the highest level of government size, there are distinguished Lithuania, Latvia, Estonia, Belarus and Azerbaijan (35-45%). In the Baltic States, as EU member states, this is due to a high European standard for the public sector. With regard to Belarus and Azerbaijan, these states are marked by high share of the public sector, which contributes to a high percentage of public expenditure in GDP.

The data presented in Figure 1 reflect the relationship between the change in government size and the change in economic growth rates. The linear schedule, whose parameters are estimated by least square method, shows that the relationship between the state expenditure in GDP and economic growth in these countries is on inverse nature (see Figure 1).

Figure 1

Trends in the government size and economic development rates in post-socialist countries

The regressive equation parameters shown in Figure 1 indicate that the increase in the share of public spending in GDP in post-Soviet countries by 10% leads to a decline in GDP growth by 1.8%. The value 0.276 of the R^2 coefficient indicates the variation of the share of public expenditure during the analyzed period, which is explained by GDP growth rates in the model presented herein.

The presented regressive equation finds that in the case of 20% of public spending, GDP growth rate is about 6% on average. If public expenditure will be increased, GDP growth rate in the selected countries are forecast to fall. Thus, the existence of a "big country" is a kind of burden for the public, or a tax that will be compensated by low economic growth rates.

Regarding linear regression, it should be taken into consideration that theoretically, the level of public expenditure can be so low that the State will no longer be able to perform its basic functions. In practice, there should be taken into account the specificity and administrative-territorial structure of the country, which will enable us to compare the share of public spending in GDP and GDP growth rates, on the basis of specific calculations.

Government policy in Georgia has always envisaged a reduction in the size of the government in some way, although it often had a declarative character.⁷

In postcommunist Georgia, the government has implemented some cosmetic changes, which has further complicated the existing problem. In 1992-2003, the number of territorial-administrative units was increased and Georgia was divided into nine regions. This has resulted in further bureaucracy and inefficiency in the governance. In 2003-2012, the government renamed the districts and transformed up to 1000 self-governing units into municipalities. With this approach, even small rural communities, slightly larger villages and towns have become new municipalities. During this period, the village councils were abolished and the position of the attorney of administrative unit was established, who was appointed by the head of municipality. He was responsible for coordination with municipality activities.

As a result of the transition of power in 2012, an attempt was made to reform the territorial-administrative structure. In particular, the municipalities and self-governing cities (their number was increased from 5 to 12) received significant administrative and social-economic delegations. It was one more step towards the regional decentralization. However, since 2017, the number of self-governing cities has decreased to 5 again [Rukhadze, 2016: 3].

We share the view that this reform is only partial and incomplete. In particular, too large number of municipalities had to be reduced, as well it was necessary to solve the problem of bureaucracy, which increases budgetary expenditure and reduces the effectiveness of governance.

Bureaucratization is a main source of public spending. As a result of institutional changes that have been implemented since 2004, the number of state institutions has decreased, and some of them have been consolidated. Therefore, it has become necessary to optimize the number of public officials. Within the Public Service Reform, the number of employees in the ministries (in 2004-2005) was reduced from 102571 to 66615 (35%) and the number of employees in subordinate agencies was reduced from 23769 to 8237 (65%).

According to data of the National Statistics Office of Georgia, the number of employees in the public sector in 2007-2017 decreased by 37,5 thousand (from 321.3 thousand to 283,8 thousand people). During the same period, the salaries of employed persons in the public sector increased by 2,74 times, and the wages in the non-public sector increased by 2,26 times. [Geostat ... 2017: 47].

In 2014-2017, the number of employees in the public sector decreased by 16686 people. In 2014-2015, many self-governments were reorganized and optimized, which led to a reduction in the number of staff (see Table 2). The analysis carried out in the regional context reveals that in 2014-2015, reduction of staff in the local self-government bodies of different regions was uneven [Rusadze, 2017: 308.]

Table 2

Number of people employed in the public structures in 2014-2016⁸

Public structure	2014	2015	2016	2017	(+,-)	
					2015/ 2016	2016/ 2017
Local government	14635	12646	11913	9574	733	2339
Governor's Administration	387	272	366	251	-89	115

⁷ In 1919, the Prime Minister of England responded to lord, who took an interest in national costumes Georgian delegation members visiting Paris were wearing: "They are from the country that can provide all of Europe with ministers".

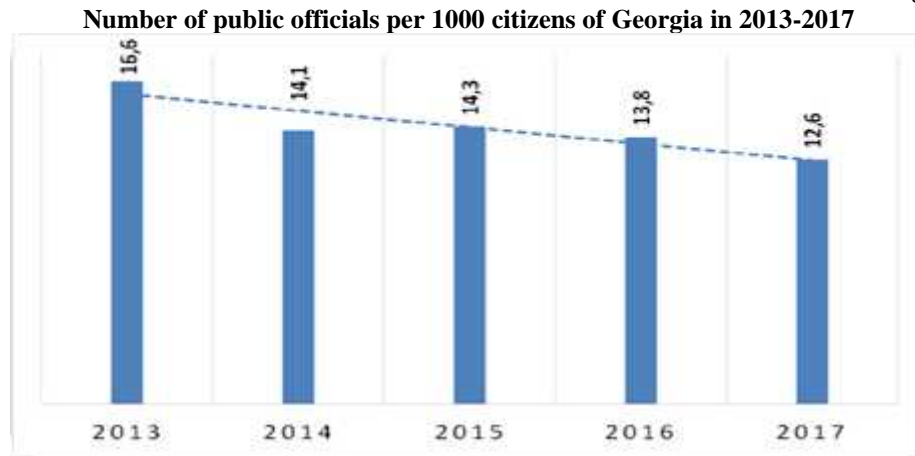
⁸ Table was prepared on the basis of data provided by Public Service Bureau, according to the reports of 2014-2017 <http://csb.gov.ge>

total public administration	63394	53109	51242	46708	1867	4534
-----------------------------	-------	-------	-------	-------	------	------

Recent ongoing changes and dynamics are characterized well by the number of public officials per 1000 citizens of the country.

As illustrated in Figure 2, the trend (downward) is positive. However, it should also be taken into consideration that the 2015 data have been obtained by a new indicator of the population census, according to which the population dropped by 777 thousand people, which contributed to the formation of this trend [Rusadze, 2018: 59].

Figure 2

An increase in bureaucracy, low state awareness, nepotism and the so-called "loyalty vertical" to personalities (and not to values) in countries as representative of the size and type of Georgia, contribute to the inefficient nature of public expenditure, access of corrupt individuals to them, possibility of outflows of funds abroad (including offshore). In sum, under conditions of the ruling power force with a low state awareness, the bureaucracy's attempts to lay hands on as much slice of "GDP-cake" as possible unduly and unfairly, lead us inevitably to the reduction in production and distribution efficiency, that is, the deterioration of economic growth indicators [Archvadze, 2002: 54].

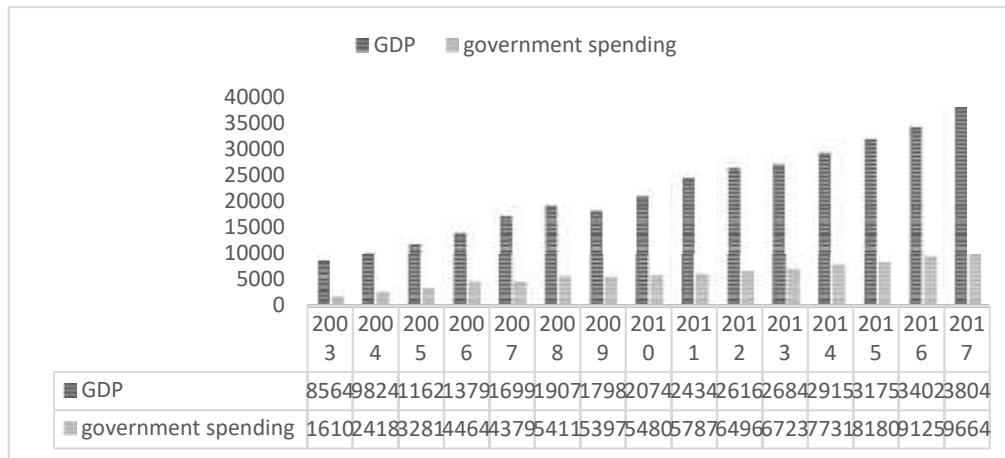
Let us consider separately the growth dynamics of Government Size and GDP in Georgia in 2003-2017. Of the events that are characteristic of this period are reference should be made to the following:

- The changes of government (twice);
- The changes aimed at liberalizing taxation legislation;
- Minimization of the shadow economy;
- Signing the Georgia-EU Association Agreement;
- The world economic crisis;
- Georgia-Russia war in August 2008.

During the analyzed period, GDP increased from GEL 8564 thousand (in 2003) to GEL 38042 thousand in 2017 (by 4,4 times, at current prices)[GeoStat ... 2017: 17]. The process accompanying GDP growth was also naturally increased public spending: against the background of the establishment of state institutions and a decline in corruption, this figure increased from GEL 1610 thousand to GEL 9664 thousand (6 times). Also, the size of the government was growing continuously. In 2003, it made up 18.8%, in 2007 - 25.8% and in 2017 - 25,4%. The average annual GDP growth rate was 5.7%, while the share of public expenditure in GDP made up 26.2% (see Fig. 3).

Figure 3

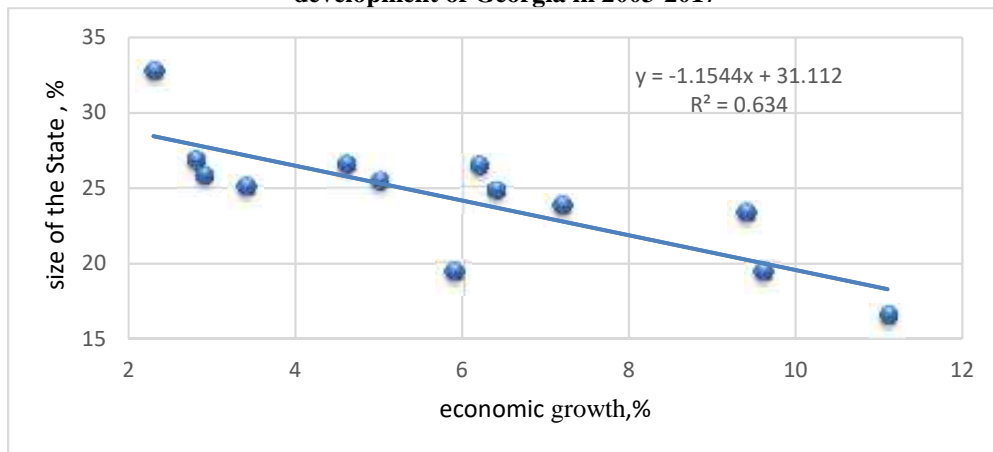
The evolution of public expenditure in GDP in Georgia in 2003-2017 (mln GEL)

Based on the World Bank data, which we were partially presented in Table 1 (2010-2015), we have analyzed the change in the size of the State and changes in economic development of Georgia in 2003-2017 (see Figure 4). [World Bank, 2018]

Figure 4

The relationship between the changes in the size of the State and change in economic development of Georgia in 2003-2017

The linear schedule, whose parameters are estimated by least square method, shows that the relationship between the state expenditure in GDP and economic growth in these countries is on inverse nature. The value 0.634 of the R² coefficient indicates the variation of the share of public expenditure during the analyzed period, which is explained by GDP growth rates in the model presented herein.

There are other studies that are based on revealing the linkage between the share of budget revenues in GDP and the GDP growth rates in Georgia in 2002-2008. The study revealed that: the 1% growth rises the economy by 0.06%, and the 1% growth in budget revenues stimulates the economy by 0.12%, and the 1% growth percent in the capital formation leads to 0.15% growth in the economy [Tabagua, 2009: 11].

Some authors believe that according to 2016-2020 forecasts, based on the IMF figures, reduction in government size by 1% accelerate the economic growth rate by 0.16%. [Beridze, 2016: 43]

In the view of academician V. Papava, when comparing the economic growth indicators of individual countries and regions, the universally recognized problem is the existence of the fast growth effect, because of which, it is virtually impossible to compare these indicators directly to each other. He suggests us, when studying this problem, to eliminate the fast growth effect, as a result of which, it would be possible to get a more adequate picture [Papava, 2014: 35].

In terms of the size of the government, it is interesting to study and analyze the situation in other countries. We have formulated a list of 12 states that are different in the territorial-administrative structure, but are comparatively by population size. (See Table 3). Table 3 allows for comparing the number of ministries in these countries, considering the ratios to significant macroeconomic indicator, such as GDP.⁹ The leader in terms of the number of ministries in this group is Poland (19 ministries), as well as Ukraine and Norway (18 ministries). "Small Governments" have been observed in Hungary, Netherlands and Moldova (8-9 ministries).

Analysis has revealed significant differentiation in the number of ministries per million of inhabitants. As expected, the leaders are the post-Soviet republics: Latvia (6,84), Armenia (5,86) and Georgia (2,56). This figure is also high in Norway, which, despite a high economic level (75245 thousand dollars per capita per population), is explained by small population size.

Table 3

The number of ministries and their ratio to GDP by states

State	The number of ministries	The number of ministries per million inhabitants	GDP per ministry (billion \$)	GDP per capita, \$
Ukraine	18	0.41	6.2	2548
Armenia	17	5.86	0.7	3966
Serbia	16	1.84	2.6	4759
Belgium	13	1.13	37.9	42843
Moldova	9	2.25	0.9	2025
Poland	19	0.50	27.6	13766
Latvia	13	6.84	2.3	15947
Norway	18	3.40	22.2	75245
Georgia	10	2.56	1.5	3872
Canada	15	0.41	110.2	44797
Hungary	8	0.82	7.0	5784
Netherlands	8	0.47	103.3	48316

Interesting results were given by GDP calculated on per ministry in this group of countries. It is still the lowest in the post-Soviet republics: Armenia (0,7), Moldova (0,9) and Georgia (1,5). In this regard, the above mentioned has a relatively high figure - \$ 2,3 billion,

⁹ We entered in Table the developed and European countries of different sizes, as well as post-Soviet republics (Table was prepared in the basis of the World Bank data) <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>; <http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>

and its GDP per capita is 7,8 times larger than in Moldova, 4 times than in Armenia, 4,1 times than in Georgia and significantly larger than in Ukraine.

Table 4

The number of parliamentarians per 100 thousand citizens and GDP per capita by states¹⁰

	State	The number of parliamentarians	GDP per capita (\$)	The number of parliamentarians per 100 thousand citizens
1	Georgia	150	3872	4,02
2	India	795	1581	0,06
3	Germany	631	47774	0,78
4	Australia	226	61980	0,96
5	Belgium	221	42843	1,97
6	Azerbaijan	125	7886	1,31
7	Ukraine	450	2548	0,99
8	Lithuania	141	16489	4,81
9	Israel	120	37206	1,46
10	Kazakhstan	154	12601	0,89
11	Brazil	594	11726	0,29
12	Netherlands	225	48316	1,33
13	Russia	450	10962	0,31
14	Japan	722	38303	0,57

As for the legislative authorities, we have selected 14 countries, including the developed and developing countries, as well as post-Soviet states. Table illustrates that Georgia is distinguished by a large number of members of the legislative body, as far as on average, 100,000 citizens are served by 4 parliamentarians (see Table 4). In small states, this figure between 1 and 2. Only in Lithuania, it reaches 4,81, although Lithuania's GDP per capita is 4,3 times higher than this indicator in Georgia.

Conclusions

1. The existence of a "big country" is a kind of burden for the public, a tax that will be compensated by low economic growth.; the existence of a "big country" is a kind of burden for the public, or a tax that will be compensated by low economic growth rates. Minimizing the role of the State promotes both reducing bureaucracy and cutting taxes required for its feeding;
2. It is necessary to minimize the losing/duplicate functions and services of the State, as well as to save a number of processes and procedures by improving organizational

¹⁰ Table was prepared in the basis of the World Bank data <https://data.worldbank.org>

- performance. Along with reducing costs of public administration, this also reduces business expenditure to State structures and promotes competition;
3. Analysis of the number of employed people in post-Soviet countries allows us for concluding that the number of public officials in Georgia in correlation with the number of citizens is characterized by one of the highest figures. This is what points us to the urgent need for the effective use of human resources in public administration;
  4. When studying the size of the State and a “small government”, in practice, there must be taken into account the specificities and its administrative-territorial structure, which will enable us to compare the share of public expenditure in GDP and the GDP growth rate, based on the concrete calculations;
  5. It is inadmissible to merge the ministries on the basis of some subjective considerations or decision made by the group of persons without preliminary, thorough study and analysis. To this end, it is necessary to determine the State's optimal size and to “adapt” to it the executive structure of the government;
  6. When determining the optimal number of ministries, it is necessary to specify and compare the descriptions of the responsibilities and works of each of them. Without this, an effective decision cannot be made.

References

7. **Archvadze I.**, 2002, What color is the billion? – Tbilisi, p.54.
8. Beridze G., 2016, Analysis of the effect of government size on economic growth. Journal “Economics and Banking”, V. 4, No 2, p. 43
<https://www.nbg.gov.ge/uploads/journal/2016/2/III.pdf>
1. **Gwartney J., Lawson R., Holcombe R.**, 1998, The Size and Functions of Government and Economic Growth. გვ.10
<http://www.civilwarcause.com/relationship/sizefunctiongovt.pdf>
9. **Klishch N.**, 2007. Indicators of effectiveness and efficiency of professional activities of the state civil servants. – M., SU-HSE, 2007, p. 35.
10. National Statistics Office of Georgia. Georgian Statistics yearbook 2017. Tbilisi, 2018. http://geostat.ge/cms/site_images/files/yearbook/Yearbook_2017.pdf
11. National Statistics Office of Georgia. Gross Domestic Product of Georgia – 2017. Tbilisi, 2018.
http://geostat.ge/cms/site_images/files/georgian/nad/Press%20release%20GDP%202017_Geo.pdf
2. **Papava V.** 2014, Fast growth effect and post-crisis economic growth. Journal “Economics and Banking”, V. 2, No 1, p. 35
<https://www.nbg.gov.ge/uploads/journal/2014/statia3.pdf>
3. **Rukhadze V.**, 2016, New territorial and administrative structure of Georgia: high-pressing task of the Georgian state, p. 3
<http://www.accentnews.ge/ge/news/details/11693>
4. **Rusadze N.** 2017, On the issue of increasing the effectiveness of public administration (territorial aspects). International Scientific-Practical Conference “Globalization and Modern Business Challenges”, Conference Proceedings, GTU, p. 308.
5. **Rusadze N.**, 2018, The main way for the improvement of the effectiveness of public administration (by the case of Imereti region). Kutaisi, Ak. Tsereteli State University publishers, p. 59.
6. Tabagua S., 2009, The effect of the government size on economic growth (Georgia in 2002-2008). Bureau of Economic Research of Georgia, p.11.
http://www.edu.gber.ge/uploads/files_90_1.pdf
7. World bank <http://databank.worldbank.org>

ნიკოლოზ ჩხლაძე
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი
ნანა რუსაძე
საჯარო მმართველობის დოქტორი

**მთავრობის ზომისა და ეკონომიკური ზრდის დამოკიდებულების
ბანსაზღვრის საპიოხისათვის**

რეზიუმე. ნაშრომში მათემატიკურ-სტატისტიკური აპარატის გამოყენებით გამოკვლევულია მთავრობის ზომისა და ეკონომიკური ზრდის დამოკიდებულება, როგორც გარკვეული ჯგუფის პოსტსაბჭოთა ქვეყნებისათვის, ასევე, მსოფლიო ბანკის მონაცემებზე დაყრდნობით, საქართველოსათვის 2003-2017 წლებისათვის. ორივე შემთხვევაში გამოვლენილია საანალიზო პერიოდში სახელმწიფო ხარჯების ხვედრითი წილის ვარიაციის წილი, რომელიც მშპ-ის ზრდის ტემპებით აიხსნება წარმოდგენილ მოდელში.

საკვანძო სიტყვები: მთავრობის ზომა, ეფექტიანობა, კორელაცია, მშპ, ხარჯები

შესავალი

ბოლო ნახევარი საუკუნის განმავლობაში მრავალი ქვეყნის მთავრობათა ძალისხმევა ეფექტიანი სახელმწიფო სამსახურის შექმნისაკენ არის მიმართული. სახელმწიფო მმართველობის სისტემის სრულყოფა, მენეჯმენტის ახალი კონცეფციების და ტექნოლოგიების გამოყენება მნიშვნელოვანწილად უკავშირდებოდა საქმიანობის ეფექტიანობის და შედეგიანობის მაჩვენებლების გამოყენებას. [Клишч Н, 2007:35]

ეფექტიანი სახელმწიფო მართვისთვის აუცილებელია სახელმწიფო მართვის რესურსებისა და მეთოდების შეხამება არსებულ შესაძლებლობებსა და რისკებთან. სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკურ ცხოვრებაში ჩარევის აუცილებლობისა და ზომის განსაზღვრა არის ეფექტიანი სახელმწიფო მენეჯმენტის ერთ-ერთი მთავარი მაჩვენებელი.

სახელმწიფო მართვის ეფექტიანობის შეფასებისათვის მიზანშეწონილია გამოვიყენოთ აპრობირებული მაჩვენებელი - **მთავრობის ზომა (Government Size)**.

სამეცნიერო ლიტერატურაში „მთავრობის ზომის“ ანალიზისათვის შემდეგ მაჩვენებლებს იყენებენ:

- სახელმწიფო სექტორში დასაქმებულთა რიცხოვნობის თანაფარდობა ეკონომიკაში დასაქმებულთა მთლიან რიცხოვნობასთან (%);
- სახელმწიფო აქტივების ხვედრითი წილი ქვეყნის მთლიან აქტივებში (%);
- სახელმწიფო ინვესტიციების ხვედრითი წილი ქვეყანაში განხორციელებულ ინვესტიციებთან (%);
- სახელმწიფო სექტორის გამოშვება;
- სახელმწიფო ხარჯების თანაფარდობა მთლიან შიდა პროდუქტთან (მშპ) (%);
- საბიუჯეტო შემოსავლების ხვედრითი წილი მშპ-ში (%).

სხვადასხვა წყაროების განხილვამ ცხადყო, რომ ყველაზე ხშირად „მთავრობის ზომის“ დასახასიათებლად იყენებენ სახელმწიფოს საბიუჯეტო ხარჯების ხვედრით წილს მშპ-ში (%). იგი გვიჩვენებს საზოგადოების მიერ ფორმირებული დოვლათიდან („ტორტიდან“) რა ნაწილი იხარჯება სახელმწიფოს მიერ საქონლისა და მომსახურების მისაწოდებლად საზოგადოების მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ სწორედ ამ მეთოდს დავყვრდებით (მხე-

დეველობაშია მისაღები ზოგადი კანონზომიერება - არაეკონომიკური დანიშნულების ხარჯები (სოციალური, ეკოლოგია, თავდაცვა, უსაფრთხოება და სხვა) მოკლევადიან პერიოდში პირდაპირ ვერ აისახება ეკონომიკურ ზრდის მაჩვენებლებში).

თეორიული და ემპირიული კვლევების საფუძველზე მკვლევართა ერთმა ნაწილმა (Barro R.J., Armeiy R. და სხვ.) შეიმუშავა ი მრუდი, რომლის მიხედვითაც გარკვეულ წერტილამდე სამთავრობო ხარჯების ზრდა ხელს უწყობს ეკონომიკურ ზრდას, ხოლო ამ წერტილის მიღმა უკვე ეკონომიკური ზრდა შემცირებას იწვევს. ეს თითქოს ლოგიკურიცაა, რამდენადაც კეინსურ მოდელში სამთავრობო ხარჯები ასტიმულირებს ეკონომიკურ ზრდას ერთობლივი მოთხოვნის ზრდით (განსაკუთრებით განათლებისა და ინფრასტრუქტურის ნაწილში). თუმცა, თუ „სახელმწიფოს ზრდა“ პერმანენტულია და კერძო სექტორს აღემატება, უკუგება იწვევს შემცირებას და ანელებს ეკონომიკურ ზრდას.

სამეცნიერო ლიტერატურაში მთავრობის ზომისა და მშპ-ის ტემპებთან შესაბამისობის მიმართ არაერთგვაროვან დამოკიდებულებას ვხვდებით. მეცნიერთა ერთი ნაწილი მიიჩნევს, რომ მათ შორის უარყოფითი კორელაციაა, ხოლო მეორე ნაწილის აზრით, ამ სიდიდეებს შორის ფიქსირდება დადებითი კორელაცია.

მეტად მნიშვნელოვანია გამოკვლევა, რომელიც მიეძღვნა სხვადასხვა ქვეყნებს (ეუთო და სხვა 60 ქვეყანა) და მოიცავს 37 წლიანი პერიოდი (1960-1996). ამ ქვეყნებში დაფიქსირდა უკუპროპორციული დამოკიდებულება მშპ-ში სახელმწიფო ხარჯების ხვედრით წილსა და მშპ-ის ზრდის ტემპებს შორის. სახელმწიფო ხარჯების ხვედრითი წილი 10%-ანი მატება ეკონომიკურ ზრდას ამ ქვეყნებში საშუალოდ 1%-ით ამცირებს, ხოლო თუ სახელმწიფო ხარჯების ხვედრითი წილი აჭარბებდა 60%-ს, ეკონომიკური ზრდა 1,6%-ით იკლებს [Gwartney...1998:10].

განვიხილოთ ზემოთ აღნიშნული დამოკიდებულება პოსტსოციალისტურ სახელმწიფოებში. ჩვენს მიერ შეირჩა 10 ქვეყანა (იხ. ცხრ. 1). საზოგადოდ, პოსტ-სოციალისტურ ქვეყნებში სახელმწიფო მმართველობამ ღრმა შინაარსობრივი ცვლილებები განიცადა და ისეთ მნიშვნელოვან პრინციპებზე აიგო, როგორცაა დემოკრატიულობა, ლეგიტიმურობა და ტრანსპარენტულობა. სახელმწიფო მმართველობის ორგანოების მისწრაფება მიაღწიონ საკუთარი ფუნქციების შესრულებისას გამჭვირვალობას და სიცხადეს სამოქალაქო საზოგადოებისათვის, ამ ორგანოთა საჯარო მართვის პრინციპებზე გადასვლა მოითხოვა. აღნიშნულმა, თავის მხრივ, განაპირობა ინსტიტუციონალური გარდაქმნების აუცილებლობა, რომელიც ამ ტიპის ქვეყნებში სხვადასხვა ტემპებით და სცენარებით მიმდინარეობს. შესაბამისად, განსხვავებულია სახელმწიფო ხარჯების მოცულობები და მათი ხვედრითი წილი მშპ-ში.

ცხრილი 1

მშპ-ის ზრდა და ხარჯების ხვედრითი წილი მშპ-ში ზოგიერთ პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში 2010-2015 წლებში, %¹¹

№	ქვეყანა	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	ლიტვა	1.6	6	3.8	3.5	3.5	2
		42.3	42.5	36.1	35.5	34.6	34.9
2	ესტონეთი	2.3	7.6	4.3	1.9	2.9	1.7

¹¹ ცხრილი შედგენილია ჩვენს მიერ შემდეგ წყაროებზე დაყრდნობით:

<http://databank.worldbank.org/data/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/Popular-Indicators>;

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00023&plugin=1>;

<http://www.economywatch.com/economic-statistics/economic-indicators/General-Government-Total-Expenditure-Percentage-GDP/>;

ცხრილში თითოეული ქვეყნის გასწვრივ პირველ სტრიქონში მოტანილია მშპ-ის ზრდის, ხოლო მეორე სტრიქონში მშპ-ში ხარჯების ხეწილის მონაცემები.

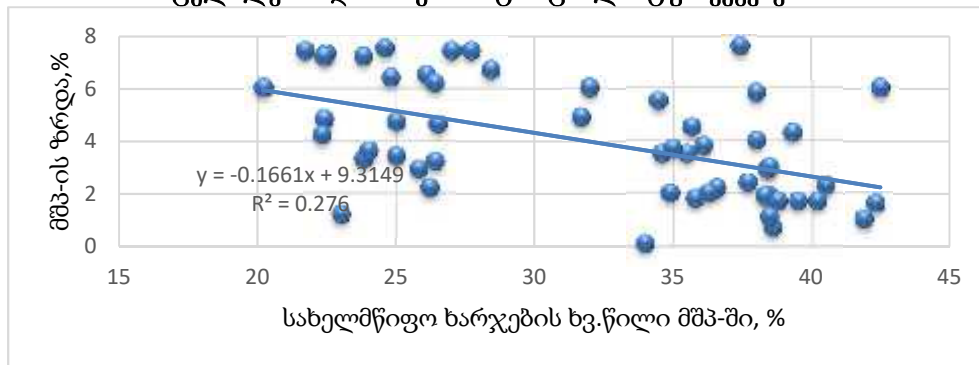
		40.5	37.4	39.3	38.5	38.4	40.2
3	ლატვია	-3.9	6.4	4	2.4	1.9	3
		45.5	40.5	38	37.7	38.3	38.5
4	რუსეთი	4.5	5.3	3.7	1.8	0.7	-2.8
		35.7	35.3	35	35.8	38.6	34.5
5	ტაჯიკეთი	6.5	7.4	7.5	7.4	6.7	6
		26.1	27	24.6	27.7	28.4	32
6	ბელორუსი	7.8	5.5	1.7	1	1.7	-3.8
		42	34.5	38.8	41.9	39.5	42.6
7	ყაზახეთი	7.3	7.4	4.8	6	4.2	1.2
		22.5	21.7	22.4	20.2	22.3	23
8	საქართველო	6.2	7.2	6.4	3.4	4.6	2.9
		26.4	23.8	24.8	25	26.5	25.8
9	აზერბაიჯანი	4.9	0.1	2.2	5.8	2	1.1
		31.7	34	36.6	38	36.3	38.5
10	სომხეთი	2.2	4.7	7.2	3.3	3.6	3.2
		26.2	25	22.4	23.8	24	26.4

შერჩეული ქვეყნების ნაკრებში მთავრობის ზომის მაღალი სიდიდით (35-45%) გამოირჩევა ლიტვა, ლატვია, ესტონეთი, ბელორუსი და აზერბაიჯანი. ბალტიისპირეთის სახელმწიფოებში, როგორც ევროკავშირის წევრ სახელმწიფოებში აღნიშნულს სახელმწიფო სექტორის მიმართ მაღალი ევროპული სტანდარტი განაპირობებს. რაც შეეხება ბელორუსსა და აზერბაიჯანს, აქ სახელმწიფო სექტორის მაღალი ხვედრითი წილი ფიქსირდება, რაც მშპ-ში სახელმწიფო ხარჯების მაღალ ხვედრით წილს განაპირობებს.

ნახაზზე მოტანილი მონაცემები ასახავს კავშირს სახელმწიფოს ზომის ცვლილებასა და ეკონომიკური განვითარების ტემპების ცვლილებას შორის. წრფივი გრაფიკი, რომლის პარამეტრებიც შეფასებულია უმცირეს კვადრატთა მეთოდით, გვიჩვენებს, რომ ამ ქვეყნებში მშპ-ში სახელმწიფო ხარჯებსა და ეკონომიკის ზრდის ტემპებს შორის კავშირი - უკუპროპორციული ხასიათისაა (იხ. ნახ. 1).

ნახაზი 1

სახელმწიფოს ზომისა და ეკონომიკური განვითარების ტემპების ცვლილების დინამიკა პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში

რეგრესული განტოლების პარამეტრები, რომელიც ნახაზზეა დატანილი, მიგვანიშნებს, რომ პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში სახელმწიფო ხარჯების ხვედრითი წილის ზრდა მშპ-ში ყოველი 10%-ით იწვევს მშპ-ის ტემპების შემცირებას 1,8%-ით. t^2 კოეფიციენტის მნიშვნელობა 0,276 მიაჩნებს, თუ როგორია საანალიზო

პერიოდში სახელმწიფო ხარჯების ხვედრითი წილის ვარიაციის წილი, რომელიც მშპ-ის ზრდის ტემპებით აიხსნება აქ წარმოდგენილ მოდელში.

წარმოდგენილი რეგრესული განტოლებით ირკვევა, რომ 20%-ანი სახელმწიფო ხარჯების ხვედრითი წილის შემთხვევაში მშპ-ის ზრდის ტემპი საშუალოდ 6%-ს შეადგენს. თუ სახელმწიფო ხარჯები გაიზრდება, მშპ-ის ზრდის ტემპი შერჩეული ქვეყნების ერთობლიობაში დაეცემა. ამდენად, „დიდი ქვეყნის“ არსებობა საზოგადოებისათვის თავისებური ტვირთია, გადასახადია, რომელიც ანაზღაურდება ეკონომიკური ზრდის დაბალი ტემპებით.

წრფივ რეგრესიასთან დაკავშირებით უნდა გავითვალისწინოთ, რომ თეორიულად სახელმწიფო ხარჯების დონე შეიძლება იმდენად დაბალი აღმოჩნდეს, რომ სახელმწიფომ ვეღარ შეძლოს ძირითადი ფუნქციების შესრულება. პრაქტიკაში აუცილებლად უნდა იქნას გათვალისწინებული ქვეყნის სპეციფიკა, ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა, რაც კონკრეტული გაანგარიშებების საფუძველზე მშპ-ში სახელმწიფო ხარჯების ხვედრითი წილის და მშპ-ის ზრდის ტემპების შეთანაწილების საშუალებას მოგვცემს.

საქართველოში სამთავრობო პოლიტიკა ამა თუ იმ დოზით ყოველთვის ითვალისწინებდა მთავრობის ზომის შემცირებას, თუმცა ამას არცთუ შვიათად დეკლარირების ხასიათი ჰქონდა.¹²

პოსტკომუნისტურ საქართველოში მთავრობამ გაატარა ზედაპირული ხასიათის ცვლილებები, რამაც კიდევ უფრო გაართულა არსებული პრობლემა. 1992-2003 წლებში ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეულების რაოდენობა გაზარდა და საქართველომ ცხრა მხარედ დაყო. ამით მივიღეთ მმართველობის შემდგომ ბიუროკრატიზაცია და არაეფექტურობა. 2003-2012 წლებში ხელისუფლებამ რაიონებს სახელი გადაარქვა და 1000-მდე თვითმმართველი ერთეული მუნიციპალიტეტებად გარდაიქმნა. ამ მიდგომით მცირე სასოფლო თემიც, მოზრდილი სოფელიც და ქალაქიც ახალ მუნიციპალიტეტებად იქცა. ამ პერიოდში გაუქმდა სოფლის საკრებულოები და დაწესდა ადმინისტრაციული ერთეულის რწმუნებულის თანამდებობა, რომელსაც მუნიციპალიტეტის გამგებელი ნიშნავდა. მას ჰქონდა მუნიციპალიტეტის საქმიანობასთან კოორდინირების ფუნქცია.

2012 წელს ხელისუფლების ცვლილებით შეიქმნა ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული რეფორმის გატარების მცდელობა. კერძოდ, მუნიციპალიტეტებსა და თვითმმართველ ქალაქებს (მათი რაოდენობა 5-დან 12-მდე გაიზარდა) გადასცა მნიშვნელოვანი ადმინისტრაციული და სოციალურ-ეკონომიკური უფლებამოსილებები. ეს რეგიონული დეცენტრალიზაციისაკენ გადადგმული კიდევ ერთი ნაბიჯი იყო. თუმცა 2017 წლიდან თვითმმართველი ქალაქების რიცხვი კვლავ 5-მდე შემცირდა. [რუხაძე, 2016:3]

ვეთანხმებით მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ ეს რეფორმაც მხოლოდ ნაწილობრივი და არასრულია. კერძოდ, აუცილებლად უნდა შემცირებულიყო მუნიციპალიტეტების უაღრესად დიდი რაოდენობა. უნდა გადაწყვეტილიყო ბიუროკრატიზაციის პრობლემა, რაც ზრდის საბიუჯეტო ხარჯებს და ამცირებს მართვის ეფექტიანობას.

ბიუროკრატიზაცია სახელმწიფო ხარჯების ზრდის უმთავრესი წყაროა. საჯარო სამსახურში 2004 წლიდან განხორციელებული ინსტიტუციური ცვლილებების შედეგად შემცირდა სახელმწიფო ინსტიტუტების რაოდენობა, ასევე,

¹² 1919 წელს პარიზში ჩასული საქართველოს დელეგაციის წარმომადგენლების ეროვნული ნაცემლობით და სადაურობით დაინტერესებულ ლორდს ინგლისის პრემიერმა უპასუხა: „ესენი იმ ქვეყნიდან არიან, რომელსაც შეუძლია მთელი ევროპა მინისტრებით მოამარაგოსო“.

მოხდა ზოგიერთი მათგანის გამსხვილება. შესაბამისად, საჭირო გახდა საჯარო მოხელეთა რიცხოვნობის ოპტიმიზაცია. საჯარო სამსახურის რეფორმის ფარგლებში სამინისტროების თანამშრომელთა რაოდენობა (2004-2005 წლებში) 102571-იდან 66615-მდე (35%-ით), ხოლო თანამშრომელთა რაოდენობა საქვეუწყებო დაწესებულებებში 23769-იდან 8237-მდე (65%-ით) შემცირდა.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 2007-2017 წლებში სახელმწიფო სამსახურში დასაქმებული რიცხოვნობა 37,5 ათასი კაცით შემცირდა (321,3 ათასიდან 283,8 ათას კაცამდე). სახელმწიფო სექტორში დასაქმებულითა ხელფასი ამავე პერიოდში 2,74-ჯერ გაიზარდა ხოლო არასახელმწიფო სექტორში დასაქმებულითა ხელფასი - 2,26-ჯერ. [საქსტატი...2017:47]

2014-2017 წლებში საჯარო სამსახურში დასაქმებული რიცხოვნობა 16686 კაცით შემცირდა. 2014-2015 წლებში ბევრ თვითმმართველობაში განხორციელდა რეორგანიზაცია-ოპტიმიზაცია, რამაც საშტატო რიცხოვნობის შემცირება გამოიწვია (იხ. ცხრ.2). რეგიონულ ჭრილში ჩატარებული ანალიზი ცხადყოფს, რომ 2014-2015 წლებში შემცირება არათანაბარზომიერებით ხასიათდებოდა სხვადასხვა რეგიონის ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებში. [რუსაძე, 2017:308]

ცხრილი 2

საჯარო სტრუქტურებში დასაქმებულთა¹³ რიცხოვნობა 2014-2016 წლებში (კაცი)

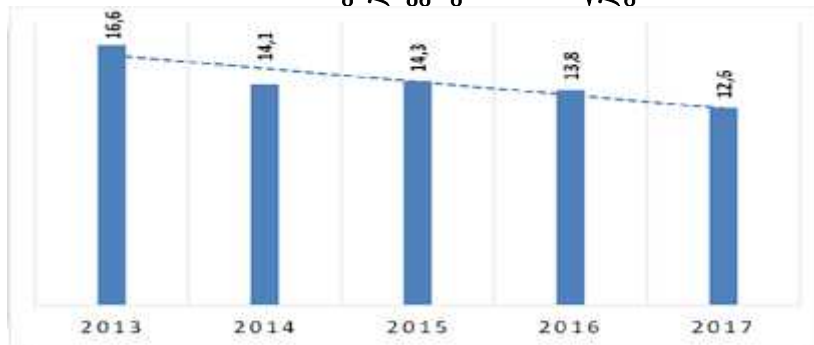
საჯარო სტრუქტურა	2014	2015	2016	2017	სხვაობა	
					2015/ 2016	2016/ 2017
ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები	14635	12646	11913	9574	733	2339
გუბერნატორის ადმინისტრაციები	387	272	366	251	-89	115
სულ საჯარო სამსახურში	63394	53109	51242	46708	1867	4534

ბოლო წლებში მიმდინარე ცვლილებებს და დინამიკას კარგად ახასიათებს ქვეყნის ყოველ 1000 მოქალაქეზე საჯარო მოსამსახურეთა რიცხოვნობა.

როგორც ნახაზი გვიჩვენებს (იხ.ნახ. 2), ტენდენცია (კლების) პოზიტიურია. თუმცა, გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ 2015 წლის მონაცემი მიღებულია მოსახლეობის აღწერის ახალი მჩვენებლით, რომლითაც მოსახლეობის რიცხოვნობა 777 ათასი კაცით არის შემცირებული, რამაც ხელი შეუწყო ამ ტენდენციის ფორმირებას. [რუსაძე, 2018: 59]

ნახაზი 2

საჯარო მოსამსახურეთა რაოდენობა საქართველოს ყოველ 1000 მოქალაქეზე 2013-2017 წლებში

¹³ ცხრილი შედგენილია ჩვენს მიერ საჯარო სამსახურის ბიუროს 2014-2017 წლების ანგარიშების მიხედვით <http://csb.gov.ge>

საქართველოს ზომის და ტიპის ქვეყნებში ბიუროკრატის ზრდა, დაბალი სახელმწიფოებრივი ცნობიერება, ნეპოტიზმი, „ერთგულების ვერტიკალი“ პერსონალიზმისადმი (და არა ფასეულობებისადმი) ჯერადად ზრდის სახელმწიფო ხარჯების არეფექტიანობას, ამ ხარჯების უყარათოდ და ცალკეულ კორუმპირებულ პირთა ხელში მოხვედრის, განაწილებული სახსრების სხვა ქვეყნებში (მათ შორის ოფშორებში) გატანის ალბათობას. მოკლედ, დაბალი სახელმწიფოებრივი ცნობიერების მმართველი ძალის პირობებში, ბიუროკრატის მცდელობას „მშპ-ის ტორტის“ რაც შეიძლება დიდი ნაწილი მიითვისოს დაუმსახურებლად და უსამართლოდ, აუცილებლად მიყვავართ წარმოებისა და განაწილების ეფექტიანობის, ანუ ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლების შემცირებამდე. [არჩვაძე, 2002:54]

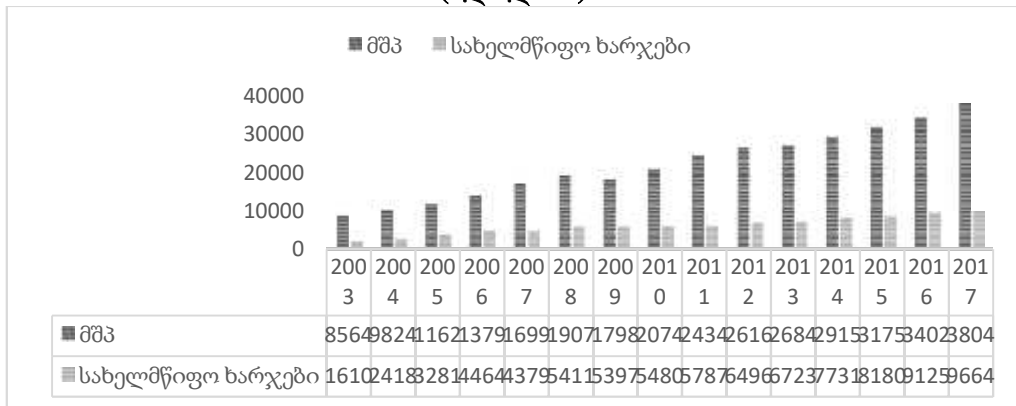
ცალკე განვიხილოთ საქართველოში სახელმწიფოს ზომის და მშპ-ის ზრდის ტემპის დინამიკა 2003-2017 წლებში. ამ პერიოდისათვის დამახასიათებელი მოვლენებიდან აღსანიშნავია:

- სამთავრობო ცვლილებები (2-ჯერ);
- ლიბერალიზაციისაკენ მიმართული საგადასახადო კანონმდებლობის ცვლილებები;
- ჩრდილოვანი ეკონომიკის მასშტაბების შემცირება;
- საქართველოს ევროპასთან ასოცირების ხელშეკრულების გაფორმება;
- მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი;
- რუსეთ-საქართველოს ომი 2008 წლის აგვისტოში;

საანალიზო პერიოდში იზრდებოდა მშპ 8564 ათასი ლარიდან (2003 წელს) 2017 წლის 38042 ათას ლარამდე (4,4-ჯერ მიმდინარე ფასებით). [საქსტატი...2017:17] მშპ-ის ზრდის თანამდევი პროცესი, ბუნებრივია იყო სახელმწიფო ხარჯების ზრდაც: ეს მაჩვენებელი სახელმწიფო ინსტიტუტების ფორმირებისა და კორუფციის შეზღუდვის ფონზე 1610 ათასი ლარიდან 9664 ათას ლარამდე გაიზარდა (6-ჯერ). ასევე, მთავრობის ზომაც განუხრელად იზრდებოდა. 2003 წელს მან 18,8% შეადგინა, 2007 წელს 25,8%, ხოლო 2017 წელს - 25,4%. მშპ-ის საშუალოწლიური ზრდის ტემპი 5,7% იყო, ხოლო მშპ-ში სახელმწიფო ხარჯების ხვედრით წილის საშუალო მაჩვენებელი 26,2% შეადგინა (იხ.ნახ.3).

ნახაზი 3

მშპ-ის და სახელმწიფო ხარჯების დინამიკა საქართველოში 2003-2017 წლებში (მლნ.ლარი)

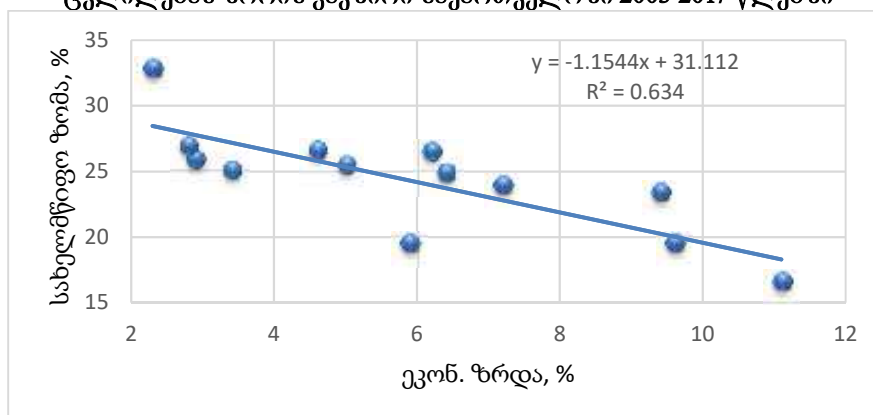

მსოფლიო ბანკის მონაცემებზე დაყრდნობით, რომელიც ნაწილობრივ 1-ლ ცხრილში გვქონდა მოტანილი (2010-2015 წლები), გავანალიზოთ სახელმწიფოს

ზომის ცვლილებასა და ეკონომიკური განვითარების ტემპების ცვლილებას შორის კავშირი საქართველოში 2003-2017 წლებში (იხ. ნახ. 4). [მსოფლიო ბანკი, 2018]

ნახაზი 4

სახელმწიფოს ზომის ცვლილებასა და ეკონომიკური განვითარების ტემპების ცვლილებას შორის კავშირი საქართველოში 2003-2017 წლებში

წრფივი გრაფიკი, რომლის პარამეტრებიც შეფასებულია უმცირეს კვადრატ-თა მეთოდით, გვიჩვენებს, რომ გრძელვადიან პერიოდში მშპ-ში სახელმწიფო ხარჯებსა და ეკონომიკის ზრდის ტემპებს შორის კავშირი შეიძლება ატარებდეს უკუპროპორციულ ხასიათს. ღ^2 კოეფიციენტის მნიშვნელობა 0,634 მიანიშნებს, თუ როგორია საანალიზო პერიოდში სახელმწიფო ხარჯების ხვედრითი წილის ვარიაციის წილი, რომელიც მშპ-ის ზრდის ტემპებით აიხსნება წარმოდგენილ მოდელში.

არსებობს სხვა კვლევები, რომლებიც ეყრდნობიან საქართველოში 2002-2008 წლებში მშპ-ში საბიუჯეტო შემოსავლების ხვედრით წილსა და მშპ-ის ზრდის ტემპებს შორის კავშირის გამოვლენას. კვლევამ დააფიქსირა: სახელმწიფო ხარჯების ერთი პროცენტით ზრდა ეკონომიკას ზრდის 0.06%, საბიუჯეტო შემოსავლების ერთი პროცენტით ზრდა კი 0.12% ასტიმულირებს ეკონომიკას, კაპიტალის ფორმირების ერთი პროცენტით ზრდა ეკონომიკის ზრდას იწვევს 0.15% [ტაბაღუა, 2009:11].

ზოგიერთი ავტორი კი მიიჩნევს, რომ 2016-2020 წლის პროგნოზით, რომელიც ეყრდნობა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მაჩვენებლებს, მთავრობის ზომის 1%-ით შემცირება იწვევს ეკონომიკის ზრდის ტემპის 0,16%-ით დაჩქარებას [ბერიძე, 2016:43].

აკად. ვლ.პაპავას აზრით, ცალკეული ქვეყნებისა და რეგიონების ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლების შედარებისას საყოველთაოდ აღიარებულ პრობლემას მკვეთრი ზრდის ეფექტის არსებობა წარმოადგენს, რის გამოც ამ მაჩვენებლების უშუალო შედარება პრაქტიკულად შეუძლებელია. იგი გვთავაზობს საკითხის კვლევისას მოვახდინოთ მკვეთრი ზრდის ეფექტის ელიმინირება, რის შემდეგაც შესაძლებელია უფრო ადეკვატური სურათის მიღება. [პაპავა, 2014:35]

მთავრობის ზომასთან მიმართებით საინტერესოა სხვა ქვეყნებში არსებული ვითარების შესწავლა-გაანალიზება. ჩვენ შევადგინეთ 12 სახელმწიფოსაგან შემდგარი ნაკრები, რომლებიც განსხვავებულია ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობით, მაგრამ მოსახლეობის რიცხოვნობით შედარებით თანაბარზომადი ქვეყნებია. (იხ. ცხრ. 3). ცხრილის მონაცემები საშუალებას გვაძლევს შევადაროთ სამინისტროების რაოდენობა ამ ქვეყნებში, განვიხილოთ თანაფარდობები მნიშვნელოვან მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთან - მთლიან შიდა პროდუქტთან (მშპ)

მიმართებით.¹⁴ ამ ჯგუფში სამინისტროების რაოდენობით ლიდერია პოლონეთი (19 სამინისტრო), აგრეთვე უკრაინა და ნორვეგია (18 სამინისტრო). „მცირე მთავრობები“ დაფიქსირდა უნგრეთში, ნიდერლანდებსა და მოლდოვაში (8-9 სამინისტრო).

ანალიზმა ცხადყო, რომ მნიშვნელოვანი დიფერენციაცია შეინიშნება სამინისტროთა რაოდენობაში საშუალოდ 1 მლნ. მოსახლეზე გაანგარიშებით. როგორც მოსალოდნელი იყო, აქ ლიდერობენ პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკები: ლატვია (6,84), სომხეთი (5,86) და საქართველო (2,56). მაღალია ეს მაჩვენებელი ნორვეგიაშიც, რაც ეკონომიკის მაღალი დონის მიუხედავად (75245 ათასი დოლარი საშუალოდ მოსახლეობის ერთ სულზე) მოსახლეობის მცირე რიცხოვნობით აიხსნება.

ცხრილი 3

სამინისტროების რაოდენობა და მათი თანაფარდობა მშპ-თან ქვეყნების მიხედვით

ქვეყანა	სამინისტროების რაოდენობა	სამინისტროების რაოდენობა 1 მლნ. მოსახლეზე	მშპ ერთ სამინისტროზე (მლრდ.\$)	მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე, \$
უკრაინა	18	0.41	6.2	2548
სომხეთი	17	5.86	0.7	3966
სერბეთი	16	1.84	2.6	4759
ბელგია	13	1.13	37.9	42843
მოლდოვა	9	2.25	0.9	2025
პოლონეთი	19	0.50	27.6	13766
ლატვია	13	6.84	2.3	15947
ნორვეგია	18	3.40	22.2	75245
საქართველო	10	2.56	1.5	3872
კანადა	15	0.41	110.2	44797
უნგრეთი	8	0.82	7.0	5784
ნიდერლანდები	8	0.47	103.3	48316

საინტერესო შედეგები მოგვცა ქვეყნების ამ ჯგუფში ერთ სამინისტროზე გათვლილმა მშპ-მა. იგი კვლავ პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკებშია ყველაზე დაბალი: სომხეთი (0,7), მოლდოვა (0,9) და საქართველო (1,5). ხემოთ დასახელებულ ლატვიას ამ მხრივ შედარებით მაღალი მაჩვენებელი აქვს - 2,3 მლრდ.დოლარი, ხოლო მისი მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით 7,8-ჯერ მეტია მოლდოვაზე, 4-ჯერ სომხეთზე, 4,1-ჯერ საქართველოზე და მნიშვნელოვნად აღემატება უკრაინის მაჩვენებელს.

ცხრილი 4

პარლამენტართა რაოდენობა ყოველ 100 ათას მოქალაქეზე და მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე ქვეყნების მიხედვით¹⁵

ქვეყანა	პარლამენტის წევრთა რაოდენობა (კაცი)	მშპ მოსახლეობის 1 სულზე (\$)	პარლამენტის წევრთა რაოდენობა 100 000 მოქალაქეზე
1 საქართველო	150	3872	4,02
2 ინდოეთი	795	1581	0,06

¹⁴ ცხრილში შეეცანეთ განსხვავებული სიდიდის განვითარებული და ევროპული ქვეყნები, ასევე ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკები (ცხრილი შედგენილია ჩვენს მიერ მსოფლიო ბანკის მონაცემებზე დაყრდნობით <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>; <http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>)

¹⁵ ცხრილი შედგენილია ჩვენს მიერ მსოფლიო ბანკის მონაცემებზე დაყრდნობით <https://data.worldbank.org>

3	გერმანია	631	47774	0,78
4	ავსტრალია	226	61980	0,96
5	ბელგია	221	42843	1,97
6	აზერბაიჯანი	125	7886	1,31
7	უკრაინა	450	2548	0,99
8	ლიტვა	141	16489	4,81
9	ისრაელი	120	37206	1,46
10	ყაზახეთი	154	12601	0,89
11	ბრაზილია	594	11726	0,29
12	ნიდერლანდები	225	48316	1,33
13	რუსეთი	450	10962	0,31
14	იაპონია	722	38303	0,57

რაც შეეხება საკანონმდებლო ხელისუფლებას, შევარჩიეთ 14 ქვეყანა, სადაც შეეიტანეთ როგორც განვითარებული და განვითარებადი, ისე პოსტსაბჭოთა ქვეყნები. ცხრილიდან ირკვევა, რომ საქართველო საკანონმდებლო ორგანოს წევრთა მრავალრიცხოვნებით გამოირჩევა, რამდენადაც აქ საშუალოდ 100 ათას მოქალაქეს 4 პარლამენტარი ემსახურება (იხ. ცხრ. 4). მცირერიცხოვან სახელმწიფოებში ეს მაჩვენებელი 1-2 დიაპაზონშია. მხოლოდ ლიტვაში იგი აღწევს 4,81-ს, თუმცა ლიტვის მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე 4,3-ჯერ აღემატება საქართველოს მაჩვენებელს.

დასკვნები

1. „დიდი ქვეყნის“ არსებობა საზოგადოებისათვის თავისებური ტვირთია, გადასახადია, რომელიც ანაზღაურდება ეკონომიკური ზრდის დაბალი ტემპებით. სახელმწიფოს როლის მინიმზაცია ბიუროკრატის შემცირებასაც უწყობს ხელს და გადასახადების შემცირებასაც, რომელიც მის შენახვას ემსახურება;
2. აუცილებელია ზარალიანი/დუბლირებადი სახელმწიფო ფუნქციების და მომსახურებების შემცირება, ასევე შიგა ორგანიზაციული საქმიანობის გაუმჯობესებით რიგი პროცესების და პროცედურების სახსრების ეკონომია. ეს სახელმწიფო მმართველობაზე გაწეული დანახარჯების შემცირებასთან ერთად ბიზნესის სახელმწიფო სტრუქტურებთან დანახარჯების შემცირებასაც უწყობს ხელს და კონკურენციასაც ავითარებს;
3. პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში დასაქმებულთა რიცხოვნობის ანალიზი საშუალებას იძლევა დავასკვნათ, რომ მოქალაქეთა რიცხოვნობასთან თანაფარდობაში საჯარო მოხელეთა რაოდენობა საქართველოში ერთ-ერთი მაღალი მაჩვენებლით ხასიათდება. სწორედ ეს მიგვანიშნებს, საჯარო სამსახურებში ადამიანური რესურსების ეფექტიანად გამოყენების გადაუდებელი აუცილებლობის შესახებ;
4. სახელმწიფო ზომის კვლევისას და „მცირე მთავრობის“ ფორმირებისას პრაქტიკაში აუცილებლად უნდა იქნას გათვალისწინებული ქვეყნის სპეციფიკა, ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა, რაც კონკრეტული გაანგარიშებების საფუძველზე მშპ-ში სახელმწიფო ხარჯების ხვედრითი წილის და მშპ-ის ზრდის ტემპების შეთანაწყობის საშუალებას მოგვცემს.
5. დაუშვებელია მოვახდინოთ სამინისტროების შერწყმა-მიერთება რაიმე სუბიექტური მოსაზრებების ან პირთა ჯგუფის გადაწყვეტილებით წინასწარი, გამოწვლილვითი შესწავლა-ანალიზის გარეშე. ამისათვის აუცი-

ლებელია სახელმწიფოს ოპტიმალური ზომის განსაზღვრა და აღმასრულებელი ხელისუფლების სტრუქტურის მასზე „მორგება“;

6. სამინისტროების ოპტიმალური რაოდენობის განსაზღვრისას აუცილებელია თითოეული მათგანის უფლებამოსილებების და სამუშაოთა აღწერილობების დეტალიზაცია და შედარება. აღნიშნულის გარეშე შეუძლებელი იქნება ეფექტიანი გადაწყვეტილების მიღება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. არჩვაძე ი., 2002, რა ფერისაა მილიარდი? - თბილისი, გვ.54.
2. ბერიძე გ., 2016, მთავრობის ზომის ეკონომიკურ ზრდაზე გავლენის ანალიზი. ქ. „ეკონომიკა და საბანკო საქმე“, ტ. 4, №2, გვ. 43.
<https://www.nbg.gov.ge/uploads/journal/2016/2/III.pdf>
3. მსოფლიო ბანკი <http://databank.worldbank.org>
4. პაპავა გ., 2014, მკვეთრი ზრდის ეფექტი და პოსტკრიზისული ეკონომიკური ზრდა. ქ. „ეკონომიკა და საბანკო საქმე“, ტ. 2, №1, გვ. 35.
<https://www.nbg.gov.ge/uploads/journal/2014/statia3.pdf>
5. რუსაძე ნ., 2017, საჯარო მმართველობის ეფექტიანობის ამაღლების საკითხისათვის (ტერიტორიული ასპექტები). საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის „გლობალიზაცია და ბიზნესის თანამედროვე გამოწვევები“ შრომების კრებული. სტუ. გვ. 308.
6. რუსაძე ნ., 2018, საჯარო მმართველობის ეფექტიანობის ამაღლების ძირითადი მიმართულებები (იმერეთის რეგიონის მაგალითზე). ქუთაისი, აკ. წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. გვ. 59.
7. რუსაძე გ., 2016, საქართველოს ახალი ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობა: ქართული სახელმწიფოს გადაუდებელი ამოცანა. გვ.3.
<http://www.accentnews.ge/ge/news/details/11693>
8. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. საქართველოს სტატისტიკის წელიწადეული 2017. თბილისი, 2018.
http://geostat.ge/cms/site_images/files/yearbook/Yearbook_2017.pdf
9. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტი 2017. თბილისი, 2018.
http://geostat.ge/cms/site_images/files/georgian/nad/Press%20release%20GDP%202017_Geo.pdf
10. ტაბაღუა ს., 2009, მთავრობის ზომის ზეგავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე (საქართველო 2002-2008 წლებში). საქართველოს ეკონომიკური კვლევების ბიურო, თბილისი, 2009. გვ.11. http://www.edu.gber.ge/uploads/files_90_1.pdf
11. Gwartney J., Lawson R., Holcombe R., 1998, The Size and Functions of Government and Economic Growth. გვ.10 <http://www.civilwarcause.com/relationship/sizefunctiongovt.pdf>
12. ,, 2007. . - . : - , 2007. გვ. 35.

მწიგნობი ეკონომიკა – GREEN ECONOMY

Tarasenko Denys

*Candidate of public administration sciences,
associate professor, Associate Professor of the Public
Administration and Governance Department
of Donetsk State University of Management
(Mariupol)*

Anna Alexandrovna Chechel

*Doctor of Economics, assistant professor,
head of the department of public
management and administration Donetsk
State University of Management
(Mariupol city)*

**MAIN TRENDS AND SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE "GREEN
ECONOMY" DEVELOPMENT IN THE EUROPEAN UNION COUNTRIES**

Summary. The main trends and socio-ecological consequences of the "green economy" development in the European Union countries that could be considered as useful experience for Ukraine on the path to sustainable development have been defined, which can lead to significant structural changes in the system-forming sectors of the economy such as energy, construction, agriculture, etc. that affect the production apparatus updating, energy efficiency of production increase, stimulates the transition to alternative energy sources and reduces the greenhouse gas emissions level. Thus, it has been proved that the "green" infrastructure development provides for the economic development intensification in terms of supply and demand, while expanding employment and helping to reduce unemployment.

Key words: *sustainable development, "green economy", socio-economic consequences, European experience, economic policy, environmental policy.*

Target setting in general form. Link with scientific and practical tasks.

The main principles, priorities and tools for implementing the Concept of Sustainable Development have led to the numerous strategies development aimed at ensuring the lives of future generations. In the countries of the European Union, the Strategy for Sustainable Development was adopted in 2001 and is based on the following priority objectives: financial support for maintaining stable production and high consumption levels; observance of social equality guarantees; stimulation of the environment pollution reduction; landscapes organization and non-renewable natural resources protection; biodiversity conservation. An important component of the financial model of sustainable development in European countries is the taxation reduction of labor payments and the increase of resource and environmental taxes, which is of particular relevance to Ukraine and is on the path of European integration [1].

The purpose of the paper is to identify the main trends and socio-economic implications of the "green economy" in the European Union, which could be considered as a useful experience for Ukraine on the path to sustainable development.

Recent research and publications analysis. Uninvestigated parts of general matters defining

S. Bila, D. Syrokhman [1] devoted their scientific works to studying the trends, traditions and experience in implementing the policy of sustainable development in the European Union, the theoretical and practical aspects of forming the conditions for the "green economy" development were reflected in the works of domestic scientists such as Ye. Khlobists, V. Trofimchuk, A. Chechel, [16] and foreign authors, such as C. Allen [8], B. Porfiriev [15], and others.

However, constant changes in foreign policy and the world economy determine the new trends in the "green economy" development in the European Union countries, which are also appropriate to identify and consider as a useful experience for Ukraine on the path to sustainable development.

Statement of basic materials. Justification of the results.

The main principles of the European Union's economic policy. During 2008-2010, Europe and the world as a whole faced an extremely difficult economic crisis since the Great Depression. As a result, Europe took a step back in the economic plan and in the overall development of the European Union. In March 2010, in order to ensure a reasonable, sustainable and comprehensive growth, the EU approved a new European strategy for economic development for the next 10 years - the Europe 2020 strategy [2].

The Europe 2020 strategy reveals the European social and economic concept of the 21st century and gives an insight into how Europe is going to come out of the crisis and how to bring today's instability towards smart, sustainable and comprehensive growth and development. To achieve the necessary results, Europe will need to strengthen economic governance [2].

Europe 2020 sets three main factors for strengthening the economy [3]:

- reasonable growth: economic development, based on knowledge and innovation;
- Sustainable growth: creating an economy based on the appropriate use of resources, ecology and competition;
- Comprehensive growth: promoting higher employment rates, achieving social and territorial consensus.

The Europe 2020 Strategy sets the following main goals [4]:

- 75% of the population aged 20-64 must be employed;
- 3% of EU GDP must be invested in research and development;
- achievement of the energy policy goals and policy on climate change (including 30% reduction of environmental pollution);
- the proportion of pupils dropping out of school must not exceed 10%. Not less than 40% of young people must have higher education;
- Reducing the number of people at risk of falling below the poverty line by 20 million.

In order for Member States to adapt the Europe 2020 strategy to their specific situation, the European Commission proposes that states transform the EU's objectives into their national strategies.

EU ecological policy. In 1989, economists, environmentalists in the consultation for the UK government to ensure sustainable development and its measurement concluded that scientific and technological progress due to which mankind had improved material well-being but gained at the cost of the planet environment deterioration. [5] In the same study, they proposed the principles of national economic policy for the United Kingdom Government introducing the term "green economy" into scientific circles. For several years, those economists published new environmental and economic studies [6-7] actualizing the issue upon the environmental destruction importance, but arguing that such destruction gained global proportions and related climate change, ozone depletion, tropical deforestation, loss of natural resources in developing countries. Their conclusion as a result of these studies was radical: the world community needs a radical revision of the traditional economic development model [8].

Since then, and to this day, the concept of a "green" economy has gained popularity thanks to the national governments support and international organizations, and has become one of the priorities for implementation around the world, especially since the United Nations Conference on Environment and Development in Rio de Janeiro The "Agenda for the 21st Century" [9] was adopted, and later - the United Nations Framework Convention on Climate Change [10]. These roadmaps proclaim the introduction of "green" measures of economic policy within the framework of the sustainable development strategy.

Speaking about the development of the "green politics" principles in European scientific research and socio-economic strategies of national countries, it has to be pointed out that, regardless of the initial research approaches to the "green" economy, the main importance for it is the integration of economic and environmental policies, in which the opportunities for new sources of economic growth while preventing the pressure on nature have been highlighted [11-13]. All of this implies a wide range of measures ranging from economic instruments such as taxes, subsidies and trade patterns, as well as regulatory policies, including standards setting and ending with non-economic measures such as voluntary approaches and information provision. The basic UN document in Europe is the UN publication, in particular UNEP (United Nations Environment Program), UNDESA (Department of Economic and Social Affairs), UNCTAD (Trade and Development Conference), UNCSAD (Sustainable Development Conference), describe the concept of the "green" economy, its fundamental principles, advantages, risks and generalize international experience in this field. Numerous non-governmental organizations have also been making efforts in recent years to promote the green economy concept. At the same time, despite more than 20-year history of this concept, it remains open for discussion and continues to evolve.

The most authoritative and widely used definition of "green economy" is formulated in the United Nations Environment Program (UNEP): "Green" economy is an economy that provides long-term improvements in people's welfare and reduction of inequality, while allowing future generations to avoid significant risks for the surrounding environment and its impoverishment" [14].

The same document emphasizes the relationship between the concepts of the "green" economy and sustainable development: the concept of a "green" economy does not replace the concept of sustainable development, but now more and more widespread acknowledgment that the achievement of stability almost entirely depends on the creation of a proper economy. For decades when new wealth was created using the "brown" economy model, society did not solve such problems as social marginalization and resource depletion, and the Millennium Development Goals have not still been achieved. Resilience remains the most important long-term goal, but for its achievement the economy must be "green" [14].

The concept of "green" growth emphasizes the importance of integrating environmental and economic policies in such a way that it will reveal new potential sources of economic growth without creating an "unsustainable" load on the quantity and quality of natural resources. The transition to a "green" economy requires the application of a wide range of measures that include economic instruments such as taxes, subsidies and emission trading schemes, state regulation measures, such as standard setting, as well as non-economic measures i.e. voluntary initiatives and information provision.

The "green" economy can also be seen as a system of principles, goals and activities. A list of the basic principles of the green economy as outlined in the ECLAC (United Nations Economic Commission for Latin America and the Caribbean) (2010), EEA (European Economic Area) (2010), UNEP (2011) OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) (2011) can be summarized as follows:

- equality and justice, both within one generation and between generations;
- compliance with the principles of sustainable development;
- the application of the precautionary principle regarding potential impacts on society and the environment;
- adequate accounting of natural and social capital, for example, through internalization of external social and environmental effects, green accounting, cost accounting throughout the life cycle, and improved governance with the participation of stakeholders;
- sustainable and efficient use of resources, consumption and production;
- contributing to the achievement of existing macroeconomic goals through the creation of green jobs, poverty reduction, competitiveness and growth in key sectors of the economy.

The implementation of these principles requires the creation of appropriate conditions and a balanced well-considered policy of national governments, which will give priority to those types and results of economic activity that, along with modernization and increase in the efficiency of production, will contribute to the quality of life and the environment improvement.

As the foundation for "green" growth, basic green paper documents consider modernizing the energy base of the economy, since:

energy plays a strategic role in economic development and security at all levels (national, regional and international);

in the whole world, the tendency towards the depletion of the most affordable and profitable reserves of traditional energy sources, primarily oil, is increasing.

The objects of energy, in the first place, are the source of the largest volume of man-made emissions that lead to global climate change, caused by increased concentration of greenhouse gases in the atmosphere.

The main direction of energy modernization is the development of the so-called alternative (non-traditional, pure or "green") energy. Its widespread interpretation includes the use of energy-efficient technologies, as well as environmentally friendly, low-carbon energy sources (including renewable sources and nuclear power plants) that are increasingly displacing hydroecological fuels. In turn, in the structure of the fuel itself there is a rapid replacement of oil (black oil) and coal with natural gas as an environmentally friendly energy source. Thus, diversification and decarbonization act as priority directions of energy modernization, and taking into account the above-mentioned basic role in the development of the economic complex, the core of the "green" economic growth in general.

As experts note, for the global green economy there are quite fast growth rates, which is due to the following factors:

- institutional: by mid-2014, 96 states had normatively set targets for the renewable energy development, including 73 regulatory acts describing the use of biofuels, and 81 - special beneficial tariffs for connecting these energy sources (feed-in-tariffs);

- investment: primarily due to the rapid growth of G20 countries' investments, of which only more than \$ 300 billion was spent on the renewable energy sources development in 2014 [15].

In the EU, the immense share of funds was invested in the wind and solar energy development, primarily in projects for the large wind power plants construction in Western Europe (sea-based). By 2020, virtually all EU countries plan that renewable energy sources will be 20% of all energy sources.

In addition to alternative energy, the European market for environmentally-friendly technologies and equipment has grown significantly, which, without energy, exceeded \$ 500 billion.

Over the past five years, sales of so-called organic food and beverages (produced without the use of chemical additives) have doubled. Currently it accounts for 3.5% of the total food market. At the same time, employment in the organic food production and beverages in the EU in the 2000s (by 2011) increased by an average of 19% per year. The 2012 agreement between the EU and the US on the mutual recognition of organic products certification has given a new impetus to the organic products growth in these markets, as this agreement opened the way for the trade barriers elimination and the unhindered sale of products certified as organic in the United States and EU countries.

The noted trend is characteristic not only for food, but also for a wider range of consumer goods, for example, wood products, including furniture. Sales of such a product certified as ecologically pure, in the past three years, increased fourfold. In addition, since 2007, in the UK, and in subsequent years in other European countries, the practice of so-called carbon bear-

ing labeling of food and other products has been implemented, indicating the amount (in grams) of greenhouse gas emissions in the production and transportation of units of goods.

An important role is played by the powerful multiplicative and anti-crisis effects of the "green" economy. The first is provided by the economic instrument as environmental innovation development. For example, in the New Growth Strategy of 2009/2010 (Germany), these innovations are seen as the main link between economic, industrial and environmental policies, and investments in these innovations are a factor in increasing the economy competitiveness.

In terms of the anti-crisis potential of eco-innovation and the "green" economy, the economy as a whole can increase employment and mitigate unemployment, stimulate activity in other areas of the economy. For example, from the general crisis package for the "green" sector in Germany from 13% to 16%, in France - 21%, and so on.

Other factors that determine the rapid development of this area of the economy - the factor of environmental cleanliness and environmental safety and the factor of reducing the risks of climate change. The fact is that under other equal conditions "green" production technologies are less ambitious and risky than industrial technologies of the 20th century, since their use significantly reduces emissions of pollutants and greenhouse gases into the environment, reducing the risks of large-scale accidents similar to radiation catastrophes in Chernobyl (USSR, 1986) and Fukushima (Japan, 2011) or industrial-ecological disaster in the Gulf of Mexico (USA, 2010).

The third factor that contributes to the strengthening of the "green" economy position is the high level of scientific and technological "green" production, which provides a rapid transition to a new (sixth) technological process. It is increasingly defines the competitiveness of national economies nowadays.

Significant investments and the rapid growth of the green economy have generated serious expectations of its strong development in the coming decades among a considerable part of analysts and political circles. It is evidenced by numerous reports and forecasts (including UN specialized organizations) prepared with the participation of international experts, management bodies and research institutions [16].

As the main scenario, experts are considering the option of transforming the European economy by 2050 into a low-carbon, resource-efficient economy, and as the main mechanism for implementing this scenario, the annual investment for 2012-2050 is about \$ 1.3 trillion in ten key sectors. These include agriculture, forestry, water management, fisheries, housing and utilities, energy, industry, tourism, transport, waste management and recycling. In the first four sectors, the development of which most depends on the availability of natural capital and weather and climatic risks, it is recommended to send a quarter of these green investments (\$ 325 million, or 0.5% of world GDP).

It is planned to attract funds necessary for investments provided that a well-considered state policy is implemented and innovative financing mechanisms, including greenhouse gas emission trading and microfinance, are used. It is expected that implementation of this scenario will provide for 5-10 years higher annual growth rates than investments in normal development, in the absence of negative consequences for the environment. It is expected that the ratio of emissions to the ecological capacity of the environment (the so-called ecological footprint or imprint), which is today 1.5, will have decreased to 1.2 until 2050, significantly approaching the first level consistent with sustainable development, whereas it can exceed 2. In addition, due to a significant increase in energy efficiency as a return from "green" investments, the world economy's energy demand is projected to decline by 40% by 2050 compared to the inertial development scenario (i.e., while maintaining the amount of energy consumption at the level of 2011) and a reduction in greenhouse gas emissions compared to their current level of one third.

Conclusions and perspectives of further scientific developments

However, despite the fact that the scenario of the "green economy" is definitely progressive and positive for the world socio-economic development, reducing its environmental and climate risks, there are factors and conditions in the world that can affect the performance of projected global transformations. In particular, such as the uneven economic development, the ambiguity of supporting the "green economy" by key actors of the international community - national states and corporate supranational entities; insufficient development of reforms to stimulate public investment and development costs for green industries.

Thus, the consideration of the main trends and factors of the "green economy" development in the countries of the European Union allows identifying significant structural changes in the system-based sectors of the economy such as energy, construction, agriculture, etc. As a result, the production unit is updated, the energy efficiency of production is increased, and the transition to alternative energy sources and the reduction of greenhouse gas emissions. In addition, the "green" infrastructure development enhances the economic development of both supply and demand, while expanding employment and helping to reduce unemployment.

References

1. S. Byla, Syrokhman D. The European Union: Fundamentals of Sustainable Development. Foreign policy and diplomacy: trends, traditions, experience. Issue 22, Vol. 3. 2015. pp. 114-121 URL: file:///C:/Users/Dell/Downloads/Nvdau_2015_22(3)_14.pdf
2. European Commission on Prospects Development: Europe 2020 [Electronic resource]. - Access mode: http://ec.europa.eu/europe2020/tools/monitoring/annual_growth_survey_2011/index_en.htm
3. Europe 2020 targets [Electronic resource]. - Access mode: http://ec.europa.eu/atoz_en.htm
4. The 5 targets for the EU in 2020 [Electronic resource]. - Access mode: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/europe_2020_indicators/headline_indicators.
5. Pearce D. Blueprint for a green economy / David Pearce, Anil Markandya, Edward Barbier. – London : Earthscan Publications ltd, 1989. – 193 p.
6. Pearce D. Blueprint 2: Greening the world economy / David Pearce. – London : Earth scan Publications ltd, 1990. – 232 p.
7. Pearce D. Blueprint 3: Measuring Sustainable Development / David Pearce. – London : Taylor & Francis Inc., 1994. – 224 p.
8. Allen C. A guidebook to the Green Economy. Issue 1: Green Economy, Green Growth and Low-Carbon Development – history, definitions and a guide to recent publications Division for Sustainable Development / Cameron Allen, Stuart Clouth. – New York : UNDESA, Division for Sustainable Development. – 2012. – 65 .
9. Agenda 21. Report of the United Nations Conference on Environment and Development Rio de Janeiro, 3 – 14 June. [Document A/CONF.151/26/REV.1(VOL.I)]. – New York : United Nations, 1992. – 492 p.
10. Framework convention on climate change. DOC A/ AC.237/18. – New York : United Nations, 1992. – 33 p.
11. Rø pke I. Trends in the development of ecological economics from the late 1980s to the early 2000s. / I. Rø pke // *Ecological Economics*. – 2005. – 55 (2). – P. 262 – 290.

12. Commonwealth Secretariat (2014), Transitioning to a Green Economy: Political Economy of Approaches in Small States, Commonwealth Secretariat, London. DOI: 10.14217/-9781848599178-en
13. Rossi Vanessa The EU Economy to 2020: Coping with Divergence and Debt / Vanessa Rossi // Global Governance and the Role of the EU. – 2011. – 224 .
14. UNEP (2011), «Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication», [Online], available at: <http://www.unep.org/greeneconomy>.
15. B. Porfiryev, “Green Economy”: Realities, Prospects and Limits to Growth / Boris Porfiryev [Electronic resource]. - Access mode: <http://carnegie.ru/2013/04/04/ru-pub-51414>
16. Ye. Khlobists, V. Trofimchuk, A. Chechel. Sustainable development and local ecological policy: international experience for Ukraine [Electronic resource]. - Access mode: https://mindjournal.wseh.pl/sites/default/files/article/03-18/ustoychivoe_razvitie_i_lokalnye_ekologicheskie_politiki_opyt_dlya_ukrainy_n_a_primere_obraashcheniya_s_othodami.pdf

დენის ტარასენკო
ეკონომიკის კანდიდატი, დოცენტი;
ანნა ჩენკელი
ეკონომიკის დოქტორი

**ევროკავშირის ქვეყნებში “მწვანე ეკონომიკის” განვითარების
ტენდენციები და სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები**

რეზიუმე

სტატიაში განხილულია ევროკავშირის ქვეყნებში “მწვანე ეკონომიკის” ძირითადი ტენდენციები და სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები, რომლებიც შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც სასარგებლო გამოცდილება უკრაინის მდგრადი განვითარების გზაზე, რაც საშუალებას იძლევა ვისაუბროთ ეკონომიკის სისტემაში შემავალ სექტორებში მნიშვნელოვან სტრუქტურულ ცვლილებებზე. ასევე, დამტკიცებულია, რომ “მწვანე” ინფრასტრუქტურის განვითარება უზრუნველყოფს ეკონომიკური განვითარების აქტივიზაციას მოთხოვნა-მიწოდების მიხედვით. ამავე დროს ზრდის დასაქმებას და ამცირებს უმუშევრობას.

მურმან კვარაცხელია

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერ-მუშაკი

მსოფლიო ინოვაციური პოლიტიკა და საქართველო

რეზიუმე. მსოფლიოში გლობალური გარდაქმნები მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ინოვაციური პროცესების სწრაფი ტემპით განვითარებაზე. საქართველოში მოქმედი ინოვაციური პოლიტიკა პირდაპირ დაკავშირებულია საერთაშორისო ტენდენციებთან. ინოვაცია უშუალოდ ეხება ისეთ მნიშვნელოვან თემებს, როგორცაა: ახალი ან გაუმჯობესებული პროდუქტის შექმნა, მისი მარკეტინგული უზრუნველყოფა, ინვესტიციების მოზიდვა, ღირებული ინტელექტუალური საკუთრების შექმნა და სხვა.

თანამედროვე პირობებში სწორედ იაპონია გვევლინება ინოვაციის თვალსაზრისით ერთ-ერთ დაწინაურებულ ქვეყანად. აქ შეიქმნა სრულიად ახლებური მიდგომის იაპონური მართვის თეორიები, რომლებსაც საფუძვლად უდევს ახალი ტექნოლოგიების მუდმივად განახლების პროცესი. იაპონიის გამოცდილება განვითარებადი ქვეყნებისათვის შეიძლება ზოგად ორიენტირდაც გამოდგეს, რაც გასათვალისწინებელია.

ინოვაციის დონე მეტად მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია. მისი დონის გაზომვა ინოვაციის ინდექსით ხდება, რომელსაც ვაახნია მრავალი კომპონენტი. ამ მხრივ, მსოფლიოში პირველი ხუთეული ასე გამოიყურება: შვეიცარია, შვედეთი, არაბთა გაერთიანებული საამიროები, ამერიკის შეერთებული შტატები და ფინეთი. საქართველო, როგორც განვითარებადი ქვეყანა, 64-ე ადგილზეა 128 სახელმწიფოთა შორის, რაც დადებით მომენტად უნდა ჩაითვალოს. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველო ამ მხრივ ბევრი გამოწვევების წინაშე დგას. ეს, უპირველეს ყოვლისა, ვლინდება გრძელვადიან პერიოდში ინოვაციურ განვითარებაში, ადამიანურ კაპიტალში, კვლევაში, ცოდნასა და ტექნოლოგიებში.

საქართველო, როგორც მსოფლიო ეკონომიკის ნაწილი, ქმნის ახალ სტრატეგიებს, რომლებიც ეყრდნობა ახალ ინოვაციურ სისტემას. სწორედ ეს განაპირობებს გლობალიზაციის პროცესში არსებით სტრუქტურულ გარდაქმნებს ინოვაციური ეკონომიკის განვითარებისათვის.

ქვეყანაში უკვე ჩანს გამოკვეთილი კონტურები მომავლის ინოვაციების კუთხით, რომელიც ყველაზე დიდ გავლენას ინტელექტუალური კაპიტალის ხარისხზე მოახდენს. ამასთან სწრაფი ტემპით ვითარდება ბიოტექნოლოგიური დარგები, ავტონომობილები, კომუნიკაციების მარტივი მოდელები, ენერჯის მიღების ალტერნატიული წყაროები, მედიცინის თანამედროვე დარგები, ნანოტექნოლოგიები და ა.შ.

ინოვაციების ასეთი რევოლუციური ნახტომი კონკურენტული უპირატესობის თეორიის პროგრესითაც არის ნაკარნახევი. ეს კი მსოფლიო ბაზარზე ინოვაციების დანერგვითაა განპირობებული. საქართველოსთვის მსოფლიო ბაზარზე მაღალი კონკურენტუნარიანობის მოპოვების პერსპექტივა ინტელექტუალური კაპიტალის განვითარებითაა შესაძლებელი, რომელიც უახლოეს პერსპექტივაში ქვეყნის პროგრესის ერთ-ერთ მამოძრავებელ ძალად იქცევა.

საკვანძო სიტყვები: ახალი ტექნოლოგიები, ინოვაცია, ინოვაციური მენეჯმენტი, ინოვაციის ინდექსი, ბიზნეს გარემო, მომავლის ინოვაციები, ნანოტექნოლოგიები.

შესავალი

საქართველოს, როგორც განვითარებად ქვეყანას, ეკონომიკის დაჩქარებული ზრდის ტემპი სჭირდება. ეს შეუძლებელია მცირე რესურსების პირობებში. თუმცა უამრავმა ჩატარებულმა ეკონომიკურმა რეფორმამ გაცილებით მეტი პრობლემა წარმოშვა. საბაზრო ეკონომიკის მსოფლიო ისტორიული გამოცდილებისა და ინსტიტუციური რეფორმების გათვალისწინება წინაპირობაა ეკონომიკის წინსვლისა და პროგრესისათვის, მაგრამ მასთან ერთად აუცილებელია ინოვაციური პროცესების გაძლიერებაც. ეს კი მოითხოვს ქვეყნის სტრატეგიული განვითარების მეცნიერულად დასაბუთებული პროგრამების შედგენასა და ინოვაციური მიღწევების დანერგვის ხანგრძლივმოქმედი სტრატეგიის შემუშავებას. ყოველივე ეს ხელშემწყობი ფაქტორი გახდება წარმატებული ეკონომიკური რეფორმების გატარებისათვის, რაც ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკისადმი ახლებურ მიდგომას მოითხოვს წარმატებული სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით.

* * *

ინოვაცია, ზოგადად, ფართო და მრავალმხრივი დატვირთვის მქონე კატეგორიაა, რომელიც დაკავშირებულია ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხების გადაწყვეტასთან, როგორცაა: ახალი ან გაუმჯობესებული პროდუქტის შექმნა, მისი სრულყოფილი მარკეტინგული უზრუნველყოფა, ინვესტიციების მოზიდვა, ღირებული ინტელექტუალური საკუთრების შექმნა, უახლესი ტექნოლოგიების შესყიდვა და სხვა. ამასთან, ინოვაციური პროდუქტის შექმნას ყოველთვის წინ უსწრებს ახალი იდეების გენერირება, რომელიც საზოგადოებრივი პროგრესის მასტიმულირებელი საშუალებაა. გარდა ამისა, ინოვაცია თავის თავში გულისხმობს ახალი შესაძლებლობების გამოვლენას ახალი ბაზრების საშუალებით გარკვეული სარგებლის მისაღებად, ანუ ეს არის პროცესი, რომელიც ახალ იდეებს გარდაქმნის ახალ ბიზნესმოდელებად და, საბოლოოდ, ახალ პროდუქტებად და ბრენდებად.

არ შეიძლება გვერდი აუწაროთ ინოვაციის ზოგად მახასიათებლებსაც. აქ საინტერესოა ერთი მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ინოვაცია მხოლოდ ტექნოლოგიებს არ უკავშირდება. ის არის აზროვნების ფორმა, რომელიც ბიზნესის ნებისმიერ ეტაპზე შეიძლება გამოვიყენოთ არსებული ტენდენციების ტრანსფორმაციისათვის. ტექნოლოგია თავისთავად ინოვაციის სამიზნეა, ამდენად მაღალტექნოლოგიური კომპანიებისათვის უმთავრესი მიზანია ინოვაციურობის მაქსიმალურად გათვალისწინება განვითარების ამა თუ იმ ეტაპზე. თუმცა ინოვაციების მასტიმულირებელი როლიც მნიშვნელოვანია, რადგანაც „თუ შენ არ ვითარდები, არ აკეთებ რაღაც განსხვავებულსა თუ უკეთესს, მაშინ კონკურენცია გაგაქრობს“ [7]. აქედან, ცხადია, ინოვაცია ნიშნავს უწყვეტ გაუმჯობესებას, მაგრამ ამასთან, „რადაცის კონკურენტებისაგან განსხვავებულად კეთებას“ [7], ანუ ტექნოლოგიურ გარღვევას, პრობლემების განსხვავებულ ხედვას. ამ პროცესში მნიშვნელოვანია ასევე ახალ-ახალი მოთხოვნების სწრაფად და მარტივად დაკმაყოფილება. თუმცა სიჩქარით უნდა დაინერგოს სიახლე ისე, რომ მისი შეთვისება შეძლოს მომხმარებელმა.

ნებისმიერ ინოვაციას უნდა გააჩნდეს ისეთი ტექნოლოგიური სიახლე, რომელიც გაზრდის შემოსავლის მიღების შესაძლებლობას. მასშტაბებით კი - შეიძლება ჰქონდეს როგორც გლობალური, ასევე ლოკალური მნიშვნელობა ამა თუ იმ ქვეყნისათვის.

სანამ უშუალოდ შევეხებოდეთ საქართველოს ინოვაციურ პოლიტიკასა და მის გამოწვევებს, ვფიქრობ, ინტერესმოკლებული არ იქნება ამ სფეროში მსოფლიოს ერთ-ერთი დაწინაურებული ქვეყნის, იაპონიის, ინოვაციურ პოლიტიკურ სისტემაზე გავამახვილოთ ყურადღება.

იაპონია ერთ-ერთი განვითარებული ქვეყანაა. მთლიანი შიდა პროდუქტის მაჩვენებლით მოსახლეობის ერთ სულზე 48 ათასი აშშ დოლარით ერთ-ერთი მოწინავეა მსოფლიოში (საქართველოს მაჩვენებელს ის აღემატება თითქმის 12-ჯერ)[4].

ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ იაპონია არც ტერიტორიის სიდიდით (378 ათასი კვ.კმ) და არც მოსახლეობის რიცხოვნობით (126 მლნ. ადამიანი) არ გამოირჩევა სხვა ქვეყნებისაგან[12]. ასეთი წარმატების მთავარი მიზეზი კი, ჩვენი აზრით, ქვეყნის მიერ განხორციელებული პროგრესული ინოვაციური პოლიტიკაა. მსოფლიოში ბევრი მოწინავე ქვეყანა იაპონურ ინოვაციურ მენეჯმენტს ნერგავს და მისი იმპორტი ადგილობრივი მთავრობების მიერ ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთ პრიორიტეტად ითვლება, რაც დადებით ტენდენციად შეიძლება ჩავთვალოთ. ამის შედეგად ეს ქვეყნები უფრო კონკურენტუნარიანს ხდიან საკუთარ წარმოებას, რაც, ასევე, მათი ეკონომიკური სიძლიერის მაჩვენებელია.

აქ საზგასახმელია ის ფაქტი, რომ იაპონია საქართველოს მსგავსად მცირე რესურსების მქონე ქვეყანაა, მაგრამ მისი პრიორიტეტია მაღალხარისხიანი და კონკურენტუნარიანი პროდუქციის ექსპორტი.

უნდა აღინიშნოს, რომ იაპონია, როგორც ერთ-ერთი უდიდესი ეროვნული ეკონომიკის მქონე, მეოთხე ადგილზეა მსოფლიოში, როგორც ექსპორტიორი და იმავდროულად იმპორტიორი ქვეყანა[13]. ამასთან დიდი მიღწევები აქვთ მაღალი ტექნოლოგიების დარგში. უკვე შექმნილია სუპერკომპიუტერების ახალი სისტემა, რაც იძლევა შესაძლებლობას დიდი სიზუსტით მოხდეს სხვადასხვა ბუნებრივი პროცესებისა თუ მოვლენების პროგნოზირება. ასეთ წარმატებებს კი საფუძვლად უდევს იაპონური მართვის თეორიები.

იაპონური სახის გამოცდილება უნიკალურია მსოფლიოში. მათ გააჩნიათ საკუთარი პრინციპები, რომელთა არსი იმაშია, რომ უცხოურ ტექნოლოგიებს არა მარტო იყენებენ, არამედ განუწყვეტლივ აუმჯობესებენ. ამით ეუფლებიან ტექნოლოგიურ ინიციატივას და საკუთარ სიახლესაც სთავაზობენ მსოფლიოს. ამასთან, სახელმწიფოს მიერ დაწესებული საგადასახადო შეღავათები სტიმულს აძლევს კორპორაციებსა და ფირმებს შექმნან ინოვაციური, ექსპორტზე ორიენტირებული მოწინავე ტექნოლოგიები და პროდუქცია, რომლებიც სახელმწიფოს კეთილდღეობის უცილობელ გარანტიას წარმოადგენს.

ინოვაციის სფეროში განვითარებული ქვეყნების, და, განსაკუთრებით, იაპონიის გამოცდილება, ჩვენი აზრით, განვითარებადი ქვეყნებისათვის შეიძლება ზოგად ორიენტირდაც გამოდგეს. ამ კუთხით საინტერესოა, თუ რა მდგომარეობაა გლობალური ინოვაციის ინდექსის მხრივ საქართველოსა და სხვადასხვა ქვეყნებში.

ცნობილია, რომ ცალკეულ ქვეყნებში არსებული ინოვაციების დონე ბოლო წლების განმავლობაში გლობალური ინოვაციის ინდექსით II იზომება. იგი შეიძლება კომპონენტისაგან შედგება[14]. ესენია:

ქვეყანაში არსებული შესაბამისი ინსტიტუტები, კერძოდ, პოლიტიკური გარემო, მარეგულირებელი გარემო, ბიზნეს გარემო;

ადამიანური კაპიტალი და სამეცნიერო კვლევები;

ინფრასტრუქტურის არსებობა, რომელშიც შედის ინფორმაციისა და კომუნიკაციის თანამედროვე ტექნოლოგიები და ეკოლოგიური მდგრადობა, ბაზრის განვითარების დონე, რაც მოიცავს კრედიტების ხელმისაწვდომობას, ინვესტიციების ჩადებას, ვაჭრობას, კონკურენციის არსებობას და ბაზრის მასშტაბებს;

ბიზნესის განვითარების დონე, რომელიც ფასდება დასაქმებულთა ცოდნით, ინფორმაციისთვის საჭირო კავშირებითა და ცოდნის მიღების შესაძლებლობებით; ცოდნა და ტექნოლოგიები, რომელთაც უდიდესი როლი ენიჭება ინოვაციების შექმნაში;

შემოქმედებითობა, სადაც მნიშვნელოვანია არამატერიალური აქტივების არსებობა, ახალი პროდუქტი და მომსახურება და სხვა.

გლობალური ინოვაციის ინდექსის მიხედვით მსოფლიოში ქვეყნები განსხვავებული რეიტინგით ხასიათდებიან. ინდექსის სიის სათავეში შვეიცარია დგას. შემდეგ მოდის შვედეთი, არაბთა გაერთიანებული საამირო, ამერიკის შეერთებული შტატები, ფინეთი და ა.შ. რაც შეეხება საქართველოს, 2016 წლის მონაცემებით ქვეყანა გლობალური ინოვაციის ინდექსის რეიტინგში 64-ე ადგილს იკავებს 128 ქვეყანას შორის. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ 2015 წელთან შედარებით საქართველოს რეიტინგი 9 პოზიციით გაუმჯობესდა (2015 წელს 73-ე ადგილიდან)[4].

საქართველოში ინოვაციური ეკონომიკის განვითარება ერთ-ერთი პრიორიტეტული მიმართულებაა. პარლამენტმა 2016 წლის 22 ივნისს მიიღო კანონი ინოვაციების შესახებ, რომლის მიზანია: 1. ეროვნული ინოვაციების ეკოსისტემის შექმნა და სრულყოფა; 2. ცოდნასა და ინოვაციებზე დაფუძნებული ეკონომიკის მშენებლობა; 3. სხვადასხვა სახელმწიფოში შექმნილი ტექნოლოგიების საქართველოში ათვისების ხელშეწყობა; 4. საქართველოში შექმნილი ინტელექტუალური საკუთრებისა და ტექნოლოგიების დანერგვისა და ექსპორტის ხელშეწყობა; 5. მოწინავე ტექნოლოგიების მეცნიერებისა და ეკონომიკის ყველა სფეროში შეღწევა.

ამ ფუნქციების რეალიზაციისა და ინოვაციების მხარდასაჭერად საქართველოს მთავრობაში შექმნილია სათათბირო ორგანო კვლევებისა და ინოვაციების საბჭო.

აქედან გამომდინარე ბოლო წლებში საქართველომ მნიშვნელოვნად გააუმჯობესა სუვერენული რეიტინგები. ბიზნესის კეთების სიმარტივის ინდექსით 189 ქვეყანას შორის 24-ე პოზიციაზე იმყოფება ქვეყანა. ამან ხელი შეუწყო ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსის მიხედვით 23-ე ადგილზე ყოფნას 178 ქვეყნებს შორის (ევროპაში კი მე-12 ადგილზეა). ბიზნესის დაწყების პოზიციაზე კი მე-4 ადგილზე გადაინაცვლა. 2013 და 2015 წლების შედარებისას ირკვევა, რომ საქონლის საერთო ბრუნვა გაიზარდა 10,6%-დან 11,4%-მდე. პროდუქციის გამოშვება - 11,8%-დან 14,3%-მდე. დასაქმებულთა რაოდენობა კი - 28,7%-დან 31,5%-მდე. ხოლო ინვესტირების მოცულობა - 2,9%-დან 10,5%-მდე [4].

ასეთი დადებითი ტენდენციები გამოწვეულია ხელსაყრელი ბიზნეს გარემოს შექმნითა და მათი კონკურენტუნარიანობისა და ინოვაციების შესაძლებლობების ამაღლებით. ეს ქმნის წინაპირობას ეკონომიკის ინკლუზიური და მდგრადი განვითარებისათვის. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ექსპერტების გათვლით 2020 წლისათვის ინოვაციების დანერგვის შედეგად ქვეყანაში გამოშვებული პროდუქციის საშუალო წლიური ზრდა იქნება 10%. ამ პერიოდში დასაქმებულთა რაოდენობა კი 15%-ით გაიზარდება, ხოლო მწარმოებლურობა - 7%-ით [18].

საქართველოს ჩამოთვლილი კომპონენტებიდან ძლიერი მხარეებიც გააჩნია. ესენია: ბიზნეს გარემო (რეიტინგით მეექვსე ადგილზეა) და ბაზრის განვითარების დონე (მეშვიდე ადგილი). სუსტი მხარეებიდან უნდა აღინიშნოს განათლების დონე (რეიტინგით 115-ე ადგილი, რომელიც ერთ-ერთი სერიოზული გამოწვევაა ქვეყნისთვის, მიუხედავად საგანმანათლებლო დაწესებულებების სიმრავლისა, მისი ხარისხობრივი მაჩვენებლები კრიტიკულად დაბალია). სამეცნიერო კვლევების განვითარება (მეცნიერებათა ეროვნულ აკადემიას ჩამოსცილდა სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები და უნივერსიტეტებში ჯერჯერობით სამეცნიერო სფერო დაბალ რეიტინგულია, ხოლო რეიტინგით 103-ე ადგილზეა). ერთ-ერთი სერიოზული

გამოწვევაა ინვესტიციები, ამ მხრივ, რეიტინგით ქვეყანა 86-ე ადგილზეა. ასევე კრიტიკულია დასაქმებულთა ცოდნის დონე, რითაც 91-ე ადგილზე ვიმყოფებით[4].

ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ წლების მიხედვით გლობალური ინოვაციის ინდექსის კომპონენტებს ზრდადი დინამიკის ტენდენცია ახასიათებს. თუმცა, მისი შედეგი მაინც დაბალია. ქვეყანას სტაბილურად მაღალი შედეგი აქვს ინსტიტუტების კომპონენტში, ხოლო ყველაზე დიდი მერყეობით ბაზრის განვითარების კომპონენტი გამოირჩევა.

საქართველოში ინოვაციური ეკონომიკის განვითარების შედეგად მცირე და საშუალო მეწარმეობაც გაიზრდება. ეს კი ადგილობრივ და საერთაშორისო ბაზრებზე აამაღლებს SMS-ს კონკურენტუნარიანობას, რაც სამეწარმეო უნარების ამაღლებისა და მისი თანამედროვე სამეწარმეო კულტურის დანერგვის წინაპირობას ქმნის. ყოველივე ეს SME-ს მოდერნიზაციისა და ტექნოლოგიური დონის გაუმჯობესების ხელშემწყობი ფაქტორი ხდება. ასეთი მიდგომა მოითხოვს ქვეყანაში ეკონომიკური პოლიტიკის ისეთი სტრატეგიული მიმართულებების განვითარებას, როგორცაა საკანონმდებლო, ინსტიტუციური და სამეწარმეო გარემოს გაუმჯობესება; ფინანსებზე ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესება; მცირე და საშუალო მეწარმეობის უნარების სრულყოფა და სამეწარმეო კულტურის ამაღლების ხელშემწყობა; ექსპორტის ხელშემწყობა და მცირე და საშუალო საწარმოთა ინტერნაციონალიზაცია და ინოვაციების კვლევისა და განვითარების ხელშემწყობა.

საერთო ტენდენციებიდან გამომდინარე, საქართველოს რეიტინგი წინა წლებთან შედარებით საგრძნობლად გაუმჯობესდა, თუმცა ქვეყანა კვლავაც დიდი გამოწვევის წინაშე დგას. ეს ეხება გრძელვადიან პერიოდში ინოვაციურ განვითარებას, ადამიანურ კაპიტალსა და კვლევას, ცოდნასა და ტექნოლოგიებს.

მეტად საინტერესოა მომავლის ინოვაციები. ჩვენი აზრით, ძნელია ზუსტად გათვალისწინებულ შემთხვევაში, თუ რა სიახლეებს შემოგვთავაზებს ადამიანის გონება, მაგრამ ნათელი კონტურები თვალნათლივ ჩანს. ეს ეხება მაღალი ტექნოლოგიების შედეგად წარმოქმნილ ახალ-ახალ დარგებს. ჩვენ შევხებით ზოგიერთ მათგანს.

ასე მაგალითად, თანამედროვე ბიოტექნოლოგიები ხელოვნური ხელების გამოყენებას ცდილობენ. არქიტექტურის დარგში უკვე შენდება ისეთი ცათამბჯენები, რომლებიც მისი ღერძის გარშემო იტრიალებს წამში ექვსი მეტრის სიჩქარით, რაც მოხდება შიგნით მყოფების მიერ შეუმჩნეველად. კომპიუტერულ ტექნოლოგიებში მოსალოდნელი მიღწევები კაცობრიობას ჰპირდება, რომ უახლოეს რამდენიმე წელიწადში აუცილებელი აღარ იქნება კლავიატურისა და კომპიუტერის თავის გამოყენება, რადგან კომპიუტერის მართვა აზროვნების საშუალებით იქნება შესაძლებელი. ასევე, მეცნიერები არ გამორიცხავენ ტვინის იმპლანტების სწრაფად დანერგვის შესაძლებლობას.

ინოვაციის თვალსაზრისით, დიდი მიღწევებია მოსალოდნელი ავტონდუსტრიის დარგშიც. აქ ცალსახად იკვეთება ტენდენცია, რომ მომავლის საწვავი ელექტროენერგია იქნება. არის ვარაუდი, რომ 2030 წლისთვის მოსახლეობა მთლიანად გადავიდეს ელექტრომობილების მოხმარებაზე.

საინტერესოდ განვითარდება გარესამყაროსთან ურთიერთქმედების კომუნიკაციის მარტივი მოდელები. ამის საშუალებით საგანზე ერთი შეხედვით შესაძლებელი გახდება მასზე სრული და დეტალური ინფორმაციის მიღება. ეს ადამიანის აუცილებელი თანამგზავრი გახდება რამდენიმე წელიწადში.

უახლოესი პერიოდის განმავლობაში არსებითდ შეიცვლება ენერჯის მიღების წყაროები. ცნობილია, რომ მიწიდან მოპოვებული წიაღისეული ამოწურავდია, რაც მზის ენერჯის გამოყენების მნიშვნელობას კოლოსალურად ზრდის. ამის მყარ საფუძველს იძლევა მზის ენერჯის გაიაფება და მისი მოცულობის გაორმაგება ყოველწლიურად, რაც დადასტურებულია ბოლო ათწლეულების განმავლობაში[15].

დიდი ძვრებია მოსალოდნელი მედიცინის დარგში. ამ სფეროს განვითარება ყველაზე დიდი გამოწვევების წინაშე დგას. შეიძლება ერთი მაგალითის მოყვანა. მსოფლიო მედიცინა დონორული ორგანოების პრობლემების გადაწყვეტას 3 - ბეჭდვით ცდილობს, რისი დასტურიცაა ჩატარებული ცდების დადებითი შედეგები. გარდა ამისა, მეცნიერები ნანოტექნოლოგიების დახმარებითა და გენომის რედაქტირებით რევოლუციას მოახდენენ მედიცინაში. ამ მეთოდების გამოყენებით შესაძლებელს გახდის შიზოფრენიისა და აუტიზმის განკურნებას გენეტიკურ ღონეზე[16].

ასევე მეტად საინტერესოა ნანოტანსაცმლის ტექნოლოგიების სფეროს მომავალი. აქ უკვე გამოიკვეთა სამი მიმართულება: ნანობოჭკოს, ნანოგენერატორებისა და ჰიდროფობული. ამ ინოვაციური პროდუქტების თვისებები იმდენად განსხვავდება თანამედროვე ანალოგიური პროდუქტისაგან, რომ მას შეიძლება ეწოდოს გადატრიალება ამ სფეროებში. ასე მაგალითად, ნანოგენერატორების დახმარებით მოძრაობის დროს გამოიყოფა ენერჯია, რომელიც ადამიანს პატარა ელექტროსადგურად აქცევს. რაც შეეხება ჰიდროფობულ ნანობოჭკოებს, იგი სიმშრალის შენარჩუნების უნიკალურ შესაძლებლობებს იძლევა წყლით დაფარულ სივრცეში [17].

ზემოთ აღნიშნულიდან ცხადია, რომ მსოფლიო ინოვაციური პოლიტიკა პროგრესულად ცვალებადია. მისი მთავარი მამოძრავებელი ძალაა განვითარებული ქვეყნების მეცნიერული კვლევის მიღწევები. განვითარებად ქვეყნებს კი შეუძლიათ ამ გამოცდილების გაზიარება და პრაქტიკაში აპრობირებული მოდელების მორგება საკუთარ ეროვნულ ეკონომიკებზე. ამ მხრივ, ჩვენი აზრით, მისაბამია იაპონიის გამოცდილება. ეს ეხება საქართველოსთვის ერთ-ერთ ყველაზე მტკივნეულ გამოწვევას - განათლების სისტემას. ჩვენმა ქვეყანამ სწორედ საკუთარი ინტელექტუალური კაპიტალის დახმარებით უნდა მოახდინოს ეროვნული ეკონომიკის განვითარება და მსოფლიო ინტეგრაციულ პროცესებში ჩართვა.

მსოფლიო ინოვაციური პოლიტიკიდან და განვითარებადი ქვეყნების მსოფლიო გამოცდილებიდან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, საქართველოში ინოვაციური სტრატეგიები ძრითადად სამი მიმართულებით უნდა განვითარდეს. ესენია „გადმოტანისკ სტრატეგია“, „დასესხებისკ სტრატეგია და „გაძლიერების“ სტრატეგია.

დასკვნა

გლობალიზაციის პროცესში ინოვაცია ზრდადი ტენდენციით ხასიათდება. მისი მნიშვნელოვანი უპირატესობა ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება და მოწინავე პოზიციების შენარჩუნებაა მსოფლიო ბაზარზე. ამისათვის საქართველოს, როგორც მცირე რესურსების მქონე ქვეყანას, სჭირდება ინოვაციური ეკონომიკის განვითარება. ამისათვის საკუთარი გზების ძიება ეროვნული ინტელექტუალური კაპიტალის სტიმულირებასა და ხელშეწყობაზე გადის.

ინოვაციური მიღწევების დანერგვა და მისი გამოყენება საკუთარი ტრადიციული დარგების კონკურენტუნარიანობის ამაღლების წინაპირობებს ქმნის, რაც სტიმულის მიმცემია ინვესტიციური კაპიტალის მოზიდვისათვის. მაღალი ტექნოლოგიების დანერგვა კი - მომავლის ინოვაციების ხელშეწყობი ფაქტორი გახდება.

საქართველოში ინოვაციების, კვლევისა და განვითარების ხელშეწყობა სამი მიმართულებით შეიძლება განვითარდეს. ესაა „გადმოტანის“, „დასესხების“ და „გაძლიერების“ სტრატეგია.

ყოველივე ეს უნდა აისახოს სახელმწიფოს მიზნობრივ პროგრამებში, რომლებიც რეალურად ხელს შეუწყობენ ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის სწრაფ განვითარებასა და ცივილიზებულ სამყაროში ღირსეული ადგილის დაკავებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ., ბურდული ვ. 2014. „ეკონომიკური განვითარების სტრუქტურული და ინოვაციური პრობლემები“. თბილისი, (რუსულ ენაზე).
2. ჭითანავა ნ. 2018. „საქართველოს ეკონომიკის გამოწვევები და სტრატეგია“. თბილისი.
3. ჩიქავა ლ. 2004. „ცოდნა როგორც სპეციფიკური საქონელი და მისი გადამწვევტი როლი ინოვაციურ ეკონომიკაში“. კრებულში: საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. შრომები 4. თბილისი, გვ.5-25.
4. WWW.Geostati.ge.
5. <http://forbes.ge/blog/221/globaluri-inovaciis-indeqsi-da-saqarTvelo>
6. <http://b2p.ge/10-inovazia-romlebic-samyaros-amoaatrialeben-2020-wlistvis/>
7. <https://businesshub.ge/ge/innovation/increase-rd/types-of-innovation>
8. <https://www.trendbook.ge/en/component/content/article/49-extra/12978-inovaciagvesmishuaramisimnishvneloba>
9. <http://ite-r.blogspot.com/2014/01/blog-post.html>
10. <http://forbes.ge/blog/221/globaluri-inovaciis-indeqsi-da-saqarTvelo>
11. <https://www.businessaward.ge/ka/nomination/wlis-inovaciuri-biznesi>
12. forbes.ge/news/
13. www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t.
14. forbes.ge/blog/221/globaluri-inovaciis-indeqsi-da-saqarTvelo.
15. <https://www.overclockers.ge/index.php?/>
16. <https://www.youtube.com/watch?v=GqeJrJ0Kv4k>.
17. cheminanospace.blogspot.com/2017/10/blog-post_23.htm.
18. <http://www.economists.ge/ka/activities/publications/#141-mtsire-da-sashualo-biznesi-saqartveloshi>

Murman Kvaratskeli

*Doctor of Economics, Professor of
Sokhumi State University,*

*I.e. Senior Scientific Worker of Paata Gugushvili Institute of Economic Sciences,
Javakhishvili Tbilisi State University*

WORLD INNOVATIVE POLICY AND GEORGIA

Expanded Summary

The global transformation in the world depends on the rapid development of innovative processes. The innovative policies in Georgia are directly related to international tendencies. Innovation is directly related to such important topics as: Create a new or improved product, its marketing provision, to attract investments, create valuable intellectual property and act.

In modern conditions, Japan is one of the prominent countries in terms of innovation. There was a new approach to Japanese management theories, which are based on the continuous updating of new technologies. Japan's experience can be a general orientation for developing countries, which should be taken into consideration.

The level of innovation is a very important indicator. Its level of measurement is made by innovation index, which has many components. In this respect, the first five in the world looks like this: Switzerland, Sweden, United Arab Emirates, United States and Finland. Georgia as a developing country, it is ranked 64th among 128 countries, which should be considered a positive moment, it should be noted that Georgia faces many challenges in this regard. This, first of all, is evident in innovative development in the long term, human capital, research,

knowledge and technology. Georgia as part of the world economy creates new strategies, which are based on a new innovative system. This is precisely what the structural changes in the globalization process are for developing the innovative economy. Existing contours in the country are seen in future innovations, which will have the greatest influence on the quality of intellectual capital. At the fast pace is developing biotechnological fields, auto model, simple models of communications, alternative sources of energy, modern medicine of medicine, nanotechnologies, etc. Such a revolutionary leap of innovations is dictated by the progress of the competitive advantage theory. This is due to the innovation of the world market. Georgia's prospects of obtaining high competitiveness on the world market are possible to develop intellectual capital, which is one of the driving forces in the country's progress in the near future.

Georgia as a developing country needs an accelerated growth rate of economy. This cannot be done in a small resource. A lot of economic reforms have led to a lot of problems. Global historical experience of market economy and institutional reforms are a prerequisite for the advancement and progress of the economy, but it is necessary to strengthen the innovative processes. This requires the creation of scientifically grounded programs of the strategic development of the country and the elaborate strategy to implement innovative achievements. All this will be a contributing factor for successful economic reforms, which requires a new approach to the economic policy of the country in terms of successful socio-economic development.

Innovation is, in general, a wide and versatile category, which is related to solving such important issues as: Creating a new or improved product, providing its perfect marketing, attracting investments, creating valuable intellectual property, buying latest technologies and more.

Moreover, the creation of innovative product is always preceded by the creation of new ideas that can stimulate public progress. In addition, innovation in its chapter implies new opportunities to get some benefit from new markets, this is a process that transforms new ideas into new business models and, eventually, new products and brands.

You cannot even notice the general characteristics of innovation. One interesting point here is that the innovation is not only connected with technologies. It is a form of thinking that can be used at any stage of business for transformation of existing tendencies. Technology is itself an innovation target, and so for high-tech companies, the main goal is to maximize innovation at a certain stage of development. But the stimulating role of innovations is important, "If you do not grow up, do not do something different or better, then the competition will get rid of you" From this, it is obvious that innovation means continuous improvement, but "doing something different from competitors" Technological breakthrough, a different view of the problems. In this process, it is also important to quickly and easily meet new requirements. However, the speed should be introduced to the user so that it can be consumed by users.

Any innovation should have a technological innovation that will increase the possibility of revenue. Scale - can have both global and local value for a particular country.

As long as we have to interact with Georgia's innovative policies and challenges, I think we will not focus on the innovative political system of Japan, one of the prominent countries in the world.

Japan is one of the developed countries. GDP per capita is one of the highest in the world with 48 thousand US dollars (Georgia's index is more than 12 times!)

It is noteworthy that Japan is not the size of the territory (378 thousand sq.mm) and the number of population (126 mln) is not distinguished from other countries. The main reason for success is the country's progressive innovative policy. Many advanced countries in the world introduce Japanese innovative management and its import is considered one of the priorities of economic policy by local governments, which can be considered a positive trend. As a result, these countries become more competitive in their own production, as well as their economic strength. It should be noted that Japan, as one of the largest national economies, is the fourth in

the world as an exporter and simultaneously importing country. There are great achievements in the field of high technology. The new system of supercomputers has been created, which gives the opportunity to predict various natural processes or events. Such success is based on Japanese management theories.

This kind of Japanese experience is unique in the world. They have their own principles, the essence of which is to use foreign technologies not only to use but also to improve continuously. By doing this you are learning technological initiative and offer your own innovation to the world.

In addition, the tax advantages imposed by the state stimulate corporations and firms to develop innovative, export-oriented advanced technologies and products which are a guarantee of state welfare.

The experience of the developed countries in the field of innovation, and especially the Japanese, in our opinion, can be a general focus for developing countries. In this regard, it is interesting to know about the global innovation index in Georgia and in different countries.

It is known that the level of innovations in individual countries in recent years has been measured by the global innovation index GII. It consists of seven components. These are: Relevant institutes in the country, namely, political environment, regulatory environment, business environment; Human capital and scientific research;

The existence of infrastructure, which includes modern technologies and ecological sustainability, market development level, including access to credits, investing, trading, competition, and market scales; Business development level measured by the knowledge of the employee, the ability to get the information and knowledge necessary for information; Knowledge and Technologies, which play a major role in creating innovations;

Creativity, where important is the existence of intangible assets, new products and services. According to the Global Innovation Index, countries around the world are characterized by different rates. Switzerland is leading the index list. Then comes Sweden, United Arab Emirates, United States, Finland, etc. According to the data of 2016, Georgia ranked 64th in the Global Innovation Index ranking among 128 countries.

There are also strong sides from the listed components of Georgia. These are: business environment (ranked sixth) and market development level (seventh place). From the weaknesses, the level of education that is one of the serious challenges for the country, despite the abundance of educational institutions, its qualitative indicators are critically low.

Development of scientific research is one of the serious challenges for the country and the level of knowledge of the employee is critical.

From the above, it is clear that the world innovative policy is progressively changing. Its main driving force is the achievement of scientific research in developed countries. Developing countries can also share this experience and adjust the practiced models in their national economies. In this regard, in our opinion, the experience of Japanese experience. This is one of the most painful challenges for Georgia - education system. Our country must, with its own intellectual capital, should develop the national economy and engage in global integration processes.

Innovation in the process of globalization is characterized by an increasing tendency. Its significant advantage is to increase the competitiveness of the country and maintain the leading position on the world market. To this end, Georgia, as a small resource, needs to develop an innovative economy. For this, the search for their own ways is to stimulate and promote national intellectual capital. The introduction and innovation of innovative achievements creates the prerequisites for enhancing the competitiveness of their traditional sectors, which is a stimulus for attracting investment capital. To attract Introduction of high technologies will become a contributing factor for future innovations.

All this should be reflected in the target programs of the state that will support Georgia's rapid growth of economy and a decent place in the civilized world.

სოფლის მეურნეობა – AGRICULTURE

თენგიზ ქავთარაძე
ეკონომიკის დოქტორი

კლასტერების ფუნქციონირების გამოცდილება აჭრ სოფლის მეურნეობაში
და მისი განვითარება საქართველოში

რეზიუმე. თანამედროვე პრაქტიკაში ნაკლებად არის შესწავლილი რეგიონული კონკურენტუნარიანობის მექანიზმი და კლასტერების როლი. კლასტერების განხილვა უნდა მოხდეს სხვადასხვა კონცეპტუალური მიდგომების მიხედვით: ინოვაციური პროცესი, სოციალური კაპიტალი, ეკონომიკური გეოგრაფია და სხვა. **საკვანძო სიტყვები:** ინოვაციური კლასტერი, რეგიონული კონკურენტუნარიანობა, ვერტიკალური კოორდინირება, ინოვაციური მოდელი, მენეჯმენტი.

შესავალი

საინოვაციო საქმიანობა წარმოადგენს ქვეყნის განვითარების იმ პრიორიტეტულ მიმართულებას, რომლის წარმატებულმა განხორციელებამ უნდა უზრუნველყოს ეკონომიკური ჩამორჩენის დაძლევა და ბაზრის შევსება საკუთარი წარმოების სხვადასხვა სახის კონკურენტუნარიანი პროდუქტით.

ბოლო ათი წლის განმავლობაში აშშ-ში განსაკუთრებით გაიზარდა კონკურენტუნარიანობის პრობლემის მიმართ ინტერესი, რაც ნაწილობრივ აიხსნება იმ გარემოებით, რომ ქვეყანამ უნდა გაითვალისწინოს პოლიტიკურ-ეკონომიკური ეფექტიანობის მზარდი სტანდარტები. ჰარვარდის ბიზნესის სკოლის პროფესორის მ. პორტერის აზრით, კონკურენტუნარიანობა განსაზღვრავს ცალკეული კომპანიების, ეკონომიკური დარგების, რეგიონების, ერების ან მეზობელი ქვეყნების ჯგუფების უნარს, მიაღწიონ შემოსავლების მიღებისა და დასაქმების მაღალ დონეს საერთაშორისო კონკურენციის პირობებში. ეს მიდგომა ხელსაყრელია რეგიონების, სახელმწიფოების ან ქვეყნების ჯგუფებისათვის იმ მიზეზით, რომ ის შეესაბამება აღნიშნული ერთეულების მთავარ მიზანს, კერძოდ, ცხოვრების დონის ამაღლების დანიშნულებას.

* * *

რეგიონული კონკურენტუნარიანობის კვლევისას გადასაწყვეტია შემდეგი ამოცანები: გლობალიზაციის პროცესის მიზნების და მამოძრავებელი ძალების ანალიზი; კონკურენტუნარიანობის არსის განსაზღვრა ტერიტორიულ ერთეულებთან მიმართებაში; რეგიონალური კონკურენტუნარიანობის შესწავლის სხვადასხვა მეთოდებისა და მიდგომების გეოეკონომიკური ხედვა; კლასტერების კონცეფციის თეორიული საფუძვლების შემუშავება და მათი როლი რეგიონულ კონკურენტუნარიანობაში.

რეგიონული კონკურენტუნარიანობა თავისი არსით არის ტერიტორიული ერთეულის კონკურენტუნარიანობა, რომელსაც აქვს განსაზღვრული პოლიტიკურ-ეკონომიკური საზღვრები და აფიქსირებს აღნიშნულის განსხვავებას სხვადასხვა ორგანიზაციული სტრუქტურების კონკურენტუნარიანობასთან შედარებით. თანამედროვე პრაქტიკაში ნაკლებად არის შესწავლილი რეგიონული კონკურენტუნარიანობის მექანიზმი და კლასტერების როლი რეგიონულ კონკურენტუნარიანობაში. კლასტერების განხილვა უნდა მოხდეს სხვადასხვა კონ-

ცეპტუალური მიდგომების მიხედვით: ინოვაციური პროცესი, სოციალური კაპიტალი და ეკონომიკური გეოგრაფია.

კლასტერის გეოგრაფიული მასშტაბები შეიძლება იცვლებოდეს ქალაქის, რეგიონის, ქვეყნის ან მეზობელი ქვეყნების მიხედვით. კლასტერი შეიძლება ჩამოყალიბდეს სხვადასხვა ფორმით. მზა პროდუქტების მწარმოებელი ან მომსახურებით დაკავებული ფინანსური ინსტიტუტები და სხვა. კლასტერული პოლიტიკა, ჩვეულებრივ, ლიბერალური და ღირიჟისტული მოდელების ჩარჩოში ხორციელდება. ამ ორ მოდელს შემდეგი პრინციპული თავისებურება ახასიათებს: ლიბერალური კლასტერული პოლიტიკა ითვალისწინებს ბაზრის ზემოქმედების ჩამოყალიბებული კლასტერების შექმნას, ხოლო ღირიჟისტულ მოდელს კლასტერების შერჩევა დარგობრივი და რეგიონული პრიორიტეტების გათვალისწინებით, სახელმწიფო დონეზე ხდება. ღირიჟისტული პოლიტიკა კლასტერისათვის, რეგიონის და მისი დაფინანსების მოცულობას განსაზღვრავს. ლიბერალური კლასტერული პოლიტიკის ძირითადი მიმდევრები არიან: აშშ, კანადა, დიდი ბრიტანეთი; ღირიჟისტულის – საფრანგეთი, ფინეთი, იაპონია, კორეა, შევედეთი.

ბოლო პერიოდში მიმდინარე ეკონომიკურ კვლევებში, როგორც ფირმის, ისე რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება, უშუალოდ დამოკიდებულია ინოვაციური პროცესის შესწავლაზე. ამასთან, ითვალისწინებენ კლასტერში სოციალური კაპიტალის დიდ მნიშვნელობასაც. სოციალური კაპიტალი ადამიანური კაპიტალის სხვა ფორმებისაგან განსხვავებით იქმნება და ხდება მისი გადაცემა კულტურის ისეთი მექანიზმებით, როგორიცაა რელიგია, ტრადიციები, და სხვა წეს-ჩვეულებები. სოციალური კაპიტალი არათანაბრად არის განაწილებული სხვადასხვა საზოგადოებებსა და ტერიტორიებს შორის. სოციალური კაპიტალი ერთმანეთთან აახლოებს კლასტერის მონაწილეებს და მნიშვნელოვანი წილი შეაქვს საქონლისა და მომსახურების შექმნის პროცესში.

ლიტერატურაში გამოყოფენ კონკურენტუნარიანობის შეფასების სამ დონეს. მიკრო დონეზე კონკურენტუნარიანობის შეფასების ობიექტად წარმოდგენილია ფირმები და საქონელი. მეზო დონეზე - დარგები და კომპლექსები, ხოლო მაკრო დონეზე - ქვეყნები. სხვადასხვა დონის ობიექტების კონკურენტუნარიანობის შეფასება ერთმანეთთან არის დაკავშირებული, უფრო მეტიც, დამოკიდებულია ერთმანეთზე, რაზეც მრავალი მკვლევარი მიუთითებს. მ. პორტერის წიგნში (საერთაშორისო კონკურენცია) (1993) რეგიონი განხილულია, როგორც ფირმის კონკურენტუნარიანობის განვითარებისათვის მნიშვნელოვანი გარემო. რეგიონი, როგორც გარემო, განაპირობებს ფირმების კონკურენტუნარიანობას. ეს არის ადგილობრივი ფაქტორების ერთობლიობა, რომელთა შორის მთავარია: მომთხოვნი მომხმარებლები, ძლიერი კონკურენტები, ძლიერი ნედლეულის მომწოდებლები და დამხმარე დარგების კომპლექსები. ეს ერთობლიობა (სამრეწველო კლასტერი) ცნებაში ინტეგრირდება, რომელიც თავის მხრივ გვაძლევს, ურთიერთმოქმედების სინერგიას და აყალიბებს კონკურენტუნარიან ფორმებს. ამრიგად, რეგიონის კონკურენტუნარიანობა ნიშნავს რეგიონის უნარს, გამოავლინოს, შექმნას, გამოიყენოს და შეინარჩუნოს კონკურენტული უპირატესობა სხვა რეგიონების მიმართ. რეგიონის ინოვაციური სექტორის კონკურენტუნარიანობა გვჩვენებს რეგიონის ეკონომიკურ განვითარებასთან დაკავშირებული ურთიერთობების ერთობლიობას სხვა რეგიონებთან შედარებით.

კლასტერები, ჩვეულებრივ, სხვადასხვა ზომის საწარმოებს აერთიანებენ, რომელთა მფლობელობის მოტივაცია საკმაოდ განსხვავებულია. აშშ-ს სოფლის მეურნეობის ინოვაციურ სისტემებში ამ ფაქტორს სათანადო ყურადღება

ეთმობა. მრავალი მცირე და საშუალო ფირმისათვის მჭიდრო თანამშრომლობის ფორმა შეიძლება მიუღებელი იყოს. კერძო საწარმოები ვითარდებიან ინდივიდუალიზმისა და ფხიანობის საფუძველზე, ამიტომ მათი მფლობელები კონკურენტებთან, მიმწოდებლებთან ან კლიენტებთან მჭიდრო თანამშრომლობისათვის მზად არ არიან. შესაბამისად, უპირველესად, საჭიროა კერძო საწარმოთა მფლობელების (ხელმძღვანელების) სტრატეგიული აზროვნების მაღალი დონის ჩამოყალიბება. მათ უნდა გადაწყვიტონ 2 ძირითადი საკითხი: რა დონის თანამშრომლობისათვის არინ მზად და რა შედეგს ელიან ამ თანამშრომლობისაგან. კლასტერში შესვლის სუსტი მოტივაცია შეიძლება ჰქონდეთ, აგრეთვე, კარგად განვითარებული კავშირების მქონე მსხვილ საწარმოებს, რადგან მთავარია მათთვის მოგების მიღება. მცირე და საშუალო საწარმოებთან მუშობა კი დამატებით ხარჯებთან იქნება დაკავშირებული. რეგიონალური კონკურენტუნარიანობის განვითარების მიზნით, უფრო ძლიერ ეკონომიკურ სტრუქტურებში მცირე ბიზნესის ინტეგრირების ხელშეწყობის განვითარებისათვის, მიზანშეწონილია ინტეგრაციის სხვადასხვა ფორმების გამოყენება. აშშ-ს სოფლის მეურნეობაში რეგიონალური კონკურენტუნარიანობის ამაღლების მიზნით, ადგილი აქვს მომგებიანი მრეწველური საწარმოების ინტეგრაციას სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა დარგებსა და კულტურებთან.

ამ მხრივ საინტერესოა აშშ-ს პურფუნთუშეულის კლასტერის გეოგრაფიული მასშტაბები. იგი ჩამოყალიბებულია სხვადასხვა ფორმით. მაგალითად, მზა პროდუქციის მწარმოებელი პრაქტიკულად 20 ყველაზე მსხვილი, მათ შორის 5 ათასი საბითუმო პურსაცხოვები აწარმოებენ ყველა სახის პურფუნთუშეულის ნაწარმის 45%. ასეთი კლასტერული ფირმების პოზიცია ბაზარზე ძალიან ძლიერია. ყოველ მათგანს მთელ ქვეყანაში ჩვეულებრივად გააჩნია საკუთარი ფართო სარეკლამო სავაჭრო მართვის ქსელი. ასეთი კომპანიების პროდუქციის მომსახურების ასორტიმენტი ძალზე ფართოა. ისეთი მსხვილი პროდუქციის კომპანიები, როგორც არის „ნაბისკო“ და „სანშაინბეიკინგი“ ჯერჯერობით არასაკმარისადაა ინტეგრირებული ფირმებთან, რომლებიც ახორციელებენ ამა თუ იმ სტადიაზე ხორბლის გასაღების პროცესის გაძღვლას. იმისათვის, რომ კონკურენციულ ბრძოლაში წინ აღუდგნენ ასეთ გიგანტურ კომპანიებს, ბევრი წვრილი დამოუკიდებელი პურსაცხოვები ერთიანდებიან კოოპერატივებში („ქვოლითიბეიკერს“, „ოფ ამერიკა კოოპერატივ“, „ამერიკენ ბეიკერ კოოპერატივ“, „ინტერპრენდტ ბეიკერს“). აშშ-ში კოოპერატივების წილად ოთხმოცდაათიან წლებში საშუალოდ მოდიოდა 30% პურფუნთუშეული პროდუქციის გასაღება; ხორბლის წარმოებაში, გადამამუშავებასა და გასაღებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ დამოუკიდებელი ფირმები. აღნიშნულ პერიოდში მათზე მოდიოდა ხორბლის წარმოების 60%, 45% მარცვლეული მიეწოდებოდა ადგილობრივ ელევატორებს, მარცვლეულის 35% მიეწოდებოდა ცენტრალურ ელევატორებს, 20% მარცვლეული გადიოდა ექსპორტზე; ფქვილის წარმოების მრეწველობაში დამოუკიდებელი ფირმების ხვედრითი წილი შეადგენდა - 19%, პურსაცხოვებში - 15%, საცალო ვაჭრობაში -10%; სოფლად კონკურენტუნარიანი კლასტერული განვითარების თვალსაზრისით ადგილი აქვს მსხვილი მონოპოლიების ფუნქციონირებას (რომლებიც თავიანთი ძირითადი საქმიანობიდან იღებენ დიდხალ მოგებას), რომლებიც აფინანსებენ საკუთარ სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებს. მაგალითად, უმსხვილესი ნავთობმონოპოლიის „სუპეროილის“ შვილობილი კომპანიის ფირმის „სუპერიოვ ფარმინგ“ -ის მფლობელობაშია 14 ათასი ჰა ბადი და ვენახი კალიფორნიისა და არიზონის შტატებში. მიწის მთელი ფართობი განაწილებულია 49 ნაკვეთად, მათგან 6 ნაკვეთი მდებარეობს მადერა ფრენსოს რაიონში, სადაც მოყავთ მაღალი ხარისხის

ვაშლი, ატამი, ციტრუსი, ყურძენი, გარგარი, მსხალი და ქლიავი. 39 ნაკვეთი მღებარეობს მეკერსფილდას ირგვლივ, სადაც აწარმოებენ ხილის 15 სხვადასხვა სახეობას; არიზონის შტატის ტუსინის რაიონში დამშრალი მიწების ზონაში განთავსებულია სათბურები, სადაც მთელი წლის განმავლობაში მოყავთ პომიდორი და ბაზარზე გასაყიდად ყოველდღიურად გაიტანება 45 ტონა პომიდორი. ფირმა ახორციელებს ინოვაციებს მეცნიერების უახლესი მიღწევების გამოყენებით, წარმოების განახლების თვალსაზრისით. წარმოების ყველა სტადიაზე ისინი ფლობენ საირიგაციო სისტემის უმაღლეს აგროტექნიკას, რომელიც განაპირობებს ხილისა და ბოსტნეულის მყარ, მაღალ მოსავალს. მაგალითად, დახურული გრუნტის სასათბურე მეურნეობებში პომიდორის მოსავალი 8-ჯერ მაღალია ღია გრუნტის მეურნეობებთან შედარებით. სათბურები განლაგებულია აეროდრომებთან სიახლოვეს და მიღებული ბოსტნეული თვითმფრინავებით მიეწოდება ქვეყნის რაიონებს. კომპანია „სუპერიორ ფარმინგ“-ის მმართველობითი სტრუქტურა ასახავს წარმოების ორგანიზაციის მაღალ დონეს. ინოვაციური თვალსაზრისით, იგი წარმოადგენს ვერტიკალური კოორდინირების ტიპურ ამერიკულ მოდელს, მებოსტნეობაში მოიცავს არა მარტო ბოსტნეულის წარმოებას, არამედ მის გადამამუშავებას, გასაღებას, ინფრასტრუქტურას. აგროსასურსათო გაერთიანებაში აწარმოებენ პროდუქციის დიდ ასორტიმენტს. ბევრი ასეთი გაერთიანება შედის მსხვილ კორპორაციაში, როგორც ვერტიკალური კოორდინირებული საწარმო. სამრეწველო გაერთიანების მმართველობა მოქმედებს იმავე პრინციპით, როგორც მსხვილი სამრეწველო საწარმოები. აქ ადგილი აქვს წარმოების დეცენტრალიზაციას, საერთო სტრატეგიული ხელმძღვანელობისაგან ოპერატიული ხელმძღვანელობის გამიჯვნას. ინოვაციური თვალსაზრისით, წარმოების პროცესში ადგილი აქვს მწარმოებელსა და მომხმარებელს შორის განმეორებითი კავშირების შესწავლას, სისტემური მიდგომების გამოყენებით.

ინოვაციური თვალსაზრისით, მებოსტნეობა და განსაკუთრებით დახურული გრუნტის მებოსტნეობა მემცენარეობის მეტად რთული დარგია. იგი ემყარება მეცნიერულ ცოდნას, უახლეს ტექნიკასა და ტექნოლოგიას, შრომის და წარმოების ორგანიზაციის მართვის ზედმიწევნით სრულყოფილ მეთოდებს. რეგიონული კონკურენტუნარიანობის განვითარების რიგ კლასტერულ საწარმოებს მებოსტნეობაში არ გააჩნიათ მუშაობის სათანადო გამოცდილება და ორგანიზებას უწევენ საკუთარ პლანტაციებში დაქირავებული შრომის გამოყენებას. ხშირად ისინი ვერ აღწევენ წარმოების რენტაბელურად მუშაობას. ეს საკითხი მეტად პრობლემატურია. მის მოგვარებას სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებულად უდგებიან. მაგალითად, აშშ-ის მსხვილი ნავთობ მონოპოლიური ფირმა „ს.ს. პირს“-ი თავისი ძირითადი საქმიანობის გარდა დაკავებული იყო 800 ჰექტარ ფართობზე მარწყვის მოყვანით. სხვადასხვა მიზეზის გამო, ამ უზარმაზარი ფართობიდან დაბალი იყო მარწყვის მოსავლიანობა და ხარისხი. მნიშვნელოვნად გაეზარდათ სამუშაო ძალის დანახარჯები. მარწყვის წარმოებიდან მიღებულმა ზარალმა სამ მილიონ დოლარს გადააჭარბა. წარმოება გაკოტრდა. კომპანია „პირელსი“ არის აშშ-ის ფლაგმანი კომპანია – საყოფაცხოვრებო ქიმიკაში. მან შეიძინა კალიფორნიასა და არიზონაში მიწის დიდი ფართობები. დაიწყო ადრეული ბოსტნეულისა და სალათა „ლატუკის“ წარმოება. სალათაზე ფასების მნიშვნელოვანმა დაცემამ, პროდუქციის წარმოებიდან მიღებული მოგება უმნიშვნელო გახდა. ფირმამ უარი თქვა 4,5 ათასი ჰექტარი ფართობების არენდაზე და თავისი საკუთარი 500 ჰექტარი მიწის ფართობიც გაყიდა. კომპანიამ 800 ჰექტარ მიწის ფართობზე სალათა „ლატუკის“ წარმოება შეწყვიტა.

საბაზრო ურთიერთობებმა თვისებრივად შეცვალა ინოვაციურ სისტემებში კლასტერიზაციის, როგორც რეგიონული კონკურენტუნარიანობის განვითარების მუშაობის მართვის მექანიზმი. იგი მკაცრი საგეგმო სისტემის ორიენტაციიდან სულ უფრო მზარდ ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას იღებს. შეიცვალა საწარმოთა საკუთრების ფორმები. შესაბამისად განახლდა მართვის ფუნქციები, როლი და ამოცანები, რაც იმას ნიშნავს, რომ სასოფლო-სამეურნეო და სამრეწველო საწარმოებმა, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ფუნქციონირებისათვის, მეტად რთული სამუშაოები განახორციელეს, რომელიც პრაქტიკულად სახელმწიფოს მიერ შესაბამისი საკანონმდებლო სამართლებრივი ნორმებისა და მეურნეობის მექანიზმის სრულყოფის საფუძველზე მოხდა.

განვითარების თანამედროვე პოსტინდუსტრიული და ინოვაციური მოდელი ცოდნის ეკონომიკასა და მეცნიერების უკანასკნელ მიღწევებზეა დაფუძნებული. მასში მთავარი აქცენტი ახალი საწარმოო სისტემების დანერგვაზეა გადატანილი. აღნიშნულის შედეგად ეკონომიკური განვითარების მართვის დარგობრივმა მიდგომამ, რომელიც განკერძოებულობას, საბაზრო მეურნეობის სხვადასხვა სექტორისა და სეგმენტის წინააღმდეგობას იწვევს, აქტუალობა დაკარგა. სამეურნეო ობიექტის მართვამ ქსელური ხასიათი მიიღო. თანამედროვე ეტაპზე რეგიონული კონკურენტუნარიანობის განვითარების ეფექტიანობა კლასტერიზაციისა და სხვა ქსელური საწარმოო სისტემების გამოყენებასთანაა დაკავშირებული. იგი იძლევა გარემოში მიმდინარე ცვლილებებზე სწრაფი რეაგირების საშუალებას. ამ თვალსაზრისით, ჩვენ შემოვიფარგლეთ მხოლოდ იმერეთის რეგიონის კონკურენტუნარიანობის შესწავლით. ვინაიდან ქუთაისის წარმოდგენს საქართველოს დასავლეთი რაიონების არა მარტო გეოგრაფიულ ცენტრს, არამედ მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების მძლავრ რეგიონს. ბიზნესს შესაძლებლობა აქვს დიდი ეკონომიკური ეფექტით გამოიყენოს კლასტერიზაცია რეგიონული კონკურენტუნარიანობის განვითარების მიზნით და აითვისოს ტერიტორიის წიაღისეული სიმდიდრეები, სასოფლო სამეურნეო და ენერგეტიკული რესურსები. ეს რესურსებია:

- ქუთაისიდან 30-35 კმ-ის დაშორებით ტყიბულის ქვანახშირის საბადო: ქალაქის სამხრეთ დასავლეთ მხარეს მდებარე ჩხარი-აჯამეთის მანგანუმის მადნის საბადოები;
- ქალაქის უშუალო მისაღვამებთან გელათის ქვანახშირის საბადოები;
- ქალაქის მიდამოებში ქიმიური მრეწველობის ძვირფასი ნედლეული – ბარიტი;
- ქუთაისის მიდამოებში ბეტონოტური თიხები (გუმბრინი);
- ქუთაისის მახლობლად (ბანოჯა, ხომული, მედიაური, გელათი) მარმარილოს საბადოები;
- ქუთაისის მიდამოებში (სოფ. ჭოგნართან) ეკლარის კირქვა;
- ქუთაისის მახლობლად (სოფ. კურსები) კურსების ტესენიტის საშენი მასალა;
- ქუთაისის აღმოსავლეთით (ბოილის ქედის მიდამოებში) სონგოლიტები და ქალსედონი (სილიკატური აგურის წარმოებისათვის საჭირო ძვირფასი ნედლეული);
- ქუთაისის აღმოსავლეთით და სამხრეთ-აღმოსავლეთით ბაზალტების მარაგი;
- ქუთაისსა და მის მიდამოებში ფართოდაა გავრცელებული დოლომიტები და დოლომიტიზებული კირქვების, ქვიშებისა და ქვიშა კირქვების საბადოები;
- ქუთაისში (გოჭოურა) საუკეთესო ნედლეულია მაღალ-ხარისხის კერამიკული თიხის სახით, ასევე ქუთაისის ახლოს, რიონ-სორმონის და ჯვარისის მიდამოებში აღმოჩენილია ცეცხლგამძლე თიხის საბადოები.

- ქუთაისის მახლობლად წყლის გარკვეული რესურსები მინიჭების ასაგებად და ა.შ.

ასეთი სპეციფიკური თვისებებით ხასიათდება იმერეთის რეგიონი სამრეწველო, სასოფლო-სამეურნეო თუ სხვა მიმართულებებით განვითარების მხრივ, რაც შესაბამისი გეგმების პროგნოზებსა და პროგრამებში უნდა აისახოს. მაგრამ, ცხადია, მეწარმეობა ვერ განვითარდება ქვეყანაში, რეგიონებში სახელმწიფო მხარდაჭერის გარეშე. უფრო კონკრეტულად, განვითარებადი საბაზრო ურთიერთობების რთული სისტემის პირობებში, შეუძლებელია კლასტერიზაციის, როგორც რეგიონული კონკურენტუნარიანობის განვითარება მისი შესატყვისი საბაზრო ურთიერთობების ინფრასტრუქტურის ფუნქციონირების გარეშე. საჭიროა სახელმწიფო და რეგიონალურ დონეზე ბიზნესის განვითარების მხარდაჭერის სტიმულირების მთელი სისტემის შექმნა და ამოქმედება, პრიორიტეტული მიმართულებების განსაზღვრა ქვეყნისა და რეგიონების სპეციფიკური თავისებურებათა რეალური ხელშემწყობი პირობებით უზრუნველყოფისათვის.

იმერეთის (ქუთაისი, საჩხერე, ჭიათურა, ხარაგოული, ხესტაფონი, თერჯოლა, ტყიბულისა და ბაღდათის რაიონები) რეგიონში აწარმოებენ ტექნიკური ყურძნის მაღალხარისხოვან ჯიშებს, რომლებსგანაც მზადდება საუკეთესო სუფრის თეთრი და წითელი ღვინოები, შამპანურისა და კონიაკების ღვინო მასალები. იმერეთის რეგიონის მევენახეობა ძირითადად წარმოდგენილია ყურძნის შამპანური ჯიშებისაგან, კერძოდ, ცოლიკაურის, ციცქა და კრახუნისაგან, რომლებსაც ვენახის მთლიან ფართობებში 70% უკავია. კვლევის შედეგად ირკვევა, რომ იმერეთში არა მარტო ზემოთ დასახელებულ პერსპექტიულ ჯიშებს, არამედ ისეთ სტანდარტულ მაღალხარისხოვან ჯიშებს, როგორიცაა, ოჯალეში, ჩხავერი, გორული მწვანე, ძველშავი, უსახელაური და სხვა ძლიერ ცოტას ან სრულებით არ აშენებენ. თუ დროულად არ იქნება მიღებული გადაწყვეტი ზომები, მაშინ უახლოეს მომავალში მხოლოდ ორი-სამი თეთრ ყურძნიანი ჯიში (ცოლიკაური და ციცქა) დაიკავებენ იმერეთის მევენახეობის მთელ ფართობს. და მიუტკვებლად გადარიბდება ჩვენი ვაზის ჯიშების მდიდარი შემადგენლობა.

იმერეთის ზონა (ტყიბულისა და წყალტუბოს რაიონები) ცნობილია მაღალხარისხოვანი ჩაის ფოთლის წარმოებით. მიწების პრივატიზაციის შედეგად სოფლად მცხოვრებ თითოეულ ოჯახს დაურიგდათ ერთ ჰა-მდე მიწის ფართობი. კვლევის შედეგად, ძნელი დასადგენია სოფლად მცხოვრებ თითოეულ ფერმერულ ოჯახს ვაზისა და ჩაის ნარგაობებში შეაქვთ თუ არა ნორმით გათვალისწინებული ძვირად ღირებული მინერალური სასუქების კომპლექსი. ძნელი დასადგენია, ფერმერულ ოჯახურ მეჩაიეობაში წელიწადში რამდენჯერ აწარმოებენ ჩაის ბუჩქის, მათ შორის შპალერულად გასხვლას. ჩაის პლანტაციებში თუ აწარმოებენ ჩაის ტექნიკურად მწიფე დუყების შერჩევით კრეფას; ჩაის მავნებლებისა და ავადმყოფობის წინააღმდეგ არ ტარდება აუცილებელი საკარანტინო და სანიტარულ-პროფილაქტიკური (აგროტექნიკური), ქიმიური და ბიოლოგიური ბრძოლის ღონისძიებათა კომპლექსი, რადგან გლეხურ მეურნეობებს მათი ჩატარების ეკონომიკური შესაძლებლობა ნაკლებად გააჩნიათ. იმერეთის რეგიონში ჭიათურის რაიონის მუხურის ზონაში ტრადიციულად არის ხარისხოვანი ვაშლის გაშენების იდეალური პირობები. იმერეთის რეგიონში ასევე კარგი პირობებია ტრადიციული მომთაბარე მეღორეობის განვითარებისათვის.

დასკვნა

იმერეთის აგრარულ სექტორს განვითარების დიდი პოტენციალი გააჩნია, რომლის ეფექტიანი გამოყენების პერსპექტივები რეგიონული აგრარული კლასტერების შექმნითაა შესაძლებელი. კლასტერში, ერთი მხრივ, შერწყმული უნდა იყოს კონკურენცია და ,მეორე მხრივ, ყველა სუბიექტის მჭიდრო თანამშრომლობა და კოლეგიალურობა. ამ მხრივ ყურადსაღებია აშშ კლასტერული რეგიონული კომპარტუნარიანობის გამოცდილების განზოგადება საქართველოში. მაგალითად, აშშ უმსხვილესი ნავთობ მონოპოლიებისა და საყოფაცხოვრებო ქიმიის ფლაგმანი კომპანიების მსგავსად, კარგი იქნებოდა, თუ იმერეთის რეგიონის მსხვილი მომგებიანი მრეწველური საწარმოები კლასტერში შესვლით, გადაწვევდნენ ურთიერთხელსაყრელი პირობებით თანამშრომლობას: მევენახეობის, მეჩაიეობის, მეხაჭაპობის, მეცხოველეობისა და სხვა მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებთან.

აღნიშნული პრობლემის მოგვარებისათვის კლასტერიზაციის რეგიონული კონკურენტუნარიანობის განვითარების მიზნით, ინტეგრირების სხვადასხვა ფორმებიდან, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს ფრენშიაზინგის გამოყენებასა და ბიზნეს-ინკუბატორების შექმნას. მათი გამოყენებით ერთობლივი ბიზნესისათვის გარანტირებული იქნება გასაღების ბაზრები, მათ შორის გაიზრდება საგარეო ბაზრებზე გასვლის შესაძლებლობები. ამრიგად, რეგიონების სოფლის მეურნეობის ინოვაციურ სისტემებში კლასტერიზაცია არის რეგიონული კონკურენტუნარიანობის განვითარების რეალური საშუალება. ამიტომ, იმერეთის რეგიონის ხელმძღვანელობამ მას სათანადო ყურადღება უნდა დაუთმოს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ. ინოვაციები ეკონომიკური განვითარების მთავარი ფაქტორი. თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბ. 2014.
2. ამერიკის ეკონომიკა – ზოგადი საფუძვლების მიმოხილვა, ამერიკის შეერთებული შტატების საინფორმაციო სააგენტო. 2010
3. რევიშვილი ზ. საქართველოს აგრარული განვითარებისა და პოლიტიკის თეორიული საკითხები. თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო-სამეცნიერო პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული, თბ.2015
4. რუსაძე ს. აშშ-ის სახელმწიფო რეგულირების საკითხები, თბ. 1994.
5. ქავთარაძე თ. აგრარული რეფორმა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში და საქართველო “მეცნიერება”, თბ. 2003
6. ქისტაური ნ. ინოვაციებისა და ცვლილებების მართვის თანამედროვე პრობლემები. თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული, თბ. 2015.
7. ხარაიშვილი ე. ინოვაციური განვითარების პრობლემები საქართველოს ფერმერულ მეურნეობებში. თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული. თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა ტ. II. თბ. 2012.
8. ჩიქავა ლ. ინოვაციური ეკონომიკა. საგამომცემლო ფირმა სიახლე, თბ. 2006.

9. www, fao, org/corp/statistics.
10. — . : 2006 – 136.
11. Changes in market organization and practices of the potato industry. Hastings Area. Florida 1958-1968. Washington, 1970.
12. Kyle L.P. Business analysis summary for potato farms 1973. East-lansing, 1974.

Tengiz Kavtaradze
Doctor of economics

EXPERIENCE IN CLUSTERS IN US AGRICULTURE AND ITS GENERALIZATION IN GEORGIA

Expanded Summary

The innovative activity is the priority direction of the country's development, successful implementation of which is to overcome the economic backwardness and filling the market with different kinds of competitive products of its own production. In competitiveness research it is intended to elaborate the theoretical foundations of the clusters concept and their role in regional competitiveness. Regional competitiveness mechanism and the role of clusters in regional competitiveness are less studied in modern practice. Clusters should be reviewed according to various conceptual approaches: innovative process, social capital and economic geography.

The geographical scale of the cluster may vary according to the city, region, country to according neighboring countries. Cluster can be formed in different forms: Financial institutions engaged in manufacturing or serving of finished products and others. Cluster politics is usually done in the framework of the liberal and conducting models. These two models are characterized by the following principal features: Liberal cluster policy is designed to form clusters of market impacts, and the selection model for clerical modeling takes place at the state level, considering sectoral and regional priorities. The conducting policy determines the volume of the region and its funding for cluster. The main followers of the liberal cluster policy are the US, Canada, Great Britain; Directionalist - France, Finland, Japan, Korea, Sweden.

Clusters typically combine different sizes of enterprises whose ownership motivation is quite different. This factor in the US innovative agriculture is paid attention. The form of close cooperation for many SMEs may be unacceptable. Private enterprises are based on individuality and obility, so their owners are not ready to work closely with rivals, suppliers or clients. Therefore, first of all, it is necessary to establish a high level of strategic thinking of private enterprise owners (management). They should decide on two main issues: what level of co-operation is not ready and what results are expected from this cooperation. There can be weak motivation to enter clusters, as well as large enterprises with well-developed connections, because the main thing is to get profit for them. Work with small and medium enterprises will be associated with additional expenses. For the development of regional competitiveness, for the development of small business integration in stronger economic structures, it is advisable to use different forms of integration. In order to increase regional competitiveness in the US agriculture, there is an opportunity to integrate profitable industrial enterprises with different fields of agriculture and cultures.

It is impossible to develop clusterization as a regional competitiveness without the functioning of the interconnected market relations infrastructure. It is necessary to create and implement the whole system of stimulating support for business development at the state and

regional level. Identify the priority directions for securing the country's and regional sectors' specificities.

The Imereti Agrarian sector has a great potential for development, with the potential for effective use of regional agricultural clusters. In Cluster, on the one hand it should be combined with competition and on the other hand, close cooperation and collegiality of all subjects. In this regard, there is a generalization of the US Cluster Regional Communicability Expert in Georgia. For example, it would be better if the United States would be the largest oil monopolies and flagship chemicals in the household chemistry, if they were able to enter into the cluster of large profits of the Imereti region by making clusters of mutually beneficial conditions: viticulture, horticulture, breeding and other farming farms.

For the purpose of solving this problem, to develop regional competitiveness of clustering, different forms of integration must be given special attention to the use of franchising and the creation of business incubators. By using them, businesses will be guaranteed for joint ventures, including the possibility of exchanging foreign markets. Thus, clusterization in the agriculture innovation systems of the regions is a real way of development of regional competitiveness. Therefore, the leadership of Imereti region should pay attention to it.

სექტორული ეკონომიკა – SECTORAL ECONOMY

ბორის ვითოლენდია

ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

საქართველოს სარკინიგზო ტრანსპორტის ევროპულ სისტემებთან ურთიმართიანობის და ინტეგრირების პრობლემის ანალიზი

რეზიუმე: სტატიაში წარმოდგენილია საქართველოს სარკინიგზო ტრანსპორტის ევროპულ სისტემებთან ურთიმართიანობის და ინტეგრირების პრობლემის კვლევის ანალიზის შედეგები. აქვე ჩამოთვლილი და წარმოდგენილია ევროპულ სისტემებთან საქართველოს რკინიგზის და მისი ინფრასტრუქტურის თავისებობის, ტექნიკური პარამეტრების და ამ კუთხით არსებული გამოწვევების პრობლემური საკითხები. სტატიაში წარმოდგენილია მოკლე ინფორმაცია “ევროკავშირ-საქართველოს ასოცირების შესახებ შეთანხმების” კონტექსტში საქართველოს რკინიგზის ტრანსპორტის სექტორისათვის გათვალისწინებული ზოგიერთი დირექტივების და რეგულაციების შესახებ. გარდა ამისა, სტატიაში განხილულია საკითხი “ინტეგრირებული ტრანსპორტის” და მასში რკინიგზის ზოგადი მნიშვნელობის შესახებ. სტატია მომზადებულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ახალგაზრდა მეცნიერთა გრანტის საფუძველზე (NYS-2016-41).

საკვანძო სიტყვები: ტრანსპორტირება, სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურა, საქართველოს რკინიგზა, ევროკავშირის სტანდარტები, რეგიონალური განვითარება.

შესავალი

სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო, საქართველოს, მთელს კავკასიაში და მის ფარგლებს გარეთაც, საკვანძო სატრანსპორტო ფუნქცია აკისრია. საბჭოთა იმპერიის პერიოდში კავკასიის რესპუბლიკების ეკონომიკა, მათ შორის სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურა, მხოლოდ ქვეყნის განაპირა, ჩიხურ და/ან ქვეყნისშიდა დანიშნულების ობიექტებს მიეკუთვნებოდნენ და პრაქტიკულ დირექტულებას არ წარმოადგენდნენ დანარჩენი მსოფლიოს ეკონომიკური განვითარებისა და გლობალური ინტეგრაციის თვალსაზრისით. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ საქართველოს სატრანსპორტო მაგისტრალებმა დაიბრუნეს საკუთარი ფუნქცია.

მსოფლიოში მიმდინარე გლობალური ეკონომიკური და პოლიტიკური პროცესების გათვალისწინებით, ექსპერტების შეფასებით, უახლოეს მომავალში აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის ვაჭრობის პარალელურად ტვირთბრუნვის მოცულობა გაიზრდება, შესაბამისად, საქართველოს ტრანსკავკასიური კორიდორის ფუნქცია ფართოვდება. ისიც ცნობილია, რომ უზარმაზარი უპირატესობებიდან გამომდინარე, ევროკავშირის ბაზარი მიმზიდველია ყველა საერთაშორისო მოთამაშისათვის, თუმცა გასათვალისწინებელია, რომ ევროკავშირში ინტეგრაციის წინაპირობას გარკვეული ეკონომიკური და ინსტიტუციური რეფორმების გატარება წარმოადგენს, დაწესებულია მთელი რიგი კრიტერიუმები, რისი დაკმაყოფილების გარეშე ევროკავშირის წევრობა და რეგიონალური ინტეგრაცია შეუძლებელია.

უნებრივია, საგარეო ეკონომიკური კავშირების სრულყოფა ყოველი ქვეყნის ეკონომიკური ეფექტურობის ზრდის უდიდესი რეზერვია. საგარეო ეკონომიკური კავშირების კონტექსტში, ევროკავშირის ბაზარი, სხვადასხვა უპირატესობებიდან

გამომდინარე, მიმზიდველია საქართველოსათვის. ბოლო წლებში საქართველომ მნიშვნელოვნად გააღრმავა ურთიერთობა ევროკავშირთან, რომელიც ამ დროისთვის განმტკიცებულია საქართველო-ევროკავშირის ურთიერთობის ისტორიაში არსებული, ყველაზე მძლავრი და ყოვლისმომცველი ე.წ. „საქართველო-ევროკავშირის ასოცირების“ ხელშეკრულებით. (შეთანხმებას ოფიციალურად ეწოდება „ასოცირების შესახებ შეთანხმება ერთი მხრივ, ევროკავშირსა და ევროპის ატომური ენერჯის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებს და მეორე მხრივ, საქართველოს შორის.“), რომლის ნაწილიცაა “ღრმა და ყოვლისმომცველ თავისუფალ სავაჭრო სივრცეზე შეთანხმება“ (DCFTA). ამ ხელშეკრულების გაფორმებით საქართველო-ევროკავშირს შორის ურთიერთობები თვისობრივად ახალ, ისტორიულად უპრეცედენტო დონეზე გადავიდა. „ასოცირების შესახებ შეთანხმების“ VI კარი ეხება ტრანსპორტსა და მასთან დაკავშირებულ საკითხებს და ის პირველ რიგში, ტრანსპორტის სფეროს მოდერნიზებასა და ევროპული სტანდარტების დანერგვას ითვალისწინებს.

თავის მხრივ, საქართველოს სარკინიგზო ტრანსპორტის სექტორის ევროპულ და საერთაშორისო სისტემებთან ურთიერთთავსებადობა და დარგის ინტერმოდალურობის უზრუნველყოფა აუცილებელი პირობაა საქართველოს სატრანზიტო დერეფნის სრულყოფილად გამოყენებისათვის.

საქართველოს რკინიგზის ტრანსპორტის სექტორის შესახებ

საქართველოს სატრანზიტო ფუნქციის კონტექსტში საქართველოს რკინიგზა კასპიის და ცენტრალური აზიის რეგიონების ევროპასთან დასაკავშირებელ ალტერნატიულ გზად განიხილება. საქართველოს სტრატეგიული მნიშვნელობის პორტები და ტერმინალები პირდაპირ უკავშირდებიან აზერბაიჯანის, უკრაინის, რუსეთის, ბულგარეთის სარკინიგზო ხაზებს, ასევე მალე სრული დატვირთვით ამოქმედდება ბაქო-თბილისი-ყარსის სარკინიგზო მაგისტრალი, რომელიც საქართველოს რკინიგზას პირდაპირ დააკავშირებს თურქეთთან და ტრანსევროპულ სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურასთან. ტრასეკას დერეფანი, რომელსაც შეუძლია ევროპისაკენ და ევროპიდან ტრანზიტის ძირითადი ნაკადების წარმართვა კავკასიის გავლით, საერთაშორისო საზოგადოებისა და მსხვილი გადაამზიდავი კომპანიების ყურადღების ცენტრში უფრო აქტიურად ექცევა. ამ კონტექსტში ასევე შესაძლებელია ვისაუბროთ ასევე ე.წ. „აბრეშუმის გზის“ პროექტზე, რომელზეც საქართველოს ხელისუფლების წარმომადგენლები დიდ იმედებს ამყარებენ

საქართველოს უახლესი ისტორიის განვლილი პერიოდის უარყოფითი შედეგები შეეხო საქართველოს რკინიგზასაც. მიუხედავად უმძიმესი ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობისა, საქართველოს რკინიგზამ თავდაპირველად გარკვეული წარმატებით შეძლო შეესრულებინა ქვეყნის ეკონომიკის გაჯანსაღების მასტიმულირებელი როლი. საქართველოს რკინიგზა ჩამოყალიბდა მომგებიან საწარმოდ, მაგრამ აღნიშნული წარმატებები მიღწეული იყო წარმოების მოცულობის ზრდით (ამ შემთხვევაში სატრანზიტო გადაზიდვების მოცულობის ზრდით), რაც, თავის მხრივ, პოლიტიკური და ეკონომიკური ფაქტორების ზეგავლენით იყო გამოწვეული და არა წარმოების განვითარებით და მომსახურების ხარისხისა და ეფექტიანობის ამაღლებით.

საქართველოში სარკინიგზო ტრანსპორტის ევროსტანდარტებთან თავსებადობისა და შესაბამისობის შესწავლის და ამ საკითხის ზოგადი ანალიზისთვის, მნიშვნელოვანია თავდაპირველად შევავსოთ “საქართველოს რკინიგზის” ზოგადი მდგომარეობა და ამისათვის უნდა შევასაღეს, თუ რა სიმძლავრეებზე მუშაობს ამჟამად “საქართველოს რკინიგზა”. ამის შემდგომ შესაძლებელი გახდება

რკინიგზის სექტორის ინტერმოდალურობის და სამომავლო პოტენციალის შეფასება.

საქართველოს რკინიგზა სამ ფილიალად იყოფა: სატვირთო გადაზიდვები, სამგზავრო გადაზიდვები და ინფრასტრუქტურის ფილიალები. აღნიშნული ფილიალები იყოფენ ისეთ საქმიანობებს, როგორებიცაა სატვირთო გადაზიდვები, მგზავრობა მომსახურება და რკინიგზის ძირითადი ინფრასტრუქტურის მართვა.

ზოგადად, სატვირთო გადაზიდვები რკინიგზის შემოსავლის გენერირების ძირითადი წყაროა, ხოლო სამგზავრო გადაზიდვები უმეტეს შემთხვევაში ზარალიანი ოპერაციაა, რადგან მატარებლით მგზავრობის დაბალი ტარიფი საკმარისი არ არის რკინიგზის შენახვისა და მომსახურებისათვის.

საქართველოს რკინიგზა მომგებიანი საწარმოა – მასში სატვირთო გადაზიდვების წილი მთლიან ოპერაციებში საკმარისია მგზავრების ტრანსპორტირებიდან მიღებული ზარალის დასაფარად და დამატებით მოგების მისაღებად.

საკონსულტაციო ფირმა „Booz Allen Hamilton“-ის (BAH) კვლევის შეფასებით, დღეისათვის საქართველოს რკინიგზის მთავარი ხაზის საექსპლუატაციო სარკინიგზო მაგისტრალის ქსელი საკმაოდ ნორმალურ მდგომარეობაშია, მაგისტრალი მთლიანად ელექტროფიცირებულია, ხოლო ძირითადი მაგისტრალი ორმხრივი მოძრაობის საშუალებას იძლევა.

საქართველოს რკინიგზის ინფრასტრუქტურა რამდენიმე კომპონენტისაგან შედგება, ესენია: ხიდები, გვირაბები და სარკინიგზო მაგისტრალი, კომუნიკაციის საშუალებები, ელექტროენერჯის მიწოდება, დეპოები, სადგურები და მასთან დაკავშირებული აღჭურვილობა. მიმდინარე ეტაპზე სარკინიგზო ტრანსპორტის ინფრასტრუქტურის უმეტესი ნაწილი 85 წელზე მეტი ხანდაზმულობისაა.

მიუხედავად იმისა, რომ გზების, ხიდებისა და გვირაბების მდგომარეობა ოპერაციების უწყვეტად წარმოების საშუალებას იძლევა, კრიტიკულ ადგილებში სარემონტო სამუშაოების ჩატარებას, კერძოდ, დაზიანებული რელსების გამოცვლას, ასევე საყურადღებოა რკინიგზის საქმიანობასთან დაკავშირებული გარემოს დაბინძურების პრევენციის ღონისძიებების გატარება.

საქართველოს სარკინიგზო ინფრასტრუქტურას გააჩნია რიგი პრობლემები, რომლებმაც უკვე თავი იჩინა. ამ მხრივ, ჩვენი შეფასებით, მთავარი დაბრკოლება რკინიგზისთვის არის ინფრასტრუქტურის, დამხმარე ნაგებობების, ლოკომოტივების, ვაგონების და სხვა ინფრასტრუქტურული მიმართულებების ხანდაზმულობა. დაბალი ტექნიკური აღჭურვილობა და განუვითარებელი ინფრასტრუქტურა მოდერნიზაციასა და განახლებას მოითხოვს. პრობლემაა გაზრდილი სარემონტო ხარჯები, რაც სერიოზულად აჭარბებს დასაშვებ ნორმას. ევროპულ სალიანდანგო ხაზებთან თავსებადობის თვალსაზრისით, დიდ პრობლემას წარმოადგენს ლიანდაგების ზომა, საქართველოს არა აქვს ლიანდაგების ე.წ. “ევროპული ზომა“, ლიანდაგების შეცვლა მოითხოვს ძალიან დიდ საინვესტიციო გადაწყვეტილებას და ხარჯებს. ამავე დროს, არსებობს ამ პრობლემის გადაჭრის არაერთი გზა.

მოძრავი შემადგენლობის თანამედროვე მატარებლებით განახლების აუცილებლობა საქართველოს რკინიგზას ახალი ამოცანების წინაშე აყენებს. ინფრასტრუქტურის განახლებასთან ერთად აუცილებელი იქნება გარკვეული კაპიტალდაბანდებების განხორციელება აღჭურვილობის თანამედროვე დიაგნოსტიკური ცენტრის ჩამოსაყალიბებლად, რის შედეგადაც თავიდან იქნება აცილებული მოძრავი ტექნიკის დაგვიანებული ან არასათანადო შეკეთება. დიაგნოსტიკური ცენტრის ჩამოსაყალიბებლად აუცილებელია როგორც შესაბამისი ტექნიკის შექმნა, ისე მომსახურე პერსონალის გადამზადება, რის შედეგადაც შესაძლებელი გახდება ახალი ტექნიკის გამოყენება და შენახვა. ამრიგად, საქართველოს რკინიგზის ოპერაციების უსაფრთხო და ეფექტური წარმოებისათვის და მომავალი განვითარებისათვის, დიდი ინვესტიციაა საჭირო.

საქართველოს რკინიგზაზე მოხდა საექსპლუატაციო ფუნქციის კომერციალიზაცია: საქართველოს რკინიგზაზე დაშვებულია მესამე მხარის მიერ მგზავრთა გადაყვანა და ტვირთების გადაზიდვის ორგანიზება (ახალ მოძრავ შემადგენლობას უნდა ჰქონდეს არსებულ მოთხოვნებთან შესაბამისობის დამადასტურებელი მოწმობა-სერტიფიკატი) რაც, უკვე არსებული გამოცდილების შესაბამისად, ბევრად უწყობს ხელს რკინიგზის კომერციულად მომგებიან ორგანიზაციად ჩამოყალიბებას. ასევე აღსანიშნავია, რომ დასავლეთის ექსპერტთა მოსაზრებით, მაქსიმალური ეფექტიანობის მისაღწევად მიზანშეწონილია რკინიგზის საექსპლუატაციო ფუნქციის სრული კომერციალიზაცია.

1992 წლიდან საქართველო გაერთიანებულია რკინიგზის თანამშრომლობის ორგანიზაციაში (OSJD), რაც რკინიგზას ხელსაყრელ პირობებს უქმნის, რათა შეღავათიანი ტარიფით შეუფერხებლად განახორციელოს ტვირთის გადაზიდვა წვერი სახელმწიფოების რკინიგზებზე. აგრეთვე 2011 წელს საქართველო შეუერთდა საერთაშორისო სარკინიგზო გადაზიდვების სამთავრობოთაშორისო ორგანიზაციის კონვენციას საერთაშორისო სარკინიგზო გადაზიდვების შესახებ (COTIF).

2016 წელს საქართველოში მგზავრთა გადაყვანებისათვის შემოყვანილი იქნა თანამედროვე ტიპის ოთხი ახალი მატარებელი, რომლებიც აღჭურვილია საჭირო ყველა თანამედროვე მოწყობილობით, ულტრათანამედროვე ტიპის უსაფრთხოების სისტემებით. აღნიშნული მატარებლები სრულ შესაბამისობაშია ევროპულ უსაფრთხოების სტანდარტებთან.

2017 წელიდან დაინერგა სატვირთო დოკუმენტაციის ელექტრონული ხელმოწერის სისტემა, რომელიც საშუალებას იძლევა ელექტრონულად იწარმოოს ადგილობრივი სატვირთო გადაზიდვების კომერციული და ფინანსური აღიჯებისა და დარიცხვისათვის აუცილებელი დოკუმენტაცია (ქაღალდის გარეშე). ახალი სისტემა რკინიგზის მომხმარებელს აძლევს საშუალებას მსოფლიოს ნებისმიერი წერტილიდან დაინახოს და მოაწეროს ხელი სატვირთო ოპერაციებს, რაც მართვის თვალსაზრისით გამართლებულია და აადვილებს მომსახურების მოქნილობას. სტატია მომზადებულია საქართველოს შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ახალგაზრდა მეცნიერთა გრანტის (N YS-2016-41) საფუძველზე.

**“ევროკავშირ-საქართველოს ასოცირების შესახებ შეთანხმების”
კონტექსტში საქართველოს რკინიგზის ტრანსპორტის სექტორისათვის
გათვალისწინებული დირექტივები და რეგულაციები**

საქართველო-ევროკავშირს შორის ასოცირების შეთანხმების მიხედვით, საქართველოს რკინიგზამ 8 ძირითადი დირექტივა და რეგულაცია უნდა დანერგოს. რეგულაციების ამოქმედება ეტაპობრივად 2018- 2021 წლებში უნდა განხორციელდეს. ამ მხრივ, გარკვეული მოსამზადებელი ნაბიჯები უკვე გადაიდგა. ევროკავშირის სარკინიგზო დირექტივების ძირითადი ასპექტებია:

- ✓ ტექნიკური და უსაფრთხოების პირობები და ურთიერთთავსებადობა (2004/49/EC დირექტივა გაერთიანების რკინიგზების უსაფრთხოების შესახებ);
- ✓ ბაზრის გახსნა და ინფრასტრუქტურაზე დაშვება (913/2010 რეგულაცია კონკურენტული ტვირთისთვის ევროპული სარკინიგზო ქსელის თაობაზე და 2012/34/EC დირექტივა, რომლის მეშვეობითაც ჩამოყალიბდა ერთიანი ევროპული სარკინიგზო ზონა);
- ✓ სისტემაში დასაქმებულთა კვალიფიკაცია და შრომითი პირობები იმ მატარებლის მემანქანეების სერტიფიცირების შესახებ, რომლებიც მართავენ ლოკომოტივებსა და მატარებლებს გაერთიანების სარკინიგზო სისტემაში (2007/59/EC დირექტივა);

- ✓ გაერთიანების ფარგლებში სარკინიგზო სისტემის ურთიერთთავსებადობის შესახებ რკინიგზის ინფრასტრუქტურული კომპანიის ტარიფის დადგენა (2008/57/EC დირექტივა);
- ✓ საკითხები მგზავრთა უფლებების და საზოგადოებრივი სამგზავრო სარკინიგზო და საავტომობილო ტრანსპორტის მომსახურებების, რკინიგზის მგზავრთა უფლებებისა და ვალდებულებების შესახებ და სატვირთო გადაზიდვის ოპერატორების შესახებ (რეგულაცია EC - N 1370/2007) და EC N 1371/2007);
- ✓ მნიშვნელოვანი დირექტივები არსებობს გარემოს დაცვის თვალსაზრისით სახიფათო ტვირთის შიდა ტრანსპორტირების შესახებ, რომელიც ეტაპობრივად დაინერგება (2008/68/EC დირექტივა).

ჩამოთვლილი დირექტივების მთავარი მიზანია სატრანსპორტო ბაზარზე ევროპული (მათ შორის საქართველოს) რკინიგზის პოზიციის გაუმჯობესება, ასევე, ის, თუ როგორ გაიზარდოს რკინიგზის კონკურენტუნარიანობა ბაზარზე ტექნიკური პარამეტრების გაზრდით და პირობების გაუმჯობესებით. საბოლოო რეზულტატი იქნება ის, რომ საქართველოს რკინიგზა გახდება უფრო მოქნილი ოპერაციებში და ხელს შეუწყობს ჩამოყალიბდეს ნამდვილი ევროპული სტანდარტების რკინიგზად.

"ინტერმოდალური ტრანსპორტი" და მასში სარკინიგზო ტრანსპორტის როლის მნიშვნელობის ზოგადი აღწერა

ტერმინები “ინტერმოდალური” და “ინტერმოდალიზმი” შედარებით ახალია. მაგალითად, ის „Concix Oxford English Dictionary“-ში პირველად გამოიყენეს 1980-იან წლებში, თუმცა, ამ პერიოდში ინტერმოდალიზმის გაგება ჯერ კიდევ არ იყო იგივე, რაც მაგალითად, დღეს გვაქვს. იმავე ლექსიკონის მე-10 (1999 წ.) გამოცემაში ტერმინი „ინტერმოდალური“ განმარტებულია შემდეგნაირად: ინტერმოდალური ეწოდება ისეთი სატვირთო გადაზიდვებს, როდესაც სატრანსპორტო გადაზიდვის პროცესში მიზანშეწონილია ან დასაშვებია, გამოიყენებული იქნას ორი ან ორზე მეტი სატრანსპორტო საშუალება და უმეტეს შემთხვევაში, ტვირთის მიმღებს არ აქვს პირდაპირი შეხება სხვადასხვა სატერმინალს, საბაჟო და სხვა ლოჯისტიკურ პროცესებთან (cases, there is no direct connection or access between the loading/unloading point and the rail, inland waterway, sea, or air transport system).

არსებობს ინტერმოდალური გადაზიდვების სხვა განმარტებებიც, თუმცა მათ შორის შინაარსობრივი განსხვავება დიდი არაა.

ჩვენ მიერ ჩატარებული კვლევის პროცესში ჩამოყალიბდით „ინტერმოდალური გადაზიდვების“ ჩვენეულ დეფინიციამდე: „ინტერმოდალური გადაზიდვა“ წარმოადგენს ტვირთების გადაზიდვას რამდენიმე სახის ტრანსპორტით. ამ დროს ერთ-ერთი გადამზიდვთაგანი აწარმოებს მთელი მიზიდვის ორგანიზებას, გაგზავნის პუნქტიდან დანიშნულების პუნქტამდე, გადატვირთვის ერთი ან რამდენიმე პუნქტის გავლით. აქ არ არსებობს ოპერატორი და დამკვეთი. თვითონ დებს ხელშეკრულებას ყოველ გადამტანთან, რომელიც პასუხისმგებელია თავის მონაკვეთზე. აქედან გამომდინარე, პასუხისმგებლობა, ლოჯისტიკური ჯაჭვის ყოველ რგოლზე, გადაზიდვის დამკვეთზე მოდის.

როგორც ცნობილია, სატრანსპორტო გადაზიდვების დაგეგმვისას სხვადასხვა სახის ტრანსპორტის გამოყენება და გადაზიდვის ფორმის შერჩევა დამოკიდებულია სხვადასხვა ფაქტორებზე (გეოგრაფიული, ინფრასტრუქტურული, უსაფრთხოება, სოციალურ-პოლიტიკური, ნორმატიულ-საკანონმდებლო, ტვირთების სატრანსპორტო დახასიათება და მრავალი სხვა), რომლებიც საბოლოოდ ახდენს გავლენას კონკრეტულ სატრანსპორტო დერეფანში ტვირთის მოხვედრის შესაძლებლობებზე.

ამავე დროს, სხვადასხვა ობიექტური მიზეზის გამო, რთული მდგომარეობა შეიქმნა საერთაშორისო ბიზნეს-გარემოში, მწვავედ კონკურენცია სატრანსპორტო ბაზარზე, ტვირთმფლობელებისათვის გადაზიდვის ტარიფების, მომსახურების ხარისხის, ტვირთის უსაფრთხოების დაცვის, გადაზიდვის სისწრაფის, სასაზღვრო, საბაჟო გადასასვლელების შეუფერხებელი ფუნქციონირების და სხვა მანქანების მიხედვით. ამრიგად, არის საშიშროება უახლოეს მომავალში საქართველოს რკინიგზამ დათმოს წამყვანი პოზიციები, რასაც შეუქცევადი ხასიათი ექნება, თუ დროულად და რადიკალურად არ განხორციელდა სათანადო რეფორმები.

თუ გავითვალისწინებთ იმ უპირატესობებსა და შესაძლებლობებს, რომელსაც რკინიგზა ასრულებს მთლიანი სატრანსპორტო სისტემის ეფექტური ფუნქციონირებისათვის, ბევრ დასაბუთებას არ საჭიროებს ინტერმოდალური გადაზიდვებში სარკინიგზო ტრანსპორტის როლის მნიშვნელობის დადგენა. ცხადია, რომ ინტერმოდალურ გადაზიდვებში უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია სწორედ რკინიგზის ტრანსპორტს აკისრია, ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ისეთი ქვეყნებისათვის სადაც ასევე გადაზიდვების განხორციელება შესაძლებელია საზღვაო ტრანსპორტითაც, ამ მხრივ კი ცნობილია, რომ საქართველოს რკინიგზა შავ და კასპიის ზღვებს შორის მდებარე ევრაზიის სატრანსპორტო არტერიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ნაწილს წარმოადგენს, რომელიც უმოკლესი გზით აკავშირებს ევროპასა და ცენტრალურ აზიას. შესაბამისად, საქართველოს რკინიგზას და მის თავსებადობას ევროპულ სტანდარტებთან, საქართველოს სატრანსპორტო დერეფანში ინტერმოდალური გადაზიდვების განვითარების კონტექსტში. უდიდესი მნიშვნელობა აქვს.

დასკვნა

საქართველო მსოფლიოს განუყოფელი ნაწილია და, ბუნებრივია, მისი განვითარება საერთო ტენდენციების კალაპოტში ხდება. საქართველოს ეკონომიკური ზრდა და მდგრადი განვითარება მეტწილად დამოკიდებულია მისი, როგორც სატრანსპორტო ქვეყნის, პოტენციალის ეფექტურ გამოყენებაზე. რაც გულისხმობს იმას, რომ საქართველოს სატრანსპორტო დარგის მოდერნიზება და სატრანსპორტო ფუნქციის სრულფასოვანი შესრულება მოითხოვს მჭიდრო ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარებას მეზობელ სახელმწიფოებთან და საერთაშორისო მსხვილ ბიზნეს ორგანიზაციებთან და ზოგადად, რეგიონული თანამშრომლობის გაღრმავებას. ძალისხმევა იქითკენ უნდა იყოს მიმართული, რომ მაქსიმალურად იქნას ხელშეწყობილი საქართველოსა და მისი სტრატეგიული პარტნიორებისათვის პრიორიტეტული სექტორის ინტეგრაცია რეგიონულ და ევროპულ ბაზრებში.

ეროვნული მეურნეობის, მათ შორის სატრანსპორტო სისტემის აღორძინება დღეს შეუძლებელი იქნება საერთაშორისო სტანდარტების შესაფერისი მოდელის დანერგვისა და მთლიანად სისტემური ტრანსფორმაციის გარეშე.

ამრიგად, საქართველომ ბოლო პერიოდში გადადგა მნიშვნელოვანი ნაბიჯები სარკინიგზო ტრანსპორტის ეროვნული სტანდარტების ევროკავშირის სტანდარტებთან დასაახლოებლად, თუმცა, როგორც ზემოთაა ნაჩვენები, ჯერ კიდევ ძალიან ბევრია გასაკეთებელი სურათის რადიკალურად შესაცვლელად. სარკინიგზო ტრანსპორტის ნაწილში, ევროკავშირის ძირითადი რეკომენდაციების აბსოლუტური უმრავლესობა 2019-2022 წლების შუალედში უნდა იქნეს იმპლემენტირებული, აღნიშნული კი წინა წლებისაგან განსხვავებით, უზრუნველყოფს დარგის ფუნქციონირების განსხვავებულ რეჟიმზე გადასვლას, რაც, თავის მხრივ,

სარკინიგზო ტრანსპორტის სფეროში მეტი წინსვლისა და პერსპექტივების შესაძლებლობებს იძლევა.

აქედან გამომდინარე, თუ გავითვალისწინებთ იმ ღონისძიებათა კომპლექსის სიდიდესა და მნიშვნელობას, რომელსაც ტრანსპორტი უზრუნველყოფს ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკაში, შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს სატრანსპორტო სისტემის მთავარ შემადგენელი რკინიგზის ტრანსპორტის სრული მოდერნიზაცია და ევროპულ და საერთაშორისო სტანდარტებთან ადაპტირება, რეგიონალური ინტეგრაციის ჭრილში შეიძლება გახდეს ეკონომიკის შემდგომი განვითარებისა და ეროვნული გრძელვადიანი მიზნების მიღწევის საკვანძო წერტილი და მძლავრი ინსტრუმენტი.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ი. ლაშვი, თ. პატარაია, გ. გაბრიელაშვილი ა. იმნაიშვილი - საქართველოს რკინიგზა პრობლემები და პერსპექტივები - ფონდი “ღია საზოგადოება საქართველოს” შიდა პროექტის ”შპს. საქართველოს რკინიგზა - ანალიტიკური ანგარი“;
2. საქართველოს ევროპულ და ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაციის საკითხებში სახელმწიფო მინისტრის აპარატი - “საქართველოს სამოქმედო გეგმისა და აღმოსავლეთ პარტნიორობის საგზაო რუკების განხორციელებაზე საქართველოს პროგრესი ანგარიში“ - 2014;
3. დავით ლოუ - ინტერმოდალური სატვირთო ტრანსპორტი - საავტორო უფ-ლებები © 2005, - I შ 0 7506 5935 1 - გვ. 21-31 - გვ. 58-86.
4. „ასოცირების შესახებ შეთანხმება ერთის მხრივ, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერჯის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებსა და მეორეს მხრივ, საქართველოს შორის“ - ევროკავშირის ოფიციალური ჟურნალი - თავი VI, დანართი XIV- 2014.
5. <http://www.railway.ge/>
6. <http://eugeorgia.info/ka/latestnews/0/0/1/>

Boris Gitolendia

*Doctor of Business Administration,
Associate Professor at Georgian Technical University*

CASE ANALYSIS OF THE GEORGIAN RAILWAY TRANSPORT SECTOR INTEROPERABILITY AND INTERMODALITY WITH THE EUROPEAN SYSTEMS

Summary. *This paper presents the results of research about the Case Analysis of the Georgian Railway Transport Sector Interoperability and Intermodality with the European Systems, Here-in are listed challenges and problematic issues of compatibility of Georgian railway and it's infrastructure and technical parameters to the EU standards and also some directives and regulations required for Georgian Railway Transport Sector in the context of “the EU – Georgia Association Agreement”. Also, article is giving a brief information about the “intermodal transportation” and the general importance of the role of rail transport in it. The article is prepared on the bases of the Young Scientist Grant of the Shota Rustaveli National Science Foundation (NYS-2016-41).*

Keywords: *Transportation, Transportation Infrastructure, Georgian Railways, EU Standards, Regional Development.*

Introduction

Due to the strategically important geographical location, Georgia has a key transit function within the entire Caucasus, as well as beyond its limits. During the Soviet empire, economics of the Caucasian republics, including transport infrastructure, belonged only to outskirts, deadlocks and/or objects inside the country and did not have a practical value in terms of the economic development and global integration in the rest of the world. After collapse of the Soviet Union, Georgian traffic arteries have regained their functions.

Under the conditions of deepening economic globalization, the connection between countries is unimaginable without international standards in transportation system. Taking into consideration strategic geographical location, Georgia's urgent task at this stage is a new understanding of the country's role in the global world and the necessity of acquiring additional international functions, which cannot be achieved in accordance with all kinds of high international standards without interconnecting transport with European systems. In this context it should be noted that, due to the enormous advantages, it is known that the preconditions for integration into the European Union are to carry out certain economic and institutional reforms, a set of criteria, without satisfying which EU membership and regional integration are impossible.

It is natural that the perfection of foreign economic ties is the greatest reserve of economic efficiency of each country. In the context of foreign economic ties, the EU market is attractive for Georgia due to various advantages. Georgia has greatly deepened relations with the EU in recent years, which has been strengthened with the most powerful and comprehensive so-called “EU-Georgia Association Agreement” in the history of EU-Georgia relationship (The Agreement is officially called "Association Agreement on the one hand, between the European Union and the European Atomic Energy Union and their Member States and on the other, Georgia"), a part of which is "Deep and Comprehensive Free Trade Area Agreement" DCFTA.

Since then the relationships between EU and Georgia have moved to a new, historically unprecedented level. The VI Title of the Association Agreement deals with transport and related issues and, first of all, envisages modernization of transport sphere and the introduction of European standards.

For its part, intermodality and interoperability of the Georgian railway transport sector with the European transport systems is the necessary condition to fully exploit the Georgian transportation corridor.

About Georgian Railway Transport Sector

In the context of Georgian transit function, Georgian railway is considered to be an alternative way of communication between regions of Caspia and Central Asia with Europe. Strategically important ports and terminals are directly connected with railroad lines of Azerbaijan, Ukraine, Russia, Bulgaria. Also main railroad of Baku – Tbilisi – Karsi soon will be operationalized in full capacity and that will directly connect Georgia with Turkey and transeuropean transport infrastructure. Traseca corridor that can operate a main stream of the transit from and to Europe via Caucasus attracts active attention of international society and big transport companies. In this context we can also consider “The Silk Road” project that Georgian government pines great hopes on.

Negative results of Georgia’s recent history made an impact on the Georgian railway. Despite the hard economic and political situation Georgian railway managed to successfully accomplish the role of economic improvement stimulator at first. Georgian Railway was established as a profitable enterprise. But the mentioned success was achieved by increase of manufacture volume (in this case it means increase of transit volumes), which was caused by an influence of political and economic factors and not by production development, increase of service quality and effectiveness.

For the purpose of studying the compatibility and accordance of Georgian railway transports with the Euro Standards and with the aim, to make general analysis of this issue it is important to evaluate overall condition of the Georgian Railway. For this purpose, one should evaluate amount of power that is used for the functioning of Georgian Railway. Only after this it will be possible to evaluate the intermodality of the railway branch and its future potential, which is the main aim of our topic.

Georgian Railway is divided into three branches: cargo transit, passenger transportation and infrastructure branches. These branches include such activities as cargo transit, passenger transportation and management of main infrastructure of the railway.

In general, cargo transit is the main source of the railway profit. Passenger transportation is mainly unprofitable operation because, the low rates of train travel are not enough for railway maintenance and service.

Georgian railway is profitable enterprise as the portion of cargo transits in full amount of transportations is enough to cover the loss caused by passenger transportations and to have some additional profits.

According to the research made by Consulting company “Booz Allen Hamilton” (BAH), nowadays, the operational railway network of Georgian Railway is in normal state, freeway is completely electrified, and main railroad allows traffic in both ways.

Infrastructure of Georgian Railway consists of multiple components: Bridges, Tunnels and Railroad, communication tools, electrification, depots, stations and their equipment. At this stage most part of infrastructure are more than 85 y.o.

Despite the fact that the state of all the infrastructure allows to operate continuously renovation works in the most parts is important. It is also important to prevent pollution of environment caused by railroad functioning.

Also, the big problem in the aspect of compatibility with the European railing system is the sizing of railings. Railing in Georgia doesn’t have so called “European Size”, change in railing requires big investment decision and expenses. At the same moment, there are multiple ways of solving this problem.

With the renovation of infrastructure and change of trains certain capital investment will be required to found modern diagnostic center, which will allow avoiding late or insufficient

repairs of mobile equipment. To establish diagnostic center, purchase of the appropriate equipment will be as essential as requalification of support staff. That will allow the usage of new equipment and its support. Therefore, to guarantee safe and effective work of Georgian Railway, big financial investment will be required.

The operational functions in Georgian Railway became commercialized. Third party is allowed to organize passenger and cargo transportation on Georgian railroads (at the same time new vehicles should be compatible with requirements and have proving certificate), which, according to already existing experience, helps Railroad to develop as profitable commercial enterprise. It also should be noted that according to the opinion of western experts full commercialization of Georgian railroad is advisable.

Since 1992 Georgia is the member of the Organization for Cooperation of Railways (OSJD), which creates advantageous environment for railway, to operate cargo transportation on the territory of membership countries with preferential fees. Also in 2011 Georgia joined The Convention concerning International Carriage by Rail (COTIF).

From 2017 digital signature system for cargo documentation was implemented, which gives an ability to make commercial and finance records of local cargo transportation digitally (without paper). New system gives the ability to railway clients to see and agree with cargo operations from every part of the world, which makes management and service parts much more easier and flexible. Work is prepared in virtue of young scientist scholarship of Shota Rustaveli National Scientific Fund (N YS – 2016-41) - Georgia.

Directives and Regulations required for Georgian Railway Transport Sector in the context of “the EU – Georgia Association Agreement”

According to EU – Georgia Association Agreement, Georgian Railway should implement 8 main regulations. Regulations should start to work step by step in 2018-2021 years. Certain preparational steps were already made towards this. Main aspects of the European railroad guidelines are:

- ✓ Compatibility of technical and safety conditions (2004/49/EC Guideline about safety of the Railway union);
- ✓ Market opening and allowance on infrastructure (N 913/2010 Guideline for particular cargo of European railway network and 2012/34/EC Guideline, which facilitated creation of united European railway zone);
- ✓ Qualification of the system staff and labor conditions of the drivers who operate the trains and locomotives in the railroad network of the union (2007/59/EC Guideline);
- ✓ Establishment of the railroad infrastructural compatibility tariff in the frame of the railroad system unification (2008/57/EC guideline);
- ✓ Matters regarding the rights of the passengers, public railway and auto transport services, duties and cargo transit operators (Guideline EC - N 1370/2007) and EC N 1371/2007);
- ✓ Important guidelines exist according to environment protection from local transportation of dangerous cargo, that are implemented gradually (2008/68/EC Guideline).

The main goal of enlisted guidelines is the improvement of Railway (Georgian one among them) positions on the European transportation market, also rise of its competitiveness on the market through improvement of technical parameters and conditions. As a final result, we will get more flexible in operations and suited to European standards Railway.

A brief explanation of the “intermodal transportation” and the general importance of the role of rail transport in it

The terms “intermodal” and “intermodalism” are relatively new words. For example, at first it was used in Concise Oxford English Dictionary of 1980. Although meaning of Intermodalism was not the same as it is today. In 10th edition of the same dictionary (1999) the term

“Intermodal” is explained as follows: Intermodal is a freight convey during of which the transportation conveying process deems appropriate or permissible to involve two or more than two modes of transport; and in the majority of cases, freight receiver has no direct connection with various terminal stations, customs and other logistical processes (cases, there is no direct connection or access between the loading/unloading point and the rail, inland waterway, sea, or air transport system).

There are more definitions for intermodal conveying but there is a little difference in their meanings.

During the process of the research conducted by us we formulated our own definition of “intermodal conveying”: “Intermodal conveying” is freight conveying by several types of transportation vehicles. During this time one of the carrier manages the organization of the whole transportation process starting from departure point to the point of destination passing through one or several points of loading. There is no managing operator and the client sign agreements with each carrier who is responsible for own part of the transportation. Therefore, the responsibility is upon the carrier for each cycle of the logistical chain.

As it is known utilization of various types of transport and selection of transportation methods while planning the freight transportation, depends on different factors (geographical, infrastructural, safety, social-political, regulatory and jurisdictional, transportation characteristics of freight, etc.). All of these factors make the final impact on a possibility of freight to end up in a specific transport corridor.

At the same time, due to the diverse objective reasons, situation in international business environment got quite hard. Competitiveness on the market gets higher based on tariffs, quality of service, safety of cargo, speed of transportation, border/customs continues functioning and other parameters. Therefore there is a risk that in nearest future Georgian Railway might give up leading positions irreversibly, if required reforms won't be implemented in time.

If we consider the advantages and the opportunities offered by the Railway for the effective functioning of the entire transport system, the importance of the role of railway transport in intermodal traffic does not require many substantiation. It is obvious, that the most important function in intermodal traffic has railway transport. This is especially important for countries, where the transportation can also be done by sea transport. In that case, it is well known that the Georgian Railway System, between Black and Caspian seas, is one of the most important parts of the Eurasian transport artery which connects Europe and Central Asia with the shortest route. Accordingly, the Georgian Railway and its compatibility with European standards in the context of the development of intermodal transportation in the Georgian transport corridor has great importance.

Conclusiton

Goergia is the part of the world and it is natural that its development goes in the course of common tendencies. Its economic growth and Development depend on the usage of its potential as a transit country, which means that the modernization of Georgian transportation and its usage with full potential requires economic partnerships with neighbor countries and international business organizations. All the efforts would be directed towards the maximum support of the integration of the priority business sector of Georgia and its strategic partners into regional and European markets

Growth of the national enterprise, especially the transportation system will be impossible without the implementation of models appropriate to international standards and without the systemic transformation in general.

In the recent period, Georgia has made important steps towards approximation of national railway transportation standards to European ones, though as it is shown above there's still lots of work to do, to make actual changes. Most of the main European Union guidelines regarding railway transportation should be implemented in 2019-2022 years, as opposed to

previous years, abovementioned will cause change in general work of field, which will result in improvement of transportation field and will give more perspectives and chances for it.

Therefore, taking into consideration the size and significance of the complexity of the measures that the transport provides for the economy of any country, It can be said that the modernization and adaptation with the European and international standards of the railway transport as the main direction of the transport system of Georgia in the context of regional integration can be a key point to a further economic development and a powerful tool for achievement of national long-term goals.

References

1. I. Lashkhi, T. Patariaia, G. Gabrielashvili, A. Imnaishvili - Problems and perspectives of Georgian Railroad – Internal project of “Open Society Georgia” Fund “Ltd. Georgian Railroad – Analytical Hangar”.
2. Office of the State Minister of Georgia on European and Euro-Atlantic Integration - “Georgia’s Progress Report on Implementation of the ENP Action Plan and the EaP Roadmaps” – 2014.
3. David Lowe - Intermodal Freight Transport - Copyright © 2005, -ISBN 0 7506 5935 1 – pp 21-31 - pp 58-86.
4. ASSOCIATION AGREEMENT between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Georgia, of the other part - Official Journal of the European Union – Chapter VI, Annex XIV- 2014.
5. <http://www.railway.ge/>
6. <http://eugeorgia.info/ka/latestnews/0/0/1/>

მაგისტრანტებისა და დოქტორანტების სამეცნიერო ნაშრომები
SCIENTIFIC WORKS OF UNDERGRADUATES AND DOCTORAL STUDENTS

გიორგი მიქელაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი

ეკონომიკის ბუნებრივი დონიდან გადახრის დამახასიათებელი ინ-
ფლაციის მულტიპლიკატიური მოდელი და მისი ემპირიული რეალიზა-
ცია საქართველოს მაგალითზე

სტატია ფინანსურად მხარდაჭერილია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამე-
ცნიერო ფონდის მიერ პროექტის PhDF2016_238

რეზიუმე. სტატიაში განხილულია კობ-დუგლასის, ეკონომიკის ბუნებ-
რივი დონისა და ინფლაციების თეორიის გაერთიანებით მიღებული ქვეყნის
ეკონომიკის ბუნებრივი დონიდან გადახრის დამახასიათებელი ინფლაციების
მულტიპლიკატიური მოდელი. ამასთან, საქართველოს ეკონომიკის მაგალითზე
ემპირიულად შემოწმებულია აღნიშნული მოდელის ვარჯისიანობა და შეფასე-
ბულია მისი გამოყენების ვალიდურობა.

სტატიაში წარმოდგენილია კობ-დუგლასის, ეკონომიკის ბუნებრივი
დონისა და ინფლაციების თეორიის სინთეზისგან მიღებული ინფლაციების
მოდელი. აღნიშნული ინფლაციების მოდელის ემპირიული რეალიზაციით
საქართველოს მაგალითზე დგინდება, რომ მოდელი სტატისტიკურად ვარჯისია,
მთლიანი ინფლაციებისა და ძირითადი კაპიტალის წინა მნიშვნელობის თანა-
ფარდობასთან ზრდად დამოკიდებულებაშია მშპ-ს მიმდინარე და წინა მნიშვნე-
ლობის თანაფარდობა, ხოლო კლებად დამოკიდებულებაშია დასაქმებულთა მიმ-
დინარე პერიოდის თანაფარდობა მისი წინა პერიოდის მნიშვნელობასთან. ამას-
თან, ასევე კლებად დამოკიდებულებაშია 2008 წლის აგვისტოს ომის ფაქტორი
საშედეგო ცვლადთან, რაც ლოგიკური შედეგია.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკის ბუნებრივი დონიდან გადახრის დამახასიათე-
ბელი ინფლაციების მულტიპლიკატიური მოდელი, კობ-დუგლასის საწარ-
მო ფუნქცია, ეკონომიკის ბუნებრივი დონე.

JEL Codes: P 20, P 31, P 40, P 52

შესავალი

1928 წელს მათემატიკოსი ჩარლზ კობი და ეკონომისტი პოლ დუგლასი
მივიდნენ დასკვნამდე, რომ ამერიკის შეერთებულ შტატებში 1899-1922 წლებში
გამოშვებას, ფიზიკურ კაპიტალს და შრომას შორის დამოკიდებულებას კარგად
ასახავდა საწარმო ფუნქცია:

$$Y_t = K_t^\alpha L_t^{1-\alpha} \quad (1)$$

სადაც Y_t - გამოშვებაა t პერიოდში, K_t - ძირითადი კაპიტალის მოცულო-
ბა t პერიოდში, L_t - დასაქმებულთა რაოდენობა t პერიოდში. ამასთან α ნულსა
და ერთს შორის მდებარეობს. დღესდღეისობით აღნიშნული ფუნქცია ცნობი-
ლია, როგორც კობ-დუგლასის საწარმო ფუნქციის სახელით და კარგად ხსნის
დამოკიდებულებას გამოშვებასა, კაპიტალს და შრომას შორის.

აღნიშნული ფუნქცია ეყრდნობა შემდეგ ორ დაშვებას: 1) მასშტაბის მუდ-
მივი უკუგების; 2) კაპიტალის და შრომის კლებადი უკუგების შესახებ. თუ (1)
მოდელში გავითვალისწინებთ ტექნოლოგიურ ფაქტორს, რომელიც ზემოქმე-

დებას ახდენს როგორც კაპიტალის, ასევე შრომის გამოყენების ეფექტიანობაზე, მაშინ მივიღებთ:

$$Y_t = T_t K_t^\alpha L_t^{1-\alpha} \quad (2)$$

სადაც T_t - ტექნოლოგიური პროგრესის მანვენებელი ცვლადია t პერიოდში.

კობ-დუგლასის, ეკონომიკის ბუნებრივი დონისა და ინვესტიციების თეორიის გაერთიანებით მიიღება ქვეყნის ეკონომიკის ბუნებრივი დონიდან გადახრის დამახასიათებელი ინვესტიციების მოდელი.

ეკონომიკის ბუნებრივი დონიდან გადახრის დამახასიათებელი ინვესტიციების მულტიპლიკატიურის მოდელი და მისი ემპირიული რეალიზაცია

როდესაც ეკონომიკა იმყოფება ბუნებრივ დონეზე, სადაც დასაქმებულთა და კაპიტალის რაოდენობა ოპტიმალურია, მოდელი შეიძლება ჩაიწეროს შემდეგი სახით:

$$\tau_t Y^* = T_t K^{*\alpha} L^{*1-\alpha} \quad (3)$$

სადაც Y^* - მშპ-ს ბუნებრივი მოცულობაა, T_t - ტექნოლოგიური პროგრესის მანვენებელი t პერიოდში, K^* - ძირითადი კაპიტალის ბუნებრივი მოცულობა, L^* - დასაქმებულთა ბუნებრივი რაოდენობა, τ_t - ფარდობითი ტექნოლოგიური პროგრესის ამსახველი ცვლადი.

მოდელი ეფუძნება დაშვებებს: 1) დროის ყოველ პერიოდში ეკონომიკა მისწრაფის მისი ბუნებრივი დონისაკენ; 2) დროის ყოველ ტაქტში ტექნოლოგიური ცვლილებების გამო იცვლება მშპ-ს ბუნებრივი დონე და იგი განისაზღვრება როგორც წინა დროითი ტაქტის ბუნებრივი დონის მოცულობის ნამრავლით მიმდინარე პერიოდის და წინა პერიოდის ტექნოლოგიური პროგრესის ცვლადების ფარდობაზე.

უკანასკნელი დაშვება შეიძლება ინტერპრეტირებულ იქნას შემდეგი სახით: დროის საწყის პერიოდში არსებული მშპ-ს ბუნებრივი დონე ყოველ პერიოდში განიცდის ცვლილებას და კორექტირდება ყოველი პერიოდის ტექნოლოგიური ცვლადით T_t . აღნიშნულის გათვალისწინებით, ბუნებრივი მშპ-ს მიმდინარე მნიშვნელობა t პერიოდში შეიძლება წარმოდგინდეს მშპ-ს საწყისი ბუნებრივი დონით (Y^*):

$$Y_t^* = \frac{T_t}{T_{t-1}} * Y_{t-1}^*$$

$$Y_{t-1}^* = \frac{T_{t-1}}{T_{t-2}} * Y_{t-2}^*$$

რეკურენტული ჩასმით და იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ დროის პირველი ტაქტის მშპ-ს ბუნებრივი დონე წარმოადგენდა Y^* -ს, ვღებულობთ:

$$Y_t^* = \frac{T_t}{T_1} * Y^* \quad (4)$$

თუ შემოვიღებთ ტექნოლოგიური ცვლილების ფარდობით კოეფიციენტებს

$$\tau_t = \frac{T_t}{T_1} \quad (5)$$

$$\tau_{t-1} = \frac{T_{t-1}}{T_1}$$

აღნიშნული კოეფიციენტი გამოსახავს ტექნოლოგიური პროგრესით გამოწვეულ მშპ-ს ბუნებრივი დონის ცვლილებას საწყის პერიოდთან მიმართებაში.

თუ გამოშვების ბუნებრივ და მიმდინარე დონეებს გავალგარითმებთ და წრფივი სახით წარმოვადგენთ მივიღებთ:

ბუნებრივი დონისთვის

$$h_{t} Y^* = h_{t} T_{t} + \alpha K_{t}^* + (1 - \alpha) h_{t} L^* \quad (6)$$

$$h_{t-1} Y^* = h_{t-1} T_{t-1} + \alpha K^* + (1 - \alpha) h_{t-1} L^*$$

$$h_{t} + h^* = h_{t} T_{t} + \alpha K^* + (1 - \alpha) h_{t} L^* \quad (7)$$

$$h_{t-1} + h^* = h_{t-1} T_{t-1} + \alpha K^* + (1 - \alpha) h_{t-1} L^*$$

მიმდინარე მნიშვნელობებისთვის

$$h_{t} = h_{t} T_{t} + \alpha K_{t} + (1 - \alpha) h_{t} L_{t} \quad (8)$$

$$h_{t-1} = h_{t-1} T_{t-1} + \alpha K_{t-1} + (1 - \alpha) h_{t-1} L_{t-1}$$

(7) და (8) განტოლებებით შეგვიძლია ჩავწეროთ ბუნებრივი დონიდან მიმდინარე მშპ-ს მნიშვნელობის გადასხრის განტოლებები:

$$h_{t} + h^* - h_{t} = h_{t} T_{t} - h_{t} T_{t} + \alpha K^* - \alpha K_{t} + (1 - \alpha) h_{t} L^* - (1 - \alpha) h_{t} L_{t} \quad (9)$$

$$h_{t-1} + h^* - h_{t-1} = h_{t-1} T_{t-1} - h_{t-1} T_{t-1} + \alpha K^* - \alpha K_{t-1} + (1 - \alpha) h_{t-1} L^* - (1 - \alpha) h_{t-1} L_{t-1} \quad (10)$$

გამარტივებით ვღებულობთ:

$$h_{t} + h^* - h_{t} = \alpha K^* - \alpha K_{t} + (1 - \alpha) h_{t} L^* - (1 - \alpha) h_{t} L_{t} \quad (11)$$

$$h_{t-1} + h^* - h_{t-1} = \alpha K^* - \alpha K_{t-1} + (1 - \alpha) h_{t-1} L^* - (1 - \alpha) h_{t-1} L_{t-1} \quad (12)$$

თუ (11) განტოლებას გამოვაკლებთ (12)-ს და დავაჯგუფებთ მივიღებთ:

$$h_{t-1} - h_{t} + h_{t} - h_{t-1} = \alpha K_{t} - \alpha K_{t-1} + (1 - \alpha) (h_{t} L_{t} - h_{t-1} L_{t-1}) \quad (13)$$

(13) მოდელიდან გამოვსახოთ ძირითადი კაპიტალის ლოგარითმული მნიშვნელობების სხვაობა.

$$h_{t} K_{t} - h_{t-1} K_{t-1} = \left(\frac{h_{t} - h_{t-1}}{\alpha} - \frac{h_{t-1} - h_{t-2}}{\alpha} \right) - \left(\frac{h_{t} - h_{t-1}}{\alpha} - \frac{h_{t-1} - h_{t-2}}{\alpha} \right) - \frac{(1-\alpha)}{\alpha} (h_{t} L_{t} - h_{t-1} L_{t-1}) \quad (14)$$

(14) მოდელში ინვესტიციების ცვლადის შეტანისთვის აუცილებელია მოდელი ძირითადი კაპიტალის ცვლადებს არ ჰქონდეთ ლოგარითმები, ვინაიდან $I_N = k_t - k_{t-1}$. აღნიშნული პრობლემის დაძლევა შესაძლებელია (14) მოდელისთვის გამოვიყენოთ ტეილორის გაშლა.

ტეილორის თეორემა:

თუ f ფუნქციას აქვს $n+1$ რიგამდე ჩათვლით წარმოებულები და a და x - ის შემცველ ინტერვალზე, მაშინ ფუნქციის მნიშვნელობა x წერტილში მოიცემა ფორმულით:

$$f(x) = f(a) + f'(a)(x - a) + \frac{f''(a)}{2!} (x - a)^2 + \frac{f'''(a)}{3!} (x - a)^3 + \dots + \frac{f^{(n)}(a)}{n!} (x - a)^n + R_n \quad (15)$$

სადაც R_n ნაშთი განსაზღვრულია ტოლობით

$$R_n = \int_a^x \frac{(x-t)^n}{n!} f^{(n+1)}(t) dt \quad (16)$$

(15) ტოლობას ტეილორის ფორმულა ან ტეილორის მწკრივი ეწოდება. თუ ნაშთს გამოვტოვებთ მაშინ (15)-ს ეწოდება $f(x)$ -ის ტეილორის პოლინომური

აპროქსიმაცია. აღნიშნული თეორიის მიხედვით ნებისმიერი გლუვი ფუნქცია შეიძლება მივახლოვოთ მრავალწევრებით.

R_n ნაშთის წარმოსადგენად აგრეთვე იყენებენ ალტერნატიულ ფორმულას

$$R_n = \frac{f^{(n+1)}(\mu)}{(n+1)!} (x-a)^{(n+1)}, \quad \mu \in (a, x)$$

აღნიშნულს ნაშთის ლაგრანჟის ფორმა ეწოდება.

ერთ ცვლადზე და წრფივი მიახლოებისას გამოიყენება (15) მოდელის მოდიფიცირებული ვარიანტი:

$$f(x) \approx f(a) + f'(a)(x-a) \tag{17}$$

(14) ჩაწერა (17) წრფივი აპროქსიმაციით K_{t-1} -ზე მიიღება:

$$\begin{aligned} h K_t - h K_{t-1} &= \left(\frac{h}{a} - \frac{h}{a} \right) - \left(\frac{h}{a} - \frac{h}{a} \right) - \frac{(1-a)}{a} (h L_t - h L_{t-1}) \\ &\approx \frac{1}{K_{t-1}} (K_t - K_{t-1}) \end{aligned}$$

თუ აღნიშნულ ფორმულაში გავითვალისწინებთ წმინდა ინვესტიციების მნიშვნელობას $I_t = K_t - K_{t-1}$ მივიღებთ:

$$\frac{I_t}{K_{t-1}} = \left(\frac{h}{a} - \frac{h}{a} \right) - \left(\frac{h}{a} - \frac{h}{a} \right) - \frac{(1-a)}{a} (h L_t - h L_{t-1}) \tag{18}$$

მთლიან ინვესტიციებზე გადასასვლელად აუცილებელია გავითვალისწინოთ ძირითადი კაპიტალის ცვეთა.

$$I_t = K_{t-1} \left(\frac{h}{a} - \frac{h}{a} \right) - K_{t-1} \left(\frac{h}{a} - \frac{h}{a} \right) - K_{t-1} \frac{(1-a)}{a} (h L_t - h L_{t-1}) + \delta K_{t-1} \tag{19}$$

თუ (19) მოდელის ორივე მხარეს გავყოფთ K_{t-1} -ზე მივიღებთ:

$$\frac{I_t}{K_{t-1}} = \left(\frac{h}{a} - \frac{h}{a} \right) - \left(\frac{h}{a} - \frac{h}{a} \right) - \frac{(1-a)}{a} (h L_t - h L_{t-1}) + \delta \tag{20}$$

აღნიშნული მოდელის შესაფასებლად საქართველოს ეკონომიკის მაგალითზე (20) მოდელში უნდა ჩავრთოთ შემთხვევითი წევრი, 2008 წლის აგვისტოს ომის შედეგების გამოშსახველი ცვლადი.

$$\frac{I_t}{K_{t-1}} = \left(\frac{h}{a} - \frac{h}{a} \right) - \left(\frac{h}{a} - \frac{h}{a} \right) - \frac{(1-a)}{a} (h L_t - h L_{t-1}) + \delta + b + u_t \tag{21}$$

ამასთან, საქართველოს ეკონომიკის მაგალითზე არ გავგანხიოთ ემპირიული ინფორმაცია ტექნოლოგიური პროგრესის შესახებ და როგორც ინვესტიციების აქსელერატორის მოდელის ემპირიულ რეალიზაციის დროს აღინიშნა – ძირითადი კაპიტალის ცვეთის ნორმის შესახებ [8, მიქელაძე, გვ. 154-164].

თუ ძირითადი კაპიტალის ცვეთის ნორმის შესახებ გავაკეთებთ დაშვებას მისი დროში მუდმივობის შესახებ, მაშინ მისი მნიშვნელობის დასადგენად და მოდელში გასათვალისწინებლად შეიძლება გამოვიყენოთ 2 მიდგომა:

1. ძირითადი კაპიტალის ცვეთის ნორმის მნიშვნელობა გამოთვლილია ინვესტიციების აქსელერატორის მოდელის შეფასებისას და აღნიშნული მნიშვნელობა გავითვალისწინოთ (21) მოდელის შეფასებისას.
2. (21) მოდელის შეფასებისას შევაფასოთ კაპიტალის ცვეთის ნორმა, როგორც თავისუფალი წევრი. ვინაიდან მოდელი არ შეიცავს თავისუფალ წევრს და შეფასებისას არ წარმოგვექმნება პრობლემა, თუ რა ნაწილს წარმოადგენს შეფასებულ კოეფიციენტის მნიშვნელობაში იგი.

(21) მოდელის შეფასების წინ გამოვიყენოთ ლოგარითმის თვისება ერთ-ფუძიანი ლოგარითმების სხვაობის შესახებ და გარდავქმნათ იგი როგორც:

$$\frac{I_t}{K_{t-1}} = \left(\frac{h}{a} - \frac{h}{a} \right) - \left(\frac{h}{a} - \frac{h}{a} \right) - \frac{(1-a)}{a} \left(\ln \frac{L_t}{L_{t-1}} \right) + \delta + b + u_t \tag{22}$$

(22) მოდელის შეფასებისას სასურველია შედეგობრივი ცვლადიც გავალოგარიტმით, რაც პრაქტიკული თვალსაზრისით გულისხმობს, რომ გადავალთ ცვლადებს შორის ზრდის ტემპების კავშირზე.

$$\ln \frac{I_t}{I_{t-1}} = \left(\frac{\ln \frac{I_t}{I_{t-1}}}{\alpha} \right) - \left(\frac{\ln \frac{I_{t-1}}{I_{t-2}}}{\alpha} \right) - \frac{(1-\alpha)}{\alpha} \left(\ln \frac{I_t}{I_{t-1}} \right) + \delta + b + u_t \quad (23)$$

ვინაიდან არ გვაქვს ინფორმაცია ტექნოლოგიური პროგრესის ცვლადის შესახებ, მოდელი შევამოწმეთ აღნიშნული ცვლადის გამოტოვებით, აღნიშნული ქმედება ასახავს ჰპოვებს დეტერმინაციის კოეფიციენტებში. საშედეგო ცვლადის ემპირიული მნიშვნელობების დასადგენად, კერძოდ, ძირითადი კაპიტალის მნიშვნელობებზე გამოვიყენებთ ინვესტიციების აქსელერატორის მოდელის მიხედვით გამოთვლილ კაპიტალის კვარტალური მნიშვნელობებს. შევამოწმეთ დროითი მწკრივები სტაციონალურობაზე დიკი - ფულერის ტესტით [17, Dickey..., P.427-431].

ცხრილი 1: დროითი მწკრივების შემოწმება სტაციონალურობაზე დიკი-ფულერის ტესტით

Null Hypothesis: LN_I_K has a unit root
 Exogenous: None
 Lag Length: 4 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-0.396355	0.5364
Test critical values:		
1% level	-2.608490	
5% level	-1.946996	
10% level	-1.612934	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Null Hypothesis: LN_I_K has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 4 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.028837	0.5726
Test critical values:		
1% level	-4.137279	
5% level	-3.495295	
10% level	-3.176618	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Null Hypothesis: LN_I_K has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 4 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.081438	0.2528
Test critical values:		
1% level	-3.557472	

5% level	-2.916566
10% level	-2.596116

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.
 Null Hypothesis: D(LN_I_K) has a unit root
 Exogenous: None
 Lag Length: 3 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.707682	0.0004
Test critical values:		
1% level	-2.608490	
5% level	-1.946996	
10% level	-1.612934	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

როგორც ვხედავთ $I \frac{I_t}{I_{t-1}}$ წარმოდგენს პირველი რიგის ინტეგრირებად პროცესს, ვინაიდან მიიღება დიკი-ფულერის ტესტის ალტერნატიული ჰიპოთეზა ერთეულოვანი ფესვის არსებობაზე [17, Dickey..., P.427-431].

ცხრილი 2: ინვესტიციებისა და ძირითადი კაპიტალის ფარდობის ლოგ-არითმული მნიშვნელობის შემოწმება სტაციონალურობაზე დიკი-ფულერის ტესტით

Null Hypothesis: LN_GDP_F has a unit root
 Exogenous: None
 Lag Length: 3 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-1.788027	0.0703
Test critical values:		
1% level	-2.607686	
5% level	-1.946878	
10% level	-1.612999	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

დიკი-ფულერის ტესტით $\ln \frac{y_t}{y_{t-1}}$ მწკრივის სტაციონალურობაზე შემოწმებისას მიიღება ნულოვანი ჰიპოთეზა 10%-იანი მნიშვნელოვნების დონით მწკრივის სტაციონალურობის შესახებ [17, Dickey..., P.427-431].

ცხრილი 3: მშპ-ს მიმდინარე და ლაგირებული მნიშვნელობის ფარდობის ლოგარითმული მნიშვნელობის შემოწმება სტაციონალურობაზე დიკი-ფულერის ტესტით

Null Hypothesis: LN_LP_F has a unit root
 Exogenous: None
 Lag Length: 1 (Automatic - based on SIC, maxlag=9)

	t-Statistic	Prob.*
--	-------------	--------

Augmented Dickey-Fuller test statistic	-11.96170	0.0000
Test critical values:	1% level	-2.622585
	5% level	-1.949097
	10% level	-1.611824

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

ასევე სტატისტიკურ მწკრივს წარმოადგენს $\ln \frac{I_t}{I_{t-1}}$

ომის ფაქტორი წარმოადგენს ფიქტიურ ცვლადს და მისი მნიშვნელობები გარდა 2009 წლის პირველი კვარტალისა, სადაც იგი 1-ის ტოლია, სხვა კვარტალებში მისი მნიშვნელობა 0-ს უტოლდება.

თუ ცვეთის ნორმის შესახებ გამოვიყენებთ მეორე მიდგომას და (23) მოდელს ისე შევაფასებთ მივიღებთ:

ცხრილი 4: ცვეთის ნორმის მეორე მიდგომის შემთხვევაში (23) მოდელის შეფასებები უმცირეს კვადრატთა მეთოდის გამოყენებით

Dependent Variable: D_LN_I_K_F

Method: Least Squares

Date: 06/09/18 Time: 14:17

Sample (adjusted): 2003Q3 2016Q4

Included observations: 45 after adjustments

Convergence achieved after 1 iteration

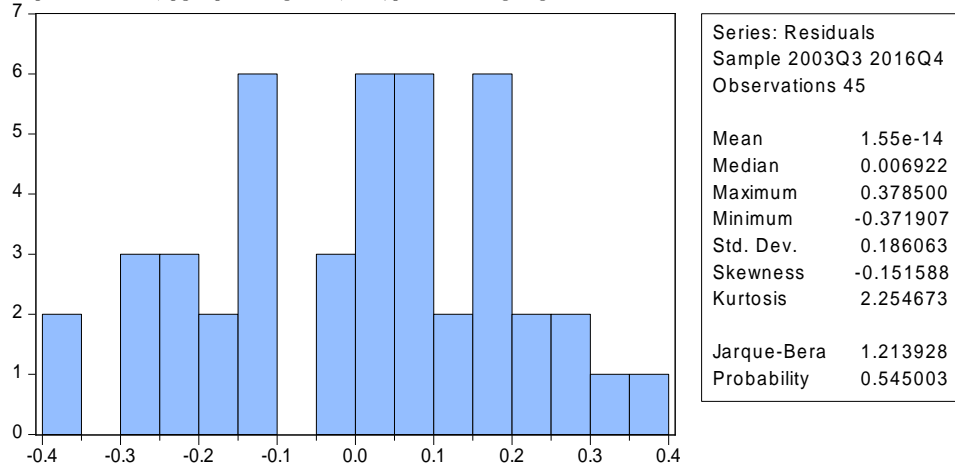
D_LN_I_K_F=1/C(1)* LN_GDP_F+(1-C(1))/C(1)*LN_LP_F+C(3)+C(2)*WAR

	Coefficien	Std. Erro:	t-Statistic	Prob.
C(1)	0.550312	0.047829	11.50581	0.0000
C(3)	0.001716	0.029127	0.058900	0.9533
C(2)	-0.958743	0.199292	-4.810744	0.0000
R-squared	0.810887	Mean dependent var		0.019193
Adjusted R-squared	0.801881	S.D. dependent var		0.427858
S.E. of regression	0.190442	Akaike info criterion		-0.414601
Sum squared resid	1.523258	Schwarz criterion		-0.294156
Log likelihood	12.32851	Hannan-Quinn criter.		-0.369700
F-statistic	90.04460	Durbin-Watson stat		2.290399
Prob(F-statistic)	0.000000			

ემპირიული მოდელი სტატისტიკურად ვარგისს წარმოადგენს და ამასთან დეტერმინაციის და კორექტირებული დეტერმინაციის კოეფიციენტების მნიშვნელობებიც საკმაოდ მაღალია (0.81; 0.8)

ამასთან, მოდელის ნარჩენობითი წევრები ნორმალურად არის განაწილებული.

გრაფიკი 1: ცვეთის ნორმის მეორე მიდგომის შემთხვევაში (23) მოდელის ნარჩენობითი წევრების განაწილების ჰისტოგრამა

ბროიშ-გოლფრის ტესტის მიხედვით ნარჩენობით წევრებში შეინიშნება სერიული კორელაცია, ვინაიდან მიიღება ერთეულოვანი ჰიპოთეზა ავტოკორელაციის არსებობის შესახებ [16, Breusch, P., 334-355; 22, Godfrey, P. 1293-1301].

ცხრილი 5: ცვეთის ნორმის მეორე მიდგომის შემთხვევაში (23) მოდელის ნარჩენობით წევრებში ავტოკორელაციის არსებობის შემოწმება ბროიშ-გოლფრის ტესტის მიხედვით

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	4.431168	P rob. F(2,40)	0.0183
Obs*R-squared	8.161811	P rob. Chi-Square(2)	0.0169

ასევე აღნიშნული ემპირიული მოდელის ნაკლოვანებად გვევლინება ჰეტეროსკედასტურობა. ნარჩენების ჰეტეროსკედასტურობაზე შემოწმებისას გლეიჯერის ტესტის ერთეულოვანი ჰიპოთეზა მიიღება, 95%-იანი ალბათობით, რაც გულისხმობს ჰეტეროსკედასტურობის არსებობას. შესაბამისად, ნარჩენობითი წევრების ვარიაცია არის არის მუდმივი.

ცხრილი 6: ცვეთის ნორმის მეორე მიდგომის შემთხვევაში (23) მოდელის ნარჩენობით წევრებში ჰეტეროსკედასტურობის არსებობის შემოწმება გლეიჯერის ტესტის მიხედვით

Heteroskedasticity Test: Glejser

F-statistic	3.202538	Prob. F(3,41)	0.0330
Obs*R-squared	8.543036	Prob. Chi-Square(3)	0.0360
Scaled explained SS	6.906564	Prob. Chi-Square(3)	0.0749

ემპირიულ მოდელში ყველა ცვლადი კოეფიციენტების შესახებ მიიღება ერთეულოვანი ჰიპოთეზა სტატისტიკურად ვარჯისობის შესახებ, გარდა ცვეთის ნორმისა [2, ანანიაშვილი, გვ. 109-129]. მოდელის აღნიშნული ნაკლოვანებების გათ-

ვალისწინებით. სასურველია გამოვიყენოთ ცვეთის ნორმის მნიშვნელობის შესახებ პირველი მიდგომა.

თუ (23) მოდელის შეფასებისას ცვეთის ნორმის შესახებ გამოვიყენებთ პირველ მიდგომას, რაც გულისხმობს, რომ მისი მნიშვნელობა წარმოადგენს 0.057-ს, მაშინ მივიღებთ:

ცხრილი 7: ცვეთის ნორმის პირველი მიდგომის შემთხვევაში უმცირეს კვადრატთა მეთოდით მიღებული (23) მოდელის შეფასებები

Dependent Variable: D_LN_I_K_F

Method: Least Squares

Date: 06/09/18 Time: 13:08

Sample (adjusted): 2003Q3 2016Q4

Included observations: 45 after adjustments

Convergence achieved after 7 iterations

D_LN_I_K_F=1/C(1)*LN_GDP_F+(1-C(1))/C(1)*LN_LP_F+0.057+C(2)

*WAR

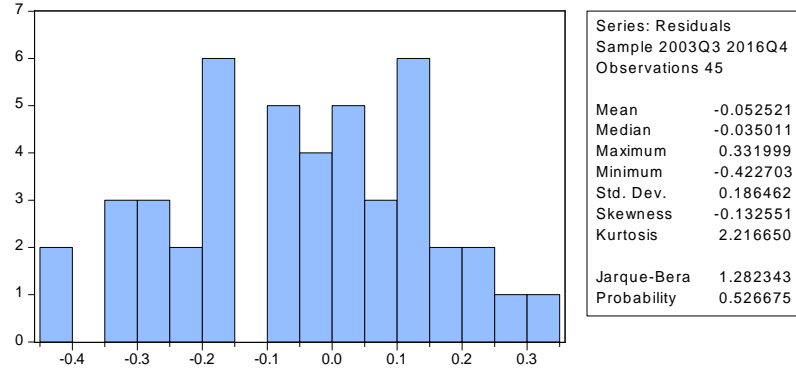
	Coefficien	Std. Erro	t-Statistic	Prob.
C(1)	0.566049	0.051367	11.01977	0.0000
C(2)	-1.028846	0.201679	-5.101393	0.0000
R-squared	0.794665	Mean dependent var		0.019193
Adjusted R-squared	0.789890	S.D. dependent var		0.427858
S.E. of regression	0.196120	Akaike info criterion		-0.376749
Sum squared resid	1.653919	Schwarz criterion		-0.296453
Log likelihood	10.47685	Hannan-Quinn criter.		-0.346815
Durbin-Watson stat	2.141582			

$$I_t \frac{I_t}{I_{t-1}} = \left(\frac{I_t - I_{t-1}}{0.5} \right) - 0.767 \left(\ln \frac{I_t}{I_{t-1}} \right) + 0.057 - 1.029W + u_t \quad (24)$$

(24) მოდელის სტატისტიკურად ვარგისია, მისი კოეფიციენტების შესახებ მიიღება ერთეულოვანი ჰიპოთეზა სტატისტიკურად საიმედოობის შესახებ [2, ანანიაშვილი, გვ. 109-129]. მოდელს გააჩნია მაღალი ამხსნელობითი უნარი და მისი, როგორც დეტერმინაციის, ასევე კორექტირებული დეტერმინაციის კოეფიციენტი საკმაოდ მაღალია (0.795; 0.79).

მოდელის ნარჩენობითი წევრები ნორმალ განაწილებას ექვემდებარება, რაც ადასტურებს ზემოთ აღნიშნული ტესტების ვალიდურობას.

გრაფიკი 2: (24) მოდელის ნარჩენობითი წევრების განაწილების ჰისტოგრამა

მოდელის ნარჩენობითი წევრებში ავტოკორელაციის შემოწმებისას ბროიშ-გოდფრის ტესტის ნულოვანი ჰიპოთეზა მიიღება 99% საიმედოობით, რაც გულისხმობს რომ ნარჩენობით წევრებში არ შეინიშნება ავტოკორელაცია [16, Breusch, P., 334-355; 22, Godfrey, P. 1293-1301].

ცხრილი 8: (24) მოდელის ნარჩენობითი წევრებში ავტოკორელაციის არსებობის შემოწმება ბროიშ-გოდფრის ტესტის მიხედვით
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	1.539773	Prob. F(2,41)	0.2266
Obs*R-squared	0.000000	Prob. Chi-Square(2)	1.0000

(24) მოდელის ნარჩენობით წევრებში მიიღება გლეიჯერის ტესტის ნულოვანი ჰიპოთეზა ჰომოსკედასტრობის შესახებ 90%-იანი საიმედოობით [21, Glejser..., P. 316-323].

ცხრილი 9: (24) მოდელის ნარჩენობითი წევრებში ჰეტეროსკედასტრობის არსებობის შემოწმება გლეიჯერის ტესტის მიხედვით
Heteroskedasticity Test: Glejser

F-statistic	2.571338	Prob. F(3,41)	0.0672
Obs*R-squared	7.125888	Prob. Chi-Square(3)	0.0680
Scaled explained SS	6.274609	Prob. Chi-Square(3)	0.0990

საქართველოს ეკონომიკის მაკროეკონომიკის მართვით (23) მოდელის ემპირიული რეალიზაციით დგინდება, რომ მოდელი სტატისტიკურად ვარგისია [2, ანანიაშვილი, გვ. 109-129].

მთლიანი ინვესტიციების და ძირითადი კაპიტალის წინა მნიშვნელობის თანაფარდობასთან ზრდად დამოკიდებულებაშია მშპ-ს მიმდინარე და წინა მნიშვნელობის თანაფარდობა, ხოლო კლებად დამოკიდებულებაშია დასაქმებულთა მიმდინარე პერიოდის თანაფარდობა მის წინა პერიოდის მნიშვნელობასთან. ამასთან,

ასევე კლებად დამოკიდებულებაშია ომის ფაქტორი საშუალო ცვლადთან, რაც ლოკური შედეგია. ძირითადი კაპიტალის ცვეთის ნორმის მნიშვნელობა, რომელიც გამოთვლილია ინვესტიციების აქსელერატორის მოდელის მეშვეობით წარმოადგენს კარგ შეფასებას, ვინაიდან დამატებითი თავისუფალი წევრის ჩართვით მოდელში თუ მოდელიდან აღნიშნული მნიშვნელობის ამო-

ლებით და ხელახალი შეფასებით მიიღება სტატისტიკურად არამნიშვნელოვანი შედეგები.

ინვესტიციების ემპირიული მოდელის დეტერმინაციის და კორექტირებულ დეტერმინაციის კოეფიციენტები მიგვითითებს, რომ მოდელს აკლია სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი სხვა ფაქტორული ცვლადი, რაც ლოგიკურ შედეგს წარმოადგენს. მოდელის ემპირიული რეალიზაციის წინ აღინიშნა, რომ საქართველოს მაგალითზე არ გაგვანდა ინფორმაცია ტექნოლოგიური პროგრესის ცვლადის შესახებ და მოხდა მოდელის ემპირიული შემოწმება აღნიშნული ცვლადის გარეშე. შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ აღნიშნულმა ცვლადმა პოვა ასახვა დეტერმინაციის და კორექტირებული დეტერმინაციის კოეფიციენტებში.

აღნიშნული შედეგები მიუთითებს თეორიული მოდელის (22) კორექტულობაზე, რაც გულისხმობს, რომ ქვეყნის ეკონომიკა ყოველ პერიოდში მიისწრაფის მის ბუნებრივ დონემდე. ბუნებრივი დონე დროის ყოველ ტაქტში განიცდის ცვლილებას ტექნოლოგიური პროგრესის მეშვეობით, რაც გულისხმობს, რომ ქვეყნის ეკონომიკის შესაძლებლობის ზედა საზღვარი განიცდის ცვლილებას.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ მიღებული შედეგები ეფუძნება რამდენიმე მნიშვნელოვან დაშვებას, კერძოდ:

1. ქვეყნის ეკონომიკის მასშტაბის მუდმივ უკუგებას;
2. კაპიტალისა და შრომის კლებადი უკუგების შესახებ;
3. დროის ყოველ პერიოდში ეკონომიკა მიისწრაფის მის ბუნებრივ დონემდე;
4. დროის ყოველ ტაქტში ტექნოლოგიური ცვლილებების გამო იცვლება მშპ-ს ბუნებრივი დონე და იგი განისაზღვრება, როგორც წინა დროითი ტაქტის ბუნებრივი დონის მოცულობის ნამრავლით მიმდინარე პერიოდისა და წინა პერიოდის ტექნოლოგიური პროგრესის ცვლადების ფარდობაზე.

დასკვნა

სტატიაში წარმოდგენილია კობ-დუგლასის, ეკონომიკის ბუნებრივი დონისა და ინვესტიციების თეორიის სინთეზისგან მიღებული ინვესტიციების მოდელი.

$$\frac{I_t}{K_{t-1}} = \left(\frac{h_t}{\alpha} - \frac{h_{t-1}}{\alpha} \right) - \left(\frac{h_t}{\alpha} - \frac{h_{t-1}}{\alpha} \right) - \frac{(1-\alpha)}{\alpha} (h_t L_t - h_{t-1} L_{t-1}) + \delta$$

ეკონომიკის ბუნებრივი დონიდან გადახრის დამახასიათებელი ინვესტიციების მულტიპლიკატიური მოდელით დადგენილია მთლიან ინვესტიციების რაოდენობის კავშირი, წინა პერიოდის კაპიტალის მოცულობასთან, მშპ-ს, დასაქმებულთა რაოდენობის, ფარდობითი ტექნოლოგიური ცვლადის მიმდინარე და ლაგირებულ მნიშვნელობებთან და კაპიტალის ცვეთის ნორმასთან. აღნიშნული ინვესტიციების მოდელი ეფუძნება დაშვებებს: 1) ქვეყნის ეკონომიკის მასშტაბის მუდმივ უკუგებას; 2) კაპიტალისა და შრომის კლებადი უკუგების შესახებ; 3) დროის ყოველ პერიოდში ეკონომიკა მიისწრაფის მის ბუნებრივ დონემდე; 4) დროის ყოველ ტაქტში ტექნოლოგიური ცვლილებების გამო იცვლება მშპ-ს ბუნებრივი დონე და იგი განისაზღვრება, როგორც წინა დროითი ტაქტის ბუნებრივი დონის მოცულობის ნამრავლით მიმდინარე პერიოდისა და წინა პერიოდის ტექნოლოგიური პროგრესის ცვლადების ფარდობაზე.

საქართველოს ეკონომიკის მაგალითზე **ეკონომიკის ბუნებრივი დონიდან გადახრის დამახასიათებელი ინვესტიციების მულტიპლიკატიური მოდელის** ემპირიული რეალიზაციით დგინდება, რომ მოდელი სტატისტიკურად ვარგისია. მთლიანი ინვესტიციებისა და ძირითადი კაპიტალის წინა მნიშვნელობის თანაფარდობასთან ზრდად დამოკიდებულებაშია მშპ-ს მიმდინარე და წინა მნიშვნელობის თანაფარდობა, ხოლო კლებად დამოკიდებულებაშია დასაქმებულთა

მიმდინარე პერიოდის თანაფარდობა მის წინა პერიოდის მნიშვნელობასთან. ამასთან, ასევე კლებად დამოკიდებულებაშია ომის ფაქტორი საშედეგო ცვლადთან, რაც ლოგიკური შედეგია. ძირითადი კაპიტალის ცვეთის ნორმის მნიშვნელობა, რომელიც გამოთვლილია ინვესტიციების აქსელერატორის მოდელის მეშვეობით, წარმოადგენს კარგ შეფასებას, ვინაიდან დამატებითი თავისუფალი წვერის ჩართვით მოდელში თუ მოდელიდან აღნიშნული მნიშვნელობის ამოღებით და ხელახალი შეფასებით მიიღება სტატისტიკურად არა-მნიშვნელოვანი შედეგები.

ინვესტიციების ემპირიული მოდელის დეტერმინაციის და კორექტირებულ დეტერმინაციის კოეფიციენტები მიგვითითებს, რომ მოდელს აკლია სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი სხვა ფაქტორული ცვლადი, რაც ლოგიკურ შედეგს წარმოადგენს. მოდელის ემპირიული რეალიზაციის წინ აღინიშნა, რომ საქართველოს მაგალითზე არ გაგვაჩნდა ინფორმაცია ტექნოლოგიური პროგრესის ცვლადის შესახებ და მოხდა მოდელის ემპირიული შემოწმება აღნიშნული ცვლადის გარეშე. შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ აღნიშნულმა ცვლადმა კპოვა ასახვა დეტერმინაციის და კორექტირებული დეტერმინაციის კოეფიციენტებში.

აღნიშნული შედეგები მიუთითებს თეორიული მოდელის კორექტულობაზე, რაც გულისხმობს, რომ ქვეყნის ეკონომიკა ყოველ პერიოდში მიისწრაფის მის ბუნებრივ დონემდე. ბუნებრივი დონე დროის ყოველ ტაქტში განიცდის ცვლილებას ტექნოლოგიური პროგრესის მეშვეობით, რაც გულისხმობს, რომ ქვეყნის ეკონომიკის შესაძლებლობის ზედა საზღვარი განიცდის ცვლილებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ანანიაშვილი, ი. დროითი მწკრივების ანალიზი. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი (2014).
2. ანანიაშვილი, ი. ეკონომეტრიკა. გამომცემლობა მერიდიანი. თბილისი (2010).
3. ანანიაშვილი, ი. სალექციო კურსი. მაკრომოდელირება I. თბილისი (2014).
4. ბლანშარი, ო. მაკროეკონომიკა. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი (2010).
5. გელაშვილი ს., სტატისტიკური პროგნოზირება ეკონომიკასა და ბიზნესში. წიგნი I. გამომცემლობა „მერიდიანი“. თბილისი (2017).
6. გელაშვილი, ს. სტატისტიკური ინერციულობა და R-პროგრამის გამოყენების შესაძლებლობა ეკონომიკურ პროგნოზირებაში. საერთაშორისო სამეცნიერო შრომების კრებული: თანამედროვე ინფორმაციული ტექნოლოგიები გლობალიზაციის პირობებში. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი (2015).
7. გელაშვილი, ს. სტატისტიკური პროგნოზირება თანამედროვე ბიზნესში. მონოგრაფია, გამომცემლობა მერიდიანი. თბილისი (2012).
8. მიქელაძე, გ. ინვესტიციების აქსელერატორის და ტობინის მოდელი (საქართველოს მაგალითზე), საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური უკრნალი „ეკონომისტი“, 4 (2017).
9. მიქელაძე, გ. ინვესტიციების ეკონომეტრიკულ-სტატისტიკური მოდელები და მათი ემპირიული რეალიზაციის შესაძლებლობები საქართველოში. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან 65-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალათა კრებული „ეკონომიკური განვითარების სტრუქტურული და ინოვაციური პრობლემები“, (2017), გვ 215-220.

10. მიქელაძე, გ. *ინვესტიციების ფულადი ნაკადების მოდელის ემპირიული რეალიზაცია (საქართველოს მაგალითზე)*. საერთაშორისო სამეცნიერო ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომისტი“, 3 (2017).
11. მიქელაძე, გ. *ინვესტიციების ნეოკლასიკური მოდელის ემპირიული რეალიზაცია საქართველოს მაგალითზე*, ეკონომიკა, 7-8, 2016 წ., გვ. 50-56, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, თბილისი (2016).
12. მიქელაძე, გ. *საქართველოს ძირითადი კაპიტალი და მისი გამოთვლის ალტერნატიული მეთოდები*. ჟ. ეკონომიკა 5-6 (2016); გვ. 94-111.
13. მიქიაშვილი, ნ., *გამოყენებითი ეკონომეტრიკა*. სალექციო კურსი. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი (2015).
14. თოთლაძე, ლ., *ეკონომიკური პროგნოზირების მოდელები და მეთოდები*. სალექციო კურსი. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი (2015).
15. Берндт Эрнст Р., *практика эконометрики: классика и современность*, - , - , Ст 847, 2005.
16. Breusch, Trevor S. “Testing for autocorrelation in dynamic linear models”. Australian Economic Papers 17.31 (1978): 334-355.
17. Dickey, David A., and Wayne A. Fuller. “Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root.” *Journal of the American statistical association* 74.366a (1979): 427-431.
18. Diebold, Francis X., and Jose A. Lopez. "8 Forecast evaluation and combination." *Handbook of statistics* 14 (1996): 241-268.
19. Dolado, Juan J., Tim Jenkinson, and Simon Sosvilla-Rivero. “Cointegration and unit roots.” *Journal of economic surveys* 4.3 (1990): 249-273.
20. Elgar Edward., *Modern macroeconomics*., 807 pg., UK., 2005.
21. Glejser, Herbert. "A new test for heteroskedasticity." *Journal of the American Statistical Association* 64.325 (1969): 316-323.
22. Godfrey, Leslie G. “Testing against general autoregressive and moving average error models when the regressors include lagged dependent variables.” *Econometrica: Journal of the Econometric Society* (1978): 1293-1301.
23. Jorgenson, Dale W. "Capital theory and investment behavior." *The American Economic Review* 53, no. 2 (1963): 247-259.
24. Kopcke, Richard W., *Forecasting Investment Spending: The Performance os statistical Models*. New England Economic Review, Boston. Mass.: Federal Reserve Bank of Boston. November/December., 13-32., 1982.
25. Kopcke, Richard W., *The Behavior of Investment Spending during the Recession and Recovery*. New England Economic Review, Boston. Mass.: Federal Reserve Bank of Boston. November/December .,5-4., 1977.
26. Kopcke, Richard W., *The Determinants of Investment Spending New England Economic Review*, Boston. Mass.: Federal Reserve Bank of Boston. July/August .,19-35., 1985.
27. Muchiashvili, M., *Effects of FDI on the economic growth of Georgia*., *Journal Economist* no 2 (2012): 33-36.
28. Winfrey, Robert., *Statistical Analyses of Industrial Property Retirement*, Ames, Iowa: Iowa Engineering Experiment Station, Bulletin 123, December., 11., 1935.
29. Wooldridge, Jeffrey M. *Introductory econometrics: A modern approach*. Nelson Education, 2015.
30. Zellner, Arnold, Jan Kmenta, and Jacques Dreze. "Specification and estimation of Cobb-Douglas production function models." *Econometrica: Journal of the Econometric Society* (1966): 784-795.

31. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, მშპ-ს მოცულობა, ხელმისაწვდომია ელ-მისამართზე: http://geostat.ge/?action=page&p_id=118&lang=geo, ვებ-გვერდი ბოლოს ნანახია 20.06.2018.
32. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, საწარმოთა ბრუნვა, ხელმისაწვდომია ელ-მისამართზე: http://geostat.ge/?action=page&p_id=211&lang=geo, ვებ-გვერდი ბოლოს ნანახია 20.06.2018.
33. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, მთლიანი ინვესტიციების რაოდენობა. ხელმისაწვდომია ელ-მისამართზე: http://geostat.ge/?action=page&p_id=118&lang=geo, ვებ-გვერდი ბოლოს ნანახია 20.06.2018.
34. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, შინამეურნეობების ინტეგრირებული, შემოსავლებისა და ხარჯების ელექტრონულ მონაცემთა ბაზა ხელმისაწვდომია ელ-მის.: <http://geostat.ge/?action=meurneoba&mpid=1&lang=geo>, ვებ-გვერდი ბოლოს ნანახია 20.06.2018.

Mikeladze George

PhD student, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

THE MULTIPLICATIVE MODEL OF INVESTMENT CHARACTERIZING THE DEVIATIONS OF THE ECONOMY FROM THE NATURAL LEVEL AND ITS EMPIRICAL REALIZATION ON THE EXAMPLE OF GEORGIAN ECONOMY

Expanded Summary

The article is financial supported by Shota Rustaveli national science foundation project # PhDF2016_238

The article deals with the multiplicative model of investment characterizing the deviations of the economy from the natural level, adopted by consolidating the Cobb-Douglas theory, theory of the natural level of economy and the theory of investment. In addition, on the example of Georgian economy, article empirically tests the efficiency of the model and its validity.

The article describes the model of investment derived from the synthesis of Cobb-Douglas theory, the natural level of economy and investment theory:

$$\frac{I_t}{K_{t-1}} = \left(\frac{I_t}{u} - \frac{I_{t-1}}{u} \right) - \left(\frac{I_t}{u} - \frac{I_{t-1}}{u} \right) - \frac{(1-u)}{u} (I_t L_t - I_{t-1} L_{t-1}) + \delta \quad (1)$$

By the multiplicative model of investment characterizing the deviations of the economy from the natural level is defined the link between the total number of investments, the amount of capital of the previous period, the GDP, the number of employees, the current and the lagging values of the relative technological variable and the depreciation of capital. It is important to note that the results are based on several important assumptions, namely:

1. Permanent return to country's economy of scale;
2. Decreasing return to scale on capital and labor;

3. In every time period economy converges to its natural level;
4. Because of the changes in technology in each of the time period, the natural level of GDP is changing and it is defined as the product of the amount of natural level of the previous time period and the variables of the technological progress of the current and previous periods.

In order to evaluate this model of investment on the example of the economy of Georgia the model (1) needs to involve a random member, a variable reflecting the results of the August 2008 war.

$$\frac{I_t}{K_{t-1}} = \left(\frac{b_t}{\alpha} - \frac{b_{t-1}}{\alpha} \right) - \left(\frac{b_{t-1}}{\alpha} - \frac{b_{t-2}}{\alpha} \right) - \frac{(1-\alpha)}{\alpha} (b_t L_t - b_{t-1} L_{t-1}) + \delta + b_t + u_t \quad (2)$$

Furthermore, we do not have any empirical information about technological progress on the example of Georgia's economy and as it was noted in empirical realization of the investment acceleration model - on the principal capital depreciation rate [8, Mikeladze, p. 154-164].

If we assume that the depreciation rate of the principal capital is constant across time, than we can use two approaches for calculation its value and considering it in the model:

1. The value of the principal capital depreciation rate is calculated in assessing the investments' acceleration model and we can consider it in evaluation of the model (2).
2. In the evaluation of the model (2) assess the capital depreciation rate as a free member in the model. Since the model does not contain a free member, it will not create a problem in the evaluation regarding what part it takes in the value of the evaluated coefficient.

Before the evaluation of the model (2) we used the property of the logarithm concerning the difference of logarithms with one base and modified it as:

$$\frac{I_t}{K_{t-1}} = \left(\frac{\ln \frac{Y_t}{Y_{t-1}}}{\alpha} \right) - \left(\frac{\ln \frac{Y_{t-1}}{Y_{t-2}}}{\alpha} \right) - \frac{(1-\alpha)}{\alpha} \left(\ln \frac{L_t}{L_{t-1}} \right) + \delta + b_t + u_t \quad (3)$$

When evaluating the model (3), it is desirable to convert the dependent variable into logarithm as well, which in practical terms suggests that we will step to the relationship between variables in terms of growth rates:

$$b_t \frac{I_t}{K_{t-1}} = \left(\frac{\ln \frac{Y_t}{Y_{t-1}}}{\alpha} \right) - \left(\frac{\ln \frac{Y_{t-1}}{Y_{t-2}}}{\alpha} \right) - \frac{(1-\alpha)}{\alpha} \left(\ln \frac{L_t}{L_{t-1}} \right) + \delta + b_t + u_t \quad (4)$$

Since we do not have information about the variable describing the technological progress, let's check the model without this variable, this action will be reflected in the determinant coefficients. In order to determine the empirical values of the dependent variable, namely for the values of the principal capital, we will use quarterly data of the capital calculated by the investment acceleration model.

By the empirical realization of the multiplicative model of investments characterizing the deviations of the economy from the natural level on the example of Georgian economy it is determined that the model is statistically suitable. The ration of gross investment and the lagged value of the principal capital are increasingly dependent on the ration of GDP's current and lagged values, and decreasingly dependent on the ration of current period employment with its lagged value. In addition, dependent variable is also decreasingly dependent on the war factor variable, which is a logical consequence. The value of the principal capital depreciation rate calculated using the investment acceleration model is a good estimate, since by the addition of an independent member in the model or by omitting it and re-evaluating the model we will get statistically insignificant results.

Determination and corrected determination coefficients of the empirical model of investment indicate that the model lacks statistically significant other factor variable, which is a

logical outcome. Before the empirical realization of the model it was noted that there was no information about the variable describing technological progress on the example of Georgia, so we examined the model without this variable. It could be said that this variable was reflected in the determination and corrected determination coefficients.

These results indicate about the correctness of the theoretical model, which implies that the economy of the country converges to its natural level in every time period. The natural level changes in each of the time period through technological progress, which means that the upper limit of the country's economic capacity is changing.

Tsotne Zhghenti

PhD candidate at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

INSTITUTIONAL DEVELOPMENT VERSUS ECONOMIC DEVELOPMENT IN GEORGIA

Summary. *Institutional development is an actual topic as developed as developing parts of the world. Institutional change process is more sensitive for developing economies. Georgia is post-transition developing economy with low incomes.*

Twenty five years have completed after the collapse of the Soviet Union, but the economy of Georgia has not yet returned to the incomes level of the 90s. Besides successful institutional and economic reforms and years of high economic growth rates, GDP per capita in Georgia is lower than in other eastern European EU member countries. Post-Communist Georgia was characterized by both institutional and economic backwardness, while some post-Soviet economies have completed integration process into European economic and political structures.

Keywords: *Institutional development, Economic development, Transition.*

Introduction

After the dissolution of the Soviet Union, institutional problems faced to the Georgian economy divide into three main groups:

- To establish new institutions required for independent country (for example: The Central Bank and other governing bodies);
- The transformation/replace of existing institutions, institutions founded in planned economy need adaptation/modification in the market economy;
- To develop institutions to the level of institutions like developed economies.

It should be said that the first task was successfully solved and nowadays Georgia have successful independent economic institutions. The second issue is mostly solved, but problems still remains due to slow transformation of informal institutions. What can we said about third issue - over the past years Georgia have shown important institutional growth not only between other post-Communist European economies, but also the other developed countries. Still, there are still room for important institutional reforms, especially through global background of rapid institutional changes.

Body of the Paper

In our research we will use two institutional distinction (as individually as combined). First distinction is given this economist Douglas Cecil North - formal vs informal institutions. What are characteristics of formal or informal norms? Informal institutions defined by codes of conduct, norms of behavior and conventions. They come from socially transmitted information and are a part of heritage that we call a culture. Unlike informal one, formal institutions are written; they include political (and judicial) rules, from constitutions, to statute and common laws, to specific bylaws, and finally to individual contracts defines constraints, from general rules to particular specifications (North,1991). Other institutional distinction can be defined by not it is written or not, but about who is responsible for sanctioning when a rule has been renege upon. Firstly, similar distinction was made by Ludwig Lachman in 1973 and it was answered question how institutions came about. (Lachman, 1973). German economist Stefan Voigt suggests two dimensional institutional structure (formal and informal, external and internal) where ex-

ternal and internal institutions are described as: if the state sanctions rule-breaking, the enforcement is external to society, if rule-breaking is sanctioned by members of society, institution is internal (Voigt, 2016).

Stefan Vogt offers a simultaneous use of both two approaches to get two-dimensional institutional structure. If we combine them, we have four groups (types) of institutions each with two institutional dimension. These groups are Formal internal (FI), Formal external (FE), Informal internal (II) and Informal external (IE). Sum of these institutions should give us total institutional space. By theoretical foundations of both distinction each institutional groups should be shortly described as:

Formal external institutions - laws and official regulations which is controlled by state.

Formal internal institutions- formal rules controlled by society and business groups.

Informal external institutions – public trust and effectiveness in state policies.

Informal Internal institutions – unwritten norms in the society, such as ethics.

Measurement of institutional groups indicated above is required several steps: find suitable indicators, sort and group them by their differences and then to calculate new scores. Measuring of institutions is one of the major problem in the institutional economics, because most of variables are not quantitative. Most suitable for this two dimensional model should be “Global Competiveness Index” which is provided by World Economic Forum on its “Global Competiveness Report”. Global Competiveness Index include 12 pillar about competitiveness landscape of countries. Report use data about 140 economies and providing insight into the drivers of their productivity and prosperity.

From 12 pillars of indicators 1st pillar of index is interesting for our research only which name is “Institutions”. Pillar “Institutions” includes 7 sub-indexes and 21 indicators. Source of institutional indicators is executive opinion survey of World Economic Forum.

To sort and group indexes we must make attention to both dimension separately: institutions determined by index is characterized as formal institutions or informal ones? Who imposes sanctions? State (external institutions) or society (internal institutions)? Data from pillar A is used in our research. Pillar “Institutions” is grouped by A - Public Institutions and B - Private Institutions. Public institutions we can present as external type and private institutions as internal type.

Second dimension (formal vs informal) should be determine by specified characteristics of sub-indexes. To determine formal and informal institutions is used only sub-indexes, because every coefficients one sub-index belongs to same group of institutions. Scores for each type should be calculate as simple average of sub-indexes as they have equal weights in the total GCI index calculation.

Next step is to group GCI sub-indexes into the two dimensional matrix. Every type includes at least one sub-index. Coefficients in every group is listed above.

Formal external institutions:

- Property Rights (incl. coefficients: property rights, intellectual property protection);
- Public Sector Performance (Wastefulness of government spending, Burden of government regulation, Efficiency of legal framework in settling disputes, Efficiency of legal framework in challenging regulations, Transparency of government policymaking).

Informal external institutions:

- Ethics and Corruption (Diversion of public funds, Public trust in politicians, Irregular payments and bribes);
- Undue Influence (Judicial independence, Favoritism in decisions of government officials);
- Security (Business costs of terrorism, Business costs of crime and violence, Organized crime, Reliability of police services).

Formal internal institutions:

- Accountability (Strength of auditing and reporting standards, Efficacy of corporate boards, Protection of minority shareholders’ interests, Strength of investor protection).

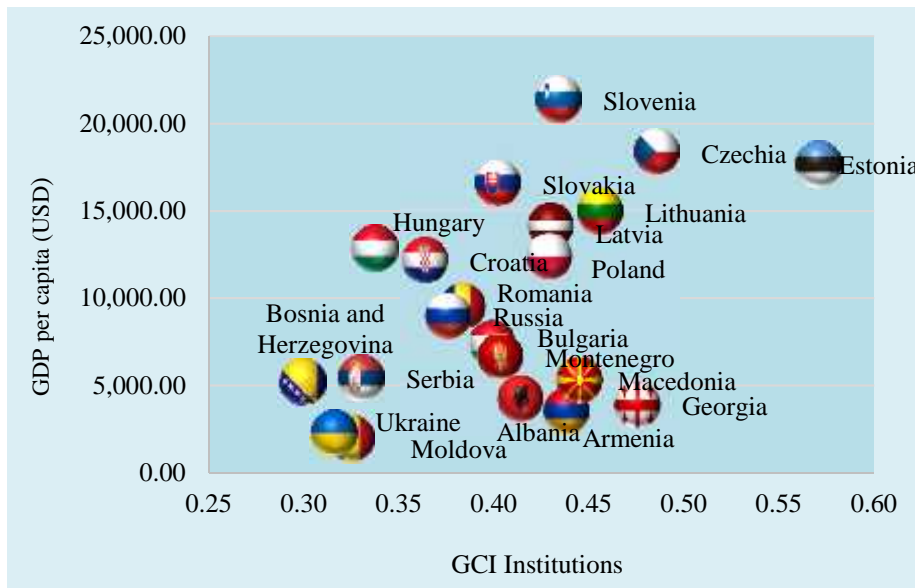
Informal internal institutions:

- Corporate Ethics (Ethical behavior of firms).

In the 2016-2017 global competitiveness report, score of Georgia is 4.2 (1-7) and is ranked 66th among 140 countries. The score of the institutional index is higher - 4.4 (1-7), including indices -state institutions - 4.4 and private institutions - 4.3.

In order to assess institutional and economic deprivation, we compare institutional and economic indicators of Georgia to other post-communist republics in the region (Central and Eastern Europe): Albania, Armenia, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Czech Republic, Estonia, Georgia, Hungary, Latvia, Lithuania, Macedonia, Moldova, Montenegro, Poland, Romania, Russia, Serbia, Slovakia, Slovenia and Ukraine. In the subsequent part of the article this group is referred as “other post-communist countries”.

Figure 1: Economic vs Institutional level

Source: World Bank and World Economic Forum (2016)

Figure 1 contains economies arranged by two factor: global competitiveness institutional index and gross domestic product per capita (2016). There is a positive dependence between two variables across countries. However, Georgia has one of the highest institutional level rates, but there is a significant economic backwardness among most of other countries.

It is possible to calculate correlation coefficients between the two variables for country group in 2007-2016 years (Table 1). The strongest correlation between economic and institutional development was observed in 2007 - 0.81. In later years, correlation has been weakening through rapid institutional development of low income economies. Since 2012 coefficient is still growing. Correlation coefficient was 0.49 in 2016.

Table 1: Correlation coefficients between GDP per capita and GCI institutional index (pillar 1) in post-communist economies, (2007-2017)

Year	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Coefficient	0,81	0,65	0,59	0,46	0,31	0,29	0,32	0,37	0,46	0,49

Source: Authors calculations from World Bank and World Economic Forum (2016)

We also have calculated same coefficients between economic variables and institutional groups.

Correlation coefficients between GDP per capita and institutional groups (One-dimensional matrix, calculated by GCI indices):

Formal Institutions - 0.49

Informal Institutions - 0.49

External Institutions- 0.49

Internal Institutions -0.47

Correlation coefficients are almost same, because all indices is included in to two groups. But using more detailed two dimension distinction makes results different.

Correlation coefficients between GDP per capita and institutional groups (Two-dimensional matrix, calculated by GCI indices):

Formal External Institutions - 0.43

Formal Internal Institutions - 0.60

Informal External Institutions– 0.52

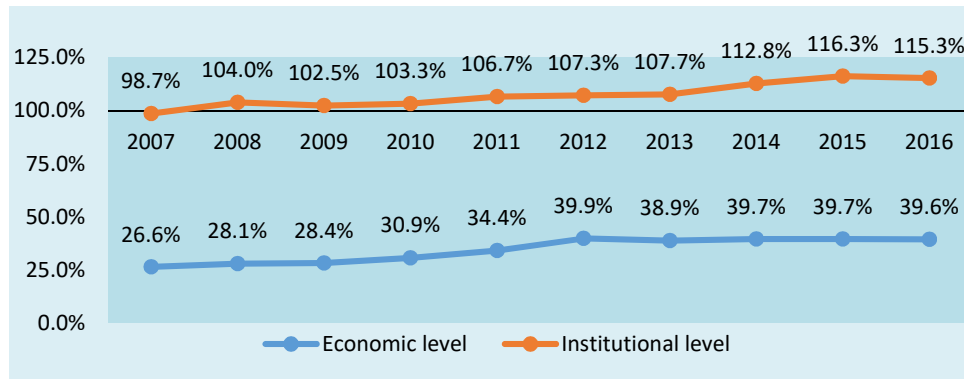
Informal Internal Institutions - 0.30

Economies with high economic development characterized by relatively strong formal internal institutions (0.60), while the least developed economies are incompatible with informal internal institutions as unwritten laws working in the society.

After assessing the relationship between economic and institutional factors, next step is to evaluate economic and institutional backwardness of the economy of Georgia compared to other post-communist countries. During the economic recession of the 1990s, Georgian economy decreased by 5 times in real prices (before 90s, Georgia was one of the wealthiest country in Soviet Union). To economic and institutional levels, economic development – GDP per capita, Institutional development – GCI institutional index. 1horizontal line – 100% corresponds average rates of all post-Communist European Countries for the relevant year. In 2007, the economic development of Georgia was only 26.6% of the above-mentioned countries (deep economic backwardness). In the last decade, Georgian economy was growing faster than the rest of countries. In 2016, the indicator was increased to 39.6%. As institutional side; level of institutional development of Georgia was almost equal to the level of average post-communist

economies (98.7%) in 2007. After successful institutional reforms, Georgia became one of the institutional reformator in the post-communist world (indicator grew to 115.3%, 15 percent increase of index between 2007-2016).

Figure 2: Economic vs Institutional level (100% = Average of post-transition/post-communist Economies)

Source: Authors calculations from World Bank and World Economic Forum (2016)

Conclusion

It is clear that Georgia has successfully managed to eliminate backwardness for both - institutional and economic sides. Across rest of countries, informal internal institutions group has weakest dependence to economic growth. Between 2007-2016 years, institutional development level grew by 11.3 percentage point and economic development level by 13.0 percentage point compare to average of other post-communist economies. But, it is evident that incomes in Georgia is still low and rapid economic growth remains as a major economic challenge for country.

ACKNOWLEDGMENTS

Research funded by Shota Rustaveli National Science Foundation (Grant number: PhD2016_135).

References

- ქ ბალარჯიშვილი ი., 2008, „ინსტიტუციური ტრანსფორმაციის ბარიერული ხასიათი - ტრანსპლანტაცია თუ ევოლუცია“. თბილისი, ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“ №1
- ქ კაკულია ნ., 2009, პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ინსტიტუციონალური თავისებურებები და „ევოლუციური თეორია“. თბილისი. ჟურნ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“, № 3, გვ. 37-46.
- ქ პაპავა ვ., 1998. „პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ინსტიტუციური ანალიზი“. მეცნიერება და ტექნიკა, 1-3.
- ქ Bardhan, Pranab. "Institutions matter, but which ones?." Economics of transition 13, no. 3 (2005): 499-532.
- ქ KASPERasper, W., and M. E. Streit. "Institutional economics: social order and public policy." (1999).

-) Lachmann, Ludwig M. Macro-economic thinking and the market economy. London: Institute of economic affairs, 1973.
-) Mitra, Pradeep, and Marcelo Selowsky, eds. Transition, the first ten years: Analysis and lessons for Eastern Europe and the former Soviet Union. World Bank Publications, 2002.
-) North, Douglass Cecil. Structure and change in economic history. Norton, 1981
-) North, Douglass C. "Institutions, Institutional Change and Economic Performance." (1991).
-) Voigt, Stefan. "How to Measure Informal Institutions." (2016), <https://ssrn.com/abstract=2748214>
-) Voigt, Stefan. "How (not) to measure institutions." Journal of Institutional Economics 9, no. 01 (2013)
-) Williamson, Claudia R. "Informal institutions rule: institutional arrangements and economic performance." *Public Choice* 139, no. 3-4 (2009): 371-387.
-) World Economic Forum, 2015, The Global Competitiveness Report 2015–2016

ცოტნე ჟღერტი
თსუ დოქტორანტი

**ინსტიტუციური და ეკონომიკური განვითარების ფონების შედარება
საქართველოში
გაფართოებული რეზიუმე**

ინსტიტუციური განვითარება მნიშვნელოვანია საკითხია მსოფლიოს განვითარებულ და განვითარებად ნაწილში შემავალი ეკონომიკებისთვის. ინსტიტუციურ ცვლილებათა თემა განსაკუთრებით მგრძობიარე არის განვითარებადი ქვეყნებისთვის, მათ შორის პოსტკომუნისტური ეკონომიკებისთვის, ისეთი, როგორც საქართველო. ინსტიტუციური განვითარების აქტუალობა იზრდება დღევანდელ მსოფლიოში, სადაც სწრაფად იცვლება ინსტიტუტების როლი ეკონომიკაში.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ 25 წლის შემდეგ, საქართველოს პროდუქტი ეკონომიკა ჯერ კიდევ არ დაბრუნებულა 90-იანების რეცესიამდელ შემოსავლების დონეს. მიუხედავად წარმატებული ეკონომიკური და ინსტიტუციური რეფორმებისა, მთლიანი შიდა პროდუქტი მოსახლეობის ერთ სულზე ჯერაც მნიშვნელოვნად ჩამორჩება არათუ დასავლეთ, არამედ ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის რესპუბლიკების შესაბამის მაჩვენებლებს. პოსტ-კომუნისტურ საქართველოს წილად ხვდა როგორც ინსტიტუციური, ისე ეკონომიკური ჩამორჩენა დანარჩენ პოსტ-კომუნისტურ ევროპულ ქვეყნებთან, რომელთა ნაწილმაც მოახდინა სხვადასხვა ევროპულ სტრუქტურებში დრმა ინტეგრაცია.

კვლევის მეცნიერული სიახლე. ინსტიტუციური სტრუქტურის სხვადასხვა განზომილების ეკონომიკურ მაჩვენებლებთან დაკავშირება საქართველოს მაგალითზე, რაც გამოისახება ერთის მხრივ ინსტიტუციური და ეკონომიკური ჩამორჩენის ერთდროული შეფასებით, ასევე ინსტიტუციურ ჯგუფებსა და ეკონომიკურ ცვლადებს შორის კავშირების აღმოჩენით.

კვლევის მიზანია მოახდინოს საქართველოს ეკონომიკაში არსებული ინსტიტუტების შეფასება, კავშირების შესწავლა სხვადასხვა ინსტიტუტებს შორის და

მათი შედარება დანარჩენი პოსტკომუნისტური ქვეყნების ინსტიტუტებთან. ასევე, საქართველოს ინსტიტუციური და ეკონომიკური ჩამორჩენის გაანალიზება დინამიკაში.

კვლევაში გამოიყენება ინსტიტუტების დაჯგუფების ორ მეთოდი (როგორც დამოუკიდებლად, ასევე კომბინაციურად). პირველი, ყველაზე გავრცელებული ინსტიტუციური დაჯგუფება მოცემულია ნობელის პრემიის ლაურეატი ეკონომისტი დუგლას ნორტის მიერ. ის მოიცავს ინსტიტუტების (ნორმების) დაყოფას ორ ფართო ჯგუფად: ფორმალური და არაფორმალური. მეორე თეორიული დაჯგუფება არის შიდა და გარე ინსტიტუტები, რომელიც ერთ-ერთი პირველი ნახსენებია გერმანელი ეკონომისტის ლუდვიგ ლაჰმანის მიერ 1973 წელს. ნორმა არის გარე, თუ მის აღსრულებაზე პასუხისმგებლობა ეკისრება სახელმწიფოს, ხოლო შიდა ნორმის სანქცირება ხდება უშუალოდ საზოგადოების მიერ [ვოიგტი, 2016].

თანამედროვე გერმანელი ეკონომისტი სტეფან ვოიგტი 2016 წლის ნაშრომში გვთავაზობს ამ ზემოთ მოცემული ორივე მიდგომის ერთდროულ გამოყენებას, რითაც ჩვენ მივიღებთ ორგანოზომილებიან ინსტიტუციურ სტრუქტურას 4 ჯგუფის შემადგენლობით. ეს ჯგუფებია: ფორმალური შიდა, ფორმალური გარე, არა-ფორმალური შიდა და არაფორმალური გარე.

საქართველოში და სხვა პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში არსებული ინსტიტუციური დონის შეფასებისთვის გამოყენებულია გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსები, რომელიც გაიანგარიშება მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის მიერ ყოველწლიური კონკურენტუნარიანობის ანგარიშის ფარგლებში. გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი მოიცავს ინფორმაციას 140 ქვეყნის შესახებ და თითოეული მათგანისთვის აერთიანებს ინდექსებს 12 ძირითად ჯგუფში. ამ ჯგუფებიდან, ნაშრომისთვის საინტერესოა 1-ლი ჯგუფი - „ინსტიტუტები“. მოცემული ჯგუფი მოიცავს 21 ინსტიტუციურ ინდიკატორს გაერთიანებულ 7 ქვეინდექსად. ინსტიტუციური ინდიკატორების წყარო არის მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის მიერ ჩატარებული ყოველწლიური საზოგადოებრივი აზრის კვლევები.

ინსტიტუციური და ეკონომიკური ჩამორჩენის შესაფასებლად საქართველოს ინსტიტუციური და ეკონომიკური მაჩვენებლები შევადაროთ რეგიონის (ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის) სხვა პოსტკომუნისტურ რესპუბლიკებს, ეს ქვეყნებია: ალბანეთი, სომხეთი, ბოსნია და ჰერცეგოვინა, ბულგარეთი, ხორვატია, ჩეხეთი, ესტონეთი, საქართველო, უნგრეთი, ლატვია, ლიტვა, მაკედონია, მოლდოვა, მონტენეგრო, პოლონეთი, რუმინეთი, რუსეთი, სერბეთი, სლოვაკეთი, სლოვენია და უკრაინა.

პოსტ კომუნისტურ ევროპულ ქვეყნებში, იკვეთება დადებითი დამოკიდებულება შემდეგ ორ ცვლადს შორის - გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინსტიტუტების ინდექსი და მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობა (2016 წელი). თუმცა საქართველოს შემთხვევაში, ქვეყანას აქვს ერთ-ერთი მაღალი მაჩვენებელი ინსტიტუციური განვითარების კუთხით, მაგრამ იკვეთება მნიშვნელოვანი ეკონომიკური ჩამორჩენა უმეტეს ქვეყნებთან შედარებით.

ირაკლი გაბრიაძე
თსუ დოქტორანტი

ინსტიტუციონალიზაცია და განვითარება: პოსტ-საბჭოთა სივრცის გამოცდილება

კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით [გრანტის ნომერი: PhD_F_17_137; პროექტის სახელწოდება: ინსტიტუციური ფაქტორები ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების მოდელებში (პოსტ-საბჭოთა სივრცის მაგალითზე)]; ავტორი მადლობას უხდის პროფესორ იური ანანიაშვილს კვლევის მომზადების პროცესში აღმოჩენილი დახმარებისთვის

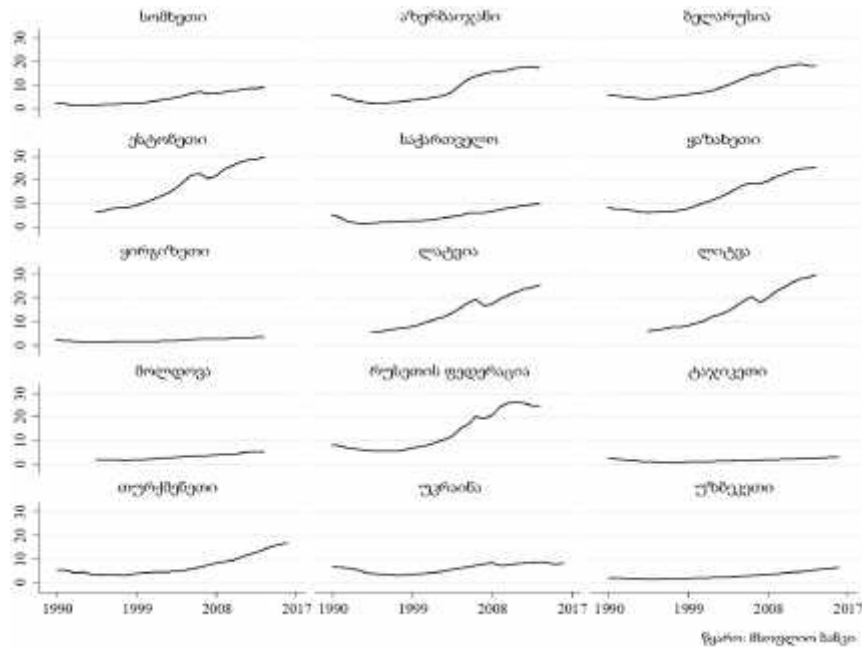
რეზიუმე. სტატიაში პოსტ-საბჭოთა სივრცის გამოცდილებაზე დაყრდნობით გაანალიზებულია დამოკიდებულება, ქვეყნის ინსტიტუციურ გარემოსა და ეკონომიკურ განვითარებას შორის. კერძოდ, განხილულია ფორმალური და არაფორმალური ინსტიტუციების როლი მოსახლეობის ერთ სულზე შემოსავლების განსაზღვრაში. ფორმალური და არაფორმალური ინსტიტუციების ანალიზისთვის ვიყენებთ მათი ხარისხის საზომებს მსოფლიო ბანკის მსოფლიოს მმართველობის ინდიკატორებიდან და პროექტ Polity IV-ს ბაზიდან. სტატისტიკურად სარწმუნო შედეგების მისაღებად შემოთავაზებული რეგრესიული მოდელის შეფასებას ვახდენთ ინსტრუმენტული ცვლადების მეთოდით. შეფასებისას ვიყენებთ როგორც ჯვარედინ, ასევე პანელურ მონაცემებს. კვლევის ძირითადი შედეგი არის ის, რომ შერჩევაში შემაგალი ქვეყნების ეკონომიკური კეთილდღეობის განსაზღვრის პროცესში მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ არაფორმალური ინსტიტუციები, ხოლო ფორმალური ინსტიტუციების გავლენა შედარებით სუსტია. სტატიის ავტორის აზრით, ამის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი შესაძლოა იყოს ის გარემოება, რომ განხილულ ქვეყნებში, ერთი ეკონომიკური და პოლიტიკური სისტემიდან მეორეზე გადასვლისას, ფორმალურ ინსტიტუციებში განხორციელებული მრავალმხრივი ცვლილებები თავსებადი არ აღმოჩნდა ჩამოყალიბებულ არაფორმალურ ინსტიტუციებთან, შედეგად, ცვლილებები პრაქტიკაში სათანადოდ არ აისახება ადამიანთა ქცევაზე და ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე.

JEL codes: O43, P14, P20, P30

საკვანძო სიტყვები: ინსტიტუციები, ეკონომიკური განვითარება, პოსტ-საბჭოთა სივრცის ქვეყნები, გარდამავალი ეკონომიკა.

შესავალი

თითქმის თანაბარ ეკონომიკურ მდგომარეობაში მყოფი პოსტ-საბჭოთა სივრცის ქვეყნები დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან 25 წლის შემდეგ ძალიან განსხვავდებიან ერთმანეთისგან ეკონომიკური განვითარების დონით (იხ. ნახ. 1). ერთი მხრივ, არიან ქვეყნები, რომლებმაც დიდ წარმატებას მიაღწიეს და დღეს განვითარებად სახელმწიფოებად იწოდებიან; მეორე მხრივ, ქვეყნების ნაწილი ჯერ კიდევ ეკონომიკური განვითარების დაბალ საფეხურზე იმყოფება. ბუნებრივად ჩნდება კითხვა: რატომ მიაღწია ქვეყნების ერთმა ნაწილმა სწრაფ ეკონომიკურ განვითარებას, მაშინ როცა მეორე ნაწილმა ეს ვერ შეძლო?

ნახაზი 1: მსყიდველობითი უნარიანობის პარიტეტის მიხედვით შესწორებული მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე

ასამოღლუ, ჯონსონი და რობინსონი (Acemoglu, Johnson, and Robinson 2005) აღნიშნავენ, რომ ნეოკლასიკური ეკონომიკური ზრდის მოდელები (Cass 1965; Koopmans 1963; Solow 1956) ქვეყნებს შორის შემოსავლების განსხვავების ძირითად გამომწვევ მიზეზად განიხილავენ ფაქტორთა აკუმულაციას, მაგრამ ეს მოდელები უძღურია, უპასუხონ კითხვას იმის შესახებ, თუ რატომ ახერხებს ქვეყნების ერთი ნაწილი მეტი რესურსის გამოყოფას ფაქტორების აკუმულირებისთვის, ვიდრე სხვა დანარჩენები. ნორთი და ტომასი (Douglass C. North and Thomas 1973) ამტკიცებენ, რომ ნეოკლასიკურ მოდელებში განხილული ზრდის ფაქტორები (ინოვაციები, კაპიტალის აკუმულირება, ინვესტიციები) თვითონ წარმოადგენენ ეკონომიკურ ზრდას და არა მის გამომწვევ მიზეზს. ეს ავტორები ეკონომიკურ განვითარებაში განსხვავების ძირითად გამომწვევ მიზეზად ასახელებენ ქვეყნების ინსტიტუციურ გარემოს შორის განსხვავებას.

ინსტიტუციების ყველაზე ხშირად გამოყენებადი დეფინიციის მიხედვით, რომელიც ეკუთვნის დუგლას ნორთს (Douglass C North 1990), ინსტიტუციები არის საზოგადოებაში ჩამოყალიბებული თამაშის წესები (rules of the game), უფრო ფორმალურად კი - საზოგადოების მიერ თავის თავისთვის დაწესებული შეზღუდვები, რომლებიც განსაზღვრავენ ადამიანების ინტერაქციას და ამ ინტერაქციის მოტივებს. დღესდღეობით, ეკონომისტები თანხმდებიან, რომ ინსტიტუციური გარემო ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ქვეყანაში შემოსავლების დონის განსაზღვრაში (Acemoglu 1995; Acemoglu, Johnson, and Robinson 2001; Glaeser et al. 2004; Knack and Keefer 1995; Douglass C North 1991; Douglass Cecil North 1990). ამავე დროს, არსებობს უთანხმოება იმის შესახებ, თუ რომელი ტიპის ინსტიტუციებია ყველაზე მნიშვნელოვანი.

ჯერარდ როულანდი (Roland 2004) ინსტიტუციებს ჰყოფს 2 ნაწილად: არა-ფორმალური (ნელა ცვალებადი) და ფორმალური ინსტიტუციები (სწრაფად

ცვალებადი). არაფორმალური ინსტიტუციების ქვეშ იგულისხმება კულტურა, ჩვევები, საზოგადოებაში დამკვიდრებული შეხედულებები და ნორმები, საზოგადოების მსოფლმხედველობა და ა.შ. ამ ტიპის ინსტიტუციების ძირითადი თავისებურებაა დროში ნელი ცვლილება. ფორმალურ ინსტიტუციებში კი იგულისხმება კონსტიტუცია, კანონები და სხვადასხვა სამთავრობო უწყებების ფუნქცია-მოვალეობების განმსაზღვრელი დოკუმენტები, რომელთა ცვლილებაც დროის შედარებით მცირე მონაკვეთშია შესაძლებელი. როგორც ჯეფრი ჰოდგსონი (Hodgson 2006) აღნიშნავს, ასევე გასათვალისწინებელია, რომ პრაქტიკაში ხშირად არის სიტუაციები, როდესაც ფორმალურად ჩამოყალიბებული კანონები არ მუშაობს, რადგანაც ისინი არათავსებადია არაფორმალურ ინსტიტუციებთან. მაშასადამე, რომ გავიგოთ თუ როგორ ყალიბდება ქვეყნის ინსტიტუციონალური გარემო და როგორ განისაზღვრება მისი შესაბამისი ცხოვრების დონე, აუცილებელია მხედველობაში მივიღოთ ინსტიტუციების ორივე ჯგუფი.

საბჭოთა კავშირის დაშლამ ბიძგი მისცა (ეგ ზოგენური შოკი) პოსტ-საბჭოთა სივრცის ქვეყნების სწრაფ ტრანსფორმაციას გეგმიური ეკონომიკიდან საბაზრო ეკონომიკაზე, რასაც მოჰყვა ფართო მასშტაბიანი ინსტიტუციური რეფორმები. რეფორმები, მეტ-ნაკლები წარმატებით, ძირითადად განხორციელდა ფორმალური ინსტიტუციებში. ზოგიერთ ქვეყანაში დაწერილმა „იდეალურმა“ კანონებმა პრაქტიკაში ვერ იმუშავა. ამ ფაქტის ერთ-ერთი შესაძლო ახსნა არის სწორედ ის, რომ აღნიშნული ფორმალური ცვლილებები არ აღმოჩნდა თავსებადი ქვეყნებში ჩამოყალიბებულ არაფორმალურ გარემოსთან, შესაბამისად, მათ გაეღენა ვერ მოახდინეს ეკონომიკური აგენტების ქცევაზე აღნიშნული ჰიპოთეზის ტესტირება ამ ნაშრომის ძირითადი მიზანია.

ინსტიტუციები: ფორმალური და არაფორმალური

1937 წელს რონალდ კოაზმა (Coase 1937) თავის გაველენიან ნაშრომში, „ფირმის ბუნება“, განიხილა ტრანზაქციული დანახარჯების კონცეფცია და აჩვენა, რომ კონკრეტულ სიტუაციებში ფირმებს შეუძლიათ შეამცირონ ტრანზაქციული დანახარჯები იმ გაურკვევლობის შემცირებით, რომელიც თან ახლავს ტრანზაქციებს ეკონომიკური საქმიანობის განხორციელების პროცესში. მოგვიანებით, ნორთმა და ტომასმა (Douglass C. North and Thomas 1973) ტრანზაქციული დანახარჯების იდეა გადაიტანეს მთლიან ეკონომიკაზე და ჩამოაყალიბეს ჰიპოთეზა, რომ ტრანზაქციული დანახარჯების ზომა გადამწყვეტ როლს თამაშობს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში. ავტორები აღნიშნავენ, რომ მრავალი კლასიკოსი ეკონომისტი ხაზს უსვამდა ეფექტური ბაზრის გადამწყვეტ როლს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში, თუმცა ეფექტური საბაზრო მექანიზმი, როგორც წონასწორული შედეგი, მხოლოდ მაშინ მიიღწევა, როცა არ არსებობს ტრანზაქციული დანახარჯები. რეალობა კი სხვაგვარია და ტრანზაქციული დანახარჯების არსებობამ შეიძლება ქვეყანა მიიყვანოს არაეფექტურ ბაზრამდე ან სულაც ბაზრის არარსებობამდე, რაც შემდეგ გარედან ჩარევას ითხოვს (Acemoglu 1995). გარედან ჩარევაში კი იგულისხმება ინსტიტუციების ცვლილება, რომელიც გადამწყვეტ როლს თამაშობს ტრანზარციული დანახარჯების განსაზღვრაში და, შესაბამისად, ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში (Cheung 1983). მაშასადამე, ძირითადი არხი, რომლითაც ინსტიტუციები გავლენას ახდენენ ქვეყანის ეკონომიკურ ზრდაზე, არის მათი უნარი, განსაზღვრონ ტრანზაქციული დანახარჯები. კარგი ინსტიტუციების პირობებში ტრანზაქციული დანახარჯები მცირდება, ეკონომიკური საქმიანობა უფრო მომგებიანი ხდება და ქვეყანაში კეთილდღეობის დონე იზრდება. ცუდი ინსტიტუციების პირობებში ტრანზაქციის დანახარჯები მაღალია და, შესაბამისად, ნაკლებ ეფექტიანია ეკონომიკური აქტიურობა.

როგორც აღინიშნა, ინსტიტუციები შეიძლება დაიყოს ფორმალურ და არაფორმალურ ნაწილად. განვითარებულ ქვეყნებში მოქალაქეები ძირითადად ეყრდნობიან ფორმალურ წესებს ტრანზაქციების განხორციელებისას. ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში კი უფრო მეტად გამოიყენება არაფორმალური ინსტიტუციები იმიტომ, რომ ფორმალური ინსტიტუციები ან არ არსებობს ან არაეფექტურია (Jütting 2003). არაფორმალურ ინსტიტუციებზე საუბრისას მათში შეგვიძლია ვიგულისხმოთ საზოგადოებაში არსებული ნდობა და ურთიერთპატივისცემა. როცა ქვეყანაში მაღალია ნდობა საზოგადოების სხვა წევრის მიმართ, ეს ამცირებს კონტრაქტის დადებასა და მის აღსრულებასთან დაკავშირებულ ტრანზაქციულ დანახარჯებს. ასევე ასეთ საზოგადოებებში მაღალია ნდობა მთავრობების მიმართ, რაც ზრდის ბიზნესის კეთების მოტივაციას საკუთრების უფლების დაცვის რისკის შემცირების ხარჯზე. შესაბამისად, მაღალი ნდობის ქვეყნებში ტრანზაქციული დანახარჯები დაბალია და მეტი დრო და რესურსი რჩება ინოვაციებისთვის და სხვა პროდუქტიული ეკონომიკური საქმიანობისთვის.

ფორმალურ ინსტიტუციებზე საუბარისას ყველაზე ხშირად განიხილება საკუთრების უფლების დაცვის და კონტრაქტის აღსრულების ინსტიტუციები. როგორც ასამოდლეუ და ჯონსონი ამტკიცებენ (Acemoglu and Johnson 2005), საკუთრების დაცვის ინსტიტუციებს მიეკუთვნებიან ისინი, რომლებიც არეგულირებენ ურთიერთობას პოლიტიკურ სისტემასა და კერძო სექტორს შორის, რადგან საკუთრების უფლების ძირითადი დამრღვევი, როგორც წესი, მთავრობაა. რაც შეეხება კონტრაქტის ინსტიტუციებს, მათში იგულისხმება ორ კერძო სუბიექტს შორის ურთიერთობის მარეგულირებელი ინსტიტუციები, რადგან კონტრაქტი, როგორც წესი, წარმოადგენს შეთანხმებას ორ კერძო სუბიექტს შორის.

საკუთრების უფლების დაცვის ინსტიტუციების მნიშვნელობა მოდის ეკონომიკური მეცნიერების გულიდან. ეკონომიკური მეცნიერება სხვა არაფერია თუ არა, როგორ მოვახდინოთ შეზღუდული რესურსების განაწილება მაქსიმალური შედეგის მისაღებად. ეს იდეა თავისთავად გულისხმობს კონფლიქტს შეზღუდულ რესურსებზე (A.A. Alchian 1965; Armen A. Alchian and Demsetz 1973). ამ პროცესში, როგორც მრავალი კვლევა ცხადყოფს (Acemoglu and Johnson 2005; Acemoglu, Johnson, and Robinson 2001; Angeles 2011; Leblang 1996), ძალიან მნიშვნელოვანია, რომ ქვეყანას ჰქონდეს სათანადოდ განსაზღვრული და დაცული საკუთრების უფლება.

რაც შეეხება კონტრაქტის აღსრულების ინსტიტუციებს, აქ ძირითადი დაშვება ისაა, რომ ეს არის შეთანხმება ორ სუბიექტს შორის, რომელიც არაა სრულყოფილი და არაა სრულყოფილად აღსრულებადი. ეს არასრულყოფილება ტოვებს ოპორტუნისტული ქმედების რისკს ორივე მხრიდან (Kähkönen and Meagher 2002): შეიძლება არსებობდეს ძლიერი მოტივაცია კონტრაქტის მხარეებისთვის, უარი თქვან კონტრაქტის შესრულებაზე. ეს ფენომენი შეიძლება ძალიან ცუდი იყოს სოციალური გადმოსახედიდან, რადგანაც ეკონომიკური ტრანზაქციები ძირითადად დაფუძნებულია კონტრაქტებზე და ამ კონტრაქტების რისკის ზრდა უარყოფითად იმოქმედებს ეკონომიკური აქტიურობაზე (Stone, Levy, and Paredes 1992).

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ყველა ქვეყანა ცდილობდა სწრაფად ცვალებადი ფორმალური ინსტიტუციების შეცვლას, რათა მოეხდინათ ქვეყნის გეგმიური ეკონომიკის ტრანსფორმაცია საბაზრო ეკონომიკურ სისტემაზე. დონორი ორგანიზაციებისა თუ სხვა ქვეყნის მთავრობების მხარდაჭერით მეტნაკლები წარმატებით მოხდა ახალი კანონმდებლობის შემუშავება. მაგრამ იმ ქვეყნებს, სადაც ახლად დანერგილი ფორმალური ინსტიტუციები თავსებადი არ იყო არსებულ არაფორმალურ ინსტიტუციებთან, მოუწიათ მტკიცებულებების გარდამავალი პროცესის გაგება. ქვეყნების მეორე ნაწილში კი აღნიშნული ინსტიტუციები თავ-

სებადი აღმოჩნდა ქვეყანაში არსებულ არაფორმალურ ინსტიტუციებთან და მათი ინტერაქციით ეფექტური ინსტიტუციური გარემო ჩამოყალიბდა.

ინსტიტუციების გავლენის შეფასების მიმართულებით არსებული კვლევების უმრავლესობა, როგორც წესი, ძირითადად ყურადღებას ფორმალურ ინსტიტუციებზე ამახვილებს. ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი ამისა ისაა, რომ საკმაოდ რთულია არაფორმალური ინსტიტუციების განსაზღვრა და შემდეგ მათი ხარისხის რაოდენობრივ გამოსახულებაში გაზომვა.

არაფორმალური ინსტიტუციების გაზომვისა და მათი როლის შეფასებისთვის ფართოდ გამოიყენება მსოფლიოს ღირებულებათა კვლევის (World Value Survey)¹⁶ მონაცემთა ბაზები (Knowles and Weatherston 2006; Tabellini 2010). სულ ამ კვლევის ექვსი რაუნდია ჩატარებული თუმცა აღნიშნული მახვენებლების გამოყენება ჩვენი შერჩევის ქვეყნების ჯგუფთან მიმართებაში შეუძლებელია. მიზეზი ისაა, რომ კვლევის მეექვსე ტალღაც არ მოიცავს მონაცემებს ჩვენი შერჩევის 5 ქვეყნის შესახებ. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ შერჩევაში სულ 15 ქვეყანა გვაქვს, ეს საკმაოდ დიდ რიცხვია.

ინსტიტუციების გაზომვაში მნიშვნელოვანი გაუმჯობესება მოხდა მას შემდეგ, რაც შეიქმნა მსოფლიო ბანკის მმართველობის ექვსი ინდიკატორი. ეს ინდიკატორები დაფუძნებულია 300 სხვადასხვა ცვლადზე და ასახავენ მთავრობებს შორის განსხვავებებს. ინდიკატორებიდან ერთ-ერთია კანონის უზენაესობა (rule of law), რომელიც ზომავს თუ რამდენად აქვთ მოქალაქეებს ნდობა და ემორჩილებიან საზოგადოებაში დამკვიდრებულ წესებს (პოლიციას, სასამართლოს და ა.შ.), ასევე ზომავს დანაშაულისა და ძალადობის ალბათობას. ეს მახვენებელი სრულად არის დაფუძნებული ქვეყანაში მცხოვრებ ექსპერტთა მოსაზრებებსა და საზოგადოების გამოკითხვაზე იმის შესახებ, თუ როგორ ხდება კანონების აღსრულება პრაქტიკაში. შესაბამისად, ეს მახვენებელი შეგვიძლია მივაკუთვნოთ არაფორმალური ინსტიტუციების სახომს. ქვემოთ წარმოდგენილ რეგრესიულ ანალიზში სწორედ ამ ცვლადს გამოვიყენებთ არაფორმალური ინსტიტუციების გავლენის შესაფასებლად.

ფორმალური ინსტიტუციების სახომის არჩევისას ჩვენ მივყევით ასამოდლუს და რობინსონს (Acemoglu and Johnson 2005) და ვისარგებლებთ Polity IV პროექტის მონაცემთა ბაზებში არსებული გადაწყვეტილების მიმღებ პირთა შეზღუდვის სახომით (executive constraint). ეს სახომი თავისი შინაარსით მიეკუთვნება ფორმალური ინსტიტუციების სახომს, რადგან დაფუძნებულია მხოლოდ ოფიციალური დოკუმენტების შესწავლაზე და ასახავს განსხვავებას ქვეყნებში ჩამოყალიბებულ (დაწერილ) კანონმდებლობებს შორის.

ინსტრუმენტული ცვლადების მიმოხილვა

ინსტიტუციების მნიშვნელოვნების ემპირიული ანალიზისას ერთ-ერთი ყველაზე ფართოდ გაგრცვლებული პრობლემა არის ენდოგენურობის პრობლემა, ანუ სიტუაცია, როცა ამხსნელი ცვლადი იმავდროულად შეიძლება დამოკიდებული ცვლადიც იყოს. მაგალითად, როცა ვამბობთ, რომ ინსტიტუციების ხარისხის გაუმჯობესება იწვევს ერთ სულზე შემოსავლის ზრდას, შეიძლება ასევე სამართლიანი იყოს მსჯელობა, რომ ქვეყანაში ეკონომიკური ვითარების გაუმჯობესება იწვევს ინსტიტუციების ხარისხის გაუმჯობესებას, რადგანაც ქვეყანას უფრო მეტი რესურსი უნდება ამ ხარისხის გასაზრდელად და უზრუნველსაყოფად. ეკონომიკურ ლიტერატურაში ამ პრობლემის მოგვარების ყველაზე გაგრცვლებულ გზად

¹⁶ World Values Survey: Round Six - Country-Pooled Datafile Version: www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp. Madrid: JD Systems Institute

ითვლება ინსტრუმენტული ცვლადის გამოყენება. მეთოდის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ თითოეული ენდოგენური ცვლადისთვის უნდა ვიპოვოთ ისეთი ეგზოგენური ცვლადი, რომელიც შედეგობრივ ცვლადზე მხოლოდ ენდოგენურ ცვლადზე ზემოქმედებით ახდენს გავლენას. ანუ ჩვენს მაგალითში, მოსახლეობის შემოსავლებზე ინსტრუმენტული ცვლადი გავლენას მხოლოდ ინსტიტუციების ხარისხზე ზემოქმედებით უნდა ახდენდეს.

თავისთავად, კარგი ინსტრუმენტული ცვლადების შერჩევა ადვილი არ არის. ამავე დროს, კონკრეტული სიტუაციებისთვის ლიტერატურაში შემოთავაზებულია ინსტრუმენტულ ცვლადთა მეტნაკლებად გამოსადეგი ვარიანტები. ჩვენს შემთხვევაში მივყვებით ბექ და ლავენს (Beck and Laeven 2006) და რეგრესიულ ანალიზში არაფორმალური ინსტიტუციების ინსტრუმენტულ ცვლადად გამოიყენებთ ქვეყნის მიერ საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში გატარებული წლების რაოდენობას. მიზეზი, თუ რატომ ვიყენებთ ამ ინსტრუმენტულ ცვლადს, არის მისი შესაძლო გავლენა საზოგადოების ინდივიდუალურ და კოლექტიურ ბუნებაზე.

გოროდნიჩენკომ და როლანდმა (Gorodnichenko and Roland, 2017) ჩინეთისა და დიდი ბრიტანეთის გამოცდილების შესწავლით აჩვენეს, რომ არსებობს ძლიერი პოზიტიური დამოკიდებულება ინდივიდუალიზმსა და ეკონომიკური ინსტიტუციების სიძლიერეს შორის. დამატებით, ავტორები ავითარებენ მოსაზრებას, რომ ქვეყანაში ინდივიდუალიზმის დონე განისაზღვრება საზოგადოების კულტურული მახასიათებლებით და მსოფლმხედველობით. მაშასადამე, პრაქტიკაში შეიძლება გვეჩვენოს შემთხვევები, როცა რომელიმე იმპერიის ქვეშ ცხოვრებამ შეიძლება გავლენა იქონიოს საზოგადოების ინდივიდუალიზმის ხარისხზე და შესაბამისად, მის ეკონომიკურ განვითარებაზე. ზუსტად ამ შეხედულებას ასახავს საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში გატარებული წლების რაოდენობის ინსტრუმენტულ ცვლადად გამოყენება. საბჭოთა სისტემის ბუნებიდან გამომდინარე, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ საბჭოთა კავშირში ცხოვრებამ გავლენა იქონია საზოგადოებაში ინდივიდუალიზმის და კოლექტივიზმის ხარისხზე და სახელმწიფოს მიმართ ადამიანების დამოკიდებულებაზე. ლოგიკურია ვიფიქროთ, რომ გავლენის ხარისხი კორელაციაშია საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში ყოფნის დროსთან. საბჭოთა კავშირში ყველაფერი სახელმწიფოს საკუთრება იყო და აღარ რჩებოდა სივრცე კერძო ინიციატივებისთვის, მეწარმეობისთვის. შესაბამისად, შესუსტდა საზოგადოებაში ინდივიდუალიზმი და გაძლიერდა კოლექტივიზმი. ასევე, ამ ქვეყნებში მთავრობის როლი არ იყო სწორად აღქმული და მოქალაქე დამოკიდებული იყო სახელმწიფოზე და მის გადაწყვეტილებებზე (Papava 2005). ამის შედეგი ისაა, რომ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ქვეყნებს გაუჭირდათ მთავრობებისთვის შეზღუდვების დაწესება და დემოკრატიული საზოგადოების ჩამოყალიბება. ამან შესაბამისი გავლენა იქონია ქვეყნის ეკონომიკურ კეთილდღეობაზე. ზოგიერთ ქვეყნებში სამოქალაქო საზოგადოება დღესაც რჩება მთავრობის ძლიერი წინააღმდეგობის ქვეშ. შედეგად მივიღეთ ფორმალურად დემოკრატიული ქვეყნები მთავრობების შეუზღუდავი ძალაუფლებით.

მეორე ინსტრუმენტული ცვლადი, რომელსაც რეგრესიულ ანალიზში ფორმალური ინსტიტუციების ინსტრუმენტად გამოვიყენებთ, არის ინსტიტუციური გამოცდილება (Institutional Experience). ეს ცვლადი ინსტრუმენტად შემოთავაზებულია იდამისა და გაბრიადის მიერ (Eydarn and Gabriadze 2018) და გვიჩვენებს წლების რაოდენობას 1918 წლის შემდეგ, რომლის განმავლობაშიც ქვეყნები იყვნენ დამოუკიდებელი. ძირითადი იდეა ისაა, რომ დამოუკიდებელი ქვეყნის მართვის და დამოუკიდებელი ინსტიტუციების არსებობის წინა გამოცდილება, რომელიც ქვეყნებს გააჩნიათ საბჭოთა კავშირისგან განსხვავებულ სისტემაში, შეიძლება გამოსადეგი ყოფილიყო საბჭოთა კავშირის დანგრევის მომენტში. ინსტიტუციური

გამოცდილების მქონე ქვეყნებში მოქალაქეებს აქვთ საკმარისი ცოდნა და გამოცდილება, რომ სწრაფად ჩამოაყალიბონ ფუნქციონირებადი ინსტიტუციები და დაუწესონ შეზღუდვები გადაწყვეტილების მიმღებ პირებს. ამ პროცესში ასევე მნიშვნელოვანია დამოუკიდებლობის ხანგრძლივობა. ლოგიკურია დავეუშვათ, რომ ქვეყნები რომლებიც უფრო დიდი ხანი იყვნენ დამოუკიდებლები, უფრო სწრაფად შეძლებენ მყარი ინსტიტუციების ჩამოყალიბებას საბჭოთა კავშირისგან განსხვავებულ გარემოში. მაგალითის სახით შეგვიძლია განვიხილოთ საქართველო, რომელმაც დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, 1992 წელს სცადა აღედგინა 1921 წელს მიღებული კონსტიტუცია, თუმცა საბოლოოდ ეს ვერ შეძლო და მოუწია განახლებული კონსტიტუციის მიღება 1995 წელს. განსხვავებული იყო ბალტიისპირეთის გამოცდილება, სადაც თავიდანვე შეძლეს ადრე არსებული კონსტიტუციის აღდგენა. ასევე აღსანიშნავია, რომ ბალტიის ქვეყნებში ეს ინსტიტუცია მყარია, მაშინ, როცა საქართველოში, კონსტიტუციის მიღების შემდეგაც, უამრავი ცვლილება განხორციელდა ქვეყნის ძირითად კანონში.

ამ ორი ინსტრუმენტული ცვლადის გამოყენებით, ფორმალური და არაფორმალური ინსტიტუციების როლის შეფასებას შევეცადეთ პოსტ-საბჭოთა სივრცის ქვეყნებისთვის. ინფორმაცია მონაცემებზე, მეთოდოლოგია და ემპირიული შედეგები წარმოდგენილია ქვემოთ.

მეთოდოლოგია და მონაცემები

რეგრესიული ანალიზისთვის გამოვიყენებთ შემდეგ განტოლებას:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 F + \beta_2 I + \beta_3 X + \varepsilon, \quad (1)$$

სადაც Y არის მთლიანი შიგა პროდუქტი მოსახლეობის ერთ სულზე; F - ფორმალური ინსტიტუციების საზომი; I - არაფორმალური ინსტიტუციების საზომი; X - მოდელში ჩართული სხვა დამოუკიდებელი ცვლადების ვექტორი, ε - შემთხვევითი შეცდომების წევრი.

ეკონომიკური ზრდის მსგავს რეგრესიებში მწვავედ დგას ენდოგენურობისა და გამოტოვებული ცვლადების პრობლემა. ენდოგენურობის პრობლემის ინსტრუმენტული ცვლადებით მოგვარების შესახებ ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ. რაც შეეხება გამოტოვებული ცვლადის პრობლემას, მოდელში ჩართულმა დამატებითმა ამხსნელმა ცვლადებმა უნდა უზრუნველყოს ამ პრობლემის გადაჭრა.

მოყვანილი რეგრესიით ანალიზს ორ ეტაპად განვახორციელებთ. პირველ ეტაპზე განტოლება (1)-ს შევაფასებთ მხოლოდ ქვეყნების შესახებ არსებულ ჯვარედინი მონაცემებით. მეორე ეტაპზე, დაგროვილი ინფორმაციის სრულად გამოყენების მიზნით, (1)-ის პარამეტრებს შევაფასებთ პანელურ მონაცემებზე დაყრდნობით.

მოდელის შეფასებისას შედეგობრივ ცვლადად ვიყენებთ მსყიდველობით უნარის პარიტეტით შესწორებულ მთლიან შიგა პროდუქტს მოსახლეობის ერთ სულზე, რომელიც აღებულია მსოფლიო ბანკის მსოფლიოს განვითარების ინდიკატორებიდან და წარმოადგენს ქვეყნების ცხოვრების დონის საზომს. ეს ცვლადი საშუალებას გვაძლევს, შევადაროთ ერთმანეთს ქვეყნები განვითარების დონეების მიხედვით და, ამავდროულად, გავითვალისწინოთ მათში არსებული ფასთაშორისი განსხვავებები, რაც ძალიან მნიშვნელოვანია.

არაფორმალური ინსტიტუციების საზომად ვიყენებთ კანონის უზენაესობის ინდექსს მსოფლიო ბანკის მსოფლიოს მმართველობის ინდიკატორებიდან, რომელიც განავითარეს დენიელ კაუფმანმა და სხვებმა (Kaufmann, Kraay, and Mastruzzi 2010). ეს მაჩვენებელი მერყეობს -2,5-დან 2,5-მდე ისე, რომ მისი ზრდა ნიშნავს ინსტიტუციების ხარისხის გაუმჯობესებას.

ფორმალური ინსტიტუციების გასაზომად ვიყენებთ გადაწყვეტილების მიმღებ პირთა შეზღუდვის მაჩვენებელს Polity IV პროექტის ბაზიდან. ეს მაჩვენებელი ასახავს ქვეყნების კანონმდებლობებს შორის განსხვავებას და გვიჩვენებს, რა დონით ხდება ქვეყნებში პოლიტიკური ძალაუფლების მქონე პირების შეზღუდვა. მაჩვენებლის მნიშვნელობა მერყეობს 1-დან 7-მდე; ციფრი 1 ნიშნავს რომ დაწესებულია ძალიან კარგი კონტროლი, 7 კი იმას, რომ ქვეყანაში თითქმის არ არსებობს გადაწყვეტილების მიმღებ პირთა კონტროლის მექანიზმები.

ძალმოსილი შეფასებების მისაღებად ჩვენს მიერ შეფასებულ რეგრესიაში არაფორმალური ინსტიტუტების ინსტრუმენტულ ცვლადად განიხილება შერჩევაში შემავალი ქვეყნების მიერ საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში გატარებული წლების რაოდენობა, ხოლო ფორმალური ინსტიტუტების ინსტრუმენტულ ცვლადად კი - ინსტიტუციური გამოცდილება ანუ წლების რაოდენობა, რომლის განმავლობაშიც ქვეყანა იყო დემოკრატიული, დამოუკიდებელი სახელმწიფო საბჭოთა კავშირში შესვლამდე. გარდა ამისა, შეფასებათა ძალმოსილების უზრუნველსაყოფად რეგრესიებში დამატებით ჩავრთეთ სხვადასხვა ამხსნელი ცვლადი, რომლებიც, ჩვენი აზრით, გავლენას ახდენენ ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ხარისხზე. მათ რიცხვში შედის სხვადასხვა ეკონომიკური და გეოგრაფიული ცვლადი. უფრო კონკრეტულად, ეკონომიკურ ცვლადებად ვიყენებთ რესურსებს, როგორც ქვეყნის სიმდიდრის მაჩვენებელს (de Melo et al. 2001) და ქვეყნის გახსნილობას, რომელსაც ვზომავთ სავაჭრო ბრუნვის წილით მთლიან შიგა პროდუქტში; გეოგრაფიულ ცვლადებად კი ვიყენებთ მანძილს ეკვადორიდან (La Porta et al. 1999) და ქვეყნისთვის ზღვაზე გასაღვლის (CIA World Factbook webpage) არსებობას ან არ არსებობას. აღსანიშნავია, რომ ყველა ეს საკონტროლებელი ცვლადი სხვადასხვა მკვლევარის მიერ ფართოდ გამოიყენება ეკონომიკური ზრდის რეგრესიებში (Acemoglu and Johnson 2005; Beck and Laeven 2006; de Melo et al. 2001; La Porta et al. 1999; Schönfelder and Wagner 2016).

შედეგები

ცხრილი 1-ში წარმოდგენილია 2016 წლის ჯვარედინი მონაცემების გამოყენებით შეფასებული მოდელის ექვსი განსხვავებული სპეციფიკაციის შედეგები. ეს სპეციფიკაციები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან ამხსნელი ცვლადების შემადგენლობით, ხოლო დამოკიდებული ცვლადი ყველა მათგანში არის მთლიანი შიგა პროდუქტი მოსახლეობის ერთ სულზე. პირველ ორ სვეტში წარმოდგენილი მოდელები გვიჩვენებს დამოკიდებულებას კანონის უზენაესობასა და ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავლებს შორის. პირველისგან განსხვავებით, მეორე მოდელში ჩართული გვაქვს დამატებითი საკონტროლებელი ცვლადები. ორივე ამ მოდელის მიხედვით, კანონის უზენაესობის კოეფიციენტი მნიშვნელოვანია 5%-იან დონეზე. მომდევნო ორ სვეტში ამხსნელ ცვლადად, კანონის უზენაესობის ნაცვლად, გამოიყენებულია გადაწყვეტილების მიმღებ პირებზე დაწესებული შეზღუდვები. ამ

ცხრილი 1: ჯვარედინი რეგრესია. დამოკიდებული ცვლადი მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე (ppp)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
კანონის უზენაესობა	6,871** (2423)	5,176** (1970)			11,171*** (2855)	7,221*** (1921)
შეზღუდვა			400 (1122)	(318) (950)	-2,343** (1044)	-1,628** (730)
მანძილი ეკვადორიდან		63,726*** (18556)		95,111*** (20854)		66,824*** (15967)
რესურსები		4,967*** (1587)		2841 (2373)		3,073* (1604)
მუდმივი	17,982*** (2217)	-19,889* (10192)	13,772** (5572)	-35,339*** (10506)	29,824*** (5622)	(12241) (9386)
დაკვირვებათა რიცხვი	15	15	15	15	15	15
R-კვადრატი	0.38	0.81	0.01	0.69	0.57	0.87

ფრჩხილებში მოცემულია სტანდარტული გადახრები

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

რეგრესიებიდან პირველში კოეფიციენტი არაა მნიშვნელოვანი და აქვს არამოსალოდნელი ნიშანი. მოდელში დამატებითი ამხსნელი ცვლადების ჩართვით შეზღუდვის კოეფიციენტი მაინც არამნიშვნელოვანია, თუმცა აქვს მოსალოდნელი ნიშანი. ცხრილის ბოლო ორი მოდელი გვიჩვენებს ორივე ცვლადის მოდელში ერთდროულად ჩართვისას მიღებულ შედეგებს. ორივე ამ რეგრესიაში კანონის უზენაესობისა და გადაწყვეტილების მიმღებ პირთა შეზღუდვის კოეფიციენტებს აქვს მაღალი მნიშვნელოვნების ხარისხი. კერძოდ, კანონის უზენაესობა მნიშვნელოვანია 1%-იან დონეზე, ხოლო შეზღუდვა 5%-იან დონეზე.

როგორც მეთოდოლოგიურ ნაწილში აღვნიშნეთ, პირველ ცხრილში მოცემული რეგრესიების შედეგების ინტერპრეტაციისას უნდა გამოვიჩინოთ სიფრთხილე, რადგან ამ მოდელებში გვაქვს ენდოგენურობის პრობლემა, რომლის

ცხრილი 2: ჯვარედინი რეგრესია ინსტრუმენტული ცვლადით. დამოკიდებული ცვლადი მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
კანონის უზენაესობა	6,332** (3045)	6,185** (3073)			14,105*** (4604)	9,639*** (2638)
შეზღუდვა			4,764* (2647)	8757 (9033)	(3117) (2203)	(1753) (1900)
მანძილი კვადორიდან		58,155*** (21391)		14906 (94105)		54,574*** (16909)
რესურსები		5,285*** (1593)		16992 (14894)		3641 (2700)
მუდმივი	17,789*** (2192)	(16823) (11760)	(5432) (12171)	(43327) (28467)	34,279*** (11281)	(4784) (11183)
დაკვირვებათა რიცხვი	15	15	15	15	15	15
R-კვადრატი	0.38	0.80			0.53	0.85

ფრჩხილებში მოცემულია სტანდარტული გადახრები
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

აღმოსაფხვრელად გამოვიყენებთ ინსტრუმენტული ცვლადის მიდგომას. ცხრილი 2 გვიჩვენებს ინსტრუმენტული ცვლადების გამოყენებით მიღებული რეგრესიების შედეგებს. კანონის უზენაესობის ინსტრუმენტად გამოყენებულია საბჭოთა კავშირში წევრობის წლები. გადაწყვეტილების მიმღებ პირებზე დაწესებული შეზღუდვების ინსტრუმენტად კი დამოუკიდებლობის წლები. როგორც რეგრესიებიდან ჩანს, კანონის უზენაესობას მნიშვნელოვანი დადებითი ეფექტი აქვს ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავლების განსაზღვრაში, მაშინ, როცა გადაწყვეტილების მიმღებ პირებზე დაწესებული შეზღუდვის კოეფიციენტი, თითქმის ყველა სპეციფიკაციაში, არამნიშვნელოვანია. მაშასადამე, რეგრესიის შედეგებზე დაყრდნობით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მოცემულ ქვეყნებში ცხოვრების დონეებს შორის განსხვავებას ძირითადად არაფორმალურ ინსტიტუციებს შორის განსხვავება განაპირობებს. ცხრილ 2-ში წარმოდგენილ რეგრესიებთან დაკავშირებით ყველა სტანდარტული ტესტი გვიჩვენებს, რომ ჩვენი ინსტრუმენტები ვალიდურია.

ჯვარედინი მონაცემებით შეფასებული რეგრესიის მოდელების შედეგების ინტერპრეტაციისას გარკვეული სიფრთხილე უნდა გამოვიჩინოთ, რადგან აღნიშნულ რეგრესიებში ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევა დაკვირვებათა რიცხვის სიმცირეა. აღნიშნულის გამო, პირველსა და მეორე ცხრილებში მოყვანილ მოდელებს ჩვენ განვიხილავთ, როგორც საბაზისო ვარიანტებს, რომლებიც გარკვეულ საწყის წარმოდგენას გვიქმნიან დამოკიდებულ და ამხსნელ ცვლადებს შორის არსებულ კავშირზე.

დაკვირვებათა რიცხვის სიმცირის პრობლემის აღმოსაფხვრელად და წლების მანძილზე დაგროვებული ინფორმაციის სრულად გამოყენების მიზნით,

ცხრილი 3: პანელური რეგრესია ინსტრუმენტული ცვლადით.
დამოკიდებული ცვლადი მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
კანონის უზენაესობა	5,442*** (1629)	4,305*** (1054)			5,948*** (1216)
შეზღუდვა			1507 (945)	678 (819)	-1,614*** (564)
მანძილი ეკვადორიდან		50,642*** (7605)		57,569*** (13637)	45,713*** (7084)
ჩაკეტილი		1792 (1326)		899 (2990)	(931) (1414)
მასალების ექსპორტი		217.2*** (28)		190.6*** (46)	142.1*** (36)
ვჭრობის ღიაობა		-44.87*** (14)		(19) (21)	(17) (15)
მუდმივი	12,295*** (1440)	-15,531*** (4603)	2053 (4315)	-25,907*** (8848)	(4715) (5860)
დაკვირვებათა რიცხვი	315	315	373	330	315
ქვეყანა	15	15	15	15	15

ფრჩხილებში მოცემულია სტანდარტული გადახრები
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

ანალიზში ჩავსართეთ პანელი, რომელიც შეიცავს 15 ქვეყნის მონაცემებს 1996 წლიდან 2016 წლის ჩათვლით. მე-3 ცხრილში წარმოდგენილია ამ მონაცემებით შეფასებული რეგრესიების შედეგები. აღსანიშნავია, რომ შეფასებისას გამოვიყენეთ შემთხვევითი ეფექტების (Random Effects) მეთოდი, რომელიც დროში არაცვალებადი არადაკვირვებადი ეფექტების გათვალისწინების საშუალებას გვაძლევს. გარდა ამისა, დაკვირვებათა რიცხვის გაზრდამ მოდელში დამატებითი ამხსნელი ცვლადების ჩართვის საშუალება მოგვცა. კერძოდ, ჯვარედინ რეგრესიებში გამოყენებულ საკონტროლებელ ცვლადებთან ერთად გავითვალისწინეთ ასევე პირველადი მასალების (ბუნებრივი რესურსების) ექსპორტის წილი მთლიან შიგა პროდუქტში და ქვეყნების ზღვაზე ხელმისაწვდომობის (ლანდლოკკედ) სტატუსი. ჯვარედინი რეგრესიების მსგავსად, პანელური რეგრესიებშიც ვიყენებთ ინსტრუმენტული ცვლადის მიდგომას. როგორც მე-3 ცხრილიდან ჩანს, განხილულ რეგრესიებიდან უმრავლეს შემთხვევაში (პირველი, მე-2 და მე-5 რეგრესია) კანონის უზენაესობას საკმაოდ ძლიერი დადებითი გავლენა აქვს შედეგობრივ ცვლადზე (ერთ სულზე გაანგარიშებულ შემოსავლებზე). ამავე დროს, გადაწყვეტილების მიმღებ პირებზე დაწესებული შეზღუდვის აღმნიშვნელი ცვლადი ორ მოდელში (მე-3 და მე-4) სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი არ არის, ხოლო ერთ მოდელში (მე-5 მოდელი) არამოსალოდნელი ნიშნის მქონეა. ცხრილში წარმოდგენილი რეგრესიები ასევე გვიჩვენებენ, რომ მანძილს ეკვადორიდან და პირველადი მასალების ექსპორტს ძლიერი გავლენა აქვს შედეგობრივ ცვლადზე.

დასკვნა

დასასრულს შეგვიძლია ვთქვათ, რომ როგორც ჯვარედინი, ასევე პანელური მონაცემების რეგრესიებით ჩატარებულმა კვლევამ ძირითადად დაადასტურა ჰიპოთეზა, რომლის თანახმადაც, ქვეყნების ცხოვრების დონეებს შორის განსხვავების ახსნაში საკვანძო როლს თამაშობს განსხვავება არაფორმალურ ინსტიტუციებს შორის. აქედან პირდაპირ გამომდინარეობს რეკომენდაცია: თუ ქვეყნებს

სურთ, რომ ფორმალურ ინსტიტუციებში განხორციელებულმა ცვლილებებმა რეალურად იმუშაოს პრაქტიკაში, მათ აუცილებლად უნდა გაითვალისწინონ არსებული არაფორმალური ინსტიტუციები. ასევე გასათვალისწინებელია, რომ ეს ორი ინსტიტუცია ერთმანეთზე გამუდმებით ზემოქმედებს და ამ ურთიერთკავშირით განისაზღვრება ინსტიტუციების საბოლოო სახე. თუმცა, როგორც დუგლას ნორთი აღნიშნავს, ერთია, აღწერო ეკონომიკური ცვლილებები, მეორე - გამოწერო სწორი რეცეპტი იმისათვის, თუ როგორ შეცვალო პრაქტიკაში ინსტიტუციები უკეთესობისკენ, რათა მათმა გაუმჯობესებულმა ხარისხმა უზრუნველყოს ქვეყნის სწრაფი განვითარება. მიგვაჩნია, რომ საჭიროა კვლევების გაგრძელება ინსტიტუციების ცვლილების განმსაზღვრელი ფაქტორების მიმართულებით. ასევე საჭიროა იმის ანალიზი, თუ როგორ იღებს საზოგადოება გადაწყვეტილებას ინსტიტუციების ცვლილებასთან დაკავშირებით და რა ფაქტორები თამაშობენ გადაწყვეტ როლს ამ პროცესში.

გამოყენებული ლიტერატურა

- Acemoglu, Daron. 1995. “Reward Structures and the Allocation of Talent.” *European Economic Review*.
- Acemoglu, Daron, and Simon Johnson. 2005. 113 *Journal of Political Economy* *Unbundling Institutions*. <https://economics.mit.edu/files/4467> (September 13, 2018).
- Acemoglu, Daron, Simon Johnson, and James A Robinson. 2001. “The Colonial and Origins of Comparative and Development: An and Empirical Investigation.” *American Economic Review* 91(5): 1369–1401.
- . 2005. “Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth.” In *Handbook of Economic Growth*, eds. Philippe Aghion and Steven N Durlauf. Elsevier.
- Alchian, A.A. 1965. “Some Economics of Property Rights.” In *Economic Forces at Work*.
- Alchian, Armen A., and Harold Demsetz. 1973. “The Property Right Paradigm.” *The Journal of Economic History*.
- Angeles, Luis. 2011. “Institutions, Property Rights, and Economic Development in Historical Perspective.” *Kyklos*.
- Beck, Thorsten, and Luc Laeven. 2006. “Institution Building and Growth in Transition Economies.” *Journal of Economic Growth* 11(2): 157–86. <http://dx.doi.org/10.1007/s10887-006-9000-0>.
- Cass, David. 1965. “Optimum Growth in an Aggregative Model of Capital Accumulation.” *The Review of Economic Studies* 32(3): 233. <https://academic.oup.com/restud/article-lookup/doi/10.2307/2295827> (September 26, 2018).
- Cheung, Steven N S. 1983. “The Contractual Nature of the Firm.” *The Journal of Law & Economics* 26(1): 1–21. <http://www.jstor.org/stable/725182>.
- Coase, R. H. 1937. “The Nature of the Firm.” *Economica*.
- Eydam, Ulrich, and Irakli Gabriadze. 2018. “Institutional Development in Transition Economies - The Role of Institutional Experience.” <https://mpira.uni-muenchen.de/87395/> (September 22, 2018).
- Glaeser, Edward L., Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes, and Andrei Shleifer. 2004. “Do Institutions Cause Growth?” *Journal of Economic Growth*.
- Gorodnichenko, Yuriy, and Gerard Roland. 2017. “Culture, Institutions, and the Wealth of Nations.” *Review of Economics and Statistics*.
- Hodgson, Geoffrey. 2006. “What Are Institutions?” *Journal of Economic Issues*.
- Jütting, Johannes. 2003. *Institutions and Development: A Critical Review*. <https://ideas.repec.org/p/oec/devaaa/210-en.html>.
- Kähkönen, Satu, and P. Meagher. 2002. “Contract Enforcement and Economic Performance.” *Journal of African Finance and Economic Development*.

- Kaufmann, Daniel, Aart Kraay, and Massimo Mastruzzi. 2010. “The Worldwide Governance Indicators : Methodology and Analytical Issues.” *World Bank Policy Research Working Paper* (5430).
- Knack, Stephen, and Philip Keefer. 1995. “Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Measures.” *Economics and Politics* 7(3): 207–27.
- Knowles, Stephen, and Clayton Weatherston. 2006. “Informal Institutions and Cross-Country Income Differences.” *Credit Research Paper*.
- Koopmans, Tjalling. 1963. *On the Concept of Optimal Economic Growth*. <https://econpapers.repec.org/RePEc:cwl:cwldpp:163>.
- Leblang, David A. 1996. “Property Rights, Democracy and Economic Growth.” *Political Research Quarterly*.
- de Melo, Martha, Cevdet Deniz, Alan Gelb, and Stoyan Tenev. 2001. “Circumstance and Choice: The Role of Initial Conditions and Policies in Transition Economies.” *World Bank Economic Review* 15(1): 1–31.
- North, Douglass C., and Robert Paul Thomas. 1973. “The Rise of the Western World:” *A New Economic History*, Cambridge, Cambridge University Press.
- North, Douglass C. 1991. “Institutions.” *Journal of Economic Perspectives*.
- North, Douglass Cecil. 1990. “Institutions, Institutional Change, and Economic Performance.” *Economic Perspective*.
- Papava, Vladimer. 2005. *NECROECONOMICS: THE POLITICAL ECONOMY OF POST-COMMUNIST CAPITALISM (Lessons from Georgia)*.
- La Porta, Rafael, Florencio Lopez-de-Silanes, Andrei Shleifer, and Robert Vishny. 1999. “The Quality of Government.” *Journal of Law, Economics and Organization*.
- Roland, Gerard. 2004. “Slow-Moving Institutions.” *Studies in Comparative International Development* 38(4): 109–31.
- Schönfelder, Nina, and Helmut Wagner. 2016. “Impact of European Integration on Institutional Development.” *Journal of Economic Integration* 31(3): 472–530.
- Solow, Robert M. 1956. “A Contribution to the Theory of Economic Growth.” *The Quarterly Journal of Economics* 70(1): 65–94.
- Stone, a., B. Levy, and R. Paredes. 1992. Policy Research Working Paper Series, the World Bank *Public Institutions and Private Transactions: The Legal and Regulatory Environment for Business Private Transactions in Brazil and Chile*.
- Tabellini, Guido. 2010. “Culture and Institutions: Economic Development in the Regions of Europe.” *Journal of the European Economic Association* 8(4): 677–716. <https://academic.oup.com/jeea/article-lookup/doi/10.1111/j.1542-4774.2010.tb00537.x> (September 22, 2018).

Irakli Gabriadze

*PhD student, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Faculty of Economics and Business*

INSTITUTIONS AND DEVELOPMENT: THE EXPERIENCE OF POS-SOVIET UNION

Expanded summary

The author wants to thank professor Iuri Ananiashvili for his helpful comments and suggestions. This work was supported by the Shota Rustaveli National Science Foundation (SRNSF) [grant number: PhD-F-17-137, Project Title: The Role of Institutions in Economic Growth and Development Models (Lessons from the Post-Soviet Union Countries)].

JEL codes: O43, P14, P20, P30

Keywords: Institutions, Economic Development, Post-Soviet Union Countries, Transition Economies

In the paper, based on the experience of the Post-Soviet Union countries, the author analyses the importance of institutions for economic development. In particular, the role of formal and informal institutions is assessed. To test the relationship, cross section as well as panel data regressions methods are deployed. In addition, to account for endogeneity in the regressions, instrumental variable approach is used. The main result is that informal institutions are more important in determining the level of economic development in our sample countries than formal institutions. Proposed explanation is that implemented reforms in formal institutions during the transition process were not consistent with informal institution, therefore reformers fails and were never adopted in practice.

When looking at post-Soviet Union countries one of the most vivid observation is that there is considerable difference in terms of economic development of these countries. On the one hand we see the countries, which have achieved the good level of development, on the other hand there are countries, which are still struggling to transform their economic and political system. The pattern is especially surprising if we will take into consideration that at the moment of the dissolution these countries were at the same level of development. Therefore, the question which is arising naturally is that why some countries managed to achieve fast economic development over the last 25 years, while others failed to do so?

To answer the question, the author analyses the role of institutions in determination the level of economic development. Economics agree that institutions play an important role in determining the level of economic development. The main channel through which the institutions are able to do so is their ability to reduce transaction cost in an economy. However, disagreement exists about the type of institutions that matters the most. In this paper the role of formal and informal institutions is analyzed.

Under informal institutions culture, habits, world views of a society and taboos are meant. The main characteristics of these institutions is that they change slowly over time. Under formal institutions we mean constitutions, laws, legislation and other formal documents determining the roles and functions of different government entities and agencies. Unlike to informal institutions, it is relatively easy to make changes in formal institutions in relatively short period of time. As Hogson (2006) argues, in practice we often have a case when the implemented reform in formal institutions does not work. In the author's view, the main reason is that formal institutions are not consistent with informal institutions. Therefore, in order to understand how institutional environment is formed in the country and how institutions contribute in the countries' economic development it is important to analyze both group of institutions.

When talking about formal institutions, property rights and contract enforcement institutions are the most often discussed. As Acemoglu and Johnson (2005) argue, property right institutions are those regulating the relationship between government and private sector, since the main threat of violation of property rights come from the government. When it comes to contract enforcement institutions, they are institutions regulating relationship between two private parties and since they are not complete and completely enforceable there is the risk of opportunism from either side. Elimination of the risk requires strong institutional arraignment in the country.

After the dissolution of the Soviet Union, all former member countries were trying to transform their economic system from planned to market oriented. With the help of the international aid organizations and the governments of different countries the changes in formal institutions were more or less implemented successfully. However, in some countries newly imposed institutional changes were not consistent with existing informal institutions and the implemented reforms failed. In the second half of the countries, the institutional changes were consistent with informal institutions and therefore they managed to establish strong and growth supporting institutions right from the beginning.

In this paper, we empirically test the relationship between economic development and institutional quality based in the evidence from post-Soviet Union countries. First, we will use cross section data for the analyses. Next, to use all the information accumulated over the years main model will switch to panel regression. In the regression analyses, to address potential endogeneity and omitted variable problems we will use instrumental variable approach and additional control variables. To measure informal institutions, we will use index of rule of law from the World Bank World Governance Indicators. As an instrument for informal institutions we follow Beck and Laeven (2006) and use the years under socialism. The measure is the number of years the country was member of the Soviet Union and is meant to capture collectivism and individualism nature of a society. To measure formal institutions, we use constraints on executives from Polity IV project. As an instrument of the formal institutions we follow Eydam and Gabriadze (2018) and use the measure of institutional experience, the number of years during which the country was independent before joining the union. This measure is intended to capture the experience of self-administration and forming functional formal institutions, which could have been used as a benchmark during the transition period.

To measure the economic development of the country we use ppp adjuster GDP per capita for these countries. As an additional control different Geographic and economic measure are used in regression analysis, including absolute latitude, landlocked status, trade share in GDP and export of natural resources.

Regression analysis showed that informal institutions play more important role in determining the level of economic development in a set of post-Soviet Union countries. Therefore, if the countries want the implemented reforms in formal institutions to work in practice, they should take into consideration existing informal institutions. Also, it should be taken into account that these institutions constantly interact and their interaction determines the institutional arrangement of a country. However, one thing is to describe the existing situation and the other is to determine particular steps to change the situation and help least developed countries to achieve economic development. for this purpose, it is important to continue research to explain the causes of institutional development and change.

Vakhtang Chkareuli

PhD Candidate in Economics

(Tbilisi State University – Department of Macroeconomics)

GOVERNMENT ACTION AND ECONOMIC FREEDOM

Paper is published in the framework of Shota Rustaveli National Science Foundation

PhD Grants Project N PhD2016_145

Summary. *Fundamentally, there are only two ways of coordinating the economic activities of millions. One is central direction involving the use of coercion, so called the technique of the army and of the modern totalitarian state. The other is voluntary co-operation of individuals - the technique of the market place. As Milton Friedman, has mentioned in his public speeches, the government solution to a problem is usually as bad as the problem and very often makes a problem worse. In this paper, we are going to discuss the role of government to create a framework for the whole economy so that economic agents can benefit the most.*

Key words. *Economic Freedom; Economic Freedom Index; Economic Growth; Government.*

Introduction – Description of Economic Freedom

A common objection to totalitarian societies is that they regard the end as justifying the means. Liberals disagree with this statement and argue that appropriate means are free discussion and voluntary co-operation, which implies that any form of coercion is inappropriate.

Basically, individuals can be considered as economically free when (a) property they acquire without the use of force, fraud, or theft is protected from physical invasions by others, and (b) they are free to use, exchange, or give their property to another as their actions do not violate the identical rights of others.

Economic freedom is the fundamental right of every individual to control his/her own labor and property. In an economically free society, people are free to choose whether they want to work or not, produce, invest etc. The success of every individual depends on their own labor and initiative, their personal effort and ability. Institutions do not discriminate either or in favor of people to any factor unrelated to individual merit, government decision making is characterized by openness and transparency. The allocation of resources for production/consumption is based on the open competition so that every individual gets the chance to succeed.

It is important to distinguish economic freedom from political and civil liberties. Political liberty means that citizens are free to participate in the political processes (vote, lobby, and choose among candidates), elections are fair and competitive, and alternative parties are allowed to participate freely. Civil liberty encompasses the freedom of the press and the rights of individuals to assemble, hold alternative religious views, receive a fair trial and express their views without fear of physical retaliation.

The key ingredients of economic freedom are personal choice, free competition and protection of private property.

Government as a Rule-Maker

When we are talking about what should be the role of government, first of all we must sign that it must do something that the market cannot do for itself, namely, to determine, arbitrate and enforce the rules of the game.

Discussion economic freedom, people see a critical relationship between individuals and government. Generally, state action or government control that interferes with individual autonomy limits economic freedom, but the goal is not simply an absence of government coercion.

The government has its exclusive role in this layout. It can provide a legal structure and a law-enforcement system that will protect the property rights of owners and enforce contracts in an evenhanded manner.

When governments substitute taxes, government expenditures, and regulations for personal choice, voluntary exchange, and market coordination, they reduce economic freedom.

It is important to distinguish the day-to-day activities of people from the general customary and legal framework within which these take place. The day-to-day activities are like the actions of the participants in a game when they are playing it; the framework, like the rules of the game they play. And just as a good game requires acceptance by the players both of the rules and of the umpire to interpret and enforce them, so a good society requires that its members agree on the general conditions that will govern relations among them [4].

The basic roles of government in a free society are: to provide a means whereby we can modify the rules to mediate differences among us on the meaning of the rules, and to enforce compliance with the rules on the part of those few who would otherwise not play the game.

The need for government in these respects arises because absolute freedom is impossible.

“Freedoms” can conflict and when they do, one’s freedom must be limited to preserve another’s.

“The right to swing my fist ends where the other men’s nose begins” – Oliver Wendel Holmes, Jr.

My freedom to move my fist must be limited by the proximity of your chin. The major problem in deciding the appropriate activities of government is how to resolve such conflicts among freedoms of individuals.

In summary, the organization of economic activity through voluntary exchange presumes that we have provided, through government, for the maintenance of law and order to prevent coercion of one individual by another, the enforcement of contracts voluntarily entered into, the definition of the meaning of property rights and the provision of a monetary framework.

In an economically free society, the fundamental function of government is the protection of private property and the enforcement of contracts. When a government fails to protect private property, takes property itself without full compensation or establishes restrictions that limit voluntary exchange, it violates the economic freedom of its citizens. Institutional arrangements that restrain trade, increase transaction costs, weaken property rights, and create uncertainty will reduce the realization of gains from trade and also the incentive of individuals to engage productive activities [4].

Measuring “Freedom”

“Full employment” and “economic growth” have in the past few decades become primarily excuses for widening the extent of government interventions in economic affairs.

“Economic Freedom” considers that the countries which keep their economies more or less “free” will have opportunity to boost their growth, others argue, that state control, if intelligently applied, can do the same. We are not going to detract the latest postulate but to prove that economic freedom matters a lot [1]-[2].

First of all, economic freedom is the issue that affects incentives, productive effort, and the effectiveness of resource use.

If we accept the intuition underlying the basic macroeconomic model for GDP, we expect that any factors that would likely increase consumption, investments, government spending, or net exports will probably have a positive relation to GDP. Let’s discuss around the topic and find out if economic freedom can increase above mentioned parameters.

There are several common indexes which measure economic freedom, such as Index of Economic Freedom by the Wall Street Journal and Heritage Foundation, Index of Economic Freedom by Fraser Institute, Index of Doing Business or Global Competitiveness Index.

In this paper, we will use an index calculated by the Wall Street journal and Heritage Foundation. The reason is simple, it gathers 10 different components in four broad categories which are found in other indexes too, so picture will be drawn quite objectively.

For analytical understanding and presentational clarity let’s briefly discuss the main concept of understanding and measuring each component of the overall index.¹⁷

As it was mentioned, it consolidates 10 different economic freedoms which are divided into four broad categories (see Table 1.). Each of them is graded on a scale from 0 to 100. Scores on these components of economic freedom, which are calculated from a number of sub-variables, are equally weighted and averaged to produce an overall economic freedom score for each economy. After having an overall score of the index for the country, each country is classified to one of the five categories: 1. Free; 2. Mostly Free; 3. Moderately Free; 4. Mostly Unfree; 5. Repressed.

Table 1. Categories and Components of Economic Freedom Index by the Wall Street Journal and Heritage Foundation.

<u>Categories of Economic Freedom Index</u>	<u>Components of Economic Freedom Index</u>
	Property Rights Freedom from Corruption
Government Size	Fiscal Freedom Government Spending
Regulatory Efficiency	Business Freedom Labor Freedom Monetary Freedom
Market Openness	Trade Freedom Investment Freedom Financial Freedom

RULE OF LAW [7]. Property Rights - this component by its content is a qualitative assessment of the extent to which a country’s legal framework allows individuals to freely accumulate private property. People should be secured by clear laws that are enforced effectively by the government. The criterion of measurement of this component is determined and varies from 0 to 100. 0 point is drawn if private property is outlawed and all property belongs to the state, people do not have the right to sue others and do not have access to the courts. Opposite to these, 100 points are drawn when private property is guaranteed by the government. The court system enforces contracts efficiently and quickly, the justice system punishes those who confiscate private property unlawfully and there is no corruption or expropriation.

Freedom from Corruption – Corruption leads to insecurity and uncertainty into economic relations, it leads to increasing costs and disfigures resource allocation.

The score for this component is derived directly from Transparency International’s Corruption Perceptions Index (CPI)¹⁸, which measures the level of perceived corruption in 175 countries.

GOVERNMENT SIZE [7]. Fiscal Freedom – component measures the burden of taxes (marginal and the overall level of taxation) as a percentage of GDP.

The component score is derived from three quantitative sub-factors:

-) *The top marginal tax rate on individual income;*

¹⁷ For detailed measurement methodology of the index visit the link - <http://www.heritage.org/index/book/methodology>

¹⁸ <http://www.transparency.org/research/cpi/overview>

-) The top marginal tax rate on corporate income;
-) The total tax burden as a percentage of GDP.

These numerical variables are weighted equally as one-third of the component score. Fiscal freedom scores are calculated as follows:

$$fiscalfreedom_{ij} \times 100 \times Zr (factor_{ij})^2$$

Equation (1)

In equation (1) $fiscalfreedom_{ij}$ represents the fiscal freedom in country I for factor j; $factor_{ij}$ represents the value (a percentage expressed on a scale of 0 to 100) in country I for factor j; is a coefficient set equal to .03. The minimum score for each sub factor is zero, which is not represented in the printed equation but was utilized because it means that no single high tax burden will make the other two sub-factors irrelevant.¹⁹

Government Spending – component captures the burden imposed by government expenditures, which includes consumption by the state and all transfer payments related to various entitlement programs.

We cannot assume an optimal level of government spending for each country as it depends on many factors such as culture or the level of economic development. Though, one thing is clear, excessive government spending that causes chronic budget deficits and the accumulation of public debt is one of the most serious drags on economic dynamism.

Due to its complexity government spending has a one of the major impacts on economic freedom.

The equation used for computing a country’s government spending score is:

$$GE_i \times 100 \times Zr (Expenditures_i)^2$$

Equation (2)

The scale for scoring government spending is non-linear, which means that government spending that is close to zero is lightly penalized, while levels of government spending that exceed 30 percent of GDP lead to much worse scores.

In the equation (2) GE_i represents the government expenditure score in country I; $Expenditures_i$ represents the total amount of government spending at all levels as a portion of GDP (between 0 and 100); is a coefficient to control for variation among scores (set at .03). The minimum component score is zero.²⁰

REGULATORY EFFICIENCY [7]. Business Freedom – component measures whether the regulatory environment promotes efficient operation of businesses. The quantitative score is based on 13 sub-factors, all of which are weighted equally, using data from the World Bank’s Doing Business report:

-) Starting a business – procedures (number);
-) Starting a business – time (days);
-) Starting a business – cost (% of income per capita);
-) Starting a business – minimum capital (% of income per capita);
-) Obtaining a license – procedures (number);
-) Obtaining a license – time (days);
-) Obtaining a license – cost (% of income per capita)
-) Closing a business – time (days);
-) Closing a business – cost (% of estate);
-) Closing a business – recovery rate (cents on the dollar);

¹⁹ <http://www.heritage.org/index/book/methodology>

²⁰ In most cases, the index uses general government expenditure data that includes all levels of government such as federal, state and local. In cases where data on general government spending are not available, data on central government expenditures are used instead.

-) Getting electricity – procedures (number);
-) Getting electricity – time (days);
-) Getting electricity – cost (% of income per capita).

Each of these sub-factors is converted to a scale of 0 to 100, after which the average of the converted values is computed. The results represent the country’s business freedom score.

Equation for calculating each sub-factor is as follows:

$$factorscore_i = 50 \times \frac{factor_{average}}{factor_i}$$

Equation (3)

So according to the equation (3) $factorscore_i$ is based on the ratio of the country data for each sub-factor relative to the world average, multiplied by 50. For example, on average worldwide it takes 18 procedures to get necessary licenses and country “X” needs just 10 procedures. Ratio is 18/10=1.80 and 1.80 multiplied by 50 equals 90, so the score for country X is 90.

Labor Freedom – is a quantitative measure of the legal and regulatory framework of a labor market. The regulations vary from country to country and in many cases they can be even ridiculous. The most common ones are: regulations concerning minimum wages, laws inhibiting layoffs, severance requirements and measurable regulatory restraints on hiring and hours worked, plus the labor force participation rate as an indicative measure of employment opportunities in the labor market.

Labor freedom component is calculated by equally averaging the below mentioned sub factors:

-) Ratio of minimum wage to the average value added per worker;
-) Hindrance to hiring additional workers;
-) Rigidity of hours;
-) Difficulty of firing redundant employees;
-) Legally mandated notice period;
-) Mandatory severance pay;
-) Labor force participation rate.

Like it was in the equation (3), for converting sub-factors into 0 to 100 scale there is used the same concept:

$$factorscore_i = 50 \times \frac{factor_{average}}{factor_i}$$

Equation (4)

Monetary Freedom – The score for the monetary freedom component is based on two sub-factors:

-) The weighted average inflation rate for the most recent three years;
-) Price controls.²¹

The weighted average inflation rate for the most recent three years serves as the primary input into an equation that generates the base score for monetary freedom.

$$WeightedAvg.Inflation_i = \frac{\theta_1 \times Inflation_{it} + \theta_2 \times Inflation_{it-1} + \theta_3 \times Inflation_{it-2}}{\theta_1 + \theta_2 + \theta_3} \quad \text{Equation (5.1)}$$

$$MonetaryFreedom_i = 100 - Z_i \times \sqrt{WeightedAvg.Inflation_i} - Z_i \times ZPCpenalty_i$$

Equation (5.2)

θ_1 through θ_3 (thetas in equation 5.1) represent three numbers that sum to 1 and are exponentially smaller in sequence; $Inflation_{it}$ is the absolute value of the annual inflation rate in country

²¹ Price Controls means price stability without microeconomic intervention.

“X” during year t as measured by the Consumer Price Index; represents a coefficient that stabilizes the variance of scores and the price control penalty is an assigned value of 0-20 penalty points based on the extent of price controls. The square root functional form is chosen to create separation among countries with low inflation rates.

MARKET OPENNESS [7]. Trade Freedom – measures the extent of tariff and non-tariff barriers that affect imports and exports of goods and services. The trade freedom score is based on two inputs:

-) The trade-weighted average tariff rate;
-) Non-tariff barriers (NTBs).

Different imports entering a country can face different tariffs. The weighted average tariff uses weights for each tariff based on the share of imports for each good.

$$\text{TradeFreedom}_i = \frac{100(\text{Tariff}_{\max} - \text{Tariff}_i)}{(\text{Tariff}_{\max} - \text{Tariff}_{\min})} - \text{ZNTB}_i$$

Equation (6)

TradeFreedom_i in equation (6) represents the trade freedom in country “X”; $\text{Tariff}_{\max}$ and $\text{Tariff}_{\min}$ represents the weighted average tariff rate (%) in country i. The minimum tariff is naturally zero percent, and the upper bound was set as 50 percent. An NTB penalty is then subtracted from the base score. The penalty of 5, 10, 15, 20 points is assigned. For example penalty of 20 points is drawn, if NTBs are used extensively across many goods and services and/or act to impede a significant amount of international trade and 0 points if NTBs are not used to limit international trade.

Restrictive rules that hinder trade vary widely, the categories of NTBs considered in the penalty include quantitative restrictions (such as import quotas, export limitations etc.), price restrictions (antidumping duties, tariff rate quotas etc.), regulatory restrictions (licensing, labeling, advertising, media regulations etc.), customs restrictions (advance deposit requirements, customs classification procedures etc.), direct government intervention (subsidies, competition policies, exclusive franchises).

Investment Freedom – In an economically free country, there would be no constraints on the flow of investment capital. Individuals and firms would be allowed to move their resources into and out of specific activities, both internally and across the country’s borders, without restriction.

This index evaluates a variety of regulatory restrictions that typically are imposed on investment, such as national treatment of foreign investment, foreign investment code, restrictions on land ownership, sectoral investment restrictions, expropriation of investments without fair compensation, foreign exchange controls, capital controls.

Financial Freedom – is an indicator of banking efficiency as well as a measure of independence from government control and interference in the financial sector. The index scores an economy’s financial freedom by looking at five broad areas:

-) The extent of government regulation of financial services;
-) The degree of state intervention in banks and other financial firms through direct and indirect ownership;
-) Government influence on the allocation of credit;
-) The extent of financial and capital market development;
-) Openness to foreign competition.

An overall score differs from 0 to 100 e.g. 0 if the system is repressive, private financial institutions are nonexistent and 100 when government interference is negligible.

“Economic Freedom” and Economic Development

After discussing the measurement technique of economic freedom, we can analyze its relationship with economic development. As it was mentioned above if we accept the intuition underlying the basic macroeconomic model for GDP, we expect that any factors that would likely increase consumption, investments, government spending, or net exports will probably have a positive relation to GDP growth, so improving economic freedom is expected to have a positive relation to GDP.

Let's discuss the relationship between economic freedom index components and economic development.

The most essential component for economic freedom is “property rights”. It is impossible to promote small and medium businesses (SMEs) without efficient rule of law which protects private property rights. If one cannot freely dispose the property, he/she owns it will decelerate the incentives to produce and realize innovative start-ups [3].

The other component is corruption. It is often understood as the abuse of public office for private gains. As a result of corruption, the public at large loses confidence in the government's ability to manage the economy in the interest of people.

Most researches find that corruption lowers private investment, thereby reducing economic growth. In fact, corruption adversely affects the quantity of productive public investment by displacing public funds from public investment towards unproductive activities [3].

Fiscal freedom simply is a measure of the tax burden imposed by the government. A high taxation burden directly affects the incentives of the individuals to refrain from doing business. It also reduces investment level within a country.

Though it is difficult to identify an optimal level of government spending, volumes of research have shown that excessive government spending that causes chronic budget deficits and the accumulation of public debt is one of the most serious drags on economic dynamism.

Every individual who is going to invest or start a new business is seeking for a place where it can be done in the easiest way. Business freedom is the factor, which really matters to individuals all over the world. Simply, if I live in a country, where I have to have 20 procedures for starting business what takes 3-6 months to be done, it will push me to seek for a country with less restrictions e.g. Georgia, where an average time of starting a new business is 15 minutes. If a country has a high level of Business Freedom it will give an opportunity to interest thousands of investors from all over the world to invest in this country, so its importance is quite substantial.

Labor freedom is the component, which stimulates proper resource allocation. It is essential that country's economy has high level of labor freedom, so that employers on the one hand are free in negotiating with employees and on the other hand employees can chose on their own. Every regulation on labor market such as e.g. regulations concerning minimum wages can easily boost corruption or jump to shadow economy, what leads country's economy to recession.

Monetary freedom consists of two main sub-factors: the weighted average inflation rate for most recent three years and price controls. For economic agents, price stability is one of the most important issues to plan their future entrepreneurial plans. In a modern world, most central banks are managing monetary policy by targeting future inflation rate. The main reason of this policy is to build a sustainable economic environment for economic agents. Stability is the main factor for developing business and this factor is directly concentrated on this issue [2]-[3].

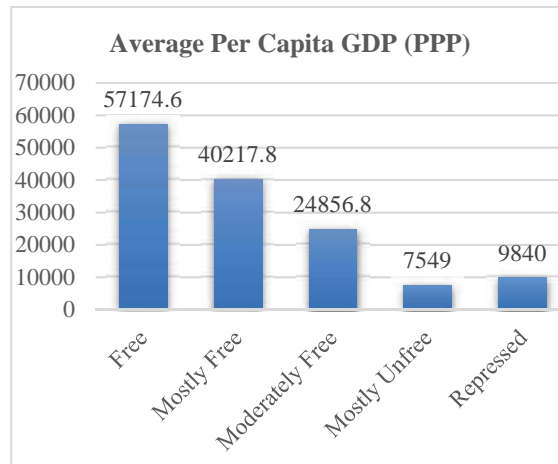
What is the meaning of open markets? Why do countries trade between each other? The answer is comparative advantages. “X” country can produce “M” goods at a lower opportunity cost than “Y” country, while the “Y” country can produce “N” goods at a lower opportunity cost than “X” one. It gives them opportunity to trade between each other and both of them benefit. If one implies any barriers (tariff or non-tariff) it will lead both countries to inefficiency and ineffectiveness [4].

Nowadays, there is no rationally thinking economist that would rather think to put restrictions on investment flows. Investments lead country's economy to innovations, stable flows of foreign currency and sustainable economic growth.

Everything what was mentioned above is vain without financial freedom. If the financial system within a country, (banking sector or capital market) is not developed enough, it will be a substantial obstacle for economic agents. First of all, it is necessary for credit allocation, so that economic agents have access to loans, also banks can freely extend loans, accept deposits and conduct operations in foreign currencies.

On the basis of above mentioned arguments, we can assume economic freedom as one of the most essential factors for economic development. For better understanding and illustrating what is the difference between development level of the “Freest” and “Repressed” economies, see the Figure (1).

Figure (1) - Average per capita GDP of top countries from each category of economic freedom index.

SOURCES: <http://www.heritage.org/index/ranking>;
<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>

In Figure 1 it is calculated average of per capita GDP (PPP) of top 5 countries of each category from world's freest economies to repressed ones.

Conclusion - Effective Level of Freedom and The Role of Government

Economists argue about what is the effective level of freedom? There is no single answer to this question. We cannot assume that “golden score” is any specific level and it does not need any changes. The best answer would be that it varies from country to country and depends on many factors such as geographical environment, traditions, the level of economic development etc. In a modern world, there is no example, what would give us a single reason to say that specific level of economic freedom is gained and enough, that it does not need to be modified and developed time to time. World economic environment is changing day to day, so adjustments are needed in all sectors of economy. The effective level of economic freedom is country's position, when it gains most benefits from economic activities, when there is high level of competition on the market and people control the fruits of their own labor.

And the other question is about the role of government. Many economists argue that government should not take any activities in the market place and that it must be diminished absolutely, but we do not agree with that postulate. If there would be simply an absence of government coercion it'd rather cause a chaos and inefficiency. The point of government coercion should be creation of a mutual sense of liberty for all. It must provide a proper framework for the whole economic system, so that every individual at the same time is protected by the law, can

benefit from his/her own effort and initiative and is not able to harm other economic agents. Government coercion is justified if it is directed for promoting and strengthening property rights, fiscal and monetary freedom, business and labor freedom, trade and investment freedom and of course diminishing corruption. As Adam Smith, has mentioned many years ago, “the only fair is laissez-faire”, maybe in exceptional cases we can approve government interventions in the market place, but it should be strictly limited and unavoidable. Government’s core functions are maintaining defense, keeping order or promoting education. It should keep economy open and free and not act in ways that distorts it. Economic freedom is the only thing that stimulates open competition, and competition creates progress.

References

1. Ayal, E. B., & Karras, G. (1998). Components of Economic Freedom and Growth: An Empirical Study. *Journal of Developing Areas*, Vol. 32, No. 3, pp. 327-338.
2. Carlsson, F., & Lundstrom, S. (2002). Economic Freedom and Growth: Decomposing the Effects. *Public Choice*, Vol 112, No. 3/4, pp. 335-344.
3. Cebula, R. J., Clark, J., & Mixon, F. G. (2013). The Impact of Economic Freedom on Per Capita Real GDP: A study of OECD Nations. *The Journal of Regional Analysis & Policy*, pp. 34-41.
4. Friedman, M. (2002). *Capitalism and Freedom*. Chicago: The University of Chicago Press, pp. 7-36
5. *National Bank of Georgia*. (2016, 06 15). Retrieved from <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=304>
6. *National Statistics Department of Georgia*. (2016, 06 15). Retrieved from http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=374&lang=eng
7. *The Heritage Foundation*. (2016, 06 15). Retrieved from <http://www.heritage.org/index/explore>
8. Walsh, C. E. (2010). *Monetary Theory and Policy*. Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.
9. [9] World Bank. (2016, 12 20). Retrieved from. <http://data.worldbank.org/>

ვახტანგ ჩქარეული
ოსუ დოქტორანტი

სახელმწიფოს მოქმედება და ეკონომიკური თავისუფლება გაფართოებული რეჟიმე

ზოგადად, ტოტალიტარული საზოგადოება მოქმედებს პრინციპით - „მიზანი ამართლებს საშუალებას“, რასაც კატეგორიულად ეწინააღმდეგება მემარჯვენე იდეოლოგიის მატარებელი ხალხი. ისინი მიიჩნევენ, რომ „საშუალება“ შესაძლებელია იყოს მხოლოდ ნებაყოფლობითი თანამშრომლობა, რაც აბსოლუტურად გამორიცხავს რაიმე ფორმით ჩარევას მესამე მხარისგან.

ადამიანზე ითქმის, რომ არის ეკონომიკურად თავისუფალი, თუ სრულდება ორი მნიშვნელოვანი პირობა, ა) საკუთრებას, რომელსაც ის მოიპოვებს თაღლითობის ან რაიმე ფორმით, ძალის გამოყენების გარეშე, დაცულია (ჩამორთმევისგან და ა.შ) და ბ) მას აქვს სრული თავისუფლება, საკუთარი შეხედულებისამებრ გამოი-

ყენოს, გაცვალოს ან გადასცეს სხვა ადამიანს, თუ მისი ქმედება არ ზღუდავს სხვა ადამიანების იმავე უფლებებს.

თამედროვე მსოფლიოში, ეკონომიკური თავისუფლება წარმოადგენს ადამიანის თავისუფლების ფუნდამენტურ უფლებას, რადგან ყველას უნდა შეეძლოს დამოუკიდებლად მიიღოს ისეთი გადაწყვეტილებები, როგორცაა, სად და რამდენი საათით იმუშაოს, აწარმოოს კანონით დაშვებული ნებისმიერი საქონელი, თუ უბრალოდ დაისვენოს. ამგვარ საზოგადოებაში, თითოეული ინდივიდის წარმატება დამოკიდებულია მხოლოდ მის საკუთარ ძალისხმევაზე და ინიციატივაზე. გარდა ამისა, მნიშვნელოვანია ინსტიტუტების გამართული მუშაობაც, რათა არ მოხდეს ადამიანების დისკრიმინაცია მათი შეხედულებების, რწმენისა თუ პოლიტიკური იდეოლოგიის მიხედვით, ამისათვის კი სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს გამჭვირვალობის მაღალი სტანდარტის დანერგვა.

მნიშვნელოვანია გაავიჯნოთ ეკონომიკური, სამოქალაქო და პოლიტიკური თავისუფლებებიც. პოლიტიკური თავისუფლება მოიაზრებს მოქალაქეთა უფლების დაცვას, მიიღონ მონაწილეობა სხვადასხვა პოლიტიკურ აქტივობებში, იქნება ეს ლობიზმი თუ არჩევნებში მონაწილეობა, ასევე არჩევნები უნდა ხასიათდებოდეს მაღალი გამჭვირვალობისა და სამართლიანობის ხარისხით. არ უნდა მოხდეს სხვადასხვა პოლიტიკური ჯგუფებისთვის არჩევნებში მონაწილეობის შეზღუდვა და სხვა. რაც შეეხება სამოქალაქო თავისუფლებას, იგი ხასიათდება ისეთი პრინციპებით, როგორებიცაა: სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლება, რწმენის თავისუფლება და სხვა.

როდესაც ვსაუბრობთ იმაზე, თუ რა უნდა იყოს სახელმწიფოს როლი ეკონომიკური თავისუფლების გზაზე, უპირველეს ყოვლისა, ვგულისხმობთ იმგვარ საკითხებს, რასაც ბაზარი თავად ვერ არეგულირებს, თუმცადა ესეც ფართო დისკუსიის საკითხია.

ეკონომიკური თავისუფლების განხილვისას კრიტიკულად მნიშვნელოვანია სახელმწიფოსა და ინდივიდებს შორის თანამშრომლობა. ზოგადად, სახელმწიფოს ქმედება, რომელიც ერევა სუბიექტის ინდივიდუალურ ავტონომიაში, ეკონომიკური თავისუფლების შემზღუდავია, თუმცა მიზანი არ არის ის, რომ სახელმწიფოს ქმედება უბრალოდ გავაქროთ ეკონომიკური აქტივობებიდან. აბსოლუტური თავისუფლების მიღწევა პრაქტიკულად შეუძლებელია, ამიტომ გვჭირდება სახელმწიფო, რათა შექმნას სამართლიანი ჩარჩო პირობები მთელი საზოგადოებისათვის, რითაც, ერთის მხრივ, უზრუნველყოფს ყოველი მათგანის თავისუფლებას და, მეორეს მხრივ, დაიცავს მათ საკუთარი უფლებების შეზღუდვისა და სხვების მიერ შელახვისაგან.

ნაშრომში აღწერილია ეკონომიკური თავისუფლების გაზომვის საუკეთესო პარამეტრი „ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი“. თუ რას ემყარება მისი მეთოდოლოგია და რომელ ასპექტებს ფარავს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური ყოფიდან.

ასევე, მნიშვნელოვანია ვისაუბროთ, თუ რატომ მისწრაფვის თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკური თავისუფლებისკენ. თუკი გავაანალიზებთ მაკროეკონომიკის ფუნდამენტურ პრინციპებს, ადვილად დავასკვნით, რომ ნებისმიერი ფაქტორი, რომელიც მოსალოდნელია რომ გაზრდის მოხმარებას, ინვესტიციებს, სახელმწიფო ხარჯებს ან/და წმინდა ექსპორტს სხვა თანაბარ პირობებში, დადებით გავლენას მოახდენს მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდაზე. დღევანდელ მსოფლიოში მეცნიერთა დიდი ნაწილი თვლის, რომ ეკონომიკური თავისუფლება სწორედ ამგვარი ცნებაა და ის ხელს უწყობს ჩვენ მიერ ზემოთ ჩამოთვლილი ფაქტორების წახალისებას. მაგალითად, კერძო საკუთრების დაცულობის გარეშე შეუძლებელია

ვიზრონოთ თუნდაც მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარებაზე, ასევე კერძო საკუთრების დაუცველობა მეტად უარყოფითი სიგნალია ნებისმიერი ინვესტირისათვის. ეკონომიკური თავისუფლება მოიაზრებს კორუფციასაც, რაც ნიშნავს იმას, რომ საზოგადოება დიდწილად კარგავს სახელმწიფოს მიმართ რწმენას, რომ მას შეუძლია მართოს პროცესები ადამიანთა საკეთილდღეოდ. ცხადია, კორუფციის მაღალი დონე ვერ იქნება ეკონომიკური განვითარების მასტიმულირებელი აქტივობა. ეკონომიკური თავისუფლების მნიშვნელოვანი კრიტერიუმია ფისკალური თავისუფლებაც, რომელიც გულისხმობს საგადასახადო ტვირთის სიმცირესა და სახელმწიფო ფინანსების გამჭვირვალობას. მცირე საგადასახადო ტვირთი სხვა თანაბარ პირობებში კი ასტიმულირებს ეკონომიკურ აქტივობებს და ზრდის ინვესტიციების დონეს ქვეყანაში.

და მაინც, რა არის ეკონომიკური თავისუფლების ოპტიმალური დონე? ცხადია, ამ კითხვას ვერ ექნება კონკრეტული პასუხი. ეკონომიკური თავისუფლება იცვლება დროსა და სივრცეში, იგი ყოველდღიურად ვითარდება და მოდიფიცირდება მსოფლიოში მიმდინარე პროცესების შესაბამისად.

სწორედ თავისუფლების განვითარება მოითხოვს სახელმწიფოს მხრიდან მუდმივ ხელშეწყობას. სახელმწიფოს ქმედების არსი კი მდგომარეობს იმაში, რომ უზრუნველყოს სამართლიანობისა და თავისუფლების განცდა თითოეული მოქალაქისათვის. სახელმწიფოს ჩარევა გამართლებულია მაშინ, როდესაც ის მიმართულია არა თავისუფლების შეზღუდვისკენ, არამედ გაფართოებისა და განმტკიცებისაკენ. მისი ძირითადი ფუნქციები უნდა შემოიფარგლოს ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის გაძლიერებისაკენ, ასევე ქვეყანაში წესრიგისა და კანონის უზენაესობის დაცვისაკენ.

Erekle Zarandia

PhD student, Faculty of Economics and Business, Tbilisi State University

**DEVELOPMENT OF POTENTIAL REVENUES OF LOCAL SELF-
GOVERNMENT IN GEORGIA
(CASE OF SAMEGRELO AND UPPER SVANETI REGION, GEORGIA)**

Summary. *My research topic is about a very important issue in Georgia, which can provoke the development of irreversible economic processes. Geographically, a village is the smallest administrative and municipal unit and logically, if the smallest territory is affluent, the state is correspondingly wealthy.*

Economic advancement in Georgia largely depends on the development of local democracy and self-government. The essence and the aim of the local self-government is to create possibilities for local citizens to resolve local problems independently. It will not be possible, if the rights, responsibilities and duties of the territorial and administrative units are not clearly distributed.

The main flaw of the reforms carried out so far in Georgia in the process of local democracy formation is that the local authorities are largely depended on the central government and they are not focused on realizing the interests of the local community, which is theoretically the basis of their existence.

The mentioned flaws are also caused by the fact that these reforms are planned and put into the normative framework, without careful study and scientific perception. Unfortunately, we can hardly find scientific works and researches done about local self-governance and moreover, municipal legislation is just taking shape.

Keywords: *local Self Government, Municipality, Region, Economic Policy.*

1. Actuality

The theme of the research project is about a very important issue for Georgia, which largely depends on the irreversible economic development. This topic issue concerns the development of local self-governments. Geographically, a village is the smallest administrative and municipal unit and logically, if the smallest territory is affluent, the state is correspondingly wealthy. The prerequisite of this process is to research the theme and the effectiveness of the research depends on the formation of economic policies that facilitate development.

The essence and the aim of the local self-government is to create possibilities for local citizens to resolve local problems independently, to secure and share common good and feel the responsibility and accountability towards other members of the community. It will not be possible, if the rights, responsibilities and duties of the territorial and administrative units are not clearly distributed.

Civil participation in exercising local democracy guarantees the level of independence of self-government. It is one of the most important criteria of assessing local governance. The

more citizens are involved in efficient exercise of the local governance, the higher the quality of self-government is.

The main flaw of the reforms carried out so far in Georgia in the process of local democracy formation is that the main aspect – the interests of the local population – is not taken into consideration. Therefore, the local authorities are largely depended on the central government and they are not focused on realizing the interests of the local community, which is theoretically the basis of their existence.

The mentioned flaws and disadvantages are also caused by the fact that these reforms are planned and put into the normative framework, without careful study and scientific perception. Unfortunately, we can hardly find scientific works and researches done about local self-governance and moreover, municipal legislation is just taking shape.

To solve this problem, we do not have to try to find any easy, though inefficient way out by just copying local government systems from developed European states. In European states, local self-governments were formed naturally by forming local citizens' self-organization institutionally. The situation in Georgia is drastically distinctive. Self-government here is formed and reformed from the “centre”, by imposing and amending legislative enactments.

Analogical situation is typical to all former soviet states that had to endure monolithically centralized governance and totalitarian regime for 70 years. Thus, studying extant problems in local self-governments and setting the goals to solve them is an actual issue.

The research is mainly aimed at defining the essence of self-governance and its place in the general state government system. The objectives also include: the study of internal traits of this institution, substantiation self-organization as one of the main terms for self-governance, analyzing the supporting factors and forms of self-organization of the local citizens in the process of forming and developing self-governance, which must be in accordance with open market economic development process.

Furthermore, as each region is characterized individually, the research must be done taking the distinction into account. Specification will solve two main problems: First – meeting economic interests and preventing the conflict of interests.

The Research Aims:

) Revealing, studying and analyzing the possibilities of diversification of local revenues, by the example of Samegrelo-Upper Svaneti Region.

) Study of potential revenues for the expansion of income.

) Survey of population dependence with participation in local self-government funding.

The main goal of the research is to study the economic policy of local self-governments in Georgia and work out new means and recommendations for its improvement and modernization; to characterize and analyze the functions, goals, means and results of the regional self-governments.

The Research Objectives: Following objectives of the research were selected as the tasks to study the issue:

1) Employees both in the public sector and in the private sector were interviewed on special basis of questionnaire.

2) Revealing sources of revenue of local self-government of Samegrelo-Upper Svaneti Region with the purpose of their expansion;

3) Study potential revenues in the local self-governments.

4) Based on the analysis of the materials obtained from the survey, elaboration of materials with specific recommendation for local self-governments existing in Samegrelo-Upper Svaneti Region.

5) Study and analyse functions of local self-governments.

6) Identification of sources of local self-financing system formation.

7) Local people's attitude towards local self-governments functions.

8) Research economic interests of the population.

Expected results of the research: The main results of the research and scientific innovation will be:

) Studying, analysing and evaluating the economic policy of the local self-governing bodies in Samegrelo-Upper Svaneti Region: Presenting an analytical report.

) Study will be conducted in all nine municipalities and benchmarking methods will be used to identify successful and problematic projects from each municipality. The information received from the population who filled the questionnaire about the projects implemented by the municipalities will be compared and based on this comparison analysis we will identify the level of demands of the population.

) Establishment of recommendations for the effective functioning of self-governments in Samegrelo-Upper Svaneti region (based on analysing the obtained materials), which correspond to market economy principles.

The object of the research is - Samegrelo-Upper Svaneti municipalities.

Theoretical-methodological basics of research:

Research was carried out in Samegrelo-Upper Svaneti Region villages and municipalities, where 400 local inhabitants were interviewed. For the representative selection, the representatives of all municipalities were equally presented in the research (9 municipalities and 30 villages). Qualitative data were analyzed with a content-analysis method.

The following methods were used during the research: Quantitative (questionnaire survey), where the questionnaire was based on the objectives of the research; Qualitative (focus groups).

Practical importance of research:

Results and recommendations received by the survey may be used:

)To improve the legislative base of local self-government;

)To improve the specific functions of local self-government;

)To work out effective economic policy of the local self-government activities in Samegrelo-Upper Svaneti Region.

Historical review:

There is some interruption in the process of historical development in Georgia regarding to existence and functioning of local self-government. Until 1917, there was another type of self-government, that was elected by the local inhabitants. The Revolution and the Communist State established different kind of self-governance, which the Communist government meant based on the principles of one-party governance, which neglected the pluralism and was not oriented towards the interests of population. This eventually led to conflict of interests, which was repressed by force.

From 1917 to 1921, Georgia gained independence, but during this period, the self-government was not able to assemble. In 1921, when Georgia lost independence, the hegemonic regime of the communist party was formed (one-party rule regime until 1991).

In 1991, the Soviet Union collapsed which was followed by the restoration of independence and soon provoked internal disorder, which emerged when the Georgian territories of Abkhazia and Samachablo were occupied by the Russian Federation. In 1991, local self-governments were destroyed and in the beginning of the transition period, local self-governance was not functioning until 2000 year.

The practical part of the research:

Practical works were carried out to achieve the objectives of the research. The duration of the survey was two months, from July until August 2017. Quantitative results were processed with the SPSS program. Qualitative data was analysed with a content-analysis method. The research was conducted within the framework of the Student Scientific Projects of Tbilisi State University.

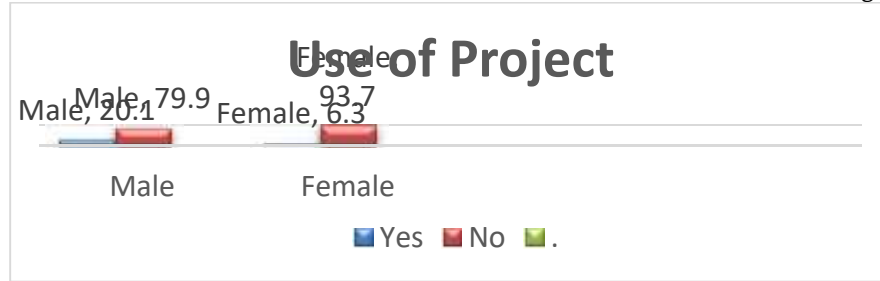

The survey equally involved residents from all municipalities and more than 400 subjects were interviewed. Among them, 180 were male and 220 were female. The survey was conducted in nine municipalities and in 30 villages.

Research has shown that the economic situation of families is quite low. 53.1% of the population was included in the low-income group (0-700 GEL), while 42.4% was in the middle-income group (700-1500).

75.9% of the respondents are interested in local self-government activities and have information on important decisions or projects. Statistically significant differences are distributed by the local self-governmental data on gender-based projects. $X^2(1, N=375) = 16.1; p = .00$. Particularly, men are more likely to benefit from local self-government projects than women.

Figure N-1

The level of education of the respondents is related to the readiness to pay a small amount of money for the research self-government. $X^2(4, N=401) = 34.4; p=.00$. The majority of those who have higher education - 76.3% agree to pay money. From those with incomplete secondary education and full secondary education, the positive response rate is much smaller.

Figure N-2

Readiness to pay money	Level of Education		
	Incomplete secondary	Full secondary	High
Yes	55.6%	51.6%	76.3%
No	16.7%	22.4%	18.8%
Not Sure	27.8%	26.0%	5.0%
all	100.0%	100.0%	100.0%

Employment status connection with the readiness to pay a small amount of money to solve local problems $X^2(8, N=384) = 38.02; p=.00$.

Figure N-3

Readiness to pay money	Employment Status				
	unemployed	Self-employed	Hired	Pensioner (unemployed)	Student (unemployed)
Yes	40.9%	62.1%	69.4%	57.1%	33.3%
No	31.8%	13.8%	23.6%	0.0%	44.4%
Not Sure	27.3%	24.1%	7.0%	42.9%	22.3%
All	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

69.4% of employers agree to pay for local problems. According to all other restrictions on employment, the positive rate of withdrawal is less. The lowest rate of acceptance of the amount is expressed in the unemployed and it is quite logical.

It is logical, that statistically significant link has been shown to be willing to pay taxes and readiness to pay a small amount for local self-government $X^2(4, N=401) = 280.9; p=.00$.

Figure N-4

Readiness to pay money	Readiness to pay local taxes		
	Yes	No	Not Sure
Yes	83.1%	11.7%	15.2%
No	4.3%	77.9%	23.9%
Not Sure	12.6%	10.4%	60.9%
All	100.0%	100.0%	100.0%

Statistically significant link is between trust to the local self-government and the willingness to pay a small amount of money to local self-government $X^2(8, N=398) = 98.2; p=.00$.

Figure N-5

Readiness to pay money	Trust in self government				
	Do not trust at all	Do not trust	Hard to answer it	Trust	Completely trust
Yes	48.3%	38.9%	54.5%	75.2%	93.3%
No	44.8%	50.0%	11.4%	12.0%	0.0%
Not Sure	6.9%	11.1%	34.1%	12.8%	6.7%
All	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

As shown from the table, the positive response to a small amount will increase with the quality of confidence expressed towards the self-government.

Residents of different towns express different readiness to pay money. The connection between the city type and the willingness to pay is statistically important. $X^2(16, N=317) = 56.7; p=.00$.

Figure N- 6

Readiness to pay money	Cities								
	Zugdidi	Khobi	Foti	Abasha	Chkhorowyu	Walenjixa	Martvili	Senaki	Mestia
Yes	53.8%	66.7%	73.0%	51.5%	75.6%	70.5%	60.0%	52.4%	50.0%
No	41.0%	9.5%	16.2%	45.5%	2.2%	13.6%	40.0%	11.9%	26.1%
Not Sure	5.2%	23.8%	10.8%	3.0%	22.2%	15.9%	0.0%	35.7%	23.9%
All	100	100	100	100	100	100	100	100	100

The highest rate 75.6% to pay small amount of money is observed in Chkhorowyu and the lowest rate is in Mestia.

Statistically significant link has been revealed between the respondent's readiness to pay local taxes and their level of education $X^2(10, N= 401) = 30.7; p=.001$. The highest rate of payment for local fees (46.4%) is also revealed in higher education.

Statistically significant link has been revealed between that the respondents willing to pay local taxes and their employment status $X^2(8, N=384) = 22.5; p=.004$.

Figure N- 7

Readiness to pay local taxes	Employment status				
	Unemployed	Self-employed	Hired	Pensioner (unemployed)	Student (unemployed)
Yes	51,5%	73,8%	71,4%	85,7%	55,6%
No	27,3%	13,1%	22,9%	0,0%	22,2%
Not Sure	21,2%	13,1%	5,7%	14,3%	22,2%
All	100	100	100	100	100

Statistically significant link was revealed by the respondents who are willing to pay local taxes and satisfaction with the assistance provided by the self-government $X^2(4, N=123) = 14.9; p=.005$. Particularly, the highest rate of willingness to pay local taxes was revealed among them who are satisfied with the assistance they have been provided from the self-government.

Figure N-8

Readiness to pay local taxes	Quality of satisfaction with self-help		
	Dissatisfied	Medium	Satisfied
Yes	59,5%	48,0%	69,6%
No	19,0%	48,0%	26,8%
Not sure	21,5%	4,0%	3,6%
All	100	100	100

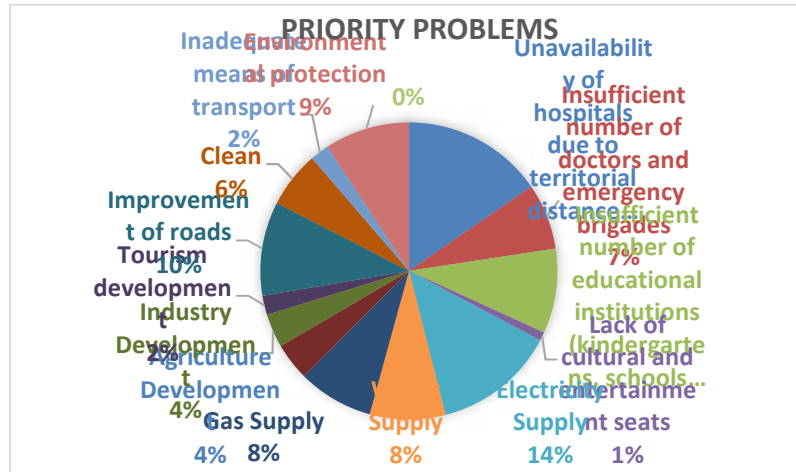
Residents of different towns express different willingness to pay local taxes. The connection is statistically significant between city and local payments $X^2(16, N=317) = 60.5; p=.00$. As shown in the table, if the local tax payment is paid, the highest level of willingness is revealed in the Chkhorowyu, and the lowest rate of positive response in in Martvili.

Figure N- 9

Readiness to pay local taxes	Cities								
	Zugdidi	Khobi	Poti	Abasha	Chkhorowyu	Tsalenjikha	Martvili	Senaki	Mestia
Yes	48,7%	66,7%	89,2%	42,4%	93,3%	72,7%	40,0%	73,8%	60,9%
No	33,4%	23,8%	8,4%	51,5%	2,3%	11,4%	30,0%	9,5%	23,9%
Not sure	17,9%	9,5%	2,7%	6,1%	4,4%	15,9%	30,0%	16,7%	15,2%
All	100	100	100	100	100	100	100	100	100

The survey revealed the priorities of the problems in the population:

Figure N – 10

Conclusion

The results of the survey have once again showed the role of local self-governments in solving the social-economic problems of the population. The main findings of the research are:

Firstly, the existence of local self-governments in the opinion, of the majority of the population is necessary to solve the social-economic problems of their region, but the involvement of the population is still low and most of them do not know about the projects implemented by the local self-government. It is therefore necessary to carry out local policies in increasing the involvement of the population, which implies the introduction of modern models of engagement. The main challenge of local self-governments will be solving problems related to the involvement of the population.

Second, high correlation was revealed between the level of education of the population and their dependence on local self-government. Consequently, the improvement of the level of education will make it more effective as a mechanism for solving local problems, as well as positively affect the level of social-economic development of the country.

Third, the readiness of the population is high in terms of expressing financial support. In order, to implement this practice, it is necessary to create a scheme of participation, which will fit into the level of income of each family.

Fourth, the trust of local population is low towards the local self-government institutions, resulting in poor participation of the population. There is also a low level of readiness to pay local taxes, which would be a financial support for their problems in their city or village. In order, to avoid these problems, local self-government needs to gain confidence from the population and it will not be possible if the population’s demands are not met. It is therefore necessary to create a system of involvement in the population, where most people will have the opportunity to express their opinion. In addition, the role of the population should be increased - budget preparation and planning of the projects. In parallel with this process, monitoring and reporting must be done to the population, after which the population satisfaction index will increase, which will increase also confidence. The involvement of the population in the budget planning process is necessary to ensure the real possibilities of the existing budget and become the part of the scheme to co-finance the population to solve common problems.

Acknowledgment

Project Title - Development of potential revenues of Local Self-Government in Georgia (Case of Samegrelo and Upper Svaneti Region, Georgia). This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation (SRNSF). Grant Number - PhD_F_17_99.

References

- Goldsmith, M. (2010). THEORIES OF URBAN POLITICS edited by Jonathan S. Davies and David L. Imbroscio. Public Administration, 88(2), 597-599.
- Mollenkopf, J. H. (1975). The post-war politics of urban development. Politics & Society, 5(3), 247-295.
- DiGaetano, A., & Klemanski, J. S. (1993). Urban regimes in comparative perspective: The politics of urban development in Britain. Urban Affairs Quarterly, 29(1), 54-83.
- Lowndes, V., & Pratchett, L. (2012). Local governance under the coalition government: Austerity, localism and the ‘Big Society’. Local government studies, 38(1), 21-40.
- Bailey, S. J. (1999). Local government economics: principles and practice. Palgrave Macmillan.
- Pratchett, L. (2004). Local autonomy, local democracy and the ‘new localism’. Political studies, 52(2), 358-375.
- Friedrich, C. J. (1941). Constitutional government and democracy; theory and practice in Europe and America.
- Zhang, L. F., & Sachs, J. (1997). Assessing thinking styles in the theory of mental self-government: A Hong Kong validity study. Psychological reports, 81(3), 915-928.
- R Gvelesiani, I Gogorishvili - The Basic Problems for the Realization of the Concept of Economic Policy. [PDF] waset.org
https://scholar.google.com/scholar?start=0&q=Irina+Gogorishvili&hl=en&as_sdt=0,5
(Accessed 12 December 2017)
- Irina Gogorishvili. Foreign Economic Policy of Georgia Since Gaining the Independence. [PDF] utlib.ee <https://ojs.utlib.ee/index.php/TPEP/article/viewFile/12984/8067>;
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2840803
(Accessed 13 December 2017)
- Sepashvili E. Economic Aspects of Gender Discrimination in the Georgian Labour Market: Myths and Realities
<http://georgica.tsu.edu.ge/files/03-Society/Gender%20&%20Family/Sepashvili-2012.pdf>
(Accessed 11 December 2017).
- Gagnidze I., Cluster as a tool for the challenges of development, STRATEGICA, International Academic Conference– Third Edition –Local versus Global Bucharest, Romania, October 29-31, 2015, ISSN: 2392-702X; ISBN: 978-606-749-054-1, pp.336-344.
<http://meu.usue.ru/attachments/article/207/CROSS-CULTUR-AL%20VARIATIONS%20IN%20CONSUMER%20BEHAVIOUR%20LITERATURE.pdf>
(Accessed 11 December 2017).

*ერეკლე ზარანდია
თსუ დოქტორანტი*

**ადგილობრივი თვითმმართველობის კოტენციური შემოსავლების
ბანკითარება საქართველოში, სამეგრელო-ზემო სვანეთის რეგიონის
მაგალითზე
გაფართოებული რეზიუმე**

გეოგრაფიული ადმინისტრაციული ერთეულით, სოფელი არის ყველაზე მცირე, მუნიციპალიტეტის შემადგენლობაში მყოფი ერთეული და საესეებით ლოგიკურია, როცა ქვეყანაში ყველაზე პატარა ტერიტორია მდიდარია, ქვეყანაც მდიდარია. კვლევითი პროექტის თემა არის საქართველოსთვის ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხი, რომლის განვითარება მოგვცემს შეუქცევად ეკონომიკურ პრო-

ცესს. საქართველოს ეკონომიკური პროგრესი დამოკიდებულია ადგილობრივი თვითმმართველობების განვითარებაზე. ამ პროცესის წინაპირობა არის საკითხის გამოკვლევა და კვლევის ეფექტიანობაზე დამოკიდებული განვითარების ხელშემწყობი ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირება.

ადგილობრივი თვითმმართველობის არსი და დანიშნულება მდგომარეობს იმაში, რომ მოქალაქეებს ჰქონდეთ ადგილობრივი საზოგადოების წინაშე არსებულ პრობლემათა დამოუკიდებლად გადაწყვეტის უფლება, საერთო კეთილდღეობაზე ზრუნვის შესაძლებლობა და საკუთარ თანასაზოგადოების ბედზე პასუხისმგებლობა. ამავდროულად, ეს ვერ ჩამოყალიბდება, თუ სწორად არ გაიმიჯნა ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეულების უფლებები, მოვალეობები და ვალდებულებები.

სწორედ მოქალაქეთა მონაწილეობა თვითმმართველობის განხორციელებაში არის თვითმმართველობის დამოუკიდებლობის უმთავრესი გარანტი და თვითმმართველობის განხორციელების შეფასების ერთ-ერთი მთავარი კრიტერიუმი. რაც უფრო მეტი მოქალაქეა ჩართული თვითმმართველობის ეფექტიან განხორციელებაში, მით უფრო მაღალია თვითმმართველობის განხორციელების ხარისხი.

საქართველოში თვითმმართველობის განვითარების მიზნით, დღემდე ჩატარებული რეფორმების უმთავრესი ნაკლი თვითმმართველობის ჩამოყალიბების პროცესში თვითმმართველობის მთავარი სუბიექტის და მოსახლეობის ინტერესთა ჯგუფების არასაკმარისად გათვალისწინებაა. ამიტომაც თვითმმართველობის ორგანოები კვლავინდებურად დამოკიდებულნი არიან უფრო მეტად ცენტრალურ ხელისუფლებაზე და არა იმ ინტერესების რეალიზაციაზე, რაც არის მათი არსებობის საფუძველი.

თვითმმართველობის სფეროში ჩატარებული რეფორმების ხარვეზები განპირობებულია იმითაც, რომ ეს რეფორმები იგეგმება და ნორმატიულ შინაარსს იძენს საქართველოში ამ პროცესის მიმდინარეობის სიღრმისეული შესწავლისა და მეცნიერულად გააზრების გარეშე. სამწუხაროდ, საქართველოში ძალზედ მწირია მეცნიერული შრომები ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ, ხოლო მუნიციპალური სამართალი, მხოლოდ ჩამოყალიბების ეტაპზეა.

ამ პრობლემის გადასაწყვეტად მარტივი გზის ძიება და ევროპის განვითარებული ქვეყნების თვითმმართველობის მოდელის ინდენტურად გადმოტანა ვერ იქნება შედეგის მომტანი. ევროპის ქვეყნებში თვითმმართველობები შეიქმნა ბუნებრივი გზით, მოსახლეობის თვითორგანიზების ინსტიტუციური გაფორმებით. საქართველოში არის რადიკალურად განსხვავებული მდგომარეობა. თვითმმართველობის ჩამოყალიბება და რეფორმირება ხდება „ზემოდან“, საკანონმდებლო აქტების მიღებითა და მათი ცვლილებებით.

ასეთი მდგომარეობა დამახასიათებელია ყველა პოსტსაბჭოური ქვეყნისათვის, რომელთაც 70 წელზე მეტი მოუწიათ ზეცენტრალიზებული მართვის პირობებსა და ტოტალიტარულ რეჟიმში ცხოვრება. აქედან გამომდინარე, აქტუალურია ადგილობრივი თვითმმართველობებში არსებული პრობლემების მეცნიერული შესწავლა და შესაბამისი გზების დასახვა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია უშუალოდ საქართველოს მაგალითზე ჩატარებული მეცნიერული კვლევები, სხვა პოსტ-კომუნისტური ქვეყნების ჭრილში.

ოცდახუთი წელი გავიდა მას შემდეგ, რაც საქართველომ გეგმური ეკონომიკიდან საბაზრო ეკონომიკისკენ ტრანსფორმაცია დაიწყო. შეიძლება ითქვას, რომ დღეს საქართველო საბაზრო ეკონომიკათა რიგს მიეკუთვნება. თუმცა, როგორც ყველა ქვეყანაში, განსაკუთრებით კი პოსტ-კომუნისტურ ქვეყნებში, აქტუალობას არ კარგავს ინსტიტუციურ ცვლილებათა აქტიური პროცესი. ერთის მხრივ, საბჭოთა ეპოქის შემდეგ შეიქმნა ფორმალური ინსტიტუტები, რომლებიც მეტნაკლებად პასუხობენ თანამედროვე გამოწვევებს და მოქმედებენ ქვეყნის სო-

ციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე. მეორეს მხრივ, დროში ნელ-ნელა იცვლება არაფორმალური ინსტიტუტები, რომელთაც შედარებით დიდი დრო სჭირდებათ ტრანსფორმაციისათვის.

მსგავსად ფორმალური ინსტიტუტებისა, არაფორმალურ ინსტიტუტებსაც მნიშვნელოვანი გავლენა აქვთ ქვეყნის განვითარებაზე. სწორედ აქ იკვეთება ხშირად განვითარებად ქვეყნებში პრობლემა, არსებული არაფორმალური ინსტიტუტების შეუთავსებლობით ფორმალურ ინსტიტუტებთან და ეკონომიკურ პროცესებთან.

ხსენებული პრობლემა მოიცავს საზოგადოების და ბიზნესის ირაციონალურ მოლოდინებს, მოქმედი ფორმალური ინსტიტუტების არაეფექტიანობას, ადამიანების ნდობის ხარისხს საჯარო თუ კერძო ორგანიზაციების მიმართ, საზოგადოებრივ დამოკიდებულებას ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების გზის მიმართ, საბაზისო ეკონომიკურ განათლების დონეს, მოსახლეობის წარმოდგენებს ეკონომიკურ ცხოვრებაში საკუთარი და სახელმწიფოს როლის შესახებ.

თათია უღესიანი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი

შიდა კონტროლის სისტემის როლი სახელმწიფო შესყიდვების მართვაში

რეზიუმე. საბიუჯეტო ორგანიზაციების მიერ სახელმწიფო შესყიდვებთან დაკავშირებული პროცესების ეფექტური მართვა ერთადერთი მნიშვნელოვანი გამოწვევაა, რადგან იგი უზრუნველყოფს ფულადი სახსრების რაციონალურ ხარჯვას, ჯანსაღი კონკურენციის საფუძველზე ეკონომიურ და ხარისხიან მომსახურებასა თუ საქონლის მიწოდებას, პროცესების საჯაროობასა და სხვ. თავის მხრივ, სახელმწიფო შესყიდვების მართვაში შიდა კონტროლის სისტემას მნიშვნელოვანი როლი უკავია, რისი საშუალებითაც ხდება ხარვეზებისა და რისკების მინიმუმამდე შემცირება.

საკვანძო სიტყვები: სახელმწიფო შესყიდვები, შიდა კონტროლი, შიდა აუდიტი, ეფექტურობა, რისკი.

შესავალი

სახელმწიფო შესყიდვებთან დაკავშირებულ პროცესებს არეგულირებს საქართველოს კანონი „სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ“, რომლის მიზანია: სახელმწიფო შესყიდვებისათვის განკუთვნილი ფულადი სახსრების რაციონალური ხარჯვის უზრუნველყოფა, სახელმწიფო საჭიროებისათვის აუცილებელი საქონლის წარმოების, მომსახურების გაწვევისა და სამშენებლო სამუშაოს შესრულების სფეროში ჯანსაღი კონკურენციის განვითარება, სახელმწიფო შესყიდვების საჯაროობის უზრუნველყოფა და ა.შ.

ამდენად, საბიუჯეტო ორგანიზაციებში სახელმწიფო შესყიდვების ეფექტური მართვა უმნიშვნელოვანესი საკითხია ორგანიზაციის ფინანსური სახსრების ეკონომიურად და პროდუქტიულად განკარგვისათვის. აღნიშნული საკითხის რეგულირებაში კი შიდა კონტროლის სისტემას მნიშვნელოვანი როლი უკავია.

* * *

საბიუჯეტო სექტორში არსებული მდგომარეობის შესწავლის მიზნით, მოვახდინეთ ადგილობრივ მუნიციპალიტეტებში არსებული მდგომარეობის შეფასება 2014-2017

წლების მიხედვით²². კვლევისა და ანალიზის პროცესში გამოვლინდა სხვადასხვა სახის დარღვევები, რაც გამოწვეული იყო შემდეგი ძირითადი მიზეზებით:

- ✓ საბიუჯეტო თანხები გადარიცხულია სრულყოფილი დოკუმენტური დასაბუთების გარეშე;
- ✓ დაუსაბუთებლად გაზრდილია სამუშაოთა მოცულობები და ერთეულის ღირებულებები. ანაზღაურებულია შეუსრულებელი სამუშაოები;
- ✓ სამუშაოს დაგეგმვისა და შესრულების პროცესში გამოყენებულია სუსტი კონტროლის მექანიზმები;
- ✓ სამუშაოს შესრულების ვადებში ცვლილებები შეტანილია სათანადო დასაბუთების გარეშე, რის გამოც, არ არის გამოყენებული ხელშეკრულებით გათვალისწინებული საჯარიმო სანქციები;
- ✓ ხელშეკრულებით განსაზღვრული სამუშაოები მთლიანად ან ნაწილობრივ შეუსრულებელია;
- ✓ სატენდერო პროცედურებისას ადგილი ჰქონდა პრეტენდენტთა არასამართლიან შერჩევას, შეფასებას, დისკვალიფიკაციას;
- ✓ დაუსაბუთებლად არის ანაზღაურებული და გაწეულია არაეფექტიანი ხარჯები.

ჩვენი შეფასებით, ზემოაღნიშნული ხარვეზები მიუთითებს რამდენიმე სახის პრობლემაზე, რომელთა შორის უმნიშვნელოვანესი როლი უკავია შიდა კონტროლის ფუნქციონირების სისუსტეს ორგანიზაციებში. პირველ ეტაპზე, თუკი საკითხს განვიხილავთ შიდა აუდიტის ფუნქციონირების კუთხით, რადგან იგი შიდა კონტროლის სისტემის ნაწილს წარმოადგენს. მნიშვნელოვანია, რომ აღნიშნული ხარვეზები, უმრავლეს შემთხვევაში, შიდა აუდიტორულ ანგარიშებში არ გვხვდება. აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია დავსკვნათ, რომ ორგანიზაციაში შიდა აუდიტის ფუნქციონირება არაეფექტურია, რადგან იგი ვერ აღწევს მის მიერ დასახულ მიზნებსა და ამოცანებს, კერძოდ:

1. სახელმწიფო შესყიდვებთან დაკავშირებული საკითხები, მით უფრო მაშინ, როდესაც ორგანიზაციაში არ არსებობს ეფექტური და ადეკვატური კონტროლის სისტემები, მაღალი რისკის მატარებელია. თუკი შიდა აუდიტი მოახდენდა რისკის ანალიზს, მაშინ სახელმწიფო შესყიდვების პროცესი უნდა შეფასებულიყო ერთ-ერთ მაღალი რისკის მქონე პროცესად, რადგან იგი, თავის მხრივ, დაკავშირებულია ისეთ რისკებთან, როგორცაა: საბიუჯეტო სახსრების არამიზნობრივი, არარაციონალური და არაეკონომიური ხარჯვა, კონკურენციის შეზღუდვა, სამართლებრივი დავის შესაძლებლობა, ფინანსური ზიანი და სხვ.

2. თუკი განვიხილავთ იმ შემთხვევას, როდესაც სახელმწიფო შესყიდვებთან დაკავშირებული საკითხები შემოწმდა აუდიტის ფარგლებში, მაშინ საკითხი სხვაგვარად დგას - შიდა აუდიტორული შემოწმება ჩატარდა რისკის ანალიზის გარეშე. მნიშვნელოვანია ისიც, თუ რატომ ვაძლევთ ასეთ შეფასებას აღნიშნულ საკითხს. მიზეზები შემდეგია:

✓ აუდიტის ფარგლებში სახელმწიფო შესყიდვების პროცესის შესწავლა მოიცავს შესყიდვების დაგეგმვიდან ანგარიშსწორებამდე ყველა საკითხს. იგი საკმაოდ ვრცელი პროცესია და მრავალი რისკის შემცველი ქვეპროცესებით ხასიათდება. როგორცაა, მაგალითად:

²²სახელმწიფო შესყიდვებთან დაკავშირებული ხარვეზების შესახებ ინფორმაცია აღებულია სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის შემდეგი ანგარიშებიდან: „მუნიციპალიტეტების ბიუჯეტების ხარჯვასა და შესრულებასთან დაკავშირებით 2014-2015 წლებში განხორციელებული აუდიტების შესახებ“, „სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის 2016 წლის საქმიანობის ანგარიში“ და „სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის 2017 წლის საქმიანობის ანგარიში“;

- შესყიდვების დაგეგმვის წესების / პროცედურების არ არსებობა, რაც, თავის მხრივ, დაკავშირებულია არაეფექტურ დაგეგმვასთან, მონეტარული ზღვრების დარღვევის რისკთან და სხვ;

- ბაზრის კვლევის არაეფექტური სისტემა, რაც, თავის მხრივ, დაკავშირებულია ფინანსური რესურსების არაეკონომიურ და არარაციონალურ ხარჯვის რისკთან და სხვ;

- ტენდერებში პრეტენდენტთა არასამართლიანი შერჩევის, შეფასებისა და დისკვალიფიკაციის რისკთან;

- ხელშეკრულების შესრულების არაეფექტური კონტროლის სისტემა, რაც დაკავშირებულია ფინანსური რესურსების არარაციონალურ და არამიზნობრივი ხარჯვის რისკთან და სხვ.

აუდიტის განხორციელებისას ხდება თითოეული ეტაპისა და საკითხის შესწავლა/ანალიზი შესაბამისი მტკიცებულებებით. იმ შემთხვევაში, თუ მოხდებოდა სახელმწიფო შესყიდვებთან დაკავშირებული პროცესის ადეკვატურად შესწავლა, გაფორმებული ხელშეკრულებების ფარგლებში განხორციელებული ანგარიშსწორების საკითხების გავლა შესაბამისი საფუძვლებით, აუცილებლად უნდა მომხდარიყო აღნიშნული საკითხების აუდიტორულ ანგარიშში ასახვა და შესაბამისი რეკომენდაციების შემუშავება.

რაც შეეხება დაუსაბუთებლად გაზრდილ სამუშაოთა მოცულობებს და ერთეულის ღირებულებებს, აღნიშნული პრობლემაც აღმოჩენილია მას შემდეგ, რაც მოხდება თითოეული ხელშეკრულების ცვლილებების საფუძვლების შესწავლა/ანალიზი. თუმცა, გარდა იმ მნიშვნელოვანი პრობლემისა, რასაც საბიუჯეტო სახსრების არამიზნობრივი და არარაციონალური ხარჯვა ჰქვია, არსებობს შიდა კონტროლთან დაკავშირებული პრობლემა, რომელიც დამატებით უნდა შესწავლილიყო შიდა აუდიტის ფარგლებში.

აღნიშნული საკითხი დამატებით შესწავლას მოითხოვს და იმ მიზეზების ძიებას, თუ რამ განაპირობა არსებული. შიდა ფინანსური კონტროლის სისტემა არ არის მხოლოდ შიდა აუდიტი, მნიშვნელოვანი როლი მენეჯერულ რგოლს აკისრია. შესაბამისად, არსებული პრობლემის ანალიზი შესაძლებელს გახდის, ნათლად წარმოჩენილიყო ის ხარვეზები, რაც შიდა ფინანსური კონტროლის სისუსტესთან / არ არსებობასთან იქნებოდა დაკავშირებული. კიდევ ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი, რომელიც შიდა აუდიტორული შემოწმების დროს უნდა შეფასებულიყო, არის კორუფციისა და თადლითობის რისკები, მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ იმ საკითხსაც, რომ გამოვლინდა ფაქტები, როდესაც ანაზღაურებულია შეუსრულებელი სამუშაოები.

- ✓ სამუშაოს დაგეგმვისა და შესრულების პროცესში გამოყენებულ სუსტი კონტროლის მექანიზმებთან დაკავშირებული ხარვეზების იდენტიფიცირება შესაძლებელია მას შემდეგ, რაც შიდა აუდიტორთა მიერ მოხდება თითოეული სახელმწიფო შესყიდვის დაგეგმვის საფუძვლებისა და განხორციელების ეტაპის შესწავლა/ანალიზი. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ პროცესების ადეკვატურად შეფასების მიზნით, შიდა აუდიტორები იყენებენ სხვადასხვა მეთოდებს: ინტერვიუს, გამოკითხვას, დაკვირვებას და სხვ. აღნიშნული მეთოდები საშუალებას იძლევა, სწორად შეფასდეს არსებული პრობლემა და მისი გამომწვევი მიზეზები.

- ✓ სამუშაოს შესრულების ვადებში ცვლილებების შეტანას, სათანადო დასაბუთების გარეშე, მიუთითებს ორგანიზაციაში არსებულ რისკებზე, მით უფრო, რომ არ არის გამოყენებული ხელშეკრულებით გათვალისწინებული საჯარიმო სანქციები. გარდა ზემოთ ჩამოთვლილი რისკებისა, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ შესწავლა / ანალიზი უნდა გაკეთდეს კორუფციისა და თადლითობის კუთხით. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნულის დადასტურება საკმაოდ რთულ საკითხს

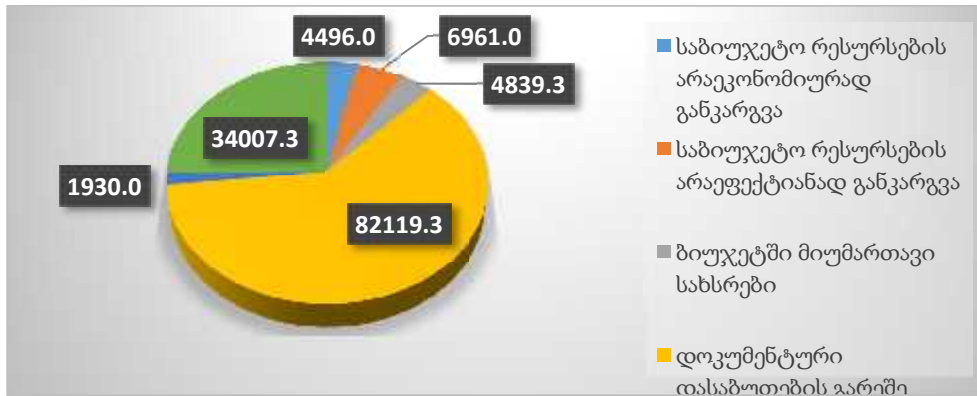
წარმოადგენს, ორგანიზაციის მენეჯმენტი უნდა იყოს ინფორმირებული მსგავსი რისკების შესახებ, რათა დროულად მოხდეს კონტროლის მექანიზმების შექმნით ქმედითი ნაბიჯების გადადგმა და რისკების მინიმუმამდე შემცირება.

✓ ხელშეკრულებით განსაზღვრული სამუშაოების მთლიანად ან ნაწილობრივ შეუსრულებლობა - ეს არის პრაქტიკაში რეალურად არსებული ერთადერთი სერიოზული პრობლემა, რაც საბიუჯეტო სახსრების არაეფექტიან განკარგვაზე მეტყველებს. გარდა მტკიცებულებებისა, რომელიც ხელშეკრულებების შესრულების დამადასტურებლად შესაძლოა იქნეს მიღებული, მნიშვნელოვანია აუდიტორთა მიერ მოხდეს ფაქტობრივად მიღებული საქონლის / მომსახურების შემოწმება. აღნიშნული შესაძლებელს გახდის შეფასდეს მიღებული შედეგების რეალური მდგომარეობა.

თანხობრივი და პროცენტული სიდიდეების მიხედვით, სტატისტიკა, რომელიც (2014-2017 წწ) წლების მიხედვით წარმოაჩენს სახელმწიფო შესყიდვებთან დაკავშირებულ ხარვეზებს, შემდეგია: 2014-2015 წლების მდგომარეობით²³ შესყიდვების მართვის პროცესში არსებულმა დარღვევებმა ჯამში შეადგინა 134 332.7 ათასი ლარი (იხ. დიაგრამა 1). მათ შორის 82 119,3 დოკუმენტური დასაბუთების გარეშე ანაზღაურებული ხარჯია.

დიაგრამა 1.

შესყიდვების მართვის პროცესში არსებული დარღვევები (ათასი ლარი)

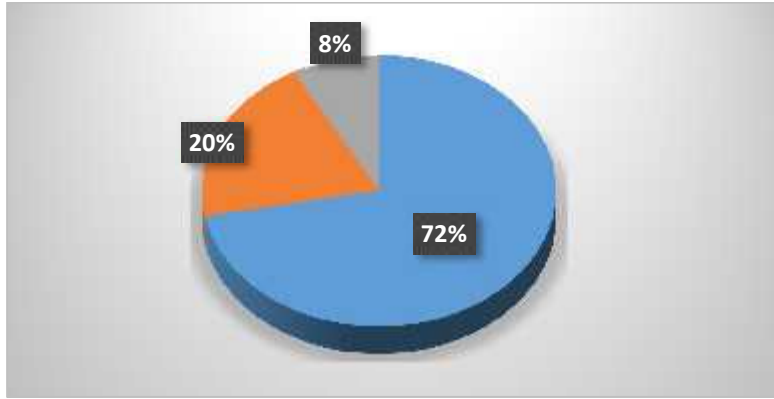
წყარო: სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის 2014-2015 წლების საქმიანობის ანგარიში

2016 წლის მდგომარეობით, სახელმწიფო შესყიდვების პროცესში გამოვლენილი დარღვევების თანხობრივმა მაჩვენებელმა შეადგინა 28,727,500 ლარი. მათ შორის: 72% მოდის შესყიდვების მართვაში არსებული ხარვეზების შედეგად საბიუჯეტო რესურსების არამიზნობრივ განკარგვაზე, 20% - შესყიდვების მართვასთან დაკავშირებული ხარვეზების შედეგად რესურსების არაეფექტიან განკარგვაზე, ხოლო 8% საბიუჯეტო რესურსების არამიზნობრივ განკარგვაზე (იხ. დიაგრამა 2).

დიაგრამა 2

სახელმწიფო შესყიდვების პროცესში გამოვლენილი დარღვევების პროცენტული განაწილება

²³სახელმწიფო აუდიტის სამსახურმა 2014-2015 წლებში მუნიციპალიტეტებში ჩატარა 85 აუდიტი²³ აქედან, 44 - ფინანსური და 41 - შესაბამისობის. სულ აუდირებულმა თანხამ კი შეადგინა 2 045 588.9 ათასი ლარი;

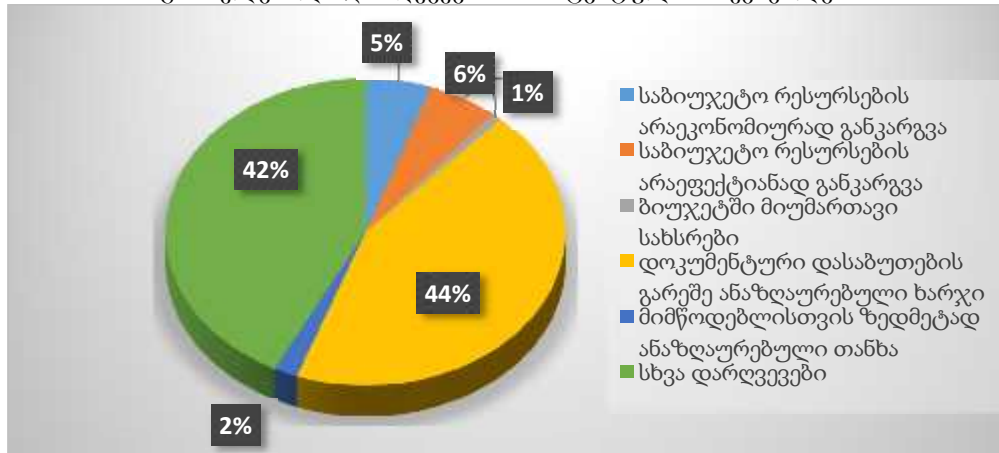

წყარო: სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის 2016 წლის საქმიანობის ანგარიში

2016-2017 წლებში მუნიციპალიტეტებში სახელმწიფო შესყიდვების მართვასთან დაკავშირებით, დარღვევების თანხობრივმა მაჩვენებელმა ჯამში შეადგინა 58 020,6 ათასი ლარი. დარღვევის სახეობათა მიხედვით ყველაზე მეტი პროცენტული სიდიდე (44%) ამ პერიოდშიც დოკუმენტური დასაბუთების გარეშე ანაზღაურებულ ხარჯებზე მოდის (იხ. დიაგრამა 3).

დიაგრამა 3

გამოვლენილი დარღვევების პროცენტული მაჩვენებლები

წყარო: სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის 2017 წლის საქმიანობის ანგარიში

როგორც კვლევამ გვჩვენა, სახელმწიფო შესყიდვებთან დაკავშირებული პრობლემები 2018 წლის მდგომარეობითაც მნიშვნელოვან გამოწვევად რჩება. თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ როგორც მუნიციპალიტეტები, ასევე სხვა ორგანიზაციის/დაწესებულებები ჯერ კიდევ ხასიათდებიან შიდა კონტროლთან დაკავშირებული ხარვეზებითაც, შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნული პრობლემა სისტემური ხასიათისაა და მისი მინიმუმისთვის საჭიროა კომპლექსურ მიდგომა, შიდა კონტროლის არსებული სისტემის ეფექტიან სისტემად გარდაქმნა.

დასკვნა

შიდა კონტროლის სისტემის დანერგვა და ეფექტური ფუნქციონირება ემსახურება სტრუქტურული ერთეულების ანგარიშვალდებულებების გაზრდასა და პოტენციური რისკების ადრეულ გამოვლენას. იგი, როგორც საბიუჯეტო ორგა-

ნიზაციების, ასევე კერძო საწარმოო სტრუქტურების წარმატებული და ეფექტური მუშაობის ერთდერთი წინაპირობაა. შიდა კონტროლის სისტემის დანერგვისა და განვითარების აუცილებლობა დამოკიდებულია შიდა კონტროლის როგორც სუბიექტის, ასევე ობიექტის ცნობიერების ამაღლებაზე. რისთვისაც აუცილებელია მის მნიშვნელობასა და საჭიროებასთან დაკავშირებით მასშტაბური ტრენინგების ორგანიზება, როგორც მუნიციპალიტეტებში ასევე, საბიუჯეტო რესურსების მხარჯავ სხვა დაწესებულებებშიც. არსებული პრობლემების მოგვარება და ქმედითი ნაბიჯების გადადგმა ხელს შეუწყობს საბიუჯეტო სახსრების რაციონალურ, მიზნობრივ და ეფექტურად განკარგვასა და პროცესების ეფექტიანად წარმართვას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს კანონი „სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ“ 20.04.2005
2. სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის ანგარიში: „მუნიციპალიტეტების ბიუჯეტების ხარჯვასა და შესრულებასთან დაკავშირებით 2014-2015 წლებში განხორციელებული აუდიტების შესახებ“;
3. სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის 2016 წლის საქმიანობის ანგარიში;
4. სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის 2017 წლის საქმიანობის ანგარიში.

Tatia Udesiani

PhD student of Akaki Tsereteli State University

THE ROLE OF INTERNAL CONTROL SYSTEM IN THE MANAGEMENT OF STATE PROCUREMENT

Expanded summary

Effective management of state procurement processes is one of the key challenges for budgetary organizations, because it provides a rational expenditure of funds, healthy competition based on cost and quality of services and goods, publicity and etc. In turn, internal control system plays an important role in the management of public procurement, allowing organizations reduce deficiencies and risks to a minimum.

The processes related to state procurement are regulated by the Law on State Procurement, the purpose of which is to ensure the rational expenditure of the funds intended for public procurement, to produce healthy competition in the field of production of the necessary goods, services and construction work, ensuring public procurement publicity, etc.

Therefore, efficient management of state procurement in budgetary organizations is a crucial issue for economically and efficiently disposes of the organization's financial resources. The internal control system plays an important role in regulating this issue.

In order to study the situation in the budget sector, we evaluated the situation in the local municipalities in 2014-2017 years. Various types of disorders have been identified in the process of research and analysis, which is due to the following main reasons:

- ✓ Budgetary funds are transferred without comprehensive documentary reasons;
- ✓ The volumes of work and values of the unit have been improperly improved. Non-performing works are reimbursed;
- ✓ Weak control mechanisms in the process of planning and execution of the work;
- ✓ Amendments are made without proper justification for the completion of the work, which is why it is not used for contractual penalties
- ✓ The works specified in the contract are completely or partly unfulfilled
- ✓ The tender procedures included unfair selection, assessment, and disqualification of candidates

✓ Unjustified payments and in efficient costs.

According to our assessment, the above mentioned shortcomings indicate several types of problems, among which the most important is the weak functioning of internal control in the organization.

It is important that these organizational flaws do not occur in most internal audit reports. Therefore, we can conclude that the internal audit in the organization is ineffective because it cannot reach its goals and objectives

During the audit each stage and issue are studied and analyzed with relevant evidence. In case the state procurement process was adequately studied and payments made withinsignedcontracts were properly analyzed, it was necessary to reflect the issues in the audit report and elaborate the relevant recommendations.

As for the unreasonably increased work volume and unit values this problem also can be found if the reasons of changes of each contract are analyzed.

The current issue requires additional study and search for the reasons that caused it. Internal financial control system is not only an internal audit, management unit plays a key role. Consequently, the analysis of the problem would have made clear the flawsth at are related to the weakness or absence of internal financial control. One of the most important issues in internal audit inspection is to assess the risks of corruption and fraud, moreover, if we consider the issue, that there are some facts of unfinished works that are already paid.

Introduction and effective functioning of the internal control system serves to increase the accountability of structural units and early detection of potential risks. It is one of the prerequisites for successful and effective work of budget organizations and private enterprises. The need for introducing and development of internal control system depends on increasing awareness of the internal control, for which it is necessary to organize large-scale trainings in the municipalities as well as in other institutions of budgetary resources. Solving existing problems and taking effective steps will help to ensure rational and efficient management of the budget funds.

გიორგი მორჩილაძე
თსუ, დოქტორანტი

ინოვაციური პროცესების მოდელის დახასიათება და ევოლუცია

რეზიუმე. სტატიაში განხილულია ინოვაციური პროცესების მოდელის თეორიები, დახასიათებულია პირველი თაობის საზოგადოებრივი და მეორე თაობის არაზოგადოებრივი მოდელები. ასევე განხილულია, როგორ იცვლებოდნენ მოდელები, ინოვაციების თეორიის ევოლუციის პროცესში.

საკვანძო სიტყვები: ინოვაცია, ინოვაციების მართვა, ინოვაციების პროცესი, ტექნოლოგიური ინოვაცია

შესავალი

ნებისმიერ კომპანიას, რომ შეძლოს არსებობა და ბაზარზე პოზიციის შენარჩუნება გრძელვადიან პერიოდში, აუცილებლად ესაჭიროება მუდმივი სრულყოფა იმ ფასეულობის, რომელსაც სთავაზობს მომხმარებელს. თავის მხრივ, შეთავაზებული ფასეულობის სრულყოფის პროცესი პირდაპირ არის დაკავშირებული ინოვაციასთან, რომელიც წარმოადგენს მენეჯმენტის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების შედეგს. ინოვაციების მართვის პროცესის ეფექტიანად განხორციელება არის საკმაოდ რთული და კომპლექსური, ამიტომ აუცილებლად საჭიროებს როგორც თეორიულ, ისე ემპირიულ შესწავლას. მოცემული კვლევის მიზანი არის ინოვაციური პროცესების მოდელის შესწავლა, დახასიათება, მოდელის ევოლუციის პროცესში სტრუქტურული ცვლილებების მიზეზების ახსნა, რაც მნიშვნელოვანია ინოვაციების მართვის თეორიის განვითარებისთვის. აღნიშნული მიზნის მისაღწევად ჩვენ დავისახეთ შემდეგი ამოცანები: შეგვესწავლა ინოვაციური პროცესის პირველი და მეორე თაობის საზოგადოებრივი მოდელები, განგვეხორციელებინა ინოვაციური პროცესების მოდელის ევოლუციის სტრუქტურული ანალიზი.

1. ინოვაციების პირველი თაობის საზოგადოებრივი მოდელები

ინოვაციური პროცესების მოდელის დახასიათებამდე საჭიროა მოკლედ შევეხოთ ინოვაციების ცნებას.

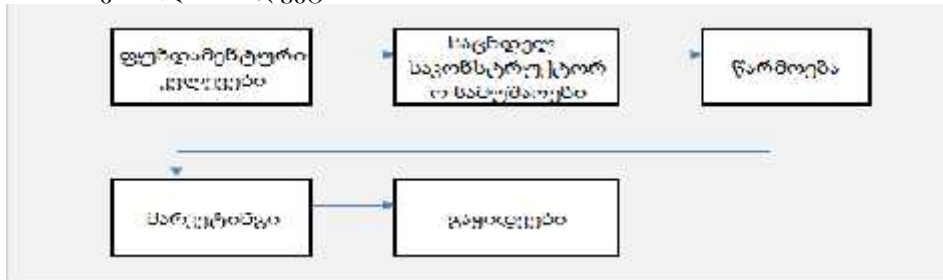
ინოვაცია ტექნიკურ პროგრესთან ერთად, თავის თავში მოიაზრებს ბაზრის საჭიროების ამოცნობას, უკეთესი ხარისხის ან დამატებითი მომსახურების შეთა-

ვაზებას, პროცესების ეფექტიან ორგანიზებას, დედლაინების შესვენდრას და ხარჯების კონტროლს [ევროპის კომისია, 1995, 2]. ამდენად, ინოვაციის ცნება ხდება სულ უფრო მეტად ფართოდ გაშლილი ფენომენი და ინსტრუმენტი. ის წარმოადგენს პასუხს უწყვეტ ტექნიკურ, ეკონომიკურ, ეკოლოგიურ, სოციალურ და პოლიტიკურ ცვლილებებზე.

კატცის შესაბამისად, “ინოვაცია შეიძლება გავიგოთ, როგორც ნებისმიერი ახალი ინსტრუმენტი ან მეთოდი“ [კატცი, 2003, 2].

საჭიროა ითქვას, რომ ინოვაციის შეთანხმებული კონცეპტუალური განსაზღვრება არ არსებობს, რაც მოცემული მოვლენის მრავალმხრივობასა და კომპლექსურობაზე მეტყველებს.

მეოცე საუკუნის 50 - იან წლებში წამყვან ეკონომისტებს მიანხდათ, რომ ინოვაციურ პროცესს გააჩნდა ხაზობრივი - თანმიმდევრული ხასიათი და თავის თავში მოიცავდა სამეცნიერო აღმოჩენებს, კვლევებს, საინჟინრო და მწარმოებლურ ქმედებებს, მარკეტინგს და საბოლოოდ, ყოველივე ამის შემდეგ ჩნდებოდა ბაზარზე ახალი პროდუქტი:

დიაგრამა 1. ინოვაციური პროცესების პირველი თაობის ხაზოვანი მოდელები პირველი თაობის ხაზოვანი მოდელების შესაბამისად, პროცესი იწყება ორგანიზაციის კვლევის და განვითარების დეპარტამენტიდან (R&D) სწორედ ამიტომაც იწოდებიან „ტექნოლოგიური ბიძგის“ ხაზობრივ მოდელებად.

თუმცა, მეოცე საუკუნის 60 და 70-იან წლებში ჩატარებულმა კვლევებმა ნათელყვეს ის, რომ „ტექნოლოგიური ბიძგთან“ ერთად, დიდი გავლენა ინოვაციების პროცესზე შეიძლება მოახდინოს ბაზარზე არსებულმა მოთხოვნამაც. „ხაზობრივი მოდელები“-ს მეორე თაობა წარმოდგენილია დიაგრამის სახით. (იხ. დიაგ. ზ2)

დიაგრამა 2. ინოვაციური პროცესების მეორე თაობის ხაზოვანი მოდელები (ადაპტირებულია ნაუმენკო ე.ო).

ქრონოლოგიის სახით რომ წარმოვადგინოთ ხაზობრივ მოდელებთან დაკავშირებული კვლევები, მათ ექნებათ შემდეგი სახე:

ავტორი, პუბლიკაციის თარიღი	ინოვაციური პროცესის წრფივი მოდელის შემოთავაზებული ეტაპები
Mees (1920)	წმინდა მეცნიერება, დამუშავება, წარმოება
Holland (1928)	წმინდა სამეცნიერო კვლევა, გამოყენებითი კვლევა, გამოგონება, საწარმოო კვლევა, სტანდარტიზაცია, სერიული წარმოება

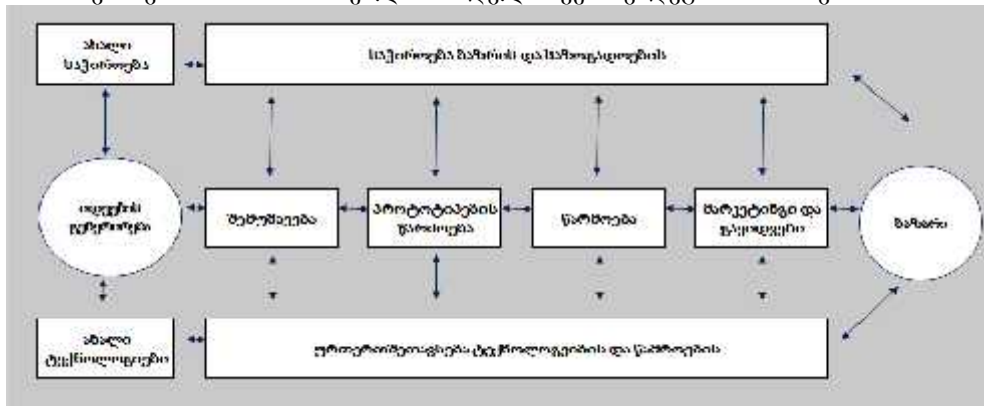
Stevens (1941)	ფუნდამენტალური კვლევა, გამოყენებითი კვლევა, ლაბორატორიული კვლევა, საპილოტე კვლევა, წარმოება
Bichowsky (1942)	კვლევა, პროექტირება (დამუშავება), წარმოება
Furnas (1948)	ფუნდამენტალური კვლევა, გამოყენებითი კვლევა, დამუშავება, წარმოება
Maclaurin (1949)	ფუნდამენტალური კვლევა, გამოყენებითი კვლევა, საინჟინრო დამუშავება, წარმოების ტექნოლოგიის დამუშავება, სერვისის დამუშავება.
Mees and Leermakers (1950)	კვლევა, დამუშავება (პროდუქციის მცირე პარტიის შექმნა, საპილოტე წარმოება, სერიული წარმოება)
Brozen (1951a)	გამოგონება, ინოვაცია, იმიტაცია
Brozen (1951b)	კვლევა, საინჟინრო დამუშავება, წარმოება, მომსახურება
Maclaurin (1953)	წმინდა მეცნიერება, გამოგონება, ინოვაცია, ფინანსირება, მიღება
Ruttan (1959)	გამოგონება, ინოვაცია, ტექნოლოგიური ცვლილება
Ames (1961)	კვლევა, გამოგონება, დამუშავება, ინოვაცია
Scherer (1965)	გამოგონება, ინვესტიცია, განვითარება
Schmookler (1966)	კვლევა, დამუშავება, გამოგონება
Mansfield (1968)	გამოგონება, ინოვაცია, დიფუზია
Myers and Marquis (1969)	პრობლემის გადაჭრა, გადაჭრის პოვნა, გამოყენება, დიფუზია
Utterback (1974)	იდეის გენერირება, პრობლემის გადაჭრა/დამუშავება, დანერგვა და დიფუზია

ცხრილი 1. საზოგადოებრივი მოდელების ვარიანტები. უ.ა. ალექსეევა (ჯულიეტა გაგლოშვილის ადაპტირებული ვარიანტი)

2. ინოვაციების მეორე თაობის არახაზოვანი მოდელები

ინოვაციური პროცესების კვლევებთან ერთად, ცხადია, იქმნებოდა ახალი მოდელები, რომლის საფუძველზეც აღიწერებოდა ინოვაციური პროცესები. ბრიტანელმა მეცნიერმა როი როსვილმა ინოვაციების კვლევის პროცესში შეიტანა საკმაოდ მნიშვნელოვანი წვლილი, გამოყო რა დამატებითი სამი ტიპის მოდელი: გაერთიანებული მოდელი (3), ინტეგრირებული ბიზნეს პროცესების მოდელები (G4) და ინტეგრირებული ბიზნეს სისტემების და ქსელების მოდელი (G5).

მესამე თაობის რ. როსვილის მოდელს აქვს შემდეგნაირი სახე:

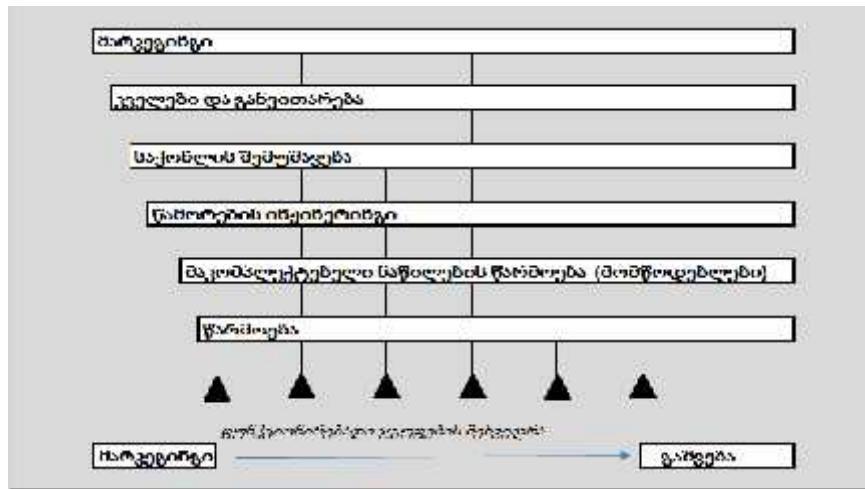

დიაგრამა ზ 3. ინოვაციური პროცესების მესამე თაობის ინოვაციური პროცესების მოდელები (ნაუმენკო ე.ო ადაპტირებული ვარიანტი).

მეოცე საუკუნის ოთხმოციანი წლების დასაწყისში შეიქმნა ინოვაციების პროცესების მეოთხე თაობის მოდელები, რომელსაც ჰქვია ” ბიზნეს - პროცესების ინტეგრირებული მოდელები”, რომლებიც წარმოადგენდნენ მნიშვნელოვნად წინ გადადგმულ ნაბიჯს. მოცემულ მოდელებში აქცენტი კეთდება ინტეგრაციაზე კვლევებისა და გამოგონებების წარმოებასთან და უფრო მჭიდრო ურთიერთკავშირთან მომხმარებლებსა და მომწოდებლებთან. კომპანიის სხვადასხვა განყოფილებები ინტეგრირდებიან იმისთვის, რომ შექმნან ახალი პროდუქტი, რომელიც მისცემს კომპანიას შესაძლებლობას, შეამციროს სიახლეების შექმნის ვადები და ამავე დროს, შეამციროს ხარჯები. ამასთანავე, მნიშვნელოვანად იზრდება კორპორატიული დონეზე თანამშრომლობა სხვა კომპანიებთან ერთობლივი საწარმოების ან სტრატეგიული ალიანსების შექმნის გზით.

ქვემოთ დიაგრამაზე - 4, მოყვანილია მეოთხე დონის ინოვაციების ინტეგრირებული მოდელის პროცესი.

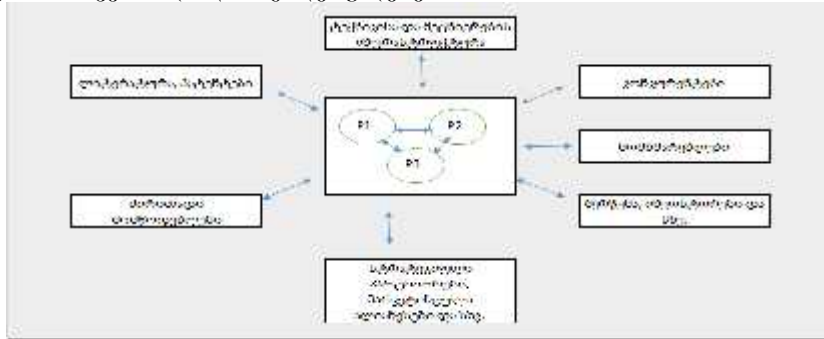
დიაგრამა 4. ინოვაციების მეოთხე დონის ინტეგრირებული მოდელები (ჯ.გაგლოშვილის ადაპტირებული ვარიანტი)

მოცემული მოდელი ფოკუსირდება პროცესის ძირითად მახასიათებლებზე: მის პარალელურ და ინტეგრირებულ არსზე.

გამძაფრებული კონკურენცია კომპანიებს შორის მენეჯმენტს აიძულებს მუდმივად აქცენტირდეს რესურსების ეფექტიანად გამოყენებაზე და ამ კონტექსტში იზრუნოს თავისი რესურსული უზრუნველყოფის ზრდაზე. ყოველივე ამან კომპანიები მიიყვანა ერთიანი ქსელის შექმნის აუცილებლობამდე, რათა შეენარჩუნებინათ მოქნილობა და მაღალი ზრდის ტემპი. ამგვარი ხედვის ჩამოყალიბებამ კომპანიებს უბიძგა ისეთი სტრატეგიის ჩამოყალიბებისკენ, რომლის საფუძველში თავიდანვე გათვალისწინებული იქნებოდა პარტნიორობა, ერთობლივი მარკეტინგი და გადასვლა „ღია ინოვაციაზე“.

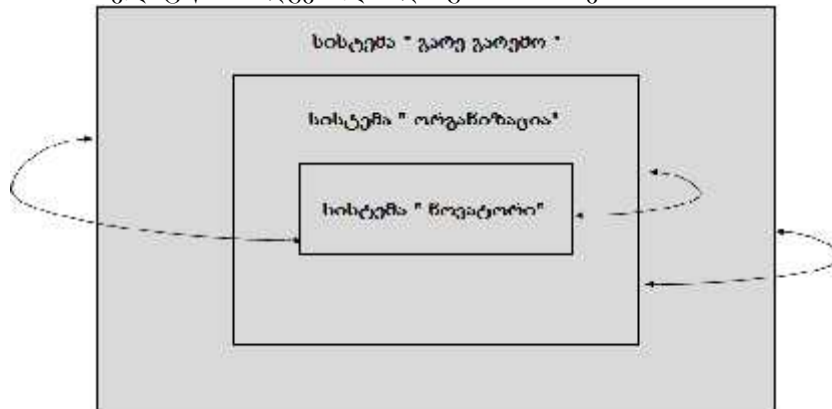
ყოველივე ეს იმას ნიშნავს, რომ შეიცვალა ხედვა ინოვაციურ პროცესებთან მიმართებით. კომპანიები მივიდნენ იქამდე, რომ ინოვაციების შექმნისთვის მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ სხვადასხვა განყოფილებების მჭიდრო კოოპერაცია სიახლის შექმნის პროცესში, არამედ ამასთან ერთად, შექმნა და გამყარება ქსელური ურთიერთკავშირებისა მომხმარებლებთან, მომწოდებლებთან, მკვლევარებსა და

ლაბორატორიულ მუშაკებთან. ყოველივე ამან, მეოცე საუკუნის ოთხმოცდაათიანი წლებიდან მოყოლებული, გამოიწვია ინოვაციური პროცესის მეხუთე დონის მოდელის შექმნა, რომელიც მოყვანილია ქვემოთ დიაგრამაზე და ასახავს ჩვენს მიერ ზემოთ მოყვანილი დამოკიდებულებებს.

დიაგრამა 5. ინოვაციური პროცესების მეხუთე დონის მოდელი (როსველი, 1994, ადაპტირებული ვარიანტი).

მეხუთე თაობის მოდელზე საუბრისას, საკამოდ მნიშვნელოვანია, შევეხოთ ოპლენდერის მოდელსაც, რომელიც როსველის მოდელის პროტოტიპს წარმოადგენს, კომპანიის შიდა და გარე ფაქტორების და ინსტიტუტების ურთიერთზემოქმედების კონტექსტში. მოცემული მოდელის შესაბამისად, არსებობს სამხსრივი კავშირი სისტემა "გარე გარემო", სისტემა "ორგანიზაცია"-ს და სისტემა "ნოვატორ" და ს შორის, რომელიც წარმოდგენილია დიაგრამა 6 - ზე.

დიაგრამა 6. ინოვაცია, როგორც ურთიერთზეგავლენის პროცესი.

როგორც მოცემული დიაგრამიდან ვხედავთ, საკამოდ მჭიდრო ურთიერთკავშირშია ერთმანეთთან სისტემა „ნოვატორი“, სისტემა „ორგანიზაცია“ და სისტემა „გარემო“ და ამავე დროს, ურთიერთკავშირი მარავალმხრივია.

დასკვნა

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ინოვაციების, როგორც პირველი, ისე მეორე თაობის მოდელის მახასიათებლების გაცნობა, მნიშვნელოვანია შემდგომი თეორიული და ემპირიული კვლევის განვითარებისთვის, ამასთან, დაეხმარება კომპანიების მენეჯერებსაც სტრატეგიის შემუშავების პროცესშიც, რიგი ტენდენციების გათვალისწინების კონტექსტში. დასასრულს, შეგვიძლია მოვიყ-

ვანოთ ის ძირითადი განსხვავებები, რაც საზოგადოებრივი ინოვაციური მოდელებისგან განსხვავებს არასაზოგადოებრივ მოდელებს:

- 1) საზოგადოებრივ მოდელებში ინოვაციური იდეა შეიძლება დაიბადოს მხოლოდ კონკრეტულ საფეხურებზე და წყაროდან გამომდინარე, ხოლო არასაზოგადოებრივ მოდელებში - ინოვაციის შექმნის ნებისმიერ ეტაპზე;
- 2) მეორე თაობის მოდელების შესაბამისად, ინოვაციების შექმნა ხდება კონკრეტული ორგანიზაციების მიერ და არა „ზოგადტექნოლოგიურ სიბრტყეში“, პირველი თაობის მოდელებისგან განსხვავებით.
- 3) ინოვაციური პროცესების მეორე თაობის მოდელებში არსებითად ხდება ინოვაციური პროცესების რეგულირება, რაც მონაწილე მხარეთა და მხარეებს შორის ურთიერთობების სიმრავლით, სირთულით და კომპლექსურობით არის გამოწვეული.
- 4) ინოვაციურ პროცესებში მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ როგორც პროცესის სუბიექტები, ასევე მათ შორის ურთიერთკავშირები და გარემოში მიმდინარე ცვლილებები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. შუბლაძე გ., მღებრიშვილი ბ., წიგნაკლავი ფ., 2008, მენეჯმენტის საფუძვლები „უნივერსალი“, (195)
2. ჯ.გაგლოშვილი, 2016, ინოვაციური პროცესების კვლევა და კომპიუტერული მოდელირება, სადისერტაციო ნაშრომი, საქართველო, თბილისი, 169
3. Abernathy W., 1985 Clark K. Innovation: Mapping the winds of creative destruction, Research policy, 14, (pp. 3-228).
4. Barreto L, Kypreos S (2004) Endogenizing R&D and market experience in the “bottom-up” energy-systems model. (Pp. 629)
5. Bessant J, Tidd J (2007) Innovation and entrepreneurship. John Wiley, , England, (pp 604)
6. Beer M., Nohria N.,(2000) Resolving the Tension between E and O of change , breaking the Cade of (Boston :Harvard Business School Press.), (p 512).
7. Cooper R.G. (1994). New Products: The Factors that Drive Success. In: International Marketing Review, Vol. 11, Iss. 1, (pp. 60-76)
8. Drucker P. (1954), The Practice of Management, New York : Harper & Row, 404
9. Dyer, R.F. and Forman, E.H. (1992) “Group decision support with the Analytic Hierarchy Process”, Decision Support Systems, 8, (pp. 99-124)
10. EUROPEAN COMMISSION, Green paper of innovation, 1995, 46
11. J.Gagloshvili, (2016), Phd Thesis “Research and computer modeling of innovative processes”, GTU, (pp. 37)
12. Luecke, R. and Katz, R. (2003), Managing Creativity and Innovation. Harvard Business School Press, Boston. 174
13. P. Lencioni, 2005, “Overcoming the Five Dysfunctions of a Team: A Field Guide for Leaders, Managers, and Facilitators”, Jossey – Bas, 69 -81.
14. Forman , E. and Selly, M.A. (2001) Decision by Objectives, World Scientific.
15. Rothwell R. (1994) Towards the fifth-generation innovation process, International Marketing Review, Vol. 11 No. 1, MCB University Press, pp. 7-31
16. S. Berkun, The Myths of Innovation ,1 edition, Canada, “O’Reilly Media”, 2007. (p. 248)
17. M.Kharkheli, G.Morchiladze. (2015) International Journal of Management and Commerce Innovations ISSN 2348-7585 (Online) Vol. 3, Issue 1, pp: (425-428)

development of the 4G (parallel, integrated) processes in which the technology of technological change is itself changing (networking process).

According to our research, was founded main differences between linear and non – linear innovation Models, which are following:

-) An innovative idea in linear models can be generated only on specific stages and in non - linear innovation models can be generated in any stage of innovation;
-) Accordance to the second generation innovation models, innovations are created by specific organizations and not in the " General technological Environment"
-) In non - linear models significant role not only subject of the process, but also the relationship between them and changes in the environment.

ლუკა ლაზიაშვილი
ეკონომიკის მაგისტრი

საქართველოში უმომსავლეობის განაწილების ანალიზი საიმონ კუზნეცის მეთოდოლოგიაზე დაყრდნობით

რეზიუმე. სტატია წარმოადგენს ჩემს მიერ 2018 წლის ივლისში, თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში დაცული სამაგისტრო ნაშრომის - „ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის მაკროეკონომიკური პოლიტიკა“ - დასკვნითი ნაწილის შემოკლებულ ვერსიას. სტატიაში საქართველოს ეკონომიკა გაანალიზებულია საიმონ კუზნეცის²⁴ მეთოდოლოგიის მიხედვით, რომელიც მან „კუზნეცის მრუდის“ კონცეფციის შექმნისას გამოიყენა.²⁵ ანალიზი ნათელს ფენს ისეთ საკითხებს, როგორებიცაა: საქართველოში მოსახლეობის სხვადასხვა ფენას შორის არსებული განსხვავებები შემოსავლების კუთხით, ეკონომიკის ინკლუზიურობა და შედარებითი პოზიცია შესადარ ქვეყნებთან, განხილულია წარსული წლების ეკონომიკური სურათი, განსაზღვრულია ამჟამინდელი მდგომარეობა და მოცემულია მომავლის საგარეულო სცენარი. (განსაკუთრებული მადლობა ეკონომიკის დოქტორს, პროფესორს და ჩემს ხელმძღვანელს სამაგისტრო ნაშრომზე მუშაობისას, ბატონ ნოდარ ხადურს, რომელმაც კრიტიკული შენიშვნებითა და რჩევებით დიდი როლი ითამაშა ნაშრომის საბოლოო სახით შექმნაში.)

საკვანძო სიტყვები: ინკლუზიურობა, უთანაბრობა შემოსავლებში, კუზნეცის მრუდი, მშპ ერთ სულზე, საშუალო შემოსავლები

შესავალი

ნაშრომში საქართველოს ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდა და განვითარება გაანალიზებულია საიმონ კუზნეცის მეთოდოლოგიის მიხედვით, რაც აისახება მის მიერვე შემუშავებულ „კუზნეცის მრუდზე“. აღვნიშნავ, რომ „კუზნეცის მრუდი“ არის გამოსახულება ემპირიული მონაცემებისა და სპეციალური

²⁴ **საიმონ კუზნეცი** (1901-1985) - ბელორუსი წარმოშობის ამერიკელი ეკონომისტი, 1971 წლის ნობელის პრემიის ლაურეატი, ინსტიტუციონალისტი

²⁵ **Simon Kuznets** - *Economic Growth and Income Inequality*, The American Economic Review, Vol. 45, No. 1 (Mar., 1955), pp. 1-28

მოდელის, რომლის შიგნითაც დაკმაყოფილებული უნდა იყოს გარკვეული დაშვებებისა და პირობების მოთხოვნები. ჩვენი ქვეყნის შემთხვევაში მისი კონცეფციის ზუსტ ასახვას არ უნდა ველოდოთ, ვინაიდან ჩვენთან ეკონომიკური განვითარების პროცესი ბუნებრივად არ დაწყებულა სხვა ქვეყნების კვალდაკვალ, ის ხელოვნურად იქნა დაბრკოლებული, ხოლო შემდეგ ერთბაშად აღმოჩნდა სუვერენულ პირობებში დამოუკიდებელი ეკონომიკით. ამასთან, კუხნეცის ეპოქისგან განსხვავებით, ამჟამინდელ განვითარებულ ქვეყნებში, ინდუსტრიული მაგივრად, მოწინავე ტენდენციად ითვლება პოსტ-ინდუსტრიული განვითარება. საქართველოში კი ორივე ინდუსტრიული და პოსტ-ინდუსტრიული განვითარებაც ერთობლივად მიმდინარეობს, განსხვავებით იმ ბუნებრივად განვითარებული ქვეყნებისგან, რომლებმაც დროსთან თანაშეზომილად, ჯერ ინდუსტრიულ განვითარებას მიაღწიეს, შემდეგ კი პოსტ-ინდუსტრიულ ტენდენციებს გააყვნენ. ესეც კიდევ ერთი განსხვავებაა კუხნეცის მოდელის დაშვებებისგან. საგულისხმოა, რომ კუხნეცის მოდელი ხსნის ეკონომიკური ზრდის გავლენას უთანაბრობაზე, და არა პირიქით. უთანაბრობის გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე ცალსახად დასტურდება და ამ საკითხს თანამედროვე ეკონომიკაში დიდი ადგილიც ეთმობა. საპირისპირო მიმართულების გავლენა კი შედარებით ბუნდოვანია და ინტენსიური კვლევაც ნაკლებად წარმოებს. სწორედ ამიტომ, კუხნეცის მეთოდოლოგია კვლავ უაღტერნატივოა ამ დამოკიდებულების ახსნაში და აქტუალობასაც ინარჩუნებს, ვინაიდან მისი სრული თუ ცალკეული ფრაგმენტული რეალიზება თანამედროვე ეკონომიკაშიც დასტურდება. ამას ადასტურებს რობერტ ბარო თავის 2009 წლის ნაშრომში²⁶. ამის დასტურია 2008 წელს გამოქვეყნებულ, ინკლუზიური განვითარების შესახებ პირველ ცნობილ პუბლიკაციაში²⁷ ნახსენები „კუხნეცის-ტიპის უთანაბრობაც“, საიდანაც ჩანს, რომ თანამედროვე, ინკლუზიური ზრდის სტრატეგიაშიც კუხნეცის მეთოდოლოგიას კვლავ ითვალისწინებენ საერთაშორისო ორგანიზაციები. ასე რომ, კუხნეცის მეთოდოლოგიაზე დაყრდნობით საქართველოს ეკონომიკის ანალიზი არ ნიშნავს უტყუარი მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების აღმოჩენას და პროგნოზირებას, ან რაიმეს დადასტურებას, არამედ წარმოადგენს საიმონ კუხნეცის საერთაშორისოდ აღიარებულ კონცეფციის მიხედვით საქართველოში შემოსავლებში უთანაბრობის ახსნის მცდელობას და პოტენციური სცენარის შექმნას. *(ტექსტის იმ ადგილებში, სადაც არ არის მითითებული მონაცემთა წყაროები, ყველგან გამოყენებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემთა ბაზა)*

შემოსავლებში უთანაბრობის ზრდის ფაქტორები (საწყისი სტადია)

ჩვენს ეპოქაში აღარ არის აქტუალური ინდუსტრიალიზაცია, იმდენად, რამდენადაც მსოფლიოში მიმდინარეობს პოსტ-ინდუსტრიული განვითარების პროცესი. ასე რომ, საქართველოში და ანალოგიურ განვითარებად ქვეყნებში ინდუსტრიული და პოსტ-ინდუსტრიული პროცესები კომბინირებული სახით მიმდინარეობს. საქართველოში 2017 წელს მთლიანი გამოშვების მხოლოდ 24.5% მოდიოდა მრეწველობაზე, 12.8% - ვაჭრობაზე, 13.1% - მშენებლობაზე, მხოლოდ 7.2% - სოფლის მეურნეობაზე, და 6.1% მომსახურების გაწევაზე²⁸

დავიწყოთ საწყისი სტადიის ფაქტორებით, რომლებიც ჩვენი ამჟამინდელი რეალობისთვის მეტად სახასიათო უნდა იყოს. საქართველოს ეკონომიკის კუხნეცისეული ანალიზისთვის საჭიროა გვკონდეს შინამეურნეობების შემოსავლების

²⁶ Robert J. Barro - *Inequality and Growth Revisited*, January 2008

²⁷ Alfredo Saad-Filho – *Growth, Poverty and Inequality: From Washington Consensus to Inclusive Growth*, November 2010, Economic & Social Affairs

²⁸ მთლიანი გამოშვების სტრუქტურა 2017 წელს, www.geostat.ge

შესახებ ინფორმაცია, რაც პირდაპირი სახით საქსტატის ვებ-გვერდზე არ დევს, თუმცა, ამავე ვებ-გვერდზე არის შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევების მონაცემთა ბაზები. აღნიშნული გამოკვლევები ატარებს შემთხვევითი შერჩევის ხასიათს და განზოგადების წესით გადაღვეს გარკვეულ სურათს მთლიანად ქვეყნის მასშტაბით არსებული მდგომარეობის შესახებ. ამასთან, აღნიშნული გამოკვლევები ტარდება 2009 წლიდან და, შესაბამისად, სწორედ დროის ამ მონაკვეთის გაანალიზება არის შემოთავაზებული საოჯახო მეურნეობებისთვის. რისთვისაც გამოყენებულია შინამეურნეობების მთლიანი ყოველთვიური შემოსავლების სტატისტიკა, სტატისტიკური პროგრამა STTA-ს დახმარებით დაგალაგეთ ის ზრდის მიხედვით და დაგვაით კვანტილებად, 20%-იან ჯგუფებად. შედეგად მიღებული სურათი სრულ თანხვედრაშია კუხნეცის მიერ განვითარებად ქვეყნებთან დაკავშირებით ჩამოყალიბებულ კანონზომიერებასთან, რომ მაღალი უთანაბრობა განვითარებად ქვეყნებში გამოწვეულია არა იმდენად ბოლო კვანტილის დაბალი წილით საერთო შემოსავლებში, არამედ მოსახლეობის ყველაზე მდიდარი კვანტილის ზედმეტად მაღალი მაჩვენებლით. შუა 3 კვანტილი ბევრით არ აღემატება ბოლო კვანტილს, ხოლო ყველაზე მდიდარი კვანტილი ამ ოთხივეს მკვეთრად აღემატება, რაც ნიშნავს, რომ ძლიერი საშუალო ფენა ფაქტიურად არ არსებობს და ადგილი აქვს მაღალ უთანაბრობასაც. სწორედ ასეა საქართველოს შემთხვევაშიც. 2009 წელს კვანტილების შემოსავლების წილები მთლიან შემოსავალთან ზრდის მიხედვით შემდგენაირად გამოიყურება: 4.20%, 8.89%, 14.23%, 22.58%, 50.10%. ხედავთ, თუ როგორ ჩამორჩება პირველი 4 კვანტილის წილი უმდიდრესი 20%-ის წილს. 2016 წლისთვის მდგომარეობა მცირედით გაუმჯობესდა. თუმცა, უმდიდრესი კვანტილის მაჩვენებელი კვლავ მკვეთრად აღემატება დანარჩენი კვანტილების მაჩვენებლებს.

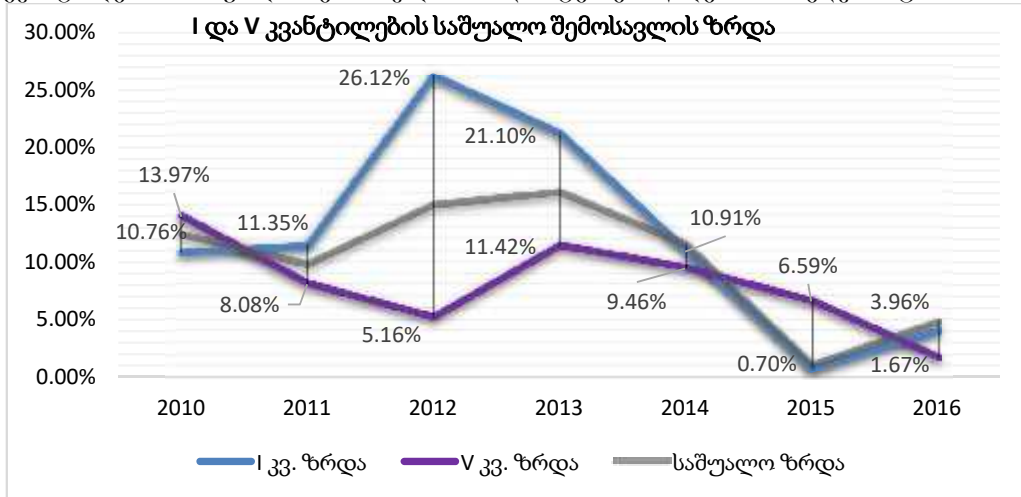
უნდა აღინიშნოს უთანაბრობის მცირედი შემცირების ფაქტიც. ამის უკან დგას ის, რომ ქვედა კვანტილების საშუალო შემოსავალი უფრო მაღალი ტემპით იზრდებოდა ამ წლების განმავლობაში, ვიდრე მდიდარი კვანტილების საშუალო შემოსავლები. დიაგრამაზე წარმოგდგინდება ჰისტოგრამას, სადაც ასახულია კვანტილებში საშუალო შემოსავლების ზრდის საშუალო ტემპები.

კვანტილების საშუალო შემოსავლის საშუალო ზრდის ტემპი 2009-2016

როგორც ხედავთ, მაჩვენებლები იდეალურად არის განაწილებული ეკონომიკის ინკლუზიურობის უზრუნველსაყოფად. რაც უფრო დაბალშემოსავლიანია მოსახლეობის კვანტილი, მით უფრო მაღალია მისი საშუალო შემოსავლის ზრდის

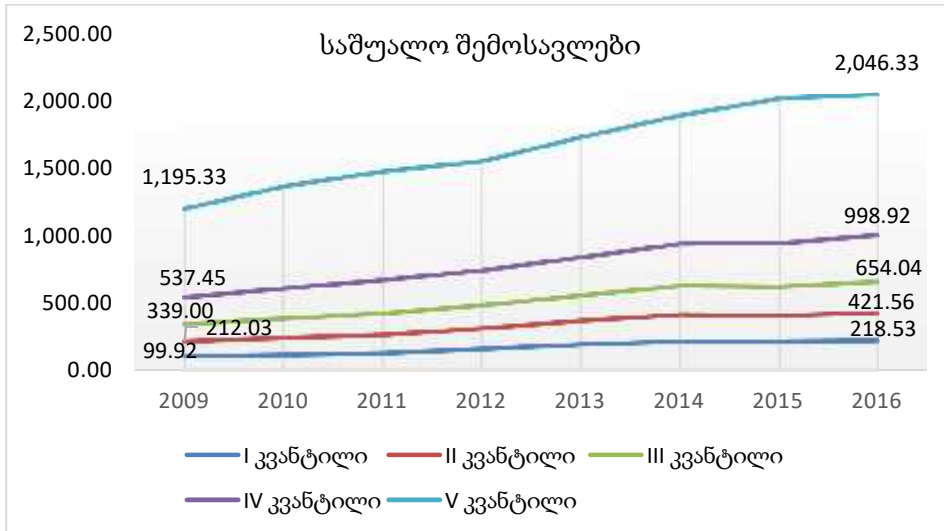
საშუალო ტემპი. გთავაზობთ უმდიდრესი და ყველაზე დაბალშემოსავლიანი კვანტილების საშუალო შემოსავლის ზრდის ტემპებს წლების მიხედვითაც:

როგორც ჩანს, 2010 და 2015 წლების გარდა, უმცირესი კვანტილის შემოსავლების ზრდა მუდამ აჭარბებდა უმდიდრესის ზრდას. ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდისთვის საჭირო მეორე კომპონენტი, სიღარიბის შემცირების პროცესი, საქართველოში 2010 წლიდან სტაბილურად მიმდინარეობს. 2010 წელს საქართველოს მოსახლეობის 37.3% სიღარიბის აბსოლუტურ ზღვარს ქვემოთ იყო, 2017 წელს კი ამ მაჩვენებელმა 21.9% შეადგინა. გამოდის, რომ 2010 წლიდან მოყოლებული, ეკონომიკური ზრდა საქართველოში ინკლუზიურობის კომპონენტებს აკმაყოფილებდა. ყველაზე მეტად ინკლუზიური ზრდა დაფიქსირდა 2012 წელს, როცა პირველი კვანტილის საშუალო შემოსავლები 26.12%-ით გაიზარდა, მეხუთე კვანტილისა კი მხოლოდ 5.16%-ით, სიღარიბის მაჩვენებელი კი მთელი 4 პროცენტული პუნქტით დაეცა (34.1% - 30%). ამ წელს მშპ-ს რეალური ზრდის ტემპი 6.4% გახლდათ.

თუმცა, უნდა ითქვას, რომ მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ სწორი განლაგება ზრდის ტემპებისა, არამედ ინტენსივობაც. ჩვენი ქვეყნის შემთხვევაში, იმდენად ჩამორჩება ქვედა კვანტილი ყველაზე მდიდარ კვანტილს, რომ ზრდის ტემპებში აღნიშნული განსხვავებები საკმარისი არ არის, კიდევ უფრო მეტი სხვაობაა სასურველი. ამის საილუსტრაციოდ შემოგთავაზებთ ხაზოვან დიაგრამას, სადაც ნაჩვენებია 2009 წლიდან 2016 წლამდე როგორ გაიზარდა განსხვავება საოჯახო მეურნეობების საშუალო შემოსავლების აბსოლუტურ მაჩვენებლებს შორის:

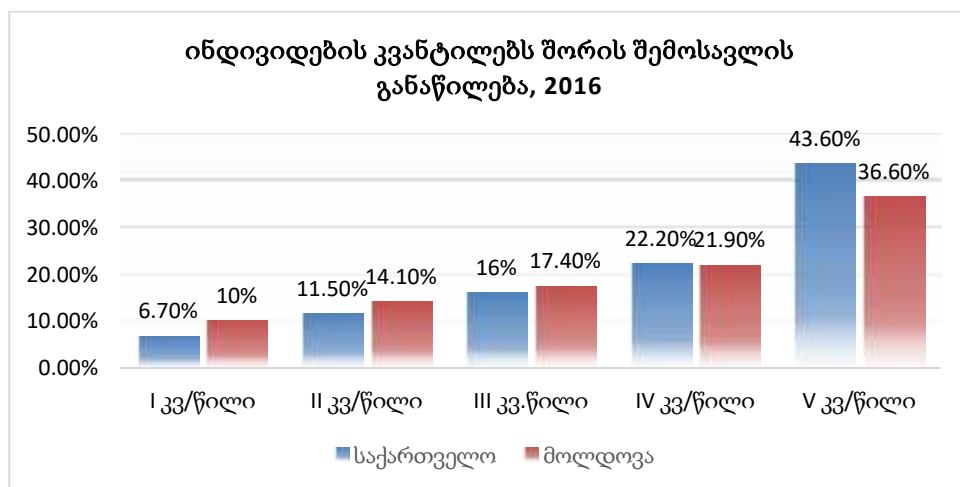

შინამეურნეობების ყველაზე ღარიბი კვანტილის წარმომადგენლისთვის დიდად მანუგეშებლად ვერ გამოიყურება უმდიდრეს კვანტილთან შედარებით 4%-ით უფრო სწრაფი ზრდა შემოსავლებში, როცა აბსოლუტურ მაჩვენებლებში მისი საშუალო შემოსავალი მხოლოდ 118.61 ლარით გაიზარდა, როცა უმდიდრესი კვანტილის საშუალო შემოსავლის ნამატი 851 ლარია. საბოლოოდ კი მისი შემოსავალი 9-ჯერ ჩამორჩება უმდიდრესი კვანტილის შემოსავლებს.

საინტერესო იქნება კვანტილებს შორის შემოსავლის განაწილების განხილვა ჩვენს შესადარ ქვეყნებში. მაგალითად, ინკლუზიური განვითარების ინდექსის განვითარებადი ქვეყნების რეიტინგში ჩვენზე ერთი ადგილით წინ მყოფი (31) მოლდოვა²⁹, რომელიც ჩვენსაგან ადმოსავლეთ ევროპის განვითარებადი ქვეყანაა. ვინაიდან მსოფლიო ბანკის მონაცემთა ბაზაში კვანტილებად ინდივიდები არიან დაყოფილი და არა შინამეურნეობები, ამ შემთხვევაში ორივე ქვეყნისთვის, საქართველოსა და მოლდოვასთვის, ვიყენებ ინდივიდუალურ კვანტილებს შორის განაწილებას, რომელიც, როგორც წესი, უფრო ნაკლებ უთანაბრობას აჩვენებს, ვიდრე შინამეურნეობებს შორის განაწილება. ეს სავარაუდოდ გამოწვეულია იმით, რომ მდიდარი ინდივიდები ერთი და იმავე შინამეურნეობებში იყრიან თავს და უთანაბრობის მაჩვენებელიც მეტი გამოდის საოჯახო მეურნეობების სტატისტიკაში.

მაშ ასე, წარმოვიდგინო საქართველოსა და მოლდოვას კვანტილებს შორის შემოსავლის განაწილების გრაფიკს 2016 წლის მონაცემების მიხედვით:

²⁹ World Economic Forum – The Inclusive Development Index 2018, Summary and Data Highlights

როგორც ხედავთ, მოლდოვას უფრო თანაბარი შემოსავლების განაწილება აქვს კვანტილებს შორის, ვიდრე ჩვენ. უმდიდრესი კვანტილი თუ ჩვენთან 43.6%-ს ფლობს, მოლდოვაში მათი მაჩვენებელი მთელი 7%-ით ნაკლებია. მოლდოვას პირველი 3 კვანტილი მეტ წილს ფლობს მათი ქვეყნის მთლიანი შემოსავლებიდან, ვიდრე ჩვენი დაბალშემოსავლიანი 3 კვანტილი ჩვენი შემოსავლებიდან. განსაკუთრებით აღნიშვნის ღირსია პირველი კვანტილის 10%-იანი მაჩვენებელი. აქედან, არც არის გასაკვირი, რომ მათი ჯინის კოეფიციენტი, მსოფლიო ბანკის მონაცემთა ბაზის მიხედვით, 2016 წელს იყო 26.3, როცა ჩვენი ჯინის კოეფიციენტი 36.5-ს შეადგენდა.³⁰ აღსანიშნავია, რომ ამ მაჩვენებლებს ადგილი აქვს ერთ სულზე შემოსავლის შემდეგ ფონზე: ჩვენი რეალური მშპ ერთ სულზე 2010 წლის დოლარებში 2016 წელს 4084\$ იყო, როცა მოლდოვასთვის იგივე მაჩვენებელი 2063\$-ს შეადგენდა, ანუ საქართველო ცხოვრების დონით მოლდოვას დაახლოებით 2-ჯერ აღემატება. თუ მშპ-ს აბსოლუტურ მაჩვენებლებს ავიღებთ, იქაც დაახლოებით იგივე განსხვავებას დავინახავთ. მიუხედავად ამისა, მოლდოვა მართლაც სამაგალითოა განვითარებად ქვეყნებს შორის ინკლუზიური ფაქტორების წარმატებულობით: დაბალი ჯინის კოეფიციენტებით, როგორც შემოსავლის, ასევე სიმდიდრის კუთხით, და ძალიან დაბალი სიღარიბის მაჩვენებლით. მათი მოსახლეობის რიცხოვნობა დაახლოებით 3 მილიონია. მოლდოვა წარმოადგენს სანიშნულ მაგალითს იმისა, რომ ჩვენნაირ განვითარებად და დაბალშემოსავლიან ქვეყანასაც შეუძლია ჰქონდეს შემოსავლებში დაბალი უთანაბრობა და დაბალი სიღარიბის დონე. საინტერესოა, რომ 2017 წელს მათი მშპ-ს 64.8% მომსახურების სფეროზე მოდიოდა, 21% მრეწველობაზე, ხოლო 14.2% სოფლის მეურნეობაზე, როცა 1989 წელს მომსახურების სფეროს მხოლოდ 24%-იანი მაჩვენებელი ჰქონდა.³¹ 1999 წლიდან, როცა მათი ჯინის კოეფიციენტი 42.6%-ს შეადგენდა, 2016 წლისთვის 26.3%-ზე ჩამოვიდა. ეს ხაზს უსვამს მოლდოვაში სწრაფად განხორციელებულ პოსტ-ინდუსტრიულ პროცესებს და მომსახურების სფეროს ზრდის დადებით გავლენას უთანაბრობის აღმოფხვრაზე, რაც სწორედ კუზნეცის მიერ იყო წამოყენებული, როგორც უთანაბრობის შემამცირებელი ფაქტორი. როგორც მოლდოვას შემთხვევაში ვხედავთ, შემოსავლებში უთანასწორობის დაბალი

³⁰ The World Bank, data.worldbank.org - Gini Index (World Bank estimate), Georgia, Moldova

³¹ www.indexmundi.com – Moldova GDP – composition by sector

მაჩვენებელი (ჯინის კოეფიციენტი) ემყარება ქვედა კვანტილების მაღალ წილს საერთო შემოსავლებში.

ამ საკითხს უკავშირდება კუზნეცის მიერ ჩამოყალიბებული, განვითარებადი ეკონომიკებისთვის დამახასიათებელი, კიდევ ერთი ფაქტორი. ეს არის კუზნეცის კონცეფცია განვითარებადი ქვეყნების ქვედა კვანტილებთან დაკავშირებით, რომლის მიხედვითაც განვითარებული ქვეყნების ქვედა კვანტილებისგან განსხვავებით, განვითარებადი ქვეყნების ქვედა კვანტილს არ შეიძლება საერთო შემოსავლებში 6-7%-ზე დაბალი წილი და ერთ სულზე საშუალო შემოსავალი მთლიანად ქვეყნის საშუალო შემოსავლის 0.6 ან 0.7-ზე ნაკლები ჰქონდეს, ვინაიდან ისედაც დაბალი საშუალო შემოსავლის კიდევ უფრო ნაკლები წილი ადამიანის ცხოვრებისთვის საკმარისი ვეღარ იქნება. რა ხდება ჩვენთან ამ მხრივ? როგორც პისტოგრამაზე დავინახეთ, ყველაზე დარიბი კვანტილის წილი საერთო შემოსავლებში არის 5.04%. გარდა ამისა, ვიყენებ კვანტილებად დაყოფილ და ინდივიდუალური შემოსავლების შესახებ მონაცემებს³², საიდანაც მარტივი კალკულაციებით ჩანს, რომ 2016 წელს ქვედა კვანტილის საშუალო შემოსავალი 89.95 ლარი, მეორე კვანტილისა კი 154.39 ლარია, რაც 2016 წლის საშუალო შემოსავლის (268.51 ლარი; ფულადი და არაფულადი შემოსავლების ჯამი გაყოფილი მოსახლეობის რიცხოვნობაზე), შესაბამისად, 0.34 და 0.58 წილს წარმოადგენს. ეს ნიშნავს, რომ არათუ მხოლოდ პირველი კვანტილი, არამედ ვერც მეორე კვანტილი ვერ აღწევს ისედაც დაბალი მშპ ერთ სულზე მაჩვენებლის 0.6 წილს. შინამეურნეობებს რომ დაავუბრუნდეთ, აქაც პირველი და მეორე კვანტილის ოჯახები საშუალოდ მთლიანი საშუალო შემოსავლის, შესაბამისად, 0.25 და 0.48 წილს ფლობენ.

ამ საკითხს მიყვავართ კუზნეცის შემდგომ კონცეფციამდე, სადაც ნათქვამია, რომ განვითარებადი ქვეყნებისთვის მაღალი უთანაბრობა განსაკუთრებით მძიმე იქნება. მართლაც, წინა აბზაცში მოყვანილი ინფორმაციის ფონზე, აშკარა ხდება, თუ რატომ არის ჩვენს ქვეყანაში სიღარიბის დონე ასეთი მაღალი - სიღარიბის აბსოლუტურ ზღვარს ქვემოთ მყოფი მოსახლეობის წილი 22%-ია, ანუ ქვეყანაში ყოველი მეხუთე ადამიანი სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ იმყოფება. ეს დიდწილად სწორედ შემოსავლებში მაღალი უთანასწორობით და ეკონომიკური ზრდის დაბალი ტემპით აიხსნება.

ამასთან, ეკონომიკურ და სოციალურ ინსტიტუტებზე ინდუსტრიალიზაციის საწყისი ეტაპის გავლენა მართლაც უთანაბრობის ზრდაში აისახა 1990-იან წლებში. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ინსტიტუციური განახლების პროცესი ნელი და მტკივნეული ტემპით მიმდინარეობდა, კიდევ უფრო მდიდრდებოდნენ მდიდარი ადამიანები, მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი კი გაჭირვებაში რჩებოდა. ვინაიდან შინამეურნეობების გამოკვლევებს საქსტატი მხოლოდ 2009 წლიდან აწარმოებს, ამ შემთხვევისთვის ვიყენებ კვლავ მსოფლიო ბანკის ინდივიდუალური შემოსავლების შესახებ ინფორმაციას, რომელიც 1996 წლიდან იწყება. კვანტილების შესახებ აღნიშნულ მონაცემებზე დაყრდნობით ჩანს, რომ უმდიდრეს და უღარიბეს კვანტილებს შორის განსხვავება მკვეთრად გაიზარდა 1996 წელს და 4-5 წლის განმავლობაში ნარჩუნდებოდა ეს სხვაობა. სავარაუდოდ, სხვაობის ზრდის პროცესი 1996 წლამდე რამდენიმე წლით ადრე დაიწყო, რის შესახებაც უბრალოდ სტატისტიკური მონაცემები არ გვაქვს. საბოლოო ჯამში, შეგვიძლია 1990-იანი წლები შემოსავლებში უთანაბრობის ზრდის წლებად მოვიხსენიოთ.

გარდამტეხი ფაზა

³² The World Bank - data.worldbank.org

კუზნეცის განსახლებებით, თუ ქალაქში 4-ჯერ მეტია ერთ სულზე შემოსავლის მანქანებელი, ვიდრე სოფელში, მაშინ უთანაბრობის შემცირება დაიწყება მას შემდეგ, რაც მოსახლეობის 30% ქალაქში იქნება დასახლებული, ხოლო თუ შემოსავლებში ქალაქი სოფელს 2-ჯერ აღემატება, უთანაბრობა კლებას დაიწყებს მაშინ, როცა მოსახლეობის ნახევარი ურბანულ დასახლებებში მოიყრის თავს. საქართველოში შემოსავლის სოფელსა და ქალაქს შორის განაწილების სტატისტიკა საქსტატს აქვს, თუმცა ეს სტატისტიკა გვიჩვენებს მონაცემებს 2006 წლიდან. ამის გამო, უნდა ვიმსჯელოთ მიმდინარე წლების მონაცემების მიხედვით. ჩემდა გასაკვირად, საქართველოს სოფლებში ერთ სულზე საშუალო შემოსავლები (საქსტატის მონაცემები სოფლის აბსოლუტურ შემოსავალზე გავყავი სოფლის მოსახლეობის რიცხოვნობაზე) ბევრად არ ჩამორჩება ქალაქად მაცხოვრებელთა საშუალო შემოსავლებს. 2011 წელს ქალაქში საშუალო შემოსავალი მხოლოდ 1.19-ჯერ აღემატებოდა სოფელში საშუალო შემოსავალს, 2016 წელს კი ეს განსხვავება 1.35 გახდა. აქედან უნდა დავასკვნათ, რომ ჩვენთან ინდუსტრიალიზაციისა და პოსტ-ინდუსტრიული პროცესი ჯერ კიდევ არ დაწყებულია მთელი სიმძლავრით. ასევე, კუზნეცის მაგალითებისგან განსხვავებით, რომლებიც 2 საუკუნის წინანდელ ტენდენციებს ხსნიან, ამჟამინდელი მსოფლიო ეკონომიკური მდგომარეობა სულ სხვაგვარია და შესაბამისად, ინდუსტრიალიზაციის მიმდინარე პროცესიც ჩვენს ქვეყანაში. ისიც საგულისხმოა, რომ მოყვანილი სტატისტიკა სრულყოფილად არ ასახავს საქართველოს ქალაქებსა და სოფლებს შორის ცხოვრების დონით არსებულ განსხვავებას. თუ კუზნეცის მსჯელობიდან არ ამოვვარდებით, ვინაიდან ჩვენთან ეს შეფარდება არის 1.35:1, რაც 2:1 შეფარდებას 1.48-ჯერ ჩამორჩება, ქალაქში მაცხოვრებელთა წილიც, შესაბამისად, 1.48-ჯერ უფრო მაღალ ნიშნულზე უნდა ავიდეს, რომ უთანაბრობის შემცირება დაიწყოს. გამოდის, რომ ჩვენთან უთანაბრობის შემცირება მას შემდეგ დაიწყება, რაც ქალაქში მოსახლეობის 75% დასახლდება. თუმცა, თუ გავითვალისწინებთ ქალაქსა და სოფელს შორის საშუალო შემოსავლების განსხვავების ზრდის ტენდენციასაც, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ურბანულ დასახლებებში მოსახლეობის 65-70%-ის დასახლებაც საკმარისი იქნება, რომ უთანაბრობის შემცირება დაიწყოს. 2018 წლისთვის ქალაქების მაცხოვრებელია საქართველოს მოსახლეობის 58.3%. თუ 2012-2018 წლების ზრდის ტემპს გამოვიყენებთ, მონაცემთა ჯაჭვური ზრდის ტემპის წესით პროგნოზირებისთვის, მივიღებთ, რომ ქალაქების მაცხოვრებელთა წილი 60%-ს მიაღწევს 2025 წელს, 65%-ს 2042 წელს, ხოლო 70%-ს 2058 წელს. თუ ეკონომიკური ზრდის ტემპი მართლაც გაიზრდება, 2025 წლისთვის ქალაქად დასახლებული მოსახლეობის 60%-თან ერთად, უკვე შესაძლებელი იქნება უთანაბრობის თანდათანობითი შემცირება.

აქვე აღვნიშნავ, რომ საიმონ კუზნეცის მიერ გამოკვლეული ქვეყნების, აშშ-ს, გერმანიის და ინგლისის, შემთხვევებში, უთანაბრობის ზრდის ფაზა დაახლოებით 60 წელი გრძელდებოდა. თუმცა, ეს ხდებოდა მე-19 საუკუნეში, და არ მგონია დღევანდელ, დაჩქარებულ, გლობალიზებულ და პოსტ-ინდუსტრიულ მსოფლიო ეკონომიკურ გარემოში ჩვენც 2050 წლამდე (1990-იანებიდან) უნდა ველოდოთ უთანაბრობის შემცირების პროცესს. ჩემი აზრით, თანამედროვე პირობებში, კუზნეცის მრუდის საწყისი ეტაპის დასრულება და უთანასწორობის ზრდის შეჩერება ბევრად მცირე დროშია შესაძლებელი, მაღალი ეკონომიკური ზრდისა და ინკლუზიური განვითარების მეშვეობით. დასკვნითი ფაზა კი, იქიდან გამომდინარე, რომ ის არამხოლოდ ეკონომიკურ, არამედ გარკვეულ სოციალურ-ინსტიტუციურ საკითხებსაც ეყრდნობა, შესაძლოა დროში უფრო გაწელილი, ნელი პროცესი გამოდგეს.

დასკვნითი ფაზა

რაც შეეხება დასკვნით ფაზას, სადაც უთანასწორობა შემოსავლებში ეკონომიკურ ზრდასთან ერთად მცირდება, მისი მახასიათებლები ნაკლებად სავარაუდოა უკვე განხორციელებული იყოს საქართველოს ეკონომიკაში. კუზნეცის მიხედვით, უთანაბრობის კლებას იწვევს დემოგრაფიული ფაქტორი, რომლის მიხედვითაც, შედარებით დაბალშემოსავლიან ოჯახებს მეტი შვილი ჰყავთ, ვიდრე მდიდრებს, და აქედან გამომდინარე, დროთა განმავლობაში, მდიდარ კვანტილებში მდიდრების კლებად რიცხოვნობას ზრდადი რიცხოვნობის შედარებით დაბალშემოსავლიანები ავსებენ. კონკრეტული მდიდრების სიმდიდრე შესაძლოა ნარჩუნდება, ან თუნდაც იზრდება კიდევ, მაგრამ ვინაიდან კვანტილში შინამეურნეობების ფიქსირებული რიცხოვნობა იგულისხმება, დაბალი შობადობის გამო კლებადი მდიდარი შინამეურნეობების ადგილს, რიცხოვნობაში ზრდადი დაბალშემოსავლიანი შინამეურნეობები იკავებენ. ერთ კვანტილში თავს იყრიან კიდევ უფრო გამდიდრებული, მაგრამ მცირე ოდენობის მდიდარი შინამეურნეობები და შედარებით დაბალშემოსავლიანი ოჯახები. ამის გამო, დროთა განმავლობაში, ხდება შედარებითი გამოთანაბრება კვანტილებს შორის. უნდა ითქვას, რომ ეს არის ის ერთ-ერთი პროცესი, რომელიც უთანაბრობის კლებას გრძელვადიან პერიოდში ასწრებს, და არა დროის მოკლე მონაკვეთში.

შემდეგი ორი ფაქტორი სტრუქტურულია: ეკონომიკის დინამიკურობა - ახალი დარგების განვითარება და მომსახურების სფეროს ზრდა. საქართველოს ეკონომიკაში სტრუქტურული ცვლილებები ნამდვილად მიმდინარეობს. თუ 2006 წელს მთლიანი შიდა პროდუქტის დარგობრივ სტრუქტურაში მოწინავე ადგილებს სახელმწიფო მმართველობა და ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დახმარება იკავებდნენ, 2017 წელს ისინი, შესაბამისად, მეოთხე და მეშვიდე ადგილებზე იმყოფებიან, ხოლო მოწინავე ადგილებს უთმობენ ვაჭრობას, მრეწველობას და ტრანსპორტი/კავშირგაბმულობას. ეს ფაქტორი, თავისთავად, უთანასწორობის შემცირებას ემსახურება, ვინაიდან, თუ მაღალშემოსავლიანი ჯგუფების წარმომადგენლები თავის მოგროვებულ აქტივებს ახალი, მზარდი და მაღალ მოგებიანი დარგებისკენ არ მიმართავენ, მათი არსებული აქტივებიდან, ახალი დარგების წარმომადგენლების აქტივებთან შედარებით, გრძელვადიანი ამონაგები მნიშვნელოვნად შემცირდება. შესაბამისად, წარმოების დარგების სწრაფი ცვლილებები მდიდარი მოსახლეობის პოზიციების შერყევას და დაბალშემოსავლიანი მოსახლეობისთვის გამდიდრების შანსს ნიშნავს.

თანდათანობით იზრდება მომსახურების სფეროს შემოსავლები, რაც ასევე მეტ შანსს აძლევს დაბალშემოსავლიან მოსახლეობას, ვინაიდან ის დამოკიდებულია არა სოციალურ სტატუსზე ან სიმდიდრის ქონაზე, არამედ პროფესიონალიზმსა და კონკურენტუნარიანობაზე. როგორც მოლდოვას მაგალითზე ვნახეთ, მათი საოცრად დაბალი უთანასწორობა შემოსავლებში, სხვა ფაქტორებთან ერთად, სავარაუდოდ, მომსახურების მშპ-სთან მეკეთრად გაზრდილმა წილმა (64.8%) გამოიწვია. მაღალი დონის პროფესიონალების ჩამოყალიბებას შესაბამისი განათლების სისტემა სჭირდება, რაც ამ მხრივაც აუცილებელს ხდის განათლებაზე აქცენტის გაკეთებას.

საბოლოოდ, კუზნეცის მიხედვით, უთანაბრობა მცირდება არა იმდენად სოფელში დარჩენილი დაბალშემოსავლიანი მოსახლეობის წილის ზრდით, არამედ ურბანულ დასახლებაში მყოფი დაბალშემოსავლიანი მოსახლეობის მოძლიერებით, რაც აყალიბებს ძლიერ საშუალო ფენას, ზრდის შუა 3 კვანტილის წილს და ამცირებს უმდიდრესი კვანტილის მანქნეებელს. ქალაქში ახლად დასახლებული მოსახლეობა ნელ-ნელა წარმატებით მკვიდრდება, მათი შვილები კი პირდაპირ ურბანულ გარემოში იბადებიან, ადაპტაციის პერიოდი აღარ სჭირდებათ და მომავალში უკეთეს შანსებს ფლობენ, რათა შექმნან ძლიერი საშუალო ფენა. ამასთან,

ძველად დამკვიდრებული მოსახლეობა დროთა განმავლობაში ალღოს უძებს ახალ სისტემას, ახალ გარემოს და ახერხებს წინსვლას ზემოთ ნახსენებ სტრუქტურულ გარდაქმნებში თავის დამკვიდრების გზით. ეს ფაქტორიც გრძელვადიანი მოქმედებით ხასიათდება. საქართველოში 2018 წელს მოსახლეობის 58% ქალაქებში ცხოვრობს, ამ მაჩვენებლის ზრდის ტემპის გათვალისწინებით კი უნდა ვივარაუდოთ, რომ ის 50%-ს დიდი ხნის წინ გადასცდა (1969 წელს). ეს იძლევა იმის თქმის საშუალებას, რომ ურბანული დასახლებების დაბალშემოსავლიანი მოსახლეობის მოძლიერების პროცესი დაწყებული უნდა იყოს, თუმცა რამდენ ხანში მიაღწევს ის სრულ რეალიზაციას, მხოლოდ ეკონომიკურ ზრდასა და მის ინკლუზიურობაზეა დამოკიდებული.

და ბოლოს, მნიშვნელოვანია ურბანული მოსახლეობის დაბალშემოსავლიანი ნაწილის პოლიტიკური ძალაუფლების ზრდა. პოლიტიკური გადაწყვეტილებები და საკანონმდებლო ცვლილებები, რომლებიც პირდაპირ ემსახურება შემოსავლებში უთანაბრობის შემცირებას, სწორედ ამ ჯგუფების ნაკარნახევია, ვინაიდან დემოკრატიულ სისტემაში პოლიტიკოსები უმრავლესობის დაკვეთას ასრულებენ, უმრავლესობისა, რომელიც უმდიდრესი კვანტილისგან განსხვავებით, უკმაყოფილოა თავისი ყოფით და საკუთარი მდგომარეობის გაუმჯობესებას ითხოვს. საქართველოში ამ ფაქტორის არსებობას ისიც ადასტურებს, რომ საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროსთვის ასიგნებების სახით 2017 წელს 3,415,800,000 ლარი იყო გამოყოფილი, რაც საქართველოს 2017 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის 29%-ია, ხოლო მშპ-ს 9.11%³³.

საბოლოოდ, კუზნეცი თავის მოდელში უთანაბრობის მარტივ საზომად იყენებს უმდიდრესი და უღარიბესი კვანტილების შემოსავლების წილებს შორის სხვაობას და ამ სხვაობის ცვლილებას დროთა განმავლობაში ეკონომიკურ ზრდასთან ერთად. ვინაიდან საოჯახო მეურნეობების შესახებ მონაცემები მხოლოდ 2009 წლიდან გვაქვს, კვანტილებს შორის აღნიშნული სხვაობები ინდივიდუალური შემოსავლების კვანტილებზეა გაკეთებული, რომლის მონაცემთა ბაზაც 1996 წლიდან იწყება. ქვემოთ შემოთავაზებულია ხაზოვან დიაგრამას, სადაც ასახულია საქართველოს უმდიდრეს კვანტილსა და უღარიბეს კვანტილს შორის არსებული სხვაობა:

როგორც ხედავთ, დიაგრამა ვერ გვიჩვენებს ზუსტად კუზნეცის მრუდის ანალოგიას, თუმცა ამის მოლოდინი არც უნდა გვქონოდა. მეტად სავარაუდოა, რომ ეს დიაგრამა მცირედი ნაწილია უფრო ფართო მრუდისა, რომლის განვითარებაც

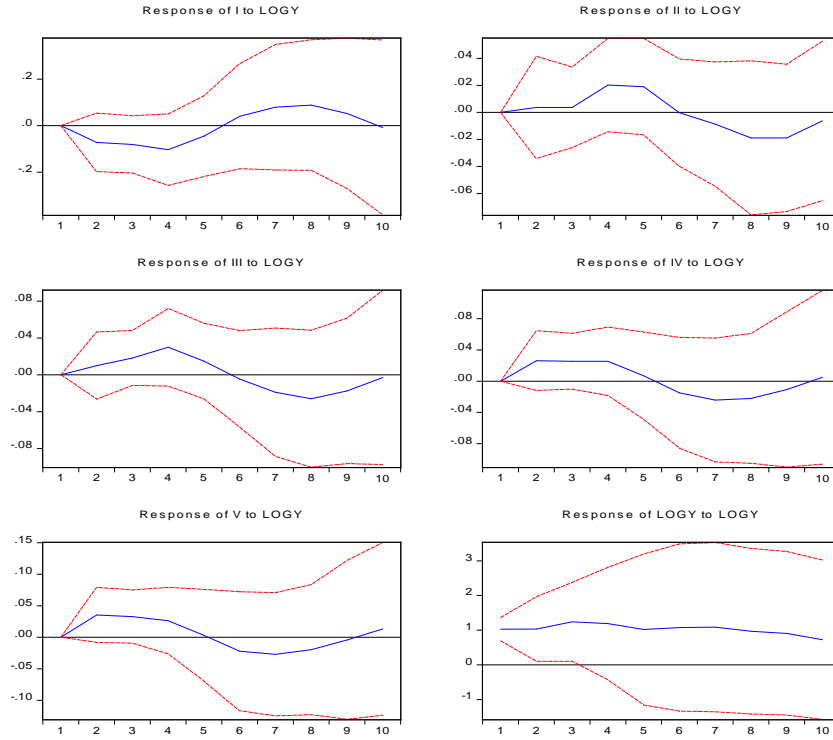
³³ საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტი 2017, თავი VI - საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ასიგნებები, www.mof.ge

დროთა განმავლობაში გამოიკვეთება. ამ შემთხვევაში შემიძლია გამოვთქვა მოსაზრება, რომ უთანაბრობის ორივე აღმავალი პერიოდი (სადაც სხვაობა იზრდება), 1996-1998 (სავარაუდოდ 1996-მდე დაწყებული) და 2004-2010 კუხნეცის მრუდის საწყისი სტადიის ფაქტორებისგან იყო გამოწვეული. საბჭოთა კავშირის დანგრევამ და საქართველოს სუვერენულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებამ, 90-იან წლებში ეკონომიკური და სოციალურ-ინსტიტუციური გარემოს ცვლილებები გამოიწვია. ამ ინსტიტუციურ ნგრევას, როგორც ჩანს, მართლაც მოჰყვა დაბალი ეკონომიკური ზრდის ფონზე, მხოლოდ მდიდრების (კიდევ უფრო) გამდიდრება და უთანაბრობის გაზრდა შემოსავლებში. შემდეგ, 2004 წლამდე დაღმავალ პერიოდზე რთულია საუბარი, თუმცა იმის თქმა ნამდვილად შეიძლება, რომ უთანაბრობის შემცირება კუხნეცის ფაქტორებს არ გამოუწვევიათ, ვინაიდან, საწყისი და დასკვნითი ფაზის ფაქტორები ესეთ მცირე მონაკვეთში არ ენაცვლებიან ერთმანეთს. შემდეგ, 2010 წლამდე აღმავალი მონაკვეთი, უთანაბრობის ზრდა, კვლავ ინსტიტუციურმა განახლებამ გამოიწვია, რაც ახალი ხელისუფლების მოსვლით იყო განპირობებული 2003 წლიდან. როგორც წინა შემთხვევაში, აქაც ინსტიტუციური ნგრევით და ცვლილებებით მდიდრებმა ისარგებლეს, დაბალშემოსავლიან ფენებს კი ადაპტაციისთვის მეტი დრო დასჭირდათ. 2010 წლიდან მოყოლებული ჩანს უთანაბრობის კლების ტენდენცია, რაც მიგვანიშნებს, რომ ურბანულ დასახლებაში მყოფი მოსახლეობის დაბალშემოსავლიანი ნაწილი მოძლიერებას იწყებს. ამასთან, მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სახელმწიფო პოლიტიკა და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან კოორდინირებული მუშაობა. ვიმედოვნებ, რომ უთანაბრობაში დაღმავალი ტრენდი მართლაც კუხნეცისეული დასკვნითი ფაზის დასაწყისია.

იმისათვის, რომ კიდევ უფრო მრავლისმთქმელი გამეხადა საქართველოს ეკონომიკაში უთანაბრობის ტენდენციებისა და მისი ეკონომიკურ ზრდასთან კავშირი, გამოვიყენე სტატისტიკური პროგრამა ვიეწს, რომელშიც ვექტორული ავტორეგრესიის მოდელით (V დ) დავაკავშირე ინდივიდუალური შემოსავლების კვანტილება დასაწყისი მონაცემები და მშპ ერთ სულზე ზრდის ლოგარითმული ფუნქცია. იმპულს-დესპონსე (იმპულსი-ასახვა) ანალიზი კარგად ასახავს მშპ

ერთ სულზე ზრდის გავლენას თითოეული კვანტილის შემოსავლების წილზე:

Response to Cholesky One S.D. (d.f. adjusted) Innovations ± 2 S.E.

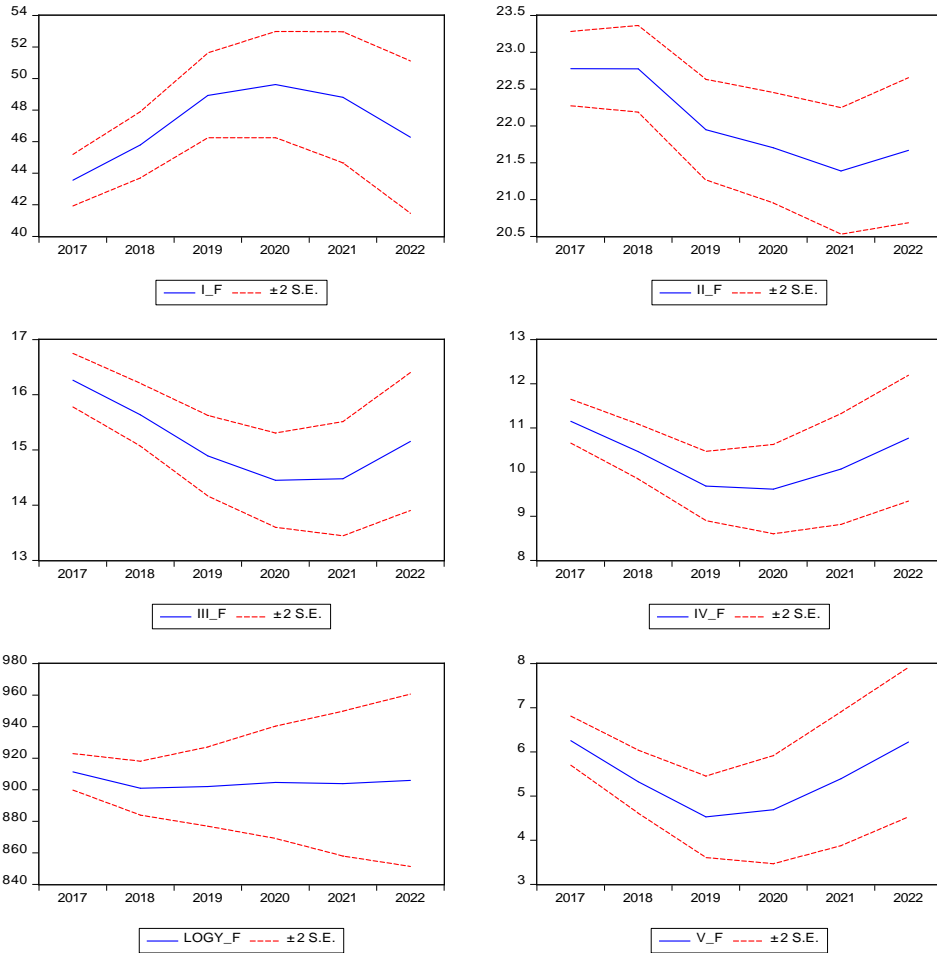
როგორც გრაფიკებიდან ჩანს, მშპ ერთ სულზე ზრდის 1%-ით გაზრდილი მაჩვენებელი ამცირებს უმდიდრესი კვანტილის წილს მთლიან შემოსავლებში და ზრდის ყველა დანარჩენი კვანტილების წილებს. ყველაზე დაბალშემოსავლიანი კვანტილის წილი დაახლოებით 0.04-ით იზრდება (მაგ: $6+0.04=6.04\%$). აღნიშნული ეფექტი დაახლოებით 5 წლის განმავლობაში ნარჩუნდება. მშპ ერთ სულზე ზრდის პროცესის გაგრძელებასთან ერთად კი ეს ეფექტი მუდამ განახლებადია.

გარდა ამისა, აღნიშნული მოდელით გავაკეთე პროგნოზი, სადაც ასახულია კვანტილების შემოსავლების წილების მომავალი ცვლილებები:

პროგნოზიდან ირკვევა, რომ პირველი (ამ შემთხვევაში უმდიდრესი) კვანტილის წილი 2020 წლამდე ზრდას განაგრძობს, 50%-მიუახლოვდება, შემდეგ კი შემცირებას დაიწყებს. სიმდიდრით მეორე კვანტილის შემოსავლების წილი 2018 წლიდან 2021 წლამდე შემცირდება, ბოლოს კი მცირედით ზრდის ტენდენცია ჩანს. მესამე და მეოთხე კვანტილების შემოსავლებიც 2020 წლამდე შემცირდება, ხოლო ყველაზე დაბალშემოსავლიანი კვანტილის წილი 2019 წლამდე შემცირდება, 5%-ს ჩამოსცდება, ხოლო შემდეგ ზრდას დაიწყებს. ქვედა კვანტილი, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ყველაზე მეტად არის დამოკიდებული მშპ ერთ სულზე ზრდის მაჩვენებელზე. პროგნოზშიც, ბოლოს წინა დიაგრამაზე ჩანს, მცირე ჩავარდნა აქვს 2018 წლის მშპ ერთ სულზე ზრდის ტემპს, რაც დიდწილად განაპირობებს ქვედა კვანტილის ვარდნასაც 2019 წლამდე. მართლაც, ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დოკუმენტში, ძირითადი ეკონომიკური და ფინანსური ინდიკატორების ნაწილში, საბაზისო სცენარში ჩანს, რომ მშპ ერთ სულზე ზრდის ტემპი 2017 წელს არსებული 10.25%-იანი მაჩვენებელიდან 2018 წელს ჩამოქვეითდება 8.16%-იან

მაჩვენებელზე³⁴, რაც ჩემმა V ლ მოდელმაც ზუსტად განსაზღვრა. ეს კიდევ უფრო მეტ ავთენტურობას მატებს გაკეთებულ პროგნოზს.

დასკვნა

კუზნეცის მრუდის საწყისი ფაზის ფაქტორების ანალიზი ცხადყოფს, რომ წარმოდგენელია, მოვლენების ბუნებრივი დინებით განვითარებისას, უთანაბრობა შემოსავლებში კიდევ უფრო გაიზარდოს. ამის თქმის საშუალებას შემდეგი ფაქტები მაძლევს: 1. საქართველოში უთანაბრობა უკვე საკმარისად გაზრდილია და კუზნეცის თვალსაზრისს განვითარებად ქვეყნებში უმდიდრესი კვანტილის დიდი წილისა და საშუალო ფენის დაბალი შემოსავლების შესახებ, სრულებით ამართლებს. ამავე ფაქტორის გაგრძელებაა ის ფაქტი, რომ ყველაზე დაბალშემოსავლიანი 2 კვანტილის საშუალო შემოსავლები მთელი მოსახლეობის საშუალო შემოსავლებთან მიმართებით მხოლოდ 0.34 და 0.58 წილს შეადგენს, პირველი კვანტილი კი საერთო შემოსავლის მხოლოდ 5%-ს შეადგენს. როგორც ვხედავთ, ეს მაჩვენებლებიც იმდენად დაბალია, რომ აღარ უნდა გაუარესდეს. 2. კუზნეცის თქმით,

³⁴ ძირითადი ფინანსური და ეკონომიკური ინდიკატორები (საბაზისო სცენარი), დანართი 1.1, www.mof.ge

უთანაბრობა შემოსავლებში განსაკუთრებით მძიმე იქნება განვითარებად ქვეყნებში, რაც საქართველომ უკვე გამოცადა. 2017 წელს ჩვენთან სიღარიბის აბსოლუტური მაჩვენებელი 22%-ს შეადგენდა (2007 წელს 39%), რაც ნიშნავს, რომ ქვეყანაში ყოველი მეხუთე ადამიანი სიღარიბის ზღვარს ქვემოთაა, უმუშევრობის დონე კი 14% (არაოფიციალური დასკვნებით ეს მაჩვენებელი მეტსაც შეადგენს). 3. ეკონომიკურ და სოციალურ ინსტიტუციებზე განვითარების ახალმა სტადიამ ჩვენი ქვეყნისთვის უკვე იმოქმედა უარყოფითად, უთანაბრობის ზრდის პერიოდები ემთხვევა საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომ პერიოდს და 2003 წელს ახალი ხელისუფლების მოსვლას სათავეში. 4. ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლები ბოლო წლებში უკეთესის არსებობის სურვილს ბადებდა, განსაკუთრებით 2013-16 წლებში. 5. თუ, კუზნეცის მიხედვით, მე-19 საუკუნეში უთანაბრობის ზრდის პროცესი 60 წელი გრძელდებოდა, დღევანდელ რეალობაში, დანქარებულ, გლობალიზებულ და ტექნოლოგიებით დატვირთულ მსოფლიოში, ამ პროცესის ხანგრძლივობა შესაძლოა განახევრდა კიდევ. საქართველოში ეს პროცესი 1990-იანი წლებიდან დაიწყო და სრულიად საკმარისი დროა გასული უთანაბრობის ზრდის ფაზის რეალიზებისთვის. როგორც ხედავთ, კუზნეცის მრუდის საწყისი, უთანაბრობის გაზრდის, ფაზის ეს ფაქტორები საქართველოსთვის აჩვენებს, რომ საქართველოში უთანაბრობა საკმარისად გაიზარდა იმისათვის, რომ კუზნეცის მრუდის საწყისი ფაზა დასრულდებულად, ან დასრულების პროცესში მყოფად გამოვაცხადოთ.

დასკვნითი (უთანაბრობის შემცირების) ფაზის ფაქტორები კი ცხადყოფს, რომ საქართველოში უთანაბრობის შემცირების პროცესი ნელ-ნელა აქტიურდება. 1. ქალაქებსა და სოფლებში მაცხოვრებელთა რიცხოვნობის ანალიზიდან ვაჩვენებ, რომ 2025 წლისთვის ქალაქებში მაცხოვრებელთა წილი მთელ მოსახლეობაში 60% იქნება, რაც, კუზნეცის მიხედვით, უთანაბრობის შემცირების პროცესს განაპირობებს. 2. ეკონომიკის დინამიკურობის ფაქტორიც თავის როლს თამაშობს ჩვენს ეკონომიკაში. უკანასკნელი 10 წლის განმავლობაში მოწინავე დარგები გახდნენ ვაჭრობა და მრეწველობა. დინამიკური სტრუქტურული გარდაქმნები ხელს უწყობს ღარიბი მოსახლეობისთვის გამდიდრების შანსების გაჩენას. მომსახურების სფეროს ზრდაც, თავის მხრივ, ამცირებს უთანაბრობას. მოლდოვას მაგალითზე ვნახეთ, რომ ჩვენნაირ, ჩვენზე უფრო ღარიბ ქვეყანასაც კი შეუძლია ჰქონდეს დაბალი უთანასწორობა შემოსავლებში. მათი ეკონომიკის სტრუქტურიდან კი ირკვევა, რომ მომსახურების სფერო შეადგენს მშპ-ს თითქმის 65%-ს. 3. კუზნეცის მიხედვით, უთანაბრობა მცირდება ურბანული დასახლებების დაბალშემოსავლიანი მოსახლეობის მოძლიერებით, გამდიდრებით, რომლებიც ქმნიან ფინანსურად ძლიერ საშუალო ფენას. თუ გავითვალისწინებთ საქართველოში ქალაქებში მაცხოვრებელთა რიცხოვნობის ზრდის ტენდენციას (2008-2018), ქალაქებში მაცხოვრებელთა წილი მთლიან მოსახლეობაში 50%-ს დიდი ხნის გადამცდარია (1969 წელს), რაც მაფიქრებინებს, რომ ურბანული დასახლებების დაბალშემოსავლიანი ფენის დიდი ნაწილის ადაპტაციის პერიოდი დასრულებული უნდა იყოს და მოძლიერებას უნდა იწყებდეს. 4. მნიშვნელოვანია ამ დაბალშემოსავლიანი მოსახლეობის პოლიტიკური ძალაუფლება. პოლიტიკოსები არ დაუშვებენ უთანაბრობის კიდევ უფრო ზრდას და მოსახლეობის დიდი წილის გაწბილებას. 5. დამატებით ფაქტორს წარმოადგენს ჩემს მიერ გაკეთებული ანალიზი და პროგნოზი. რეგრესიული ანალიზის მიხედვით, მშპ ერთ სულზე ზრდის მაჩვენებელი სტატისტიკურად მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მხოლოდ პირველ კვანტილზე და თანაც პოზიტიურად მოქმედებს მასზე. ამასთან, V ლ მოდელის პროგნოზიდან ირკვევა, რომ მცირე ჩავარდნის შემდეგ, რომელსაც ადგილი 2019 წელს ექნება, პირველი კვანტილის წილი მთლიან შემოსავლებში ზრდას განაგრძობს (ეს პროცესი 2010 წლიდან არის დაწყებული). ამას ემატება ჯინის კოეფიციენტის კლებადი ტენდენცია. საბოლოოდ, კუზნეცის მრუდის დასკვნითი ფაზა საქართველოში

სავარაუდოდ, ან 2010 წელს დაიწყო, ან მცირე რყევების შემდეგ უახლოეს წლებში (შესაძლოა 2019 წლიდან, 2025 წელს კი უკვე აქტიურად უნდა მიმდინარეობდეს) დაიწყება ურბანული მოსახლეობის კიდევ უფრო ზრდის და მოძლიერების კვალ-დაკვალ. ეს, თავის მხრივ, ნიშნავს საქართველოს ეკონომიკის ინკლუზიურობის ზრდას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. მთლიანი გამოშვების სტრუქტურა 2017 წელს - www.geostat.ge
2. საქართველოს მაკროეკონომიკური განვითარება და ტენდენციები - საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო 2017, www.mof.ge
3. საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტი 2017, თავი VI - საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ასიგნებები, www.mof.ge
4. ძირითადი ფინანსური და ეკონომიკური ინდიკატორები (საბაზისო სცენარი), დანართი 1.1, www.mof.ge
5. **Alfredo Saad-Filho** – *Growth, Poverty and Inequality: From Washington Consensus to Inclusive Growth*, November 2010, Economic & Social Affairs
6. **Elena Ianchovichina, Susanna Lundstrom** - *Inclusive Growth Analytics*, The World Bank, March 2009
7. **Phillip Swagel, Cynthia Boruchowicz** - *Policies to Address Income Inequality and Increase Economic Opportunities for Low-Income Families*, 2017
8. **Robert J. Barro** - *Inequality and Growth Revisited*, January 2008
9. **Simon Kuznets** - *Economic Growth and Income Inequality*, The American Economic Review, Vol. 45, No. 1 (Mar., 1955), pp. 1-28
10. **The World Bank**, data.worldbank.org - *Gini Index (World Bank estimate)*, Georgia, Moldova
11. **World Economic Forum** – *The Inclusive Development Index 2018, Summary and Data Highlights*
12. www.indexmundi.com – *Moldova GDP – composition by sector*
13. www.data.worldbank.org - The World Bank

Luka Lazviashvili

THE ANALYSIS OF INCOME DISTRIBUTION IN GEORGIA BASED ON SIMON KUZNETS METHODOLOGY

Expanded summary

The research reported here is taken from my Master's Thesis “*Macroeconomic Policy of the Inclusive Economic Growth*” which I successfully defended at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University in July 2018. It's the part of the third chapter of my thesis, compressed and refined for being published. (*Special thanks to the Doctor of Economics, Professor and my thesis supervisor Mr. Nodar Khaduri who made a great contribution with his critical remarks and advices.*)

The major aim of the article is to analyse the income distribution in Georgia by Simon Kuznets methodology and to depict the final result on the Kuznets Curve. The Kuznets Curve is still actual in the modern economic theory. It reflects the concept of how economic growth affects the inequality³⁵ and, since there are not many enquiries about that subject and the Kuznets theory is still authentic looking at empirical data,³⁶ it remains as a major concept of the

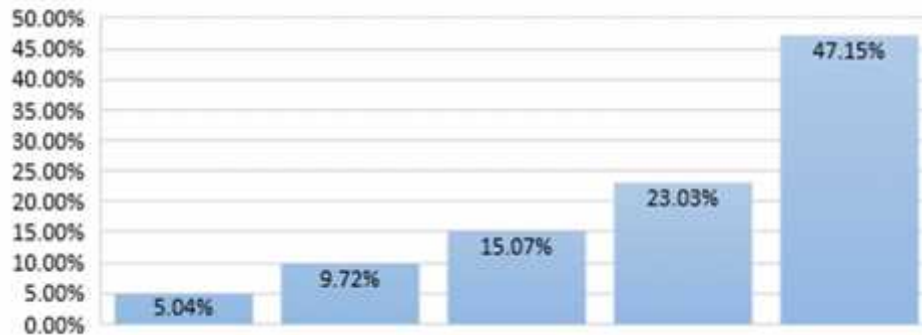
³⁵ **Simon Kuznets** - *Economic Growth and Income Inequality*, The American Economic Review, Vol. 45, No. 1 (Mar., 1955), pp. 1-28

³⁶ **Robert J. Barro** - *Inequality and Growth Revisited*, January 2008

underlined connection.³⁷ Georgia hasn't gone through the natural and stable way of economic development in recent centuries what was done by western developed countries. The development of Georgian economy was forcibly obstructed and then abruptly became sovereign in 90s of the twentieth century, since then, both simultaneously but not one after another, the industrial and the post-industrial developments are in progress. So, we should not expect that Kuznets Curve will be perfectly replicated in Georgian economy. In the research below I will try to explain the recent income distribution tendencies in the economy of Georgia according to the Simon Kuznets ideas and draw an outline of the most possible future scenario. *(There is always National Statistics Office of Georgia wherever the source of data is not indicated)*

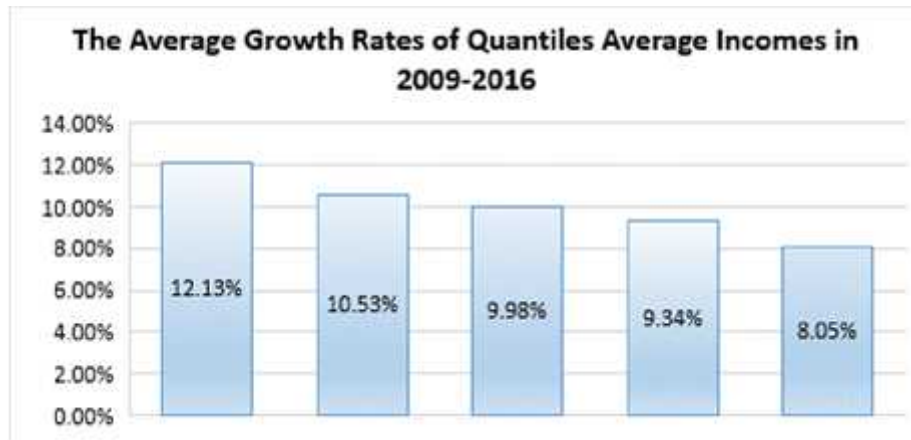
The Kuznets Curve consists of increasing and decreasing parts with the bending interval between them. One of the first idea articulated by Kuznets about the inequality is that excessive share of the total income in hands of highest-income quantile (20%) of the population is the reason of a high inequality in the developing countries. The middle 3 quantiles are close to the lowest quantile while the top quantile is much higher with it's income share than the 4th quantile. That means the country has not the strong middle class. Let's see the distribution of income in Georgia. I collected the data about household incomes from the National Statistics Office of Georgia website (the data is from 2009 to 2016), sorted it in ascending order, formed the 20 % quantiles and got the picture which fully approves the mentioned idea. In 2009, the distribution of the total income between 20% quantiles was 4.20%, 8.89%, 14.23%, 22.58%, 50.10%. In 2016 it was little bit better in terms of equality but only slightly. The top quantile is still a way above the other quantiles.

Distribution of the Total Income between 20-Quantiles of Population of Georgia, 2016

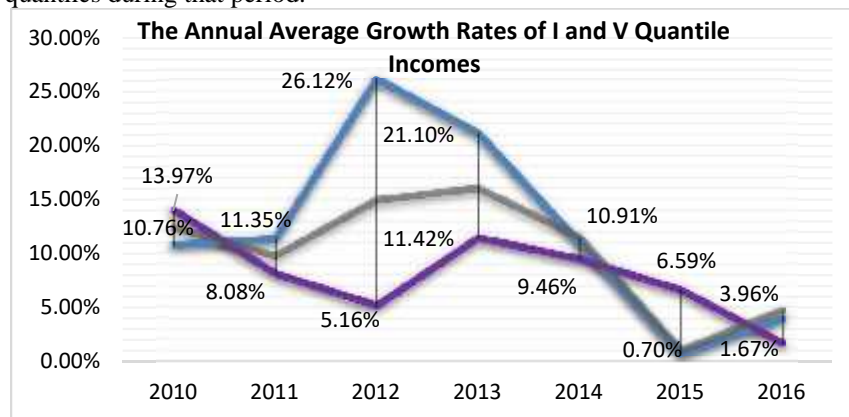

The little improvement towards the equality from 2009 to 2016 was driven by different pace of average income growth between quantiles.

³⁷ **Alfredo Saad-Filho** – *Growth, Poverty and Inequality: From Washington Consensus to Inclusive Growth*, November 2010, Economic & Social Affairs

As lower quantile we look the higher growth rate it has, that's the ideal arrangement for inclusive economic growth. Here is the chart representing the annual growth rates for 1st and 5th quantiles during that period.

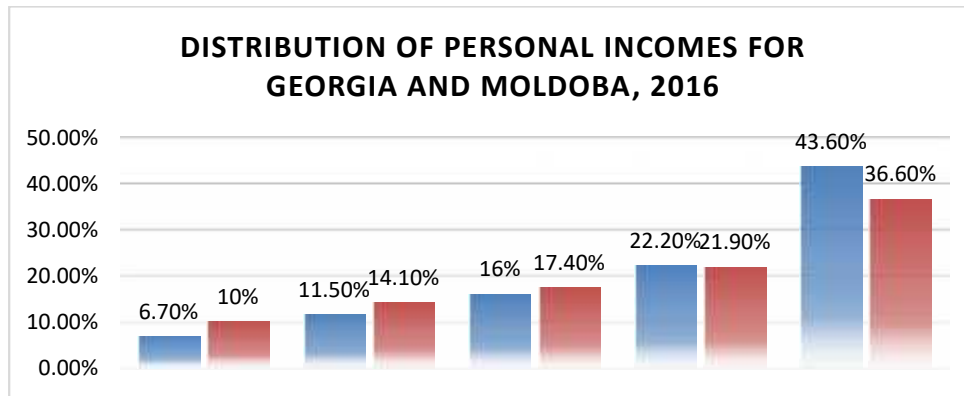

As the chart shows, the best year in terms of improvement towards equality was 2012, when the lowest quantile income increased by 26.12% while the top quantile income by only 5.16%. In that year, poverty rate in Georgia dropped from 34.1% to 30%. Hence, it was the most successful year for inclusive development with that two improvements.

However, those improvements can't be relieving for the poor people in Georgia. In absolute terms the top quantile average income went up by 851 GEL while the lowest quantile average income increased by only 118.61 GEL. Their average income is 9 times lower than the highest quantile average income. Therefore, not only the correct arrangement is enough but also higher difference in growth rates is needed.

To compare Georgian economy with the economy of about our level, the good example is Moldova which is on 31th place in the Inclusive Development Index ranking for developing countries. Georgia is on the 32th spot in that ranking.³⁸

³⁸ World Economic Forum – *The Inclusive Development Index 2018, Summary and Data Highlights*

The chart demonstrates the difference between Georgian and Moldavian distribution of personal incomes. It's apparent that Moldova (orange bars) has much more equal distribution between its quantiles than Georgia (blue bars). Although Moldova is 2 times lower real GDP per capita country than Georgia (4084\$ to 2063\$ in 2016, 2010 US dollar), their income distribution is bright example of how developing country can have the high equality. Exploring their economy I found out that service section share of GDP from 24% in 1989 became 64.8% in 2017. That is another crucial idea of Kuznets. Rising share of service section in economy will lead to the decreasing inequality in long term. Georgia has to press on that factor.

Moreover, according to Kuznets, the emergence of the new industrial system has shattering effects on long-established pre-industrial economic and social institutions. Indeed, Georgia suffered its growing phase of inequality in 1990s when Soviet Union was finally abolished and the country became a sovereign republic, where new institutional system was established. That led the economy to the increased inequality.

According to the Kuznets numerical illustration, the turning point of the curve comes when the half of the total population is settled in cities given that proportion of average incomes between agriculture and all other sectors is 1:2. Since the proportion in Georgia was 1:1.35 in 2016. That numbers highlight the industrial and post-industrial underdevelopment of Georgia. In 2018, 58.3% of Georgians are living in urban areas of country. With simple calculations, and considering the widening gap between the average incomes of agriculture and other sectors, also predictions about high economic growth, I assume that 60% settled in urban areas will be sufficient for turning point for being activated and that time will come in 2025.

Also, I want to stress on the fact that Simon Kuznets analysis was about 19th and 20th century tendencies when that each phases were continued for about 60 years. Today, in a modern, globalised and hectic world economy we should not assume that the country needs still 60 years to overcome the inequality growth phase. In Georgia's case, the inequality rising phase definitely shouldn't last until 2050 (from 1990s).

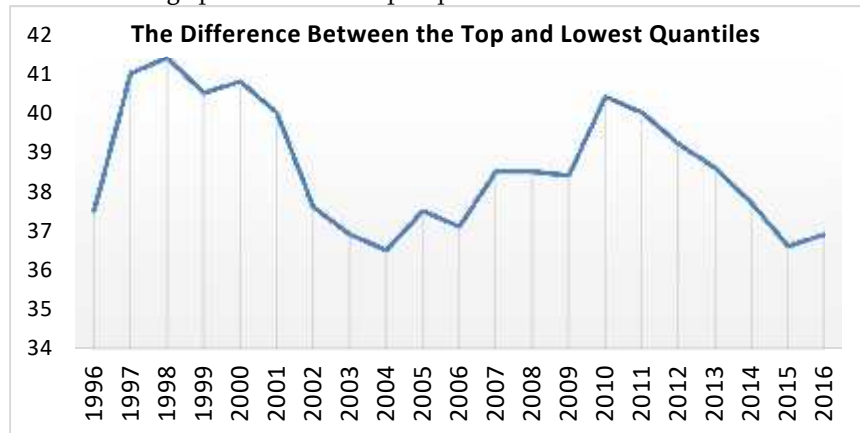
We talked about the first (inequality rising) and turning point phases. Now about the last phase which is the inequality decreasing phase of Kuznets Curve. The factors of that phase are barely realized in Georgian economy for now but the time for that is not far. The first factor, according to Kuznets, which leads to increase the income inequality is demographic. Usually poor people have more children than rich people. Therefore in long

term the quantity of the rich people who were rich years ago shrinks and the quantity of relatively lower-income people raises. That means that over the time top quantiles are fulfilled with previously lower quantile people. Hence the inequality diminishes.

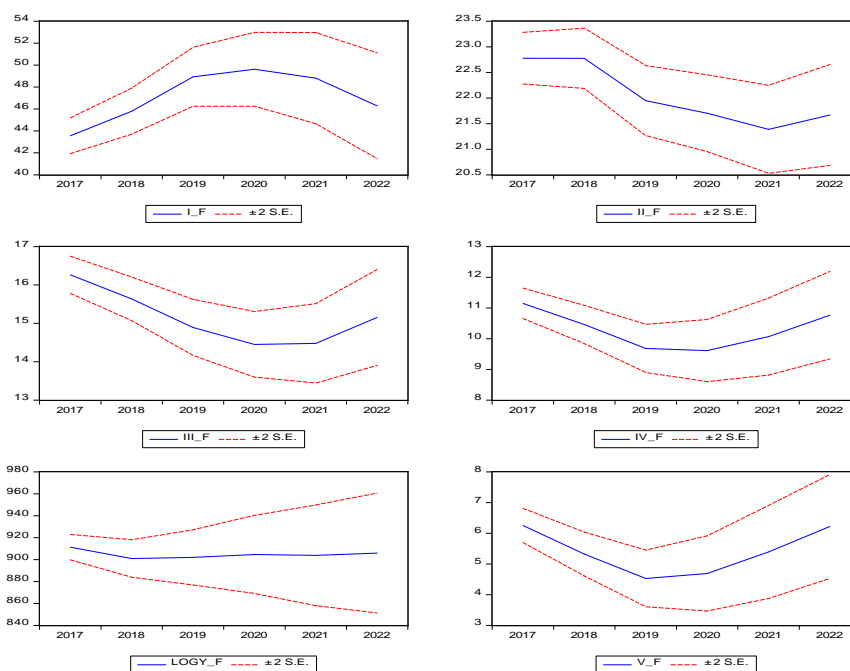
The second and third factors of decreasing inequality are dynamism of economy and increased share of service section in GDP. In Georgia there are some structural changes indeed. If in 2006 the highest-share sections in GDP were government driven sections, now there are the trade, industry and transport sections on top of the list in 2017. The dynamism of economy creates good chances for lower-income people to settle themselves in the market. The service section is enhancing over time in Georgia as well. The share of the sector and the average income of the sector are both increasing. That creates opportunities for the ordinary people who are without a massive heritage or other privilege to gain high income with their professionalism and commitment. Hence it lowers the inequality.

The most important factor according to Kuznets is the strengthening of middle class, thus middle 3 quantiles. The 58% of the Georgian population lives in urban areas of country in 2018, that means the 50% barrier was prevailed years ago (in 1969, based on growth pace). Therefore the adaptation of the middle class should be over for now and strengthening process is already started. The political power in the hands of middle class is very important too. The fact that in 2017 9.11% of the GDP was directed to the health care and social security is the proof of middle class political influence.

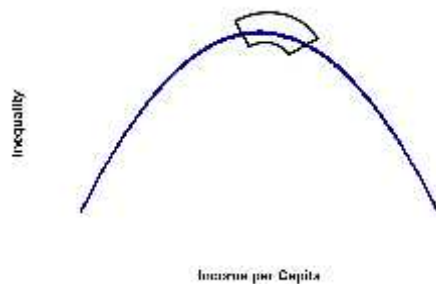
There is the graph of the difference between lowest and top quantile shares from 1996 to 2016 in average personal income per quantile.

There are two phases of inequality growth: from 1996 to 1998 and from 2004 to 2010. Both of them happened during the political and institutional changes what confirms the claims of Kuznets. The downward oriented stretch between that two increases can't be explained as a start of final phase of Kuznets curve because the two phases don't follow each other in a such short period of time. But the interval after 2010 can be the phase of activated turning point.

I made VAR model in for further analysis of that subject. There I found that the only significant impact GDP per capita has on lowest quantile share and that connection is positive. Also, I made a forecast for the mentioned variables: quantiles and GDP per capita growth. As you can see the lowest quantile share has a little downturn until 2019 and then goes up again. That's because it is strongly depended on GDP per capita growth which has it's little drop as well. But if we consider the policy measures the government of Georgia implements for inclusive growth that slump can be avoided.

Finally, considering the factors I mentioned here and VAR analysis and forecast of the inequality I assume that the final phase of the Kuznets Curve in Georgia started in 2010 (from whence the reducing of the difference started, see the graph), or after little swings it starts from 2019 and in 2025 will be in an active final phase.

ხსოვნა— MEMORY

90 წლის ასაკში გარდაიცვალა ღვაწლმოსილი მეცნიერი და პედაგოგი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი პროფესორი

თინა ჩხეიძე

საქართველოს ეკონომისტთა სამეცნიერო საზოგადოებაში დიდი დანაკლისი განიცადა. გარდაიცვალა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი

მეცნიერთანამშრომელი, პროფესორი თინა ჩხეიძე.

ქალბატონმა თინამ მრავალმხრივ დატვირთული და შინაარსიანი ცხოვრების გზა განვლო.

იგი 1928 წელს დაიბადა ქ. თბილისში. ქალაქის მე-16 საშუალო სკოლის შვიდწლედის დამთავრების შემდეგ, 1942 წელს, სწავლა გააგრძელა თბილისის ფარმაცევტულ ტექნიკუმში, რომლის წარჩინებით დასრულების შემდეგ, 1945 წელს, უგამოცდოდ ჩაირიცხა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქიმიის ფაკულტეტზე, რომელიც დაამთავრა 1950 წელს.

თ. ჩხეიძემ 1961 წელს დაამთავრა ქუთაისის სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის აგრონომიული ფაკულტეტი, 1963 წელს – ქ. თბილისის სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის ასპირანტურა, ხოლო 1999 წელს თბილისის მენჯემენტისა და მარკეტინგის უმაღლესი სკოლა; 1965 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია, ხოლო 1990 წელს ქ. ხარკოვის სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის სადისერტაციო საბჭოზე დაიცვა სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი, 2002 წელს კი მიენიჭა პროფესორის წოდება.

უმაღლეს სასწავლებლებში სწავლის პერიოდში თინა ჩხეიძემ თავი გამოიჩინა როგორც ნიჭიერმა, განათლებულმა და მუყაითმა სტუდენტმა. მან შრომითი და სამეცნიერო საქმიანობა დაიწყო 1950 წლიდან, 1950-54 წლებში მუშაობდა ქ. თბილისის 26 კომისრის სახელობის რაიონის სანეპიდ-სადგურის სამრეწველო ქიმიის ლაბორატორიაში – ქიმიკოსად, 1954-1971 წლებში სუბტროპიკული მეურნეობის ინსტიტუტის ნიადაგთმცოდნეობის კათედრაზე ლაბორანტად (ქ. ქუთაისში), შემდეგ ასისტენტად და დოცენტად (ქ. სოხუმში).

1971-1991 წლებში ქალბატონი თინა მუშაობდა ქ. თბილისში „ენიგორსელმაშ“-ში; სამთო მიწათმოქმედების მანქანა-იარაღების საკავშირო სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის გამოცდის განყოფილებაში უფროს მეცნიერ თანამშრომლად.

1991-2018 წლებში (გარდაცვალებამდე) იგი მუშაობდა თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტში უფროს მეცნიერ თანამშრომლად. ქალბატონი თინა წლების მანძილზე იყო ინსტიტუტის სწავლული მდივანი, დირექტორის მოადგილე და სამეცნიერო საბჭოს თავჯდომარე.

სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის პარალელურად პროფესორი თ. ჩხეიძე ეწეოდა პედაგოგიურ მოღვაწეობას, იგი კითხულობდა ლექციებს საქართველოს აგრარულ უნივერსიტეტში, ქუთაისისა და სოხუმის სუბტროპიკული მეურნეობისა და პუშკინის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტებში, ასევე ივ. ჯავახიშვილის სახ. თსუ-ს სოხუმის ფილიალში, თბილისის მართვის ინსტიტუტში, ბიზნესისა და მარკეტინგის უმაღლეს სკოლაში და სხვ.

მისი მეცნიერული მუშაობის სფერო იყო სოფლის მეურნეობა, სოფლის ეკონომიკა, ბუნების გამოყენებისა და გარემოს დაცვის ეკონომიკა. ამ პრობლემებთან დაკავშირებით მას გამოქვეყნებული ჰქონდა 120-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი, მათ შორის, 5 მონოგრაფია. იგი იყო საქართველოს ნიადაგების რუკის თანაავტორი, რომელიც დაიბეჭდა 1999 წელს და სახელმწიფო პრემია დაიმსახურა.

ქალბატონი თინა ნაყოფიერი სამეცნიერო და პედაგოგიური მოღვაწეობისათვის დაჯილდოებული იყო შრომის საქართველოს ვეტერანის ორდენით (1984), საქართველოს ღირსების ორდენით (2003) და ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მედლით (2015); იგი გახლდათ საქართველოს ეროვნული აკადემიისა და საინჟინრო აკადემიის აკადემიკოსი.

პროფ. თ. ჩხეიძე მონაწილეობდა მრავალ საერთაშორისო და ადგილობრივი სამეცნიერო კონფერენციაში. წლების მანძილზე იყო ინსტიტუტთან არსებული სადისერტაციო საბჭოს მდივანი, არაერთი სადისერტაციო ნაშრომის ოფიციალური ოპონენტი, სამეცნიერო ნაშრომების, კრებულებისა და ჟურნალ „ეკონომისტის“ სამეცნიერო-სარედაქციო კოლეგიის წევრი.

ქალბატონმა თინამ ბატონ გიორგი ქველაძესთან ერთად შექმნა შესანიშნავი ოჯახი, ქვეყანას აღუზარდეს შესანიშნავი ქალბატონი – ეკონომიკის დოქტორი ქეთევან ქველაძე, რომელიც სამი წარმატებული ვაჟის დედაა, ეკონომიკის დოქტორია და ინსტიტუტის აქტიური უფროსი მეცნიერი თანამშრომელია.

ქალბატონი თინა გახლდათ გაწონასწორებული, მოკრძალებული და უპრეტენზიო პიროვნება, იგი დიდი სიყვარულითა და პატივისცემით სარგებლობდა ინსტიტუტის კოლექტივის ახლობლების, მეგობრებისა და თანამშრომლების წრეში. მას ქართული სამეცნიერო საზოგადოება იცნობდა როგორც ნიჭიერ სპეციალისტს, მაღალი კვალიფიკაციის მქონე პედაგოგსა და ღირსეულ მკვლევარს.

მისი მეცნიერული გამოცდილება ადამიანური კეთილშობილება და სითბო უდავოდ, ძლიერ დააკლდება ინსტიტუტს.

შესანიშნავი მეცნიერის, პედაგოგისა და პიროვნების, პროფესორ თინა ჩხეიძის, ნათელი ხსოვნა დიდხანს დარჩება მისი თანამშრომლების, მეგობრების. ნათესავებისა და ახლობლებისა გულში.

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის პ. გუგუშვილის
სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის კოლექტივი*

83 წლის ასაკში გარდაიცვალა ცნობილი მეცნიერი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მაკროეკონომიკის განყოფილების გამგე ეკონომიკის დოქტორი

ნანული არევაძე

საქართველოს მეცნიერ-ეკონომისტთა საზოგადოებამ დიდი დანაკლისი განიცადა. გარდაიცვალა თსუ პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მაკროეკონომიკის განყოფილების გამგე ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი ქალბატონი ნანული არევაძე.

ქალბატონმა ნანულამ მრავალმხრივი და შინაარსიანი ცხოვრების გზა განვლო. იგი დაიბადა ხარაგაულის რაიონში, დაამთავრა ქ. თბილისის ქალთა მე-6 საშუალო სკოლა და ივ. ჯავახიშვილის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტი. მან ჯერ კიდევ უნივერსიტეტში სწავლის პერიოდში გამოიჩინა თავი, როგორც განათლებულმა, ნიჭიერმა, წარჩინებულმა სტუდენტმა და სტუდენტური, სამეცნიერო და საზოგადოებრივი ცხოვრების საუკეთესო ორგანიზატორმა. 1959 წელს ქალბატონმა ნანულამ წარჩინებით დაამთავრა სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ეკონომიკის ინსტიტუტში მუშაობა მან დაიწყო 1960 წელს (მაშინ ინსტიტუტი სულ 5 წლის დაარსებული იყო) და სიცოცხლის ბოლომდე, 58 წლის განმავლობაში პირნათლად ემსახურებოდა მას.

ქალბატონ ნანულის მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის ინსტიტუტის მდიდარი მეცნიერული ტრადიციების ჩამოყალიბებასა და მის შემდგომ წარმატებებში. იგი აქტიურად იყო ჩაბმული სამეცნიერო-კვლევით და საზოგადოებრივ საქმიანობაში. აქ იგი ჩამოყალიბდა როგორც მეცნიერი, პედაგოგი, მთარგმნელი და რედაქტორი. ქალბატონი ნანული ინსტიტუტში მოღვაწეობის პერიოდში, მუშაობდა უმცროს, უფროს და წამყვან მეცნიერთანამშრომლად. ბოლო 10 წლის განმავლობაში იგი იყო მაკროეკონომიკის განყოფილების გამგე. ინსტიტუტში მუშაობის მანძილზე მან 100-ზე მეტი მეცნიერული ნაშრომი გამოაქვეყნა, რომელთაგან სამი მონოგრაფიული გამოკვლევაა. მისი ნაშრომები ეძღვნება მრეწველობის ეკონომიკის, მაკრო- და მიკროეკონომიკის მეტად აქტუალურ საკითხებს, რომელთაც სპეციალისტებისა და ფართო საზოგადოების ყურადღება მიიქცევს და სათანადო შეფასება დაიმსახურეს.

სამეცნიერო-კვლევით მოღვაწეობასთან ერთად ქალბატონი ნანული წარმატებულ პედაგოგიურ საქმიანობასაც ეწეოდა ქვეყნის უმაღლეს სასწავლებლებში. ჩუმი, მოკრძალებული, უპრეტენზიო, გაწონასწორებული პიროვნება დიდი პატივისცემითა და სიყვარულით სარგებლობდა თანამშრომლების, მეგობრებისა და სტუდენტების წრეში. სიცოცხლის ბოლომდე ქალბატონი ნანული, ასაკის მიუხედავად, სრული შემართებითა და ახალგაზრდული ენერჯით აგრძელებდა მეცნიერულ მოღვაწეობას და თავისი წვლილი შეჰქონდა ინსტიტუტის საქმიანობაში.

ქალბატონი ნანული მონაწილე იყო რიგი საერთაშორისო და ადგილობრივი კონფერენციის; წლების მანძილზე იყო არაერთი სადისერტაციო ნაშრომის ოფიციალური ოპონენტი, სამაგისტრო და სადოქტორო სამეცნიერო ნაშრომების რეცენზენტი, სამეცნიერო ნაშრომების, კრებულებისა და ჟურნალ „ეკონომისტის“ სამეცნიერო-სარედაქციო კოლეგიის წევრი. იგი აქტიურად მონაწილეობდა და ათეულობით სტატია დაამუშავა „დიდი ქართული ეკონომიკური ენციკლოპედიის“-ათვის“, რომელიც გამოსაცემად მზადდება პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტში. ქალბატონმა ნანულამ ბატონ რეზო ჯანაშიასთან ერთად შექმნა საუკეთესო ოჯახი და სამშობლოს აღუზარდა შესანიშნავი შვილები: ქალიშვილი დ ქეთევან ჯანაშია (მედიცინის დოქტორი) და ვაჟი დ ირაკლი ჯანაშია (რომელიც წარმატებული ინჟინერ-ტექნოლოგია).

ქალბატონ ნანულის საქართველოს მეცნიერ-ეკონომისტთა საზოგადოება იცნობდა როგორც ნიჭიერ, ერუდირებულ და განათლებულ მკვლევარს, გულისხმიერ პედაგოგსა და ღირსეულ მოქალაქეს. მისმა ამ ქვეყნიდან წასვლამ ძლიერ დაამწუხრა ოჯახის წევრები, თანამშრომლები და ახლობლები.

ღმერთმა ნათელში ამყოფოს ქალბატონ ნანული არევაძის სპეცაკი სული.

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის კოლექტივი

ჟურნალი “ეკონომისტი”

მისამართი: თბილისი, 0105, გ. ქიქოძის ქ. 14; ტელ.: 293 34 44; 599 970103.

ჟურნალ “ეკონომისტში” სტატიების გამოქვეყნების წესები იხილეთ ვებგვერდზე: ekonomisti.tsu.ge

Journal “**Ekonomisti**”

Address: Tbilisi, 0105, Kikodze street, tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103

Rules of Publication of articles in the journal “Ekonomisti” see: ekonomisti.tsu.ge

თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა

რედაქტორი **სესილი ხანჯალაძე, ნატო აბესაძე**

Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU

Redactor **Sesili khanjaladze, Nato Abesadze**